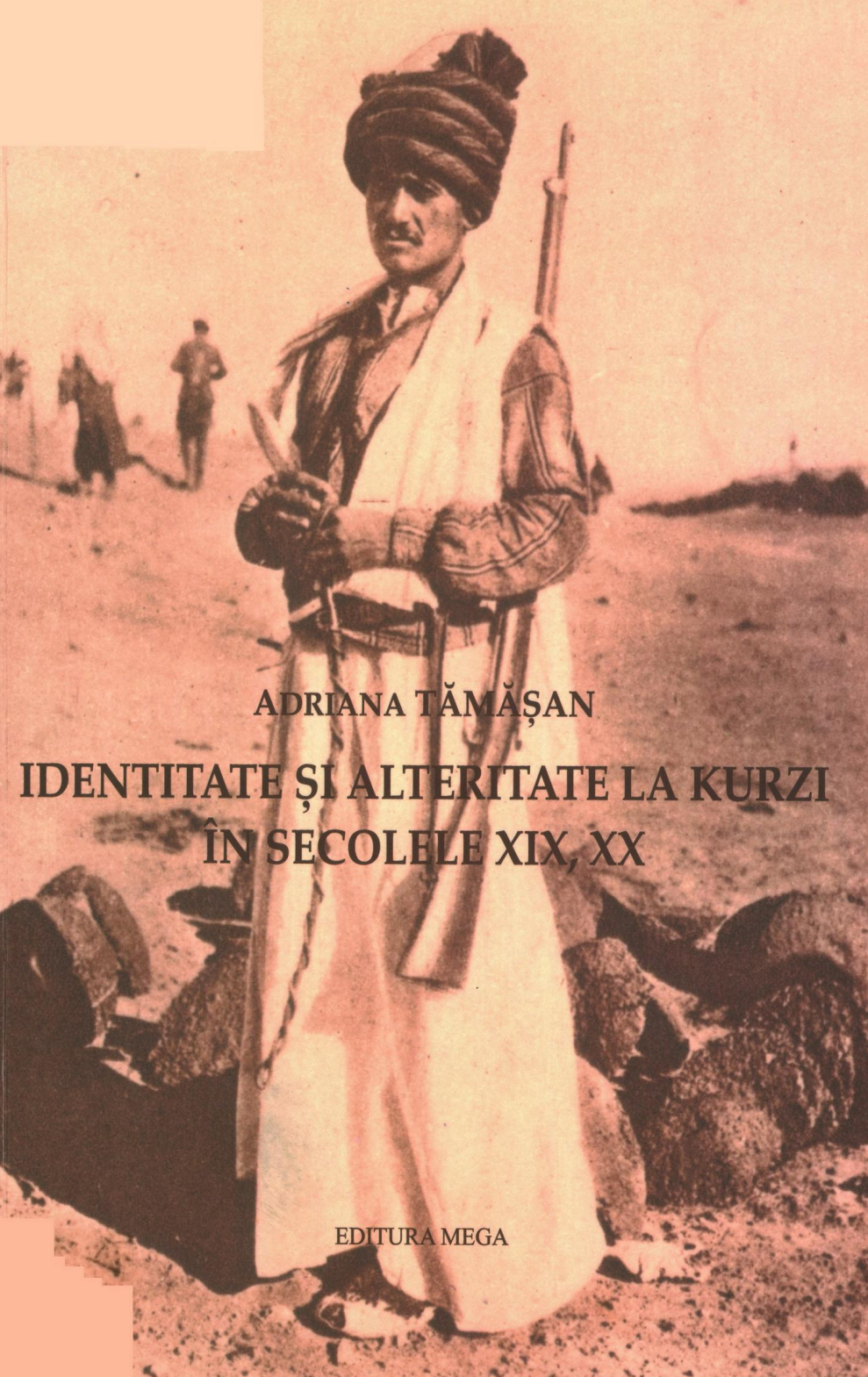

ADRIANA TĂMĂȘAN

IDENTITATE ȘI ALTERITATE LA KURZI ÎN SECOLELE XIX, XX

EDITURA MEGA

Adriana Tămășan

■

IDENTITATE ŞI ALTERITATE LA KURZI ÎN SECOLELE XIX, XX

Adriana Tămăşan

Identitate şi alteritate la kurzi în secolele XIX, XX

Editura MEGA
Cluj-Napoca, 2009

Volum finanțat din grantul CNCSIS TD 388.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TĂMĂȘAN, ADRIANA
Identitate și alteritate la kurzi în secolele XIX, XX /
Adrian Tămășan. - Cluj-Napoca : Mega, 2009
Bibliogr.
ISBN 978-606-543-030-3

323.1(=222.5)

© ADRIANA TĂMĂȘAN, 2009

Coperta:
GEORGE CUPCEA, IONIȚĂ PETIȘ

Tehnoredactare:
CRINA SINCOVICI

Pe copertă: Jeune Homme Kurde
Foto: Cl. Poidebard (Mission Arménienne des Jésuites Français en Syrie)

Editura MEGA
Cluj-Napoca
E-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

Cuprins

Prefaţă 9

Cuvânt înainte 11

Introducere 13

Capitolul I. **Introducere în istoria şi civilizaţia kurdă** 27

I.1. Principalele coordonate ale culturii kurde 27

1. Populaţia kurdă 27
2. Kurdistanul 29
3. Limba kurzilor 31
4. Religia kurzilor 34

I.2. Kurzii înainte de divizare 39

1. Ipoteze asupra originii kurzilor 39
2. Integrarea în Imperiul Otoman 41
3. Dificultăţile imperiului şi reacţiile kurde 44
4. Divizarea imperiului şi apariţia problemei kurde 48

I.3. Kurzii din Turcia 52

1. Republica Turcă şi emergenţa problemei kurde 53
2. Evoluţia naţionalismului kurd în perioada postbelică 58
3. O nouă etapă: crearea PKK 61
4. Evoluţia scenei politice şi problema kurdă 63
5. Evoluţii recente 66

I.4. Kurzii din Irak 67
1. Evoluţia kurzilor sub mandat britanic 67
2. Crearea clasei politice kurde 72
3. Negocierea autonomiei kurde 77
4. Acordul de la Alger şi diviziunile mişcării kurde 80
5. Evoluţiile în cadrul mişcării kurde în timpul războiului Iran-Irak ... 81
6. Campania Anfal sau exterminarea kurzilor 83
7. Reacţiile internaţionale 84
8. Războiul din Golf şi mişcarea kurdă 85
9. Crearea Regiunii Autonome Kurde 87

I.5. Kurzii din Iran 89
1. Republica de la Mahabad 90
2. Sub Muhammad Reza Shah 92
3. Kurzii în timpul Republicii Islamice 93

I.6. Kurzii din Siria 95

I.7. Kurzii din fosta URSS 97

Concluzii 100

Capitolul II. **Imagine de sine la kurzi** 101

II.1. Percepţia de sine 102
1. Victimizarea 102
2. Eroii naţionali 107
3. Momentele tragice 109
4. Cifrele 109
5. Teritoriul 110
6. Imaginea de sine negativă 112
7. Revalorizarea identităţii 113

II.2. Imaginea asupra istoriei 119

II.3. Imaginea adversarului 124

Concluzii 135

Capitolul III. **Kurzii în viziunea călătorilor străini din secolele XIX–XX** 137

III.1. Problemele politice 140

III.2. Percepții ale naturii 143

III.3. Cultul antichităților 152

III.4. Spațiul urban 155

III.5. Trăsături etnopsihologice 161

III.6. Societatea kurdă 171

Concluzii 181

Capitolul IV. **Kurzii din România** 183

IV.1. Emigrația kurdă înspre Europa 184

IV.2. Legislația din România referitoare la situația emigranților 186

1. Elemente generale 186
2. Drepturile străinilor în România 187
3. Dreptul la muncă al străinilor 188
4. Obținerea cetățeniei române 189
5. Refugiații. Statut și drepturi 191

IV.3. Situația socială și economică a kurzilor din România. Raporturile cu românii 196

IV.4. Presa kurdă din România 206

IV.5. Kurzii în presa românească 219

Concluzii 226

Concluzii generale 229

Résumé 235

Bibliografie 243

Listă de abrevieri 255

Ilustrații 257

Prefață

Subiectul abordat în cartea scrisă de tânăra cercetătoare clujeancă Adriana Tămășan întrunește o dublă calitate. El este exotic și inedit – cel puțin pentru cititorul din România –, dar, în același timp, este puternic ancorat într-o problematică de maxim interes pentru lumea contemporană. Destinul acestui popor fără țară oferă atât analistului istoric, cât și oricărui individ animat de curiozitate intelectuală o materie întinsă, fascinantă și plină de întrebări neelucidate.

Kurzii reprezintă cel puțin un „grup etnic", de limbă indo-europeană și de religie musulmană, compus din aproximativ 25 de milioane de membri. Ei sunt răspândiți pe arii întinse, compacte, din Turcia, Irak, Iran sau Siria, cu o diaspora vizibilă în întreaga Europă (inclusiv în România), fiind animați de un activism politic care i-a făcut, timp de decenii, cap de afiș pe fluxurile de știri ale agențiilor de presă internaționale. În același timp, kurzii se consideră o națiune – și încă una extrem de numeroasă, după cum toate statisticile o arată –, o națiune lipsită însă de atributul fundamental al oricărei comunități politice moderne: un stat propriu, suveran și independent. Împrejurarea că un lider kurd este astăzi președintele Irakului sau că integrarea Turciei în Uniunea Europeană este condiționată, practic, de rezolvarea acestui „dosar" atât de dificil nu schimbă cu nimic datele fundamentale ale problemei: inexistența unui stat kurd pe harta politică a lumii reprezintă una dintre cele mai dureroase moșteniri ale sistemului politic internațional, născut după Primul Război Mondial.

Autoarea cărții de față ne oferă o introducere plină de miez în acest dosar istorico-politic. Capitolele lucrării abordează câteva dintre cele mai

interesante aspecte ale sale: formarea identității kurde, rădăcinile istorice ale acesteia, imaginea de sine sau reprezentările occidentale cu privire la kurzi – sunt tot atâtea subiecte atacate cu mult curaj și rezolvate cu competență de către Adriana Tămășan. Lucrarea ne prezintă atât datele de bază ale istoriei și civilizației kurde (populație, limbă, religie, evoluție politică și culturală), cât și imaginarul identitar al acestei națiuni. Analiza mecanismelor prin intermediul cărora kurzii și-au politizat identitatea reprezintă o contribuție importantă adusă de cercetarea Adrianei Tămășan.

Cartea se bazează pe o documentație laborioasă. În primul rând, autoarea stăpânește foarte bine bibliografia problemei, pe care a avut ocazia să o studieze în biblioteca Institutului Kurd din Paris. În al doilea rând, lucrarea analizează o gamă largă de izvoare primare, de la relatările călătorilor străini, trecători prin Kurdistan în ultimele două secole, până la propaganda politică vehiculată pe Internet. Un capitol extrem de valoros este dedicat kurzilor din România. Mai întâi, autoarea a studiat regimul juridic care încadrează emigrația kurdă prezentă în România, a analizat presa kurdă de la noi și imaginea kurzilor în presa din România, după care a realizat o anchetă de teren, materializată printr-o serie de interviuri aplicate în sânul acestei comunități destul de discrete.

Cartea Adrianei Tămășan reprezintă, așadar, o premieră în literatura istorică din România și lansează la noi, deopotrivă, o problematică importantă și o autoare dedicată și competentă. Sunt convins că pasiunea autoarei pentru subiect va fi transmisă și cititorilor acestei lucrări de succes.

Prof. dr. SORIN MITU

Cuvânt înainte

Această carte reprezintă rezultatele cercetărilor mele, realizate pe parcursul stagiului doctoral, efectuat la Universitatea „Babeş-Bolyai", din Cluj-Napoca.

Înainte de a invita cititorul la o călătorie imaginară prin intermediul acestor pagini, într-un fascinant şi controversat colţ de Orient, aş dori să îi menţionez şi să le mulţumesc tuturor celor fără de al căror sprijin nu aş fi reuşit să finalizez această cercetare.

În primul rând, îi mulţumesc profesorului Sorin Mitu, pentru că a acceptat coordonarea ştiinţifică a acestei lucrări, pentru sugestiile, observaţiile critice şi sprijinul constant şi generos, pe care mi le-a acordat pe parcursul acestor ani. Profesorului Virgiliu Ţârău îi mulţumesc pentru iniţierea mea în cercetarea istorică, pentru că a înţeles şi a avut încredere de la început în preocupările mele.

Mulţumesc profesoarei Monique Castillo de la Universitatea Paris XII Val de Marne şi profesoarei Joyce Blau de la Institutul Kurd de la Paris, pentru ajutorul acordat. Doamnei Benedicte Mămăligă de la Paris îi mulţumesc pentru prietenia ei, pentru lumea pe care mi-a arătat-o şi pentru că mi-a deschis uşa de fiecare dată când am avut nevoie.

Cercetările mele la Paris şi Bucureşti au fost uşurate şi de sprijinul prietenelor mele Ilinca Moreanu şi Ioana Maroşan, înspre care îmi îndrept recunoştinţa şi aceeaşi prietenie dintotdeauna. Manuelei Marin îi mulţumesc pentru sugestiile profesionale şi pentru sfaturile prieteneşti, pe care mi le-a oferit în aceşti ani.

Mulţumesc în mod special Institutului Kurd de la Paris pentru facilitarea accesului la sursele pe care le deţine şi care stau la baza elaborării acestei lucrări.

Îmi îndrept adânci gânduri de recunoștință către părinții mei, Traian și Rodica Tămășan, pentru formarea mea ca om, pentru educația pe care mi-au oferit-o și pentru că au acceptat și sprijinit preocupările mele.

Cele mai profunde sentimente ale mele se îndreaptă către colegul meu de școală și de viață, George Cupcea. Cuvintele sunt prea puține în ceea ce îl privește, de aceea, lui îi dedic cu toată dragostea această carte.

7 august 2009

Introducere

Cel mai adesea, kurzii sunt citați drept cel mai mare grup etnic, cel puțin din Orientul Mijlociu, care a eșuat în a-și câștiga statalitatea la începutul secolului XX. Numărând aproximativ douăzeci și cinci de milioane, ei ocupă teritorii din Turcia, Iran, Irak, Siria, Armenia și Azerbaidjan, constituind exemplul nerezolvat al unei etnii transtatale.

Această națiune fragmentată a început să capteze atenția cercetătorilor, fie sociologi, istorici, lingviști sau antropologi, de la începutul secolului XX și a cunoscut o intensificare la scurt timp după segmentarea ei în 1923, în urma prevederilor Tratatului de la Lausanne. Primele demersuri care au condus la conturarea acestui domeniu de cercetare au venit dinspre mediile academice britanice, sovietice și franceze. Noua orientare se explică prin faptul că aceste state, în urma reorganizării teritoriale a Imperiului Otoman de la începutul secolului XX, au intrat în contact direct cu zona Orientului Mijlociu, fie în calitate de state mandatare, fie în calitate de state care acum dețineau părți ale teritoriului locuit de kurzi și implicit a minorității kurde. Primele abordări aparțin unor cercetători britanici ca D. N. MacKenzie, Marc Sykes, ruși ca Vladimir Minorsky și Basil Nikitin, alături de cele ale preotului francez, misionar al Vaticanului în Kurdistan[1], Thomais Bois. În ciuda unor studii majore ale acestor cercetători, care au dominat primele trei decenii ale secolului XX, anii 1940–1960[2] au adus

[1] Kurdistan este un termen generic, utilizat pe parcursul acestei lucrări pentru a desemna teritoriul locuit de kurzi (nordul Mesopotamiei, teritoriu cunoscut din antichitate sub denumirea de Semiluna Fertilă).
Hamit Bozarslan, „Research Guide: Kurdish Studies", *Middle East Review of International Affairs Journal News*, Vol. 3, nr. 1, 2000, *http://meria.idc.ac.il/ research-g/kurds.html*, accesat la 23 aprilie 2006.

un declin din punct de vedere politic, fapt care s-a resimţit şi în planul istoriografiei kurde. Valul de represiuni politice şi culturale ale guvernelor irakian, turc şi iranian asupra minorităţilor lor kurde explică în mare parte scăderea interesului pentru această problemă în perioada 1940–1960.

Începând însă cu deceniul şapte al secolului XX şi culminând cu anii '90[3] asistăm la o revigorare progresivă a domeniului studiilor kurde. Evenimente precum rebeliunea lui Barzani din Irak (1961–1975), războiul de gherilă din Iran (1979–1980) şi din Turcia (1984–1999), cele două războaie din Golf (1980–1988, 1991) şi stabilirea unei zone de securitate în Kurdistanul Irakian, în 1991, au reprezentat principalele evoluţii care au determinat repunerea problemei kurde pe agenda regională a Orientului Mijlociu, dar şi pe agenda internaţională. În special primul război din Golf, care a avut drept consecinţă declanşarea în Irak a campaniei Anfal de exterminare a kurzilor şi al doilea război din Golf, care s-a încheiat cu plecarea a mii de refugiaţi kurzi dinspre Irak înspre Turcia şi Iran[4] au determinat sensibilizarea opiniei publice internaţionale şi totodată o intensificare a preocupărilor şi dezbaterilor legate de această problemă în mass-media occidentală. Paralel cu această evoluţie a avut loc şi o creştere a interesului cercetătorilor pentru studiile academice kurde, mai ales în Europa şi într-o măsură mai restrânsă în SUA atât din punct de vedere al calităţii, cât şi a cantităţii cercetărilor.

Dezvoltarea literaturii şi istoriografiei kurde a venit în această perioadă în special dinspre statele cu largi comunităţi kurde ca Olanda, Suedia, Germania şi Franţa atât din partea cercetătorilor kurzi, cât şi occidentali. Exilul a devenit astfel, în a doua jumătate a secolului XX, nu numai soluţia eliberării de sub politicile de represiune, dar şi sanctuar al dezvoltării culturii kurde, în condiţiile în care drepturile culturale ale kurzilor erau reprimate în ţările lor de origine.

O contribuţie extraordinară în acest sens şi o condiţie *sine qua non* a unei asemenea dezvoltări a reprezentat-o sprijinul acordat de guvernele statelor din exil şi a societăţii civile din aceste state. Spre exemplu, în Franţa, în 1983, s-a înfiinţat prima instituţie majoră kurdă din Europa, Institutul Kurd de la Paris[5], prin iniţiativa unui grup de intelectuali aflaţi în exil în variate ţări

---

[3] *Ibidem.*
Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, Ed. Zed Books Ltd., Londra – New Jersey, 1992, pp. 38–45.
Martin van Bruinessen, „Transnational aspects of the Kurdish question", *Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen, MN*, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

europene şi cu sprijinul guvernului socialist francez din acea perioadă. Cu timpul, Institutul Kurd a devenit un centru cultural şi social pentru comunitatea kurdă din Paris, dar şi un centru de studiu şi documentare cu o bibliotecă bogată şi o modestă misiune diplomatică. Deşi nu este afiliat niciunui partid sau asociaţie politică, institutul a facilitat întâlniri între politicieni kurzi, proveniţi din diferite partide, cu oficiali şi politicieni europeni. Institutul are şi o activitate publicistică intensă, având un număr de jurnale şi buletine şi a contribuit la recent iniţiatul proces de standardizare a limbii kurde, prin organizarea unor conferinţe pe această temă şi stabilirea unor reguli de limbă, general valabile pentru publicaţiile de limbă kurdă. Mai târziu au fost fondate institute kurde la Bruxelles în 1989, la Berlin în 1994, la Moscova şi la Washington în 1996[6]. Fiecare din aceste institute diferă în ceea ce priveşte modul de organizare şi tipurile de activităţi, dar toate au contribuit la consolidarea limbii şi culturii kurde.

Pe lângă aceste institute, două organizaţii kurde pentru drepturile omului, Asociaţia Internaţională pentru Drepturile Omului în Kurdistan, cu sediul la Bonn, şi Proiectul pentru Drepturile Omului în Kurdistan de la Londra[7] au întreprins activităţi pentru conştientizarea problemei kurde în zona politică europeană. De asemenea, iniţiativele academice de la Freie Universität, de la Biblioteca Kurdă din New York[8] şi de la Universitatea din Essex, Marea Britanie, constând în elaborarea unor dizertaţii de masterat, teze de doctorat, publicarea unor jurnale şi organizarea de conferinţe, au contribuit major la dezvoltarea domeniului de cercetare al studiilor kurde.

Un rol decisiv în renaşterea acestor studii, din 1970 şi până în prezent, l-a avut antropologul olandez Martin van Bruinessen, profesor la Universitatea din Utrecht. Alături de principala sa lucrare *Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, van Bruinessen a publicat şi un mare număr de articole care tratează variate aspecte ale problemei kurde, alături de cele asupra societăţii kurde, cum ar fi istoria emiratelor kurde în secolele XVI–XIX, structurile tribale, societatea urbană, religia, naţionalismul, diaspora kurdă. În mare parte[9], datorită influenţei exercitate de acesta în

---

[6] *Ibidem.*

[7] H. Bozarslan, *op. cit.*

[8] *Ibidem.*

O listă, nici pe departe exhaustivă, ar cuprinde nume ca: Salih Akin (Franţa, specializat în probleme lingvistice şi istorie politică), Ali Babakhan (Franţa, problema kurdă în Irak), Henry Barkey (SUA, problema kurdă în Turcia), Gunter Behrendt (Germania,

ultimii douăzeci de ani, şi alţi cercetători din Europa şi SUA, unii dintre ei de origine kurdă, au contribuit la dezvoltarea studiilor kurde.

În ceea ce priveşte evoluţia acestui domeniu pe continentul american, un fapt constatat este că universităţile americane încă exclud studiile kurde din aria lor de preocupări, în ciuda faptului că programele americane de cercetare a Orientului Mijlociu sunt cele mai extensive din întreaga lume. Interesul scăzut pentru studiile kurde în mediile academice americane poate fi explicat prin tradiţia deja existentă în domeniul studiilor arabe, turceşti şi persane. Un rezultat foarte relevant este faptul că a existat doar o lucrare de cercetare despre kurzi, realizată în fiecare deceniu, începând cu 1900, faţă de zece care abordau probleme legate de statele pe teritoriul cărora sunt divizaţi kurzii.

O altă consecinţă este lipsa experţilor în studii kurde, în ciuda creşterii importanţei acestei probleme în planul relaţiilor internaţionale. Numărul specialiştilor în problemele Orientului Mijlociu demonstrează că în SUA există doar 10 cercetători recunoscuţi în domeniul studiilor kurde, spre deosebire de 430 de cercetători pentru Turcia, 257 pentru Siria şi 129 pentru Irak[10]. Cel mai cunoscut cercetător american al problemei kurde este Robert Olson, specialist în istoria modernă şi contemporană a kurzilor, situat alături de Martin van Bruinessen în vârful ierarhiei academice a acestui domeniu, prin lucrări ca *The Emergence of Kurdish Nationalism, 1800–1925* (Houston, University of Texas Press, 1991).

---

apariţia naţionalismului kurd), Joyce Blau de Wengen (Franţa, limba kurdă, religia kurzilor), Gerard Chaliand (Franţa, problema kurdă), Michael L. Chyet (SUA, limba kurdă), Nelida Fuccaro (Marea Britanie., Yezidism, Kurdistanul Irakian), Graham Fuller (SUA, problema kurdă în Turcia), Gulistan Gurbey (Germania, soluţionarea conflictului), Hocham Dawod (Franţa, structurile tribale), Farhad Ibrahim (Germania, societatea civilă), Michael Leezenberg (Olanda, Kurdistanul irakian contemporan), David McDowell (Marea Britanie, istoria modernă a kurzilor), Amir Hassanpour, (Canada, cultură şi istorie politică kurdă), Mirella Galetti (Italia, Kurdistanul în viziunea călătorilor), Philip G. Kreyenbroek (Marea Britanie – Germania, limba kurdă, Yezidism), Hans-Lukas Kieser (Suedia, aleviţii kurzi), Kendal Nezan (Franţa, problema kurdă), Robert Olson (SUA, istoria modernă kurdă), Abbas Vali Marea Britanie, nationalismul şi istoriografia kurdă), Jelle Verheij (Olanda, relaţiile kurdo-armene), Heidi Wedel (Germania, emigranţii kurzi, studii de gen), Paul White (Australia, nationalismul kurd), Andreas Wimmer (Suedia, structurile tribale), Lale Yalcin-Heckmann (Turcia – Germania, structurile tribale kurde), Burhaneddin Yasin (Suedia, problema kurdă în Irak).

[10] Date citate de pe site-ul Universităţii Florida, *www.xs4all.nl/~tank/kurdish/htdocs/announce /KSF.html*, accesat la 9 ianuarie 2006.

Din păcate, în țările de origine ale kurzilor, posibilitatea dezvoltării acestui domeniu este aproape imposibilă, având în vedere faptul că aici viața academică se află sub controlul strict al statului, care decide care subiecte sunt științifice și cum ar trebui studiate. De aceea, unele teme, printre care și problema kurdă, sunt fie descurajate, fie practic total ignorate de pe agenda științifică a acestor state, ceea ce a avut drept efect transpunerea întregii activități culturale kurde în țările de exil. Pentru a completa acest tablou, trebuie specificat faptul că mișcarea naționalistă kurdă impune și ea un anumit angajament ideologic în studierea problemei kurde[11], astfel încât subiecte ca grupurile etnice intra-kurde, pluralitatea lingvistică a societății kurde și aspectele sociologice ale mișcării naționaliste rămân subiecte interzise din punct de vedere al naționaliștilor.

Principala caracteristică a istoriografiei kurde, în momentul de față este reprezentată de o orientare generală înspre istoria politică a kurzilor, în special asupra secolului XX, perioadă în care are loc, de fapt, conturarea naționalismului kurd și implicit a conștiinței naționale kurde, ceea ce explică preocuparea specială pentru evenimentele politice, desfășurate în această etapă temporară. În ciuda varietății dialectelor, care ar putea pune la îndoială rădăcinile etnice comune[12], limba kurdă reprezintă unul din subiectele evitate de naționaliștii kurzi, dar preferat de mulți lingviști și istorici occidentali sau kurzi, datorită complexității sale și legăturii pe care o are cu ideea de etnie și națiune ca atribut al acesteia, în sensul modern de definire al conceptului de națiune.

Ampla diversitate dialectală nu face decât să intensifice controversa unei alte varietăți a culturii kurde și anume aceea religioasă[13], alături de controversa originilor etnice ale kurzilor și de problema diviziunilor interne ale societății kurde[14]. Toate acestea reprezintă la un studiu mai aprofundat aspecte interdependente și, de fapt, detalii sociologice ale caracterului și evoluției mișcării naționale kurde, care redau paradigma domeniului de cercetare al studiilor kurde în secolul XX.

---

[11] Programul Partidului Muncitorilor Kurzi (1998), *http://www.hartford-hwp.com/archives/27c/433.html.*, accesat la 14 decembrie 2005.
Amir Hassanpour, *Nationalism and Language in Kurdistan 1918–1985*, 1918–1985, Ed. Mellen Research University Press, San Francisco,1992, pp. 1–26.

[13] David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, Ed. I. B. Tauris, Londra-New York, 1996, pp. 10–13.

[14] Idem, *The Kurds. Minority Rigths Group International Report*, Ed. MFP Design and Print, Londra, 1996, pp. 9–11.

Tendința se face simțită și în planul unui nou stil literar, apărut în istoriografia kurdă și anume cel al memoriilor. Spre deosebire de tradiția autobiografică occidentală, care se concentrează asupra trăirilor personale, memoriile kurde abandonează acest aspect într-un plan secundar. Ele n-au un caracter individualist, fiind preferată raportarea la identitatea comună, de cele mai multe ori una de natură politică. Astfel, memoriile devin expresia unor trăiri publice, sociale sau politice, privite și prezentate într-o manieră personală, individul nereprezentând altceva decât o parte a unui organism, partid sau mișcare politică[15].

Marginalizarea de către autorii memoriilor a aspectelor vieții personale confirmă și se explică, în același timp, prin mentalitatea general răspândită printre susținătorii cauzei kurde, că problemele publice ale comunității trebuie să prevaleze în fața celor de ordin personal[16]. Acest lucru este o dovadă a felului în care lupta pentru autodeterminare a acaparat toate sferele sociale, dând astfel naștere unei societăți profund politizate, fără alt reper de autodefinire și identificare decât apartenența la o grupare politică și la idealurile acesteia.

O consecință a acestei politizări reflectate și în plan istoriografic este scăderea interesului pentru aria de cercetare a studiilor de gen. În general, femeile kurde sunt ignorate din studiile referitoare la femeile din Turcia, Iran, Irak și Siria, chiar dacă această literatură este în continuă dezvoltare. În direcția literaturii despre femeile kurde, nu putem spune decât că atât cea produsă de kurzi, cât și de occidentali este foarte redusă, limitându-se la câteva articole și o singură lucrare mai mare: *Women of a Non-State Nation: The Kurds*, o culegere de articole apărută în mediul academic canadian și coordonată de Shahrzad Mojab, singurul cercetător consacrat în domeniul studiilor kurde de gen, până în momentul de față.

Faptul că doar o femeie kurdă și-a publicat memoriile până în prezent este un indiciu relevant al situației femeilor kurde și a literaturii de gen din istoriografia kurdă. În privința memoriilor, situația nu este mai bună nici în țări ca Iranul, spre exemplu, unde există doar șase memorii publicate și scrise de femei[17], lucru care demonstrează statutul general al femeii în această parte

---

[15] Hashem Ahmadzadeh, „A review of Kurdish life-writing", *International Journal of Kurdish Studies*, Vol. 17, nr. 1, 2003, *http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m0SBL/is_17/ai_n13817650*, accesat la 3 martie 2006.

[16] Edward Noel, „The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings", *Bulletin of School of Oriental Studies*, Vol. 1, nr. 4, 1920, pp. 80–81.

[17] H. Ahmadzadeh, *op. cit.*

a lumii. În fapt, privarea de participarea activă la viața politică, socială și culturală și izolarea impusă de societate, ambele justificate prin intermediul religiei le împiedică pe femei să se dezvăluie ca indivizi singulari, cu o identitate separată. Prin urmare, barierele istorice și culturale fac ca acest nou gen literar al autobiografiilor să rămână apanajul reprezentărilor masculine, privând astfel domeniul studiilor de gen, de o importantă sursă primară pentru devoltarea sa.

Puținătatea surselor primare reprezintă și problema cercetătorilor istoriei moderne și contemporane a kurzilor prin respingerea accesului la arhive de către guvernele statelor în care sunt divizați kurzii. Celor mai mulți cercetători li se refuză cererile de viză și în acest fel și accesul pe teren, existând, pe de altă parte, și riscul de a compromite persoanele intervievate în scopuri academice. Nici pentru specialiștii de etnie kurdă, care vor să se întoarcă în țările lor de origine cu scopul de a realiza cercetări de teren, situația nu este mai bună[18], întrucât costurile unor asemenea inițiative pot include chiar privarea de libertate.

În ciuda acestor dificultăți, în ultimele decenii s-a remarcat un progres în aria de cercetare a studiilor kurde, iar creșterea numărului de teze de doctorat axate pe această problemă în special în țări ca Germania, Franța, Marea Britanie, Suedia, Olanda și chiar SUA poate fi înțeleasă ca o intensificare treptată a interesului pentru această arie de cercetare. După cum spunea și Hamit Bozarslan, specialist în problema kurdă, profesor la École des Hautes Études en Sciences Sociales de la Paris, ceea ce se așteaptă de la acești cercetători este să depășească obstacolele menționate, căutând noi metode de cercetare și noi abordări științifice[19].

Studiile kurde s-au impus ca domeniu de cercetare în primele trei decenii ale secolului XX prin intermediul unor inițiative venite din partea mediilor academice britanice, sovietice și franceze. În ciuda unor studii majore, venite dinspre aceste zone și care au dominat în această perioadă de început, anii 1940–1960, au adus un declin al statutului politic al kurzilor, fapt care s-a resimțit și în planul istoriografiei referitoare la aceștia. Ca urmare a evoluțiilor politice din Turcia, Irak, Iran și Siria, în deceniul șapte al secolului XX asistăm la o revigorare progresivă a domeniului studiilor kurde, care va culmina în anii '90, prin dezvoltarea literaturii și istoriografiei kurde, în spe-

[18] H. Bozarslan, *op. cit.*

[19] *Ibidem.*

cial în state cu largi comunităţi kurde ca: Olanda, Suedia, Germania sau Franţa. Principala caracteristică a istoriografiei kurde azi este reprezentată de o orientare generală înspre istoria politică a kurzilor, în special asupra secolului XX, perioadă în care are loc, de fapt, conturarea naţionalismului kurd şi implicit a conştiinţei naţionale kurde. Aceasta şi explică preocuparea specială pentru evenimentele politice desfăşurate în această etapă temporară.

În cadrul istoriografiei referitoare la kurzi tema identităţii nu a reprezentat una dintre preocupările primare ale specialiştilor în domeniu. Ea s-a impus odată cu dezvoltarea acestui subiect de cercetare în literatura occidentală, constituind în prezent o temă foarte recentă în domeniul studiilor kurde.

Totuşi, principala caracteristică a istoriografiei kurde, în momentul de faţă rămâne orientarea generală spre istoria politică a kurzilor, în special asupra secolului XX.

Această caracteristică reflectă foarte bine imaginea occidentală asupra kurzilor, care se axează asupra faptului că ei luptă pentru a-şi păstra identitatea, dar ignoră tocmai cultura kurdă. Prin urmare, lucrările care au ca subiect cultura şi identitatea kurdă sunt puţine. Lipsa unor asemenea studii nu se datorează sărăciei culturii kurde. Principala cauză rezidă în faptul că kurzii nu au avut niciodată un stat şi, prin urmare, literatura lor scrisă a apărut târziu de abia la începutul secolului XX în contextul dezvoltării mişcării naţionale kurde. Un alt factor al lipsei de interes pentru cultura kurdă este faptul că primii cercetători occidentali de orientalistică au ales să îşi îndrepte atenţia înspre cultura înaltă şi înspre istoria imperială a acestei zone geografice[20]. Adoptând o interpretare standardizată a acesteia, ei au ignorat studiul unor culturi bazate pe forme şi tradiţii populare şi orale. Astfel, pentru că societatea kurdă nu a promovat forme înalte de literatură, cercetătorii au fost mai atraşi de literatura şi implicit de cultura şi identitatea arabă sau persană.

Totuşi, ca urmare a eforturilor centrelor de studii kurde din Europa, au apărut lucrări şi studii axate asupra culturii şi identităţii kurde. Prima lucrare în acest sens, *Kurdish Culture and Identity*, a apărut în 1992, sub coordonarea lui Philipe Kreyenbroek[21] şi a Christinei Allison[22]. Fiind o culegere de articole

---

[20] Philipe Kreyenbroek, Christine Allison, *Kurdish Culture and Identity*, Ed. Zed Books Ltd., Londra, 1996, pp. 1–3.
Philipe Kreyenbroek este conferenţiar în limbile şi religiile iraniene la *School of Oriental and African Studies, Universitatea din Londra*, fondator al *Society for Iranian Oral Studies.*

[22] Christine Allison este specialist în limba şi literatura orală kurdă, conferenţiar la *Institute Nationale de Langue et Civilisations Orientales* (INALCO).

aparținând unor specialiști proveniți din aceste centre, paleta subiectelor abordate este una foarte largă, variind de la intensificarea literaturii kurde în secolul XX, dezvoltarea publicațiilor de limbă kurdă și a mass-mediei până la sistemul religios și cultura materială kurdă. Recent, mai exact în 2003, această lucrare a fost completată printr-un studiu al lui Clémence Scalbert[23] cu privire la pictura kurdă, considerată în 2002, alături de muzica kurdă, marele neajuns al acestei publicații. Studiul, *Exile et diaspora: le processus de création chez six peintres kurdes en Europe*, este o reflecție asupra pluralității artistice a Kurdistanului și o interogare a reprezentărilor teritoriului acestuia și a valorilor pe care le ia pentru comunitățile din exil.

Un alt autor axat asupra problemei identității este Martin van Bruinessen[24], care între anii '80–'90 a publicat o serie de studii asupra problemei identității kurde, apărute în 1990 într-o singură culegere intitulată *Kurdish Ethno-Nationalism versus Kurdish Building States*. Pornind de la premisa aprofundării diviziunilor societății kurde în paralel cu dezvoltarea conștiinței etnice comune, van Bruinessen susține crearea și co-existența unor așa-zise *identități înguste* sau *identități suprapuse*, în jurul unor elemente culturale ca limba, regiunea de origine și religia.

Cercetarea noastră se înscrie în acest segment de cercetare al identității kurde, având ca obiectiv analizarea a trei aspecte: imaginea de sine a kurzilor în secolele XIX–XX, imaginea kurzilor și a acelei părți a Orientului Mijlociu locuite de aceștia în viziunea călătorilor străini (secolul al XIX-lea și începutul secolului XX) și elaborarea unei anchete istorice și psihosociale asupra minorității kurde din România.

Într-o primă categorie de surse, folosite în lucrare, am inclus literatura secundară. Aceasta se referă la lucrările generale, studii și articole istorice, sociologice, antropologice, referitoare atât la istoria Imperiului Otoman, cum este cea a lui Robert Mantran, cât și la istoria și tradițiile kurzilor, cum este lucrarea lui Thomas Bois, *La Connaissance des Kurdes* și a lui David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, care se remarcă prin informațiile oferite de natură istorică, religioasă, demografică, geografică, etnografică și antropologică. Acest tip de surse a fost folosit pe întreg parcursul lucrării, dar

---

[23] Clémence Scalbert, profesor la INALCO, autor al mai multor studii și comunicări legate de problema kurdă.

[24] Martin van Bruinessen este antroplog, profesor de studii kurde și turcești la Universitatea din Utrecht.

cu preponderență în realizarea primului capitol, unul de sinteză, axat pe introducerea în problematica subiectului.

O a doua categorie de surse, cele primare, au predominat în elaborarea următoarelor trei capitole de analiză ale lucrării: Imaginea de sine la kurzi în secolele XIX, XX, Kurdistanul în viziunea călătorilor străini în secolele XIX, XX și Kurzii din România.

Astfel, sursele primare utilizate în realizarea analizei identitare a kurzilor sunt extrem de diversificate, pornind de la lucrări de istorie aparținând unor istorici sau lideri politici kurzi, până la presă, atât jurnale cu caracter politic cât și social (*Hawar*, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*) până la documente aparținând unor partide politice sau oameni politici kurzi. De asemenea, nu lipsesc memoriile unor personalități politice și literare kurde și, pe alocuri, literatura folclorică desprinsă în special din presă. Acest material documentar provine din biblioteca și arhiva Institutului Kurd de la Paris.

În aceeași categorie a surselor primare se înscriu jurnalele de călătorie în acest teritoriu, din secolul al XIX-lea și începutul secolului XX, provenind din aceeași arhivă a Institutului Kurd de la Paris, folosite în realizarea capitolului al treilea referitor la imaginea kurzilor în viziunea călătorilor străini.

Având în vedere faptul că autorii sunt personaje legate prin educația și evoluția profesională de cultura locului, fie că este vorba despre cunoscători ai limbilor orientale sau de pasionați ai culturii Orientului Mijlociu, scrierile acestora îmbină structura călătoriei pragmatice cu afinitățile și curiozitățile personale. Subiectele cel mai des abordate se întind de la prezentarea organizării interne a Imperiului Otoman și evenimentele care au precedat Primul Război Mondial, până la descrierea detaliată a societății kurde și a modului de viață kurd, unele lucrări fiind nu doar veritabile povești personale, dar și lucrări de istorie, politică, călătorie și cercetare. Temele cel mai des reluate în jurnale reflectă și structura analizei capitolului: istoria kurzilor, percepții ale naturii, caracterul kurd, societatea kurdă.

Studiul de caz asupra kurzilor din România se bazează din punct de vedere al surselor în primul rând pe presă. Astfel, am folosit revista Asociației Culturale a Kurzilor din România, *Vocea Mesopotamiei*, alături de articole de presă din publicații ca *Scânteia* (1967), *Lumea* (1981–1988), *Adevărul* (1990–2008) și *Evenimentul Zilei* (1998–2000). Interviurile facilitate de Asociația Culturală a Kurzilor din România și informațiile puse la dispoziție de Consiliul Național al Refugiaților din România au constituit de asemenea surse decisive în elaborarea studiului asupra kurzilor din România. Interviu-

rile au fost realizate pe un eşantion de douăzeci de persoane, majoritatea bărbaţi, cu vârste cuprinse între douăzeci şi cinzeci şi cinci de ani, membri ai comunităţii kurde din România.

De asemenea, în aceeaşi categorie, a surselor primare, menţionăm rapoartele unor organizaţii internaţionale ca Human Rights Watch, Amnesty International sau Freedom House, folosite cu preponderenţă în capitolul introductiv.

În ceea ce priveşte ansamblul metodologic utilizat în realizarea lucrării, trebuie specificat că materialul descriptiv a fost unul dens, în special în primul capitol, însă indispensabil pentru înţelegerea ulterioară a analizei identităţii kurde, iar datele pe care am încercat să le surprind în întreg materialul documentar sunt nu numai istorice, ci şi sociologice şi antropologice, dezbaterile fiind orientate în acelaşi sens.

Fiind o lucrare de imagologie, principala metodă de lucru pe care am folosit-o în elaborarea acesteia a fost analiza hermeneutică, semantică, specifică lucrului cu textul scris, în cazul nostru literar, jurnalistic, folcloric sau cu caracter oficial. Acest tip de analiză a permis conturarea principalelor teme ale identităţii kurde. Cele mai evidente şi mai uşor sesizabile, la o primă lectură a literaturii kurde, sunt victimizarea, identificarea naţiunii cu eroii naţionali, momentele tragice, identificarea teritorială, imaginea de sine negativă. În acelaşi timp, analiza semantică a condus din perspectiva percepţiei de sine la identificarea imaginii asupra istoriei ca instrument în efortul de legitimare a mişcării naţionale kurde şi la conturarea imaginii asupra adversarului, o temă foarte complexă şi cu un rol decisiv în conturarea identităţii kurde. De asemenea, metoda analizei de text a permis identificarea motivelor, clişeelor şi stereotipurilor asupra kurzilor şi teritoriului locuit de ei, care predomină viziunea călătorilor străini în secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX.

Alte metode folosite în realizarea cercetării se referă la cea cantitativă şi calitativă. Metoda cantitativă a fost folosită prin studiul de caz asupra kurzilor din România, a perioadelor de maxim flux, a zonelor de proveniență şi a tipurilor de cauze care au dus la imigrarea lor pe teritoriul nostru. Acest tip de analiză a permis, de asemenea, identificarea tipului imigrantului kurd şi a tiparelor familiale, construite de aceştia în România. Totodată, pentru a conferi coerenţă demersului nostru istoric, am optat pentru utilizarea unei tehnici de lucru specifice sociologiei şi anume interviurile. Personal, am optat pentru interviurile semistructurate datorită flexibilităţii oferite de acestea discuţiei cu interlocutorul.

Folosirea metodei calitative a fost prezentă tocmai prin intermediul interviurilor, prin care am încercat să surprindem modul și gradul de integrare a imigranților kurzi în societatea românească, alături de percepția societății românești asupra imigranților kurzi. Politica statului a fost surprinsă prin intermediul analizei legislației care reglementează statutul lor. Analiza s-a situat pe doua nivele, individual și instituțional (organizațiile proprii și implicarea în societate).

Un rol extrem de important în elaborarea acestei lucrări, dar mai ales a capitolelor *Imagine de sine la kurzi* și *Kurzii în viziunea călătorilor străini în secolele XIX, XX*, a fost suportul și modelul metodologic, dar și structural și teoretic oferit de două lucrări aparținând domeniului imagologiei: *Călători străini în Principatele Dunărene, Transilvania și Banat (1683–1789). Identitate și alteritate, Geneza identității naționale la românii ardeleni.* De asemenea, aceste lucrări au fost indispensabile în formarea și utilizarea limbajului specific imagologiei, constituind alături de lucrarea autoarei Carmen Andraș, *România și imaginile ei în literatura de călătorie britanică*, veritabile dicționare de imagologie.

Le mulțumesc autorilor pentru direcțiile pe care mi le-au oferit prin intermediul lucrărilor lor și nu numai.

De asemenea, în elaborarea analizei imaginii kurzilor în jurnalele de călătorie și a kurzilor în viziunea călătorilor străini am utilizat modelele conceptuale oferite de Edward Said, în cunoscuta sa lucrare *Orientalismul*, concentrată asupra teoriilor referitoare la curentul orientalist și gândirea colonialistă.

În ceea ce privește structura tezei, aceasta conține patru capitole. Primul capitol este un studiu introductiv în istoria și civilizația kurdă, urmat de analiza imaginii de sine la kurzi în secolele XIX, XX și de elaborarea imaginii kurzilor și teritoriului locuit de ei în viziunea călătorilor străini pe baza analizei jurnalelor aparținând călătorilor britanici în Orient, în secolele, XIX, XX. Lucrarea se încheie cu o analiză istorică și psihosocială asupra minorității kurde din România.

Fiind un subiect neexplorat la noi în țară, capitolul *Introducere în istoria și civilizația kurdă* va reprezenta primul studiu dedicat problemei kurde și istoriei kurzilor din cercetarea românească. În cadrul acestuia am urmărit plasarea grupului etnic kurd în cadrul istoric al Imperiului Otoman, o prezentare a originii lor istorice, a relațiilor cu autoritățile otomane, a organizării lor politice, sociale, a orientării lor religioase. Am continuat cu analiza

evoluției kurzilor pe parcursul secolului XX, după momentul Lausanne, care a determinat divizarea lor între granițele a patru state: Turcia, Iran, Irak, Siria. Astfel, am încercat să evidențiem elementele comune, dar și particularitățile dezvoltărilor din cele patru state. Optând pentru abordarea din perspectiva ideologiilor oficiale ale acestor state, am încercat să trasăm principalele linii de evoluție ale kurzilor după momentul divizării marcând punctele de reper esențiale. Această simplificare a fost adesea impusă de similitudinile ce caracterizează evoluția kurzilor în aceste state: supunerea față de tutele străine, angajarea într-un proces de eliberare națională, diviziunile din interiorul societății kurde și a mișcărilor de eliberare națională.

Deși scopul lucrării nu este de a stabili cauzele care au împiedicat crearea unui stat kurd nu putem să omitem felul în care diviziunile din interiorul societății kurde și incapacitatea de solidarizare a acesteia au constituit în perioada interbelică factori decisivi în conturarea definitivă a situației politice a națiunii kurde.

Deși lucrarea de față nu este una de istorie politică, nu putem analiza identitatea și societatea kurdă fără o bună cunoaștere prealabilă a istoriei și culturii aceste populații.

În ceea ce privește analiza identității kurde, considerată de Joyce Blau una dintre temele cele mai dificile cu privire la problema kurdă, am încercat în capitolul al doilea să o explorăm dintr-o perspectivă nouă. Pentru a crea o viziune cât mai largă asupra problemei, am decis desfășurarea studiului pe trei direcții de analiză, care reflectă și structura sa: percepția de sine, imaginea asupra trecutului și cea asupra adversarului. Astfel, axându-ne asupra literaturii de secol XX, deci în cea mai mare parte asupra literaturii produse de mișcarea națională de eliberare și, adoptând metoda analizei de text, am încercat să conturăm temele, valorile și simbolurile care predomină identitatea colectivă la kurzi, să determinăm rolul lor ideologic și funcția socială pe care o au acestea.

În capitolul al treilea, *Kurzii în viziunea călătorilor străini în secolele XIX, XX*, bazându-ne pe jurnalele de călătorie în acest teritoriu, am realizat analiza descriptivă și funcțională a motivelor, clișeelor și stereotipurilor, care animă explicația etnoculturală (construirea propriei identități și reconstruirea imaginară a identității Celuilalt). Am ales să insistăm pe aspectele mai bine conturate în imaginarul etnic, dar și social: structuri politice și sociale, specifice lumii kurde, imaginea elitelor și a femeii, religiozitatea, reprezentări ale spațiului, profiluri etnopsihologice. Este prima prelucrare mai complexă a

jurnalelor aparținând călătorilor britanici în Orient, în secolele, XIX, XX cu o axare asupra zonei locuite de kurzi.

Ultimul capitol, *Kurzii din România*, abordând tema identității și alterității etnice se încadrează unei literaturi destul de bogate, dezvoltate după 1990 privind imaginile pe care grupurile etnice le au unele față de altele, raportul între grupul majoritar și unele grupuri minoritare și atitudinea opiniei publice privind distanțele sociale între membrii grupurilor etnice și preferințele lor (Aurora Liiceanu, Alina Mungiu Pippidi). Rezultatele așteptate din partea acestei anchete interdisciplinare se referă în principal la obținerea unei radiografii a diferitelor strategii, adoptate de refugiații kurzi, pentru menținerea și perpetuarea identității lor de origine, o analiză a elementelor identitare care se păstrează, a aspectelor identitare care suferă transformări, a gradului lor de integrare în societatea românească. Premisa de la care pornim este că, în ciuda unor atitudini de rezistență, există anumite norme și valori externe care se infiltrează în modul lor de viață. În paralel, vom realiza și o radiografie a atitudinii societății românești față de minoritarii kurzi, a clișeelor și stereotipurilor care predomină atitudinea societății românești începând de la nivel individual și până la mass-media. Studiul este prima cercetare realizată asupra minorității kurde de la noi din țară.

Propunând un demers interdisciplinar, bazat pe conexiunile dintre istorie și sociopsihologie, studiul nostru reprezintă o contribuție adusă domeniului imagologiei, dar și relațiilor etnice, care au căpătat în ultima perioadă un cadru fertil de abordare tocmai prin amploarea pe care a luat-o domeniul imagologiei.

În concluzie, elementele noi și originale (atât informațional, cât și metodologic), aduse de cercetarea întreprinsă, vin să completeze o temă aproape deloc cercetată. Fără a avea pretenția de exhaustivitate (este primul demers în acest sens din punct de vedere al metodei de cercetare folosite, analiza de text), consider că proiectul îndeplinește un dublu obiectiv. În primul rând, completează consistent abordările (internaționale) de până acum, constituindu-se într-o necesară sinteză a unui subiect căruia acest tip de cercetare îi lipsește încă. În al doilea rând, constituie o foarte utilă bază de referință pentru abordări ulterioare ale altor cercetători, atât în cazul particular al studierii minorității kurde din România, cât și în cadrul general al studierii identității kurde. Mai mult, studiul referitor la kurzii din România reprezintă prima anchetă istorică și psihosocială asupra minorității kurde din România.

Capitolul I.

Introducere în istoria şi civilizaţia kurdă

I.1. Principalele coordonate ale culturii kurde

1. Populaţia kurdă

Kurzii sunt menţionaţi adesea cel *mai mare grup etnic transtatal din Orientul Mijlociu.* Estimarea corectă a numărului total al acestora reprezintă un subiect extrem de controversat, care nu şi-a găsit o soluţionare clară nici până în prezent.

Percepţiile în acest sens sunt antagonice. Dacă adepţii curentului naţionalist kurd tind să exagereze în acest sens, avansând cifre precum treizeci de milioane, guvernele statelor în care sunt divizaţi kurzii: Turcia, Iran, Irak, Siria sunt tentate să minimalizeze numărul acestora. Fie că este vorba de raţiuni de integrare naţională, de securitate naţională sau de protejare a integrităţii teritoriului statal, rezultatele finale ale recensămintelor populaţiei din aceste state nu prezintă o situaţie veridică asupra numărului etnicilor kurzi din interiorul graniţelor lor. Recent, s-a constatat chiar şi tendinţa de a ignora estimările separate din recensăminte ale minorităţilor kurde.

De asemenea, o altă cauză a coruperii rezultatelor corecte este aceea că unele guverne practică folosirea unor definiţii eronate ale etniei kurde (spre exemplu, doar cei ce vorbesc limba kurdă sunt consideraţi kurzi) pentru a manipula procentajele finale.

În acelaşi timp, datorită ultimelor secole de represiune, foarte mulţi kurzi preferă să-şi ascundă originea etnică, accentuându-şi doar cetăţenia turcă, iraniană, irakiană sau siriană.

În Turcia, conform recensământului din 1970, numărul kurzilor reprezenta 14%[25] din totalul populației, pe când în Irak recensămintele din 1922 și până în 1924 scoteau în evidență o proporție de 23%[26]. Tot în Irak, recensămintele din 1956 și până în1966 ignoră cuantificările separate ale kurzilor[27].

Datorită datelor ambigue ale recensămintelor, estimarea numărului real al minorităților kurde din aceste state și a numărului total al comunității kurde au constituit și constituie încă, pentru specialiști, o provocare.

Martin van Bruinessen, specialist în studierea problemei kurde, în cunoscuta lucrare *Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, face o estimare a populației kurde pentru anul 1975, pe baza unor date demografice anterioare acestui an. El estimează pentru minoritatea kurdă din Turcia o rată de 19% din totalul populației de 40,2 milioane și un procentaj de 23% pentru kurzii irakieni dintr-un total de 10,5 milioane de locuitori. Pentru minoritatea kurdă iraniană propune 10% dintr-o populație de 34 milioane, iar pentru Siria 8,5% kurzi dintr-o populație de 7,3 milioane locuitori, pentru un total al comunității kurde de 13,5–15 milioane.

Aproximativ aceleași estimări le face și un alt specialist în problemele Orientului Mijlociu, David McDowell, în raportul *Minority Rights Group* (1996), singurele diferențe intervenind în cazul Turciei, prin propunerea unui procentaj al kurzilor de 22% și prin introducerea în discuție a numărului kurzilor din fosta URSS, pe care îi estimează la aproximativ 500.000 alături de cei din diaspora kurdă, pentru care propune cifra de 700.000, estimând un total al populației kurde de 26 milioane.

Gerard Chaliand, expert în studiul conflictelor internaționale, în lucrarea sa, *A People Without a Country: The Kurds*, propune un procentaj de 23,8% kurzi în Turcia pentru anul 1970, de 16% kurzi pentru Iran în 1975 și 22% kurzi pentru anul 1975 în Irak. Pentru minoritatea kurdă de pe teritoriul fostei URSS, el propune un număr de doar 278.463 kurzi.

Cele mai recente estimări, din 2005, ale CIA, publicate pe site-ul *www.cia.gov*, propun un procentaj pentru minoritatea kurdă din Iran de 8% dintr-un total al populației de 68 de milioane. Pentru Irak se estimează 15–20% kurzi din 26 milioane locuitori, iar pentru Siria – un procentaj de 9% din totalul populației de 18 milioane. Turcia este un caz mai special, întrucât aici

---

[25] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 14.
Ibidem.
Ibidem.

kurzii nici măcar nu apar în recensăminte ca un grup etnic distinct. În 1985, un raport *Minority Rights Group*, realizat de Martin Short și Anthony McDermott, estima un număr de 19% kurzi în Turcia, dintr-un total de 44,5 milioane locuitori. Datorită lipsei de date, estimările CIA 2005 propun un procent foarte larg, care oscilează între 7% și 25% kurzi dintr-un total de 69,66 milioane locuitori.

Din păcate, aceste procente fie că aparțin unor specialiști, fie că aparțin unor organizații sau instituții nu pot fi probate prin cercetări empirice, care să dovedească veridicitatea lor. De aceea, numărul real al populației kurde rămâne o enigmă nerezolvată încă, subiect al dezbaterilor, dar și al speculațiilor, obiect al exagerărilor și al minimalizărilor deopotrivă.

2. Kurdistanul

Când vorbim despre teritoriul Kurdistanului și, implicit, despre identitatea geografică a kurzilor, ne referim în prezent la sud-estul Turciei, nord-vestul Irakului și Iranului, nord-estul Siriei și la mici porțiuni din Armenia. Încă din secolul al XII-lea[28], cea mai mare parte a acestui teritoriu a fost numită Kurdistan, termen folosit de turcii selgiucizi[29] în timpul invaziilor lor în zonă, dar denumirea a intrat în uzul comun în secolele ce urmează după procese îndelungi de migrație sau sedentarizare.

Secolul al XVI-lea marchează nu doar consacrarea termenului Kurdistan și extinderea înțelesurilor sale la nivel politic și social, ci și începutul cartografierii acestui teritoriu, semne ale conturării unei culturi materiale și spirituale distincte.

În centru este străbătut de lanțul muntos Taurus, vechi leagăn de civilizații orientale, în sud face loc câmpiei Mesopotamiei, spre nord relieful este dominat de podișul Anatoliei, iar spre est de numeroase lunci fertile. Climatul continental arid, manifestat prin variații mari de temperatură este completat în vest și sud de influențe subtropicale mediteraneene. Inaccesibilitatea asigurată de acest tip de relief, alături de calitatea de războinici și buni călăreți a locuitorilor[30] au transformat Kurdistanul într-o fortăreață naturală, inexpugnabilă încă de la Alexandru cel Mare până la împărțirea sferelor de influență de către imperiile Otoman și Safavid, în secolul al XVI-lea.

---

[28] David McDowell, *A Modern History*..., p. 6.

[29] *Ibidem.*

[30] Giuseppe Campanile, Histoire du Kurdistan, *Études Kurdes*, nr. special, 2004, p. 11.

Menţinut în latenţă timp de 400 de ani, acest teritoriu nu a manifestat niciun interes în relaţiile internaţionale până la începutul secolului XX, când atuurile acestei zone au adus-o în atenţia puterilor mondiale: Franţa, Marea Britanie, Turcia, URSS. Rezervele de petrol din Mosul, Kirkuk şi Khanaquin[31], de pe teritoriul Irakului, cele de la Kermanshah[32], din Iran, cele de la Rumailan, din Siria şi de la Batman, din Turcia[33], explică într-o mare măsură atenţia sporită de care s-a bucurat teritoriul. Resursele minerale semnificative ca: lignitul, cuprul, cromul, fierul[34], cele două magistrale de cale ferată Istanbul – Bagdad şi Istanbul – Teheran[35] şi trecerea principalelor rute comerciale între Europa şi Asia[36] prin Kurdistan au fost de asemenea mize destul de mari.

Kurdistanul are un teritoriu cu un potenţial agricol ridicat, având în vedere că până în secolul al XIX-lea creşterea animalelor a fost singura activitate economică importantă aici[37], aflată în strânsă legătură cu modul de viaţă nomad. Majoritatea triburilor kurde erau crescătoare de turme mari de oi, capre sau vite, de aceea mişcările de transhumanţă erau pretexte frecvente de conflict între tribalii din munţi şi sedentarii de la câmpie. Chiar şi în secolul XX, când exigenţele au determinat renunţarea la stilul de viaţă nomad, creşterea animalelor a rămas o ocupaţie de bază.

Culturile agricole predominante sunt: tutunul, bumbacul, viţa-de-vie, pomii fructiferi sau cerealele. Deşi introduse aici doar în secolul al XIX-lea, primele două s-au dovedit a fi cele mai profitabile. Culturile de cereale asigură 15% din producţia totală de cereale a Turciei, 35% în Iran şi 30% în Irak[38]. Fărâmiţarea proprietăţilor în zona montană avantajează culturile de subzistenţă. În fapt, întreaga agricultură se realiza cu mijloace fizice, o mecanizare sistematică având loc doar la începutul anilor 1950[39].

Densitatea pădurilor caracteristică zonei a fost redusă radical începând din secolul al XIX-lea pentru folosirea lemnului în construcţie sau ca şi combustibil.

---

[31] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 95.

[32] Gerard Chaliand, *A People without a Country: The Kurds*, Ed. Olive Branch Press, New York, 1993, p. 95.

[33] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 14.
Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 140.

[35] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 13.

[36] *Ibidem.*

[37] David McDowell, *A Modern History*..., p. 6.

[38] Idem, *The Kurds. Minority Rights*..., p. 6.

[39] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 14.

3. Limba kurzilor

Deși, teoretic, noțiunea de limbă kurdă sugerează limbajul comun al unei comunități umane de aceeași factură etnică, ea comportă dincolo de sensul teoretic de unitate, realitatea unei diversități dialectice de amploare. Controversa referitoare la originile etnice ale kurzilor, la fel ca și problema diviziunilor interne ale societății kurde sunt intensificate de varietatea dialectelor care caracterizează această limbă. Ea aparține familiei de limbi indo-europene, mai precis grupului iranian nord-vestic[40], alături de persană și afgană.

Cele două nuclee majore ale limbii kurde, care focalizează cel mai mare număr de vorbitori, sunt grupul de dialecte nordice, numite și *Kurmanji* sau *Badinani*, această din urmă denumire fiind utilizată mai ales de kurzii din Irak, iar al doilea nucleu este reprezentat de grupul de dialecte centrale, numite și *Sorani*. Cunoscut ca fiind cel mai răspândit grup de dialecte de pe teritoriul Kurdistanului, deținând în prezent statutul de limbă vernaculară, *Kurmanji* este vorbit în special de kurzii din Turcia, Irak, Siria și fosta URSS[41].

Reputația literară dobândită de grupul *Kurmanji* de-a lungul secolelor și faptul că a constituit limba vorbită de cei mai importanți intelectuali și lideri politici ai kurzilor din secolul al XIX-lea, ca spre exemplu Bedir Khan, ultimul emir al principatului Botan[42], a determinat crearea unei tendințe de elaborare a unei forme standardizate a limbii kurde, având ca fundament lingvistic grupul de dialecte nordice. Cu toate acestea, evoluția situației socio-politice a kurzilor din Iran, Irak, Siria și mai ales din Turcia, unde, începând cu 1923[43], guvernul kemalist a interzis folosirea limbii kurde atât în formă scrisă, cât și orală, a împiedicat dezvoltarea în sensul unei limbi kurde standardizate, bazate pe dialectele *Kurmanji*. Doar pe teritoriul Armeniei Sovietice dialectele *Kurmanji* au reușit să evolueze înspre o formă standardizată, întrucât, după sfârșitul stalinizării, kurzii de aici s-au bucurat de o libertate culturală mai extinsă decât kurzii din toate celelalte state pe teritoriul cărora sunt divizați.

---

[40] Joyce Blau, „Kurdish Written Literature", în Philipe Kreyenbroek, Christine Allison (coord.), *Kurdish Culture and Identity*, Ed. Zed Books Ltd., 1996, Londra, pp. 20–25.

[41] Philip Kreyenbroek, „On the Kurdish Language", în Idem, pp. 68–84.

[42] Michiel Leezenberg, „Gorani Influence on Central Kurdish, Substratum or Prestige Borrowing?" *http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

[43] Joyce Blau, *op. cit.*, p. 27.

Al doilea grup de dialecte este cel central sau *Sorani*, denumit după toponimul Suleimania, capitala fostului principat Baban[44], care a fost vreme de secole leagăn al acestui grup de dialecte. Este răspândit în regiunile kurde sudice, în teritoriile locuite de kurzi din Iran şi Irak. În 1919, autorităţile irakiene, aflate sub mandat britanic, au declarat *Sorani* ca limba oficială a kurzilor de pe teritoriul Irakului, fapt care nu a făcut altceva decât să transforme problema limbii într-un măr al discordiei între kurzii irakieni, vorbitori de dialecte diferite.

Acest statut, de limbă oficială, alături de implicaţiile practice, pe care le conferea acesta (educaţie, publicarea unor texte în limba kurdă) a fost foarte mult atenuat după venirea la putere în 1963, a Partidului Baas, care a promovat o acerbă politică de arabizare.

Un element ce nu poate fi omis din discuţia referitoare la grupul de dialecte kurde nordic şi respectiv central este că acestea nu sunt mutual inteligibile, existând diferenţe din punct de vedere gramatical, similare cu cele dintre două limbi străine, însă cu diferenţe mai atenuate în ceea ce priveşte lexicul.

Complexitatea lingvistică este amplificată de asemenea şi de numeroasele variaţii care există în interiorul acestor dialecte de la o regiune la alta, precum şi de existenţa unei a treia categorii de dialecte. Această categorie se referă la dialectele kurde sudice, răspândite în teritoriile locuite de kurzi din Iran şi Irak[45], în special în zona Kermanshah[46]. Pentru denumirea acestui grup de dialecte se mai foloseşte şi termenul de *Pahlavani*, *Pahla*, fiind un termen geografic care indică un teritoriu din partea sudică a Kurdistanului[47], probabil zona de baştină a dialectelor sudice.

O dată cu valurile de refugiaţi kurzi irakieni din anii '70, '80[48], vorbitori ai dialectelor sudice, procesul de asimilare al acestui grup s-a intensificat, intrând sub presiunea grupului de dialecte kurde centrale[49]. Este foarte probabil ca vulnerabilitatea acestui grup de dialecte să rezide şi în faptul că îi

---

[44] Michiel Leezenberg, *op. cit.*, *http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

[45] *Ibidem.*

[46] Mehrad Izady, *The Kurds. A Concise Handbook*, Ed. Taylor & Francis, Washington, 1992, p. 173.
Ibidem.

[48] Michiel Leezenberg, *op. cit.*, *http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

[49] *Ibidem.*

lipseşte o literatură scrisă, deşi, pe de altă parte, a reuşit să dezvolte o tradiţie orală impresionantă[50].

Diversitatea lingvistică kurdă este completată de alte două dialecte, *Gurani* şi *Zaza*, care, deşi vorbite la extremităţi opuse, în teritoriile locuite de kurzi din Turcia[51] şi respectiv Siria[52], sunt strâns înrudite între ele, mai mult decât oricare din grupurile de dialecte kurde.

Grupul *Gurani* mai poartă şi numele de *Hawrami*, ambele denumiri fiind folosite în literatura de specialitate occidentală ca termen generic pentru toate dialectele din acest grup. Ambiguitatea şi incertitudinea corectitudinii unei asemenea utilizări generale a celor două denumiri provin din faptul că sunt folosite şi ca etichetă, nu numai lingvistică, dar şi etnică şi socială în identificarea unor comunităţi. Discuţiile legate de autenticitatea etnicităţii kurde a vorbitorilor de *Gurani* nu sunt puţine, cu toate că ei se autoconsideră kurzi.

În anii '50, regimul şahului Pahlavi reia tactica aplicată deja în Irak la începutul anilor '20, de semănare a discordiei în interiorul minorităţii kurde din Iran, prin stimularea folosirii de către aceştia, ca limbă oficială a dialectelor *Gurani*.

Deşi în literatura kurdă există poezii lirice, provenind din secolele XVII, XVIII şi texte religioase, aparţinând sectei heterodoxe *Ahl-e-Haqq*, scrise în *Gurani*[53], azi nu mai putem vorbi despre o reputaţie literară a acestui dialect.

Grupul *Zaza*, numit şi *Dumili* sau *Dimili*[54], a devenit cunoscut mai ales prin asocierea sa cu Islamul heterodox, întrucât un număr mare de vorbitori *Zaza* sunt adepţi ai sectei religioase alevite. Din acelaşi motiv, grupul *Gurani* a fost adeseori asimilat sectei heterodoxe *Ahl-e-Haqq*, cu toate că ambele grupuri de dialecte înregistrează vorbitori de o paletă religioasă mai largă.

În ultimele două decenii putem vorbi fără să exagerăm despre un aşa-zis fenomen de separare a identităţii etnice, culturale, istorice şi lingvistice a vorbitorilor de *Zaza*, ajungându-se până la vehicularea toponimului de *Zazaistan*[55], care se referă la crearea unui stat pe teritoriul locuit de vorbitorii

---

[50] *Ibidem.*

[51] David McDowell, *A Modern History*..., pp. 9–10.

[52] Martin van Bruinessen, *op. cit.*, pp. 21–22.

[53] Michiel Leezenberg, *op. cit.*, *http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

[54] *Ibidem.*

[55] Martin van Bruinessen, „The Kurds in Movement. Migrations, mobilisations, communications and the globalisation of the Kurdistan question", *Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

Zaza. Nici în cazul acestui grup nu putem vorbi despre o tradiţie literară solidă, în formă scrisă, întrucât primele texte publicate în aceste dialecte datează de abia din prima jumătate a secolului XX[56].

4. Religia kurzilor

Încă din perioada pre-islamică, eterogenitatea peisajului religios a fost o caracteristică a teritoriului kurd, care întrunea deopotrivă religii de origine persană, ca zoroastrianismul, şi religii semitice ca şi creştinismul sau iudaismul. Secolul al VII-lea va reprezenta un moment de cotitură în istoria religioasă a kurzilor, când, sub impactul marii cuceriri arabe, Kurdistanul intră sub dominaţia dinastiei Omeiazilor şi astfel în orbita noii religii revelate a Islamului.

Procesul de islamizare a kurzilor s-a desfăşurat lent, pe parcursul câtorva secole. Zonele de periferie au fost primele teritorii care au intrat în contact cu religia şi civilizaţia musulmană, în vreme ce restul populaţiei a opus rezistenţă faţă de procesul de convertire la Islam. De abia în secolele XII–XV, în condiţiile unei mutaţii în structura socio-economică a teritoriilor locuite de kurzi, are loc expansiunea Islamului şi în restul teritoriului. Această mutaţie a fost provocată de distrugerea economiei kurde, de raidurile turcomane din secolul al XII-lea şi de migraţiile nomazilor kurzi de la periferie înspre nordul şi vestul Kurdistanului, care vor răspândi în aceste zone dialectul *Kurmanji*, alături de religia islamică sunnită de rit *Hanefit*. Este şi perioada în care are loc nomadizarea Kurdistanului şi dispariţia caracterului predominant agrar al economiei.

În prezent, aproape trei sferturi din kurzi[57] sunt musulmani sunniţi, vorbitori de *Kurmanji*, răspândiţi în Irak, Iran, Turcia şi Siria şi în diaspora kurdă din Europa şi SUA.

O parte din kurzi, în special cei din nord-vestul Irakului şi Iranului[58], şi un număr mai mic din sud-estul Turciei[59], aderă la islamul şiit, însă nu reprezintă decât un procent mic din totalul populaţiei kurde.

---

[56] Michiel Leezenberg, *op. cit.*, *http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.
Mehrad Izady, *op. cit.*, p. 172.

[58] Martin van Bruinessen, „The Ethnic Identity of the Kurds", în Peter A. Andrews (coord.), *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, Ed. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden, 1989, pp. 613–621.

[59] Mehrad Izady, *op. cit.*, p. 172.

De asemenea, kurzii sunt adepți ai unor secte heterodoxe, sincretiste, ale căror dogme și practici indică un amalgam de elemente aparținând șiismului extremist, sufismului, religiilor antice iraniene și semitice.

Una dintre aceste secte, care cuprinde cel mai mare număr de adepți, este *alevismul*, cunoscută și sub numele de Poporul Focului, numiți astfel datorită practicii de origine zoroastriană a venerării focului. Aleviții sunt, în cea mai mare parte, vorbitori ai dialectelor *Zaza* și sunt răspândiți în special în nord-vestul Kurdistanului[60]. La fel ca și musulmanii șiiți, îl venerează pe imamul Ali, pe care îl consideră cea mai importantă întruchipare a Spiritului Universal[61], însă nu acceptă obligațiile Islamului ortodox, respingând cuvântul Coranului[62]. Alături de această apropiere de islamul șiit, alevismul dovedește prin practicile și credințele sale puternice influențe zoroastriene. De pildă, închinările în zorii zilei, înspre răsărit, însoțite de imnuri și incantații, precum și venerarea zeității reprezentate sub forma unei săbii înfipte în pământ, sunt practici de origine iraniană[63]. De asemenea, sărbătoarea *Âyini Jam* îl elogiază pe marele erou al tradiției zoroastriene, *Jam*, căruia îi este atribuită și crearea sărbătorii *New Roz*, Anul Nou kurd și iranian[64], este tot un indiciu al influențelor iraniene.

În cadrul Imperiului Otoman, alevismul a fost o religie defavorizată, adepții săi fiind supuși mai multor masacre instrumentate de stat. Discriminările datorate influenței șiite au continuat până în secolul XX, de abia în anii '90, guvernul de la Ankara hotărând încetarea defavorizării aleviților.

O religie similară cu cea alevită, în ceea ce privește corpusul de idei religioase zoroastriene și șiite, este *yârsanismul* sau *Ahl-i-Haqq*, Poporul Adevărului. Sunt cunoscuți și sub numele de *Aliullâhi Ali-llâhi* (cei care îl deifică pe Ali) sau *Kaka'i*[65] această din urmă denumire fiind folosită mai ales în Irak și sunt răspândiți atât în Iran, cât și în Irak.

Extrem de relevantă pentru caracterul sincretist al originilor și influențelor acestei religii este tradiția cosmogonică yârsanită, conform căreia, timpul este împărțit în șapte epoci. Prima este Epoca Creației, *Sânjnâri* sau

---

[60] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 23.

[61] Mehrad Izady, *op. cit.* p p. 131–134.
Monica Cello, „Los Kurdos", *Transoxiana. Journal de Estudios Orientales*, nr. 2, 2001, p. 1.

[63] Mehrad Izady, *op. cit.*, p. 150–153.

[64] *Ibidem.*

[65] Martin van Bruinessen, „The Ethnic...", pp. 613–621.

Geneza, în care Dumnezeu creează lumea. Este urmată de alte şase epoci, fiecare dominate de figuri reprezentative ale unor sfinţi, ce pot fi asociaţi cu diferite religii. De pildă, prima epocă este dominată de figuri ale religiilor semitice, pe când a doua îl are în centru pe Ali, alături de alte personaje marcante ale religiei musulmane. A treia epocă se identifică cu şahul *Khushin* sau *Khurshid*, Soarele, iar a patra epocă începe cu sultanul *Sahak*, urmat de un şir de figuri faimoase evreieşti (*Moshe*, *David*). Numele sfinţilor reprezentativi pentru a şaptea epocă sunt însoţite de titlul *beg*, ceea ce indică influenţele turcomane.

Deşi Ali este un sfânt venerat de adepţii *Ahl-i-Haqq*, locul central pe care îl ocupă acesta în religia alevită este deţinut în yârsanism de sultanul Sahak. De altfel, acesta este considerat, conform unor accepţiuni, şi fondatorul acestei religii la începutul secolului al XVI-lea.

La fel ca şi alevismul şi yezidismul, nici yârsaniţii nu-şi fondează doctrina religioasă pe o carte sfântă. Tradiţiile lor religioase s-au transmis de-a lungul secolelor pe cale orală sub forma unui corp de zicale, numite *Kalâm*, care au statutul de scriptură pentru adepţii *Ahl-i-Haqq*. În cadrul *Kalâm*, autoritatea supremă o deţine *Saranjaîn*, care conţine zicalele sultanului Sahak, fapt care confirmă autoritatea şi poziţia sa în cadrul religiei yârsanite. Alături de venerarea acestui sultan, o altă caracteristică definitorie a religiei este şi credinţa în reîncarnarea succesivă a sufletului în ciclul naturii, motiv pentru care moartea nu este privită cu un dramatism fatalist, ci ca o nouă călătorie a sufletului. Sufletele morţilor sunt aşteptate să revină în scurt timp printre cei vii sub forma unor nou-născuţi. Unul din locurile sfinte este mormântul lui *Baba Yadigar*, aflat în zona oraşului Kermanshah, unde, în apropierea *New Roz* au loc festivaluri ale adepţilor *Ahl-i-Haqq*.

O a treia sectă heterodoxă sincretistă este reprezentată de yeziditi, vorbitori de *Kurmanji*, concentraţi în special în zona Jabal Sinjar, de la graniţa Siriei cu Irakul, în jurul Mosulului[66], în câteva zone mai restrânse din Siria şi Turcia şi pe teritoriul fostei URSS, mai ales în Armenia[67]. Cunoscuţi şi ca veneratori ai Diavolului, yezidiţii şi-au atras acest apelativ datorită interpretării eronate de către occidentali a venerării îngerului *Malak Tawus*, cunoscut şi sub numele de Lucifer. Spre deosebire de religia creştină, teologia yezidită nu-l prezintă pe Malak Tawus ca înger decăzut, simbol al spiritului malefic, ci

[66] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 23.
David McDowell, *The Kurds. Minority Rights*..., p. 8.

ca pe un arhanghel suprem, creator al lumii materiale. Datorită actului său de creație, el a fost iertat de către Dumnezeu.

Originile numelui de yezidism sunt un subiect controversat, existând opinii conform cărora ar proveni de la personajul așa-zis fondator al acestei religii, Yezid, adorat de adepți, care adesea este identificat cu califul omeiad Yazid ibn Mu'awiyya. Ipoteza cea mai plauzibilă este că denumirea acestei religii provine de la cuvântul *yezad*, care înseamnă înger.

Poziția centrală deținută de imamul Ali în cadrul credinței alevite și cea a sultanului Sahak în cadrul yârsanismului, este ocupată la yeziditi de șeicul *Adi ibn Mûsafir*, fiind cea mai importantă reprezentare a Spiritului Universal și o reîncarnare a lui Malak Tawus[68]. De altfel, una dintre cele mai importante sărbători yezidite, Jam, se desfășoară în luna octombrie, în Irak, unde se află moscheea șeicului Adi. O altă sărbătoare fundamentală este celebrarea nașterii lui Yezid, aniversată la scurt timp după nașterea lui Mithras. Influențe religioase multiple sunt observabile: ca și la aleviți, se practică rugăciunile orientate spre soare, venerarea focului, indicii ale influenței zoroastrismului, reținerile față de elemente ca fasolea sau lăptucile, reminiscențe baptiste, iar credința că Isus este un mare profet sugerează o legătură cu maniheismul.

La fel ca și yârsanismul, ideologia religioasă yezidistă se bazează, în primul rând, pe tradiții orale, ceea ce le distinge de religiile Cărții. Singurele texte sfinte sunt *Jihma* sau *Revelația*, scrisă în arabă și atribuită șeicului Adi[69] și *Mes'haf i Resh*, sau *Cartea Neagră*, scrisă în kurdă și atribuită strănepotului șeicului sus-numit, *Hasan ibn Adi*.

Alături de celelalte culte ale sfinților, yeziditii au fost persecutați pe parcursul secolelor XVI, XVII și XVIII, unii dintre ei convertindu-se la islam, alții refugiindu-se în zona caucaziană, iar cei adăpostiți în locurile montane reușind să-și păstreze religia.

Rezultate ca urmare a influențelor reciproce între sufism, creștinism, iudaism și practicile pre-islamice de orientare zoroastriană, aceste secte heterodoxe sincretiste reflectă, de fapt, sectarismul caracteristic Orientului Mijlociu și, implicit Kurdistanului, care, probabil prin specificitatea reliefului muntos inaccesibil și prin preponderența comunităților tribale izolate și închise, a solicitat proliferarea și persistența acestor secte, exponente ale unui fenomen de particularism religios, larg răspândit pe teritoriul Kurdistanului.

---

[68] Mehrad Izady, *op. cit.*, p. 153.

[69] *Ibidem.*

Diferenţele între aceste secte sunt reprezentate de gradul de preponderenţă al unor influenţe religioase şi de afinităţile pentru anumite tipuri de practici, ritualuri, credinţe.

Particularismul religios kurd a fost exprimat şi prin aderenţa la ordinele religioase sufite (*tariqaate*), caracterizate de misticism şi practici de devoţiune specifice, cum ar fi transele, automutilările, înghiţirea focului, şocante prin exotismul şi excentricitatea lor. Cele două ordine sufite, predominante în Kurdistan, care au jucat şi un rol politic şi social important în ultimele două secole, sunt *Qadiriyya* şi *Naqchbandiyya*[70]. Cu un gen de organizare independent, aceste ordine depăşesc legăturile tribale, creând astfel focare de loialităţi, servind deopotrivă la consolidarea sau divizarea societăţii kurde.

Ordinele sufite reprezintă şi o şcoală, în care discipolul deprinde sub atenţia unui maestru experimente spirituale şi tehnici mistice[71]. O asemenea organizare are la bază o ierarhie religioasă foarte clară, în vârful căreia se află şeicii, liderii spirituali supremi, care, prin asocierea cu divinitatea, au dobândit statutul de lideri politici. Sunt urmaţi de discipolii lor, murizii, cărora le datorează supunere şi credinţă[72], şi de califi, un fel de secunzi sau adjuncţi ai şeicului, cu misiunea de a răspândi credinţa propriei *tariqa* şi de a-i organiza pe adepţi. Legitimitatea acestei ierarhii rezidă în asocierea cu divinitatea prin intermediul unor modalităţi de transmisie[73], *silsila*, prin care s-a transmis de-a lungul timpului practica sufismului. Setul de tehnici şi practici este asociat cu un anumit mistic, considerat fondator al respectivei tariqa, începând cu Allah, continuând cu Mohammed şi o serie de şeici sufiţi până în zilele noastre.

Denumirea celor două ordine derivă din numele presupuşilor fondatori, Abdel Qader Jilâni (1077–1166)[74] şi Baha'uddin Naqshband (1317–1389)[75], ele răspândindu-se în cursul secolelor XII–XV. În cursul secolului al XIX-lea, ordinul *Naqchbandiyya* a cunoscut o expansiune rapidă în Kurdistan, în detrimentul *Qadiriyya*, asociată cu creşterea influenţei politice, datorate

---

[70] David McDowell, *A Modern History...*, p. 10.

[71] Martin van Bruinessen, „Kurds and Islam", *Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

[72] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State...*, p. 214.

[73] *Ibidem*, p. 216.
Anne Marie Delcambre, *Islamul*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1999, p. 78.

[75] Olivier Roy, *Noua Asie Centrală sau fabricarea naţiunilor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 212.

probabil lărgirii mobilității ierarhiei religioase și creării mai multor centre de răspândire a credinței. La începutul secolului al XIX-lea, șeicii sufiți din familiile Talabani (adepți ai *Qadiriyya*) și Barzani (adepți ai *Naqchbandiyya*), ca urmare a influenței lor politice și sociale, au jucat un rol important fie în organizarea rebeliunilor, fie prin implicarea în asociații kurde și, prin urmare, în conturarea naționalismului kurd. Ei au reușit să-și mențină influența și în condițiile vieții moderne, din statele în care au fost divizați după 1923, devenind mulți dintre ei diplomați, susținători ai cauzei kurde.

În continuare vom vedea felul în care toate aceste clivaje ale societății kurde, pe care am încercat să le conturez în câteva pagini, fie că sunt de natură lingvistică sau religioasă vor avea un impact major asupra evoluțiilor politice ale kurzilor din cele patru state. Evident, acestora li se adaugă, după cum vom vedea, și caracteristicile geo-strategice ale zonei care vor avea un rol important în stabilirea sau ruperea alianțelor externe, precum și în relațiile cu guvernele statelor în care sunt divizați.

I.2. Kurzii înainte de divizare

1. Ipoteze asupra originilor kurzilor

Deși lucrarea are ca obiect segmentul temporar, cuprins pe parcursul secolelor XIX, XX, am considerat că, pentru o imagine cât mai completă și o înțelegere mai precisă a evenimentelor, este relevantă o scurtă incursiune și în perioada pre-islamică și a integrării kurzilor în Imperiul Otoman.

Foarte relevant este faptul că originile controversate ale kurzilor sunt plasate de unii cercetători, mai ales de cei naționaliști, în contextul migrației iraniene din mileniul I î.Hr., dinspre un teritoriu necunoscut înspre actuala zonă vestică a Iranului, nordul Irakului și sud-estul Turciei. Ei susțin faptul că, kurzii ar fi descendenți ai mezilor, care, împreună cu perșii, au făcut parte din numeroasele popoare integrate în Imperiul Med (785–550 î.Hr.) în vestul Iranului[76]. După căderea Imperiului Med, teritoriul locuit de kurzi a făcut parte de-a lungul timpului din numeroase imperii, ca cel Ahemenid (550–331 î.Hr.), Seleucid (331–129 î.Hr.), al Parților (247 î.Hr. – 226 d.Hr.), Sasanid (226–636), din Califatul Arab (636–1258), din Imperiul Mongol și apoi

[76] Amir Hassanpour, *Nationalism and Language in Kurdistan*, 1918–1985, Ed. Mellen Research University Press, San Francisco, 1992, p. 49.

Otoman (1258–1501)[77] și, în cele din urmă, începând cu secolul al XVI-lea, din Imperiul Otoman și Persan.

Martin van Bruinessen are rețineri în acceptarea acestei ipoteze a originilor mede, afirmând că: *deși unii intelectuali kurzi susțin că poporul lor este descendent al mezilor, nu există destule dovezi care să permită această conexiune, având în vedere vidul temporar considerabil dintre dominația politică a mezilor și prima atestare a kurzilor*[78]. Cercetători precum G.R. Driver sau Vladimir Minorski[79] vorbesc despre o mențiune timpurie a kurzilor la Xenophon în *Anabasis*, care îi amintește sub denumirea etimologică de *karduchi*, locuitori ai regiunii care corespunde zonelor kurde de azi. El povestește atacurile acestor *karduchi* asupra armatelor grecești în timpul retragerilor de pe teritoriul Kardaka (401–400 î.Hr.). De asemenea, Driver face legătura etimologică dintre un alt grup din zonă, *cyrtii* și numele de kurzi. Această populație apare menționată la câțiva autori clasici, Polibios, Livius și Strabon, iar Driver conchide că ar putea fi vorba de kurzi[80]. Autorul turc, Hakan Özoğlu, însă, în cartea sa *Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities, Competing Loyalities and Shifting Bounderies* se opune acestor ipoteze aparținând curentului esențialist. El susține că analiza originilor kurzilor trebuie să aibă drept punct de plecare primele utilizări ale cuvântului kurd și nu a unor termeni așa-zișI precursori. Astfel, el amintește teza autorului kurd Arshak Safrastian, care plasează prima folosire a termenului *kurd* în secolul III, în forma foarte apropiată de cea actuală, *kurdan*. Termenul apare într-o carte scrisă în dialectul iranian Pahlavi, în contextul în care Artakhshir-i Papakan, fondatorul dinastiei Sasanide îl menționează printre oponenții săi pe un anume Madig, rege al *kurdanilor*[81].

Cert este că termenul de kurd este folosit sistematic și frecvent de abia după secolul VII, evident în surse arabe, în contextul unor informații de natură geografică sau demografică[82]. În secolul al XVI-lea, termenul de kurd

---

[77] *Ibidem*, p. 50.

[78] Martin van Bruinessen, „The Ethnic...", pp. 613–621.

[79] G. R. Driver (1892–1971), cercetător britanic și Vladimir Minorski (1877–1966), orientalist rus se numără printre primii cercetători care au studiat cultura și limba kurdă.

[80] G. R. Driver, „The Dispersion of the Kurds in Ancient Times", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1923, pp. 393–403.

[81] Arshak Safrastian, *Kurds and Kurdistan*, Ed. The Harvill Press, Londra, 1948, p. 16.

[82] Hakan Özoğlu îi menționează pe scriitorii arabi Yakubi, din secolul al IX-lea, pe Masudi, Istakhri și Muhammad ibn Hawqal, din secolul X, ca surse importante referitoare la primele utilizări ale termenului kurd.

apare în relatările lui Hamd-Allah Mustawfi, funcționar otoman, care confirmă existența unui Kurdistan înaintea secolului al XVI-lea. Pe baza acestor date, Özoğlu afirmă că termenul a fost folosit și dat din exterior, de arabi, iranieni sau selgiucizi, aportul intern în acest sens fiind unul minor sau chiar nul. El susține că, la vremea respectivă, kurzii se autodenumeau în funcție de toponimele triburilor sau ale regiunilor din care proveneau. De abia în secolul al XVI-lea, mai precis în 1596, întâlnim cel mai timpuriu text aparținând unui etnic kurd, care utilizează și termenul. Este vorba despre lucrarea *Șerefname* a lui Șerefhan Bitlisi, emir al Bitlisului[83]. Termenul apare și în secolul al XVII-lea, în 1695, la poetul și teologul kurd, Ehmede Khani și la călătorul otoman Evlia Çelebi, care a călătorit de trei ori pe teritoriul Kurdistanului, mai întâi în 1646, apoi între 1649 și 1650, iar a treia oară în 1655[84].

2. Integrarea în Imperiul Otoman

Încă din perioada dominației arabe, pe acest teritoriu încep să se afirme o serie de dinastii kurde ca Hasanwayhidă (941–1095)[85] în Dinawar, Marwanidă (990–1064) sau Ayyubidă, fondată de marele erou al Islamului, luptător împotriva cruciaților, Saladin. Dinastia sa va stăpâni teritorii în Egipt, Siria și Irak. Toate aceste dinastii au constituit aliați puternici ai califatului musulman împotriva dușmanilor externi, mai ales în condițiile în care teritoriul kurd devine în această perioadă zonă de graniță între califat și Imperiul Bizantin. Acumulând o influență considerabilă asupra unui teritoriu extins și asupra unui număr de triburi, aceste dinastii au constituit structuri statale considerate baza principatelor ce se vor crea în secolul al XVII-lea. Decăderea califatului arab și invazia mongolă din secolul al XIII-lea vor avea însă un efect devastator asupra clasei conducătoare a societății kurde. Autoritatea tradițională a acestor familii este treptat înlocuită cu membri ai elitei mongole, producând bulversarea structurilor tribale kurde. Acest fenomen a fost însoțit de devastarea economiei și accentuarea nomadismului ca urmare a condițiilor de instabilitate. De abia în secolul al XVI-lea, în timpul stăpânirii dinastiei turcomane Karaqoyunlu („Cei cu oile

---

[83] Saraf Khan Bitlisi, *The Sharafnâma or The History of the Kurdish Nation*, Ed. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2005, p. 1–10.
Martin van Bruinessen, „Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected in Evliya Çelebi's Seyahatname", *Journal of Kurdish Studies*, nr. 3, 2000, p. 1.

[85] Thomas Bois, *La Connaissance des Kurdes*, Ed. Khayats, Beirut, 1965, p. 138.

negre"), şefii tradiţionali kurzi îşi vor recăpăta fosta influenţă şi poziţie în cadrul societăţii[86].

Rivalitatea dinastiei Karaqoyunlu cu o altă dinastie turcomană, Akquyunlu („Cei cu oile albe"), va pune capăt acestei perioade de destindere în teritoriile locuite de kurzi. Victoria celor din urmă va duce la o reluare a politicii centralizatoare şi de marginalizare a vechii elite. Această politică a fost continuată de dinastia Safavidă, care înlăturând stăpânirea Akquyunlu se impune în zonă sub conducerea şahului Ismail. Acesta va aduce cu sine în teritoriile kurde credinţa oficială safavidă, şiismul heterodox alevit, fapt care va contribui la divizarea religioasă a societăţii kurde.

Iniţial, interesul Imperiului Otoman asupra teritoriilor kurde a venit tocmai ca urmare a necesităţii de apărare a graniţelor estice în faţa expansiunii safavide. Un factor important în această problemă s-a dovedit a fi populaţia anatoliană, convertită la confesiunea alevită şi care acum devenise supusă şahului Ismail[87]. Pentru a neutraliza această ameninţare, sultanul otoman Selim I a iniţiat o masivă campanie militară împotriva Safavizilor. Prin intermediul acesteia şi cu ajutorul unui kurd foarte influent, aflat în slujba administraţiei otomane, Idris Bitlisi, reuşeşte să atragă de partea otomană un număr de douăzeci de şefi kurzi[88].

Bătălia de la Çaldiran, din 1514, dintre cele două părţi a adus victoria otomanilor, însă nu una decisivă. Violenţele şi confruntările dintre cele două imperii vor continua până în secolul al XVIII-lea. Această situaţie incertă dintre cele două părţi a făcut ca şefii kurzi să îşi modifice periodic aliaţnele între cele două imperii în schimbul unor avantaje materiale. Fie era vorba de acordarea unui rang sau de recunoaşterea unor drepturi ereditare. Totuşi, balanţa a înclinat mai ales la început înspre sultan, în principal ca rezultat al politicii sale de colaborare şi recunoaştere a clitelor tradiţionale kurde. În afară de Çaldiran au mai existat motive pentru care un număr de şefi kurzi au renunţat la suzeranitatea Safavidă. Ei erau impresionaţi de puterea militară otomană şi, în plus, exista o suspiciune reciprocă de natură religioasă între triburile kurde sunnite şi Safavizi. Totuşi, pentru familiile nobile kurde predomina un factor mult mai pragmatic în stabilirea loialităţilor: intenţia

---

[86] Martin van Bruinessen, *Agha Shaikh and State...*, p. 137 şi Hakan Özoglu *Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities. Competing Loyalities and Shifting Bounderies*, Ed. State University of New York Press, New York, 2004, p. 47.

[87] *Ibidem.*

[88] *Ibidem.*

șahului Ismail era de a-și exercita controlul asupra zonei prin intermediul unor funcționari perși sau turcomani, pe când otomanii se bazau în administrarea zonei pe șefii locali[89], recunoscându-le drepturile asupra teritoriilor lor tradiționale.

Deși conflictul dintre cele două imperii a continuat, granița dintre ele nu a fost una stabilă, modificându-se pe parcursul celor trei secole de confruntare.

Următoarea perioadă, a secolului al XVII-lea, a fost una relativ calmă, cele două imperii neangajându-se într-un conflict major. Acest fapt le-a permis otomanilor să se concentreze asupra integrării teritoriilor kurde în sistemul politic și administrativ otoman. Realizând importanța strategică a acestei regiuni de frontieră, otomanii au încercat să transforme acest amalgam social de confederații puternice și triburi fragmentate în unități mai ușor de controlat și de administrat care să depășească nivelul organizării tribale. Forma pe care au luat-o aceste unități administrative a fost emiratele kurde.

Spre deosebire de dinastiile Aqquyunlu și Safavidă, sultanul Selim I a optat pentru soluția colaborării cu elitele kurde tradiționale, foarte influente în rândul populației băștinașe. Consolidându-le autoritatea, diminuată puternic sub dominațiile anterioare, sultanul a recunoscut succesiunea ereditară a emirilor locali, acordându-le în același timp autonomia pe plan intern. Această recunoaștere oficială a emiratelor kurde a însemnat o amplificare a autorității emirilor[90] și în același timp crearea unei dependențe de statul otoman în menținerea poziției lor de putere[91].

În ceea ce privește forma organizării și integrării administrative a teritoriilor kurde în Imperiul Otoman, Martin van Bruinessen menționează pentru perioada încorporării (1514–1517) existența a trei vilaete (*eyyalet*). Primul era Diyarbakir, al doilea Raqqa, aflate în prezent pe teritoriul actualelor regiuni kurde din Turcia și Siria. Al treilea vilaet menționat este Mosulul, cuprinzând aproximativ zona de nord a Irakului contemporan[92]. Aceste vilaete aveau în componența lor un număr de districte numite *hukumeti* (governorate). Cele mai inaccesibile din punct de vedere geografic dintre acestea se bucurau de un grad foarte ridicat de autonomie. Poziția conducătorilor locali era ereditară, dispuneau de o diplomă de investitură din

---

[89] David McDowell, *A Modern History*..., pp. 26–27.

[90] *Ibidem*, p. 28.
Hakan Özoğlu, *op. cit.*, p. 54.

[92] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., pp. 157–158.

partea statului, faţă de care nici măcar nu aveau obligaţiile clasice otomane ale tributului sau serviciului militar în armata de spahii a beglerbegului care se afla în fruntea unui vilaet. Teritoriul lor nu era acordat funcţionarilor militari ca *timar*, *zeamet* sau *has*[93].

O altă unitate administrativă a vilaetului erau sangeacurile, în fruntea cărora se afla un sangeacbey, numit direct de autoritatea centrală, în vreme ce în alte *sangeacuri*, numite *ojaqliq*, *yurtluq* sau *Ekrad begligi* (sangeac kurd), conducerea rămânea în cadrul familiilor tradiţionale kurde. Martin van Bruinessen susţine că guvernul central avea dreptul să intervină în cadrul lor intern, în timp ce la fel ca în alte sangeacuri otomane erau integrate în sistemul *timar*. Deţinătorii acestui sistem, în general şefi tribali kurzi[94] cu abilităţi războinice, aveau obligaţii militare faţă de beglerbeg şi implicit şi faţă de sultan. La acestea se adaugă obligaţiile de ordin fiscal, ceea ce însemna transferarea unei părţi din veniturile lor către trezoreria statului otoman[95]. Deşi relaţiile dintre sultan şi şefii locali nu au fost lipsite de unele divergenţe legate de aceste obligaţii şi privilegii, acest sistem a supravieţuit până în secolul al XIX-lea.

3. Dificultăţile imperiului şi reacţiile kurde

Incapabil să evolueze înspre capitalism, datorită sistemului de proprietăţi etatist, a eforturilor financiare imense necesare pentru a face faţă superiorităţii militare şi economice a Occidentului, în condiţiile tendinţelor expansioniste ale Imperiului Ţarist, Austriei şi Iranului, Imperiul Otoman se confrunta cu probleme grave.

Aceste evoluţii ale politicii externe se vor face simţite şi în plan intern. În cazul kurzilor acest lucru se va simţi mai ales din perspectiva politicilor administrative, care începând cu domnia lui Mahmud al II-lea (1808) vor deveni mult mai centralizate. Unul din indicatorii acestei tendinţe pe parcursul secolului al XIX-lea este faptul că în 1847 are loc o restructurare administrativă a teritoriilor kurde din imperiu care devin acum o singură unitate administrativă sub forma vilaetului Kurdistan. Această mişcare însemna în

---

[93] Unităţi administrative prin intermediul cărora veniturile provenite din agricultură erau canalizate în contul statului otoman. Erau cunoscute şi sub numele de sistemul timar (cea mai mică unitate administrativă de acest gen) sau dirlik.
Hakan Özoğlu, *op. cit.*, p. 56.
Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State...*, p. 159.

fapt stabilirea controlului direct al autorității centrale asupra regiunii[96], fapt care a determinat nemulțumirea emirilor locali kurzi și nesupunerea lor față de obligațiile pe care le aveau față de Poartă. Vor urma în prima jumătate a secolului al XIX-lea o serie de revolte care erau angrenate în crearea unui Kurdistan independent, însă erau conduse de șefi feudali, care nu reușeau să-și depășească propriile interese și anume păstrarea propriilor privilegii. Motivele eșecurilor: lipsa experienței politice, a unui program, a unei strategii militare, ideologia tribală care a dus la numeroase trădări și diviziuni[97]. Greșeala a fost reprezentată în special de faptul că nu au acționat unitar, fapt exploatat de sultan care a încercat să stârnească rivalități între ei. Câteva din aceste revolte, care au atins ordinul zecilor, au fost revolta din Baban, din anul 1806, cea a lui Bedir Khan din 1847 sau cea a șeicului din ordinul Naqchbandiyya, Obaidullah, din 1880.

După aceste revolte, Poarta decide să își schimbe atitudinea față de liderii kurzi, permițându-le să se bucure de avantajele puterii. Descendenții emirilor kurzi vor ocupa posturi în administrație și în universități, fiul lui Obaidullah, Abdul Qadir spre exemplu, va deveni președintele Senatului Otoman în 1908, iar mai târziu va fi numit președinte al Consiliului de Stat[98]. Această strategie de integrare a liderilor politici kurzi făcea parte de fapt din politica de centralizare a sultanului Abdul Hamid, folosindu-se de abilitățile lor de războinici în scopul reprimării mișcărilor naționale ale popoarelor din imperiu, albanezi, armeni, arabi și chiar kurzi.

În noiembrie 1890 se anunță printr-un decret imperial (*iradeh*), crearea unei cavalerii kurde, numite Hamidieh, cu baze tribale, care urma să fie stabilită în zonele de graniță cu Rusia Caucaziană (Erzerum, districtele nordice Bitlis și Botan). Aceste unități de cavalerie trebuiau să îndeplinească o perioadă de serviciu militar sub comanda unor ofițeri turci, aveau obligația de a răspunde chemărilor sultanului pe timp de război, căruia îi erau pe deplin devotați. Adesea, șefii tribali erau ridicați la rang de ofițeri. Având în vedere că reprezentau Califatul, ei aveau o mare influență și autoritate asupra maselor de țărani. Sub comanda lui Yeki Pașa, ei au acționat prima dată în 1915, în represiunea mișcării naționale armene, care s-a soldat cu masacrul armenilor, iar mai târziu chiar împotriva kurzilor din Dersim și a celor din sudul Kurdistanului, care s-au împotrivit regimului tiranic al lui Abdul Hamid.

---

[96] Hakan Özoğlu, *op. cit.*, pp. 60–62.
Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 18.

[98] *Ibidem*, p. 25.

Regimentele Hamidieh au supravieţuit revoluţiei Junilor Turci, sub numele de regimentele tribale de cavalerie uşoară, în mare parte datorită faptului că autorităţile nu doreau să îi provoace pe şefii tribali[99]. Din aceeaşi strategie de integrare a şefilor tribali în sistemul otoman, a făcut parte şi crearea unor şcoli tribale în Bagdad şi Istanbul, menite să inoculeze în mentalitatea fiilor şefilor tribali kurzi şi arabi devotamentul faţă de sultan şi califat. Această strategie nu putem spune că a rămas fără succese, dacă avem în vedere ataşamentul în acest sens al mai multor intelectuali kurzi până în momentul dezintegrării imperiului.

Valul de mişcări naţionale, care au început să se manifeste în această perioadă şi care ameninţau integritatea teritorială a imperiului, a dus la apariţia unui naţionalism turc[100] defensiv şi conservator, care îşi propunea înlăturarea absolutismului arbitrar al sultanului, modernizarea imperiului şi ralierea sa la nivelul european de dezvoltare, precum şi adoptarea unei constituţii care să prevadă egalitatea pentru toate etniile imperiului, ceea ce sperau ei că va duce la dispariţia fenomenului separatismelor. Din 1890 această mişcare de orientare naţionalistă se va numi Junii Turci, având ca bază socială intelectualii, ofiţerii din armată şi burghezia, toate categorii ce beneficiau de avantaje de pe urma infuziei occidentale in imperiu. În 1902 are loc o scindare în cadrul mişcării şi se formează Comitetul Uniune şi Progres[101], mutând accentul asupra unui naţionalism otoman. În 1908, vin la putere printr-o lovitură de stat, au loc alegeri pentru întrunirea unui parlament şi este restaurată o constituţie veche de mai bine de treizeci de ani, ce prevedea dreptul de a învăţa şi de a publica în limbile native pentru popoarele din imperiu.

Acţiunile politice ale kurzilor în această perioadă s-au încadrat în suflul ideologic revoluţionar al Junilor Turci, având ca fundament cetăţenia otomană şi s-au manifestat în contextul creării mişcării de opoziţie la adresa regimului arbitrar al sultanului Abdul Hamid. Doi dintre cei patru fondatori ai primei organizaţii de rezistenţă, care va deveni nucleul Comitetului Uniune şi Progres, au fost kurzi.

Elementul etnic kurd va fi accentuat de abia mai târziu, în contextul climatului liberal, instaurat după lovitura de stat din 1908. Survenită în mijlo-

---

Ibidem, p. 26.

[100] Kendal Nezan, *Les Kurdes sous l'Empire Ottoman*, în Gerard Chaliand (coord.), „Les Kurdes et le Kurdistan. La Question nationale kurde au Proche Orient", Ed. Librairie François Mospero, Paris, 1978, p. 34.

Ibidem, pp. 34–35.

cul procesului de occidentalizare și presupunând transformări sociale ideologice, culturale și economice, revoluția Junilor Turci a provocat în societatea otomană o explozie a forțelor sociale, puternic controlate și cenzurate în timpul lui Abdül Hamid. Această explozie a societății otomane se va manifesta mai ales printr-o descoperire a libertății cuvântului, a presei și a adunării[102].

În această atmosferă liberală, kurzii, la fel ca și arabii, au început să se implice în stabilirea unor societăți și organizații, primele dintre ele cu preocupări și scopuri mai mult culturale și intelectuale, de analizare și promovare a limbii, literaturii, istoriei și culturii kurde[103]. Un rol important în crearea acestor organizații l-au avut nobilii kurzi și, în special, cei despre care spuneam că au ocupat funcții în administrația imperiului sau care au urmat școli otomane[104].

Philip Khoury, specialist în istoria politică și socială a Orientului Mijlociu, este de părere că pierderea pozițiilor privilegiate în imperiu a fost principala motivație care i-a determinat pe nobili să se erijeze în lideri naționaliști. Și în rândul acestora se vor manifesta, încă din această perioadă, tendințele centrifuge ce caracterizau întreaga societate kurdă, astfel încât rândurile acestora erau divizate între două orientări, cea autonomistă și cea secesionistă. Adepții celei dintâi s-au autodefinit prin dorința de a nu dezbina relațiile lor socio-economice și au susținut obținerea autonomiei în cadrul unei largi comunități otomane. De cealaltă parte, secesioniștii au optat pentru separația politică completă și, în consecință, pentru independența etnică[105]. Una dintre primele și cele mai cunoscute astfel de organizații formate în 1908 a fost *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti* sau *Societatea pentru Ajutor Mutual și Progres a Kurdistanului.* Deși încerca să atragă guvernului atenția asupra problemelor provinciilor kurde, acțiunile acestei organizații nu aveau neapărat o orientare naționalistă[106], ci erau mai degrabă de orientare socio-culturală. De asemenea, organizația a funcționat și ca un club de societate pentru nobilii kurzi, locuitori ai Istanbulului, și a dispus chiar de un jurnal bilingv, turco-kurd, *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi.* Acesta publica articole având în general ca subiect istoria și limba kurdă. Societatea a reunit în

---

[102] Robert Mantran, *Istoria Imperiului Otoman*, Ed. All, București, 2001, p. 494.

[103] Hakan Özoğlu, *op. cit.*, p. 77.

[104] Philip Khoury, *Urban Notables and Arab Nationalism*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 1983, p. 7.

[105] David McDowell, *A Modern History*..., p. 88.

[106] Hakan Özoğlu, *op. cit.*, p. 80.

cadrul ei câteva familii de nobili kurzi, membrii fondatori ai acesteia fiind pașa Muhammad Cherif, din familia Baban, emirul Ali Bedirkhan, liderul familiei Bedirkhan la Istanbul și șeicul Sayyd Abdul Qadir, din familia Nehri[107]. Treptat, conflictele pentru supremație și cele generate de diferențele de idei dintre acești lideri au dus la diminuarea puterii de acțiune a organizației. În urma divergențelor cu ceilalți lideri, șeicul Abdul Qadir își înființează propriul jurnal *Hetame Kurd* (*Soarele Kurd*)[108].

O altă organizație kurdă a fost *Kürdistan Teali Cemiyeti* sau *Societatea pentru Dezvoltarea Kurdistanului*, creată în 1918, de aceiași nobili kurzi proeminenți în viața politică și publicistică. Deși actul de constituire al organizației nu susține orientarea naționalistă a acesteia, acest lucru este atestat de activitățile aferente și de articolele publicate în organul de presă al societății, *Jin*[109].

Deși revoluția Junilor Turci a avut menirea de a salva unitatea imperiului, încă de la primele înfrângeri suferite (anexarea de către Austria a Bosniei și Herțegovinei, declarația de independență a Bulgariei din 1909), ideologia otomană începe să dea semne de slăbiciune. Treptat, Junii Turci abandonează ideea conviețuirii frățești între toate popoarele din imperiu pentru a se îndrepta înspre exaltarea națiunii turcești[110]. Tendința se va accentua după încheierea războaielor balcanice (1912–1918), în urma cărora Imperiul Otoman pierde cvasi-totalitatea teritoriilor sale europene. În această perioadă, atmosfera liberală din viața politică și culturală începe să dispară, iar treptat toate asociațiile cu baze etnice sunt închise. Naționalismul turc devine marca distinctivă a Junilor Turci, care aspirau acum la crearea unui Imperiu Turanic care să se întindă din Europa până în Asia Centrală.

4. Divizarea imperiului și apariția problemei kurde

După intrarea Imperiului în Primul Război Mondial, alături de Tripla Alianță, Marea Britanie și Franța au privit dezmembrarea Imperiului ca inevitabilă. Necesitatea evitării unui conflict între aliați a dus la încheierea unor acorduri între 1915 și 1917, care aveau ca scop împărțirea Imperiului Otoman. Cu excepția unei regiuni muntoase din Anatolia Centrală și a coas-

[107] Martin van Bruinessen, *Agha Shaikh and State*..., p. 275.
[108] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 27.
[109] Hakan Özoğlu, *op. cit*, p. 82.
[110] Robert Mantran, *op. cit.*, p. 503.

tei Mării Negre, restul Imperiului urma să fie împărțit între Marea Britanie, Franța, Italia, Rusia, Grecia. Teritoriile kurde urmau să intre sub controlul și influența Marii Britanii, Franței și Rusiei.

Semnarea Armistițiului de la Moudros, care consemna înfrângerea Imperiului Otoman în octombrie 1918, a deschis drumul pentru aceștia înspre ocuparea zonelor vizate. Ca urmare a schimbărilor intervenite în urma revoluției bolșevice, Rusia a încheiat cu imperiul un tratat separat la Brest-Litovsk. Conform prevederilor acestuia, Rusia a acceptat organizarea unor plebiscite în teritoriile sale din Imperiu, obținute în războiul 1877–1878, care au avut ca rezultat întoarcerea acestor teritorii la otomani. Noul guvern bolșevic a condamnat acordurile secrete și a renunțat la cererile sale. Pe de altă parte, Aliații au insistat asupra împărțirii imperiului. La Conferința de Pace de la Paris, din 1919, ei au susținut ideea alocării teritoriilor ce fuseseră prevăzute pentru Rusia, viitoarelor state, armean și respectiv kurd[111].

Autoritatea sultanului și a guvernului său de abia se extindea dincolo de capitală, iar ofițerii din armată erau interesați de soarta lor personală în condițiile în care urma dizolvarea armatei[112]. Populația kurdă nu era pregătită să facă față provocărilor de după război, aranjamentelor care se prefigurau și noului naționalism al epocii. Pentru mulți dintre ei apartenența la comunitatea sunnită, ce reprezenta baza societății otomane, era mai importantă decât identitatea lingvistică și rasială și se temeau de represaliile aliaților pentru participarea lor la genocidul armean din 1915. Evoluția lor a fost influențată și de menținerea structurilor sociale tradiționale. Loialitatea tribală a rămas atât în cadrul comunităților sedentare, cât și nomade, un factor mai important decât noile idei despre identitatea națională. Elita nobiliară agha era mult mai preocupată de consolidarea pozițiilor locale decât de o eventuală aliere cu vechi adversari din vecinătate sau cu clasa urbană kurdă, care era mult mai abilă în negocierile cu lumea exterioară. Nici diviziunile din interiorul acestei pături intelectuale urbane nu vor lipsi însă. Dintre aceștia o mare parte au ales să acționeze sub semnul otomanismului, fără a-și asuma o cauză kurdă foarte clară. De altă parte se aflau naționaliștii kurzi, care, bazându-se pe principiul autodeterminării, propuneau diferite variante de hărți ale autodeterminării, exprimându-și în acest fel dorința de creare a unui Kurdistan independent.

---

[111] Kemal Kirişci și Gareth Winrow, *The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, Ed. Routledge, Londra și New York, 2004, p. 68.

[112] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 30.

Harta prezentată de paşa Sharif într-o notă din 22 martie 1922 a produs foarte multe controverse printre naţionaliştii kurzi. Motivul a fost excluderea regiunii lacului Van, prezumtiv în favoarea Armeniei. Paşa Sharif şi omologul său paşa Bogos au semnat anterior Conferinţei de la Paris un acord asupra graniţelor politice ale Armeniei şi Kurdistanului.

Contradicţiile nu au întârziat să apară. Ali Bedirkhan, vicepreşedinte al Societăţii pentru Progresul Kurdistanului, a respins harta lui Sharif Paşa, întrucât compromitea graniţa nordică a Kurdistanului. Bedirkhan se opunea cererilor Armeniei în regiune conform cărora teritoriile kurde sunt formate din vilaetele otomane Diyarbakir, Harput, Bitlis, Van, Mosul şi sangeacul Urfa. Harta prezentată de Bedirkhan Înaltului Comisar Britanic la Istanbul, Richard Webb, includea Van şi extindea graniţele Kurdistanului până la ţărmurile Mării Mediterane[113].

Pentru Sharif Paşa, colaborarea cu delegatul armean a fost decisivă în trasarea graniţelor Kurdistanului. Pe de altă parte, Bedirkhan era conştient de importanţa accesului la Marea Mediterană. Aceste variaţii indică fluctuaţiile percepţiei asupra graniţelor în funcţie de opţiunile şi alianţele politice ale celor care le trasau.

Această incapacitate de a acţiona unitar a elitelor kurde nu a fost unicul factor care a dus la eşecul acţiunii de creare a unui stat kurd. Dacă interesele Marilor Puteri ar fi dictat la momentul respectiv, azi, alături de Irak şi Siria s-ar fi aflat şi statul Kurdistan. Tratatul de la Sèvres, semnat pe 10 august 1920, consacrând înfrângerea Imperiului Otoman, prevedea un potenţial stat kurd. Aticolul 62 sublinia că o comisie cu sediul la Constantinopol, formată din trei puteri aliate, trebuie să pregătească în următoarele şase luni schema unei autonomii locale pentru zonele predominant kurde, situate la est de Eufrat, la sud de frontiera de sud a Armeniei, aşa cum va fi stabilită ulterior şi la nord de frontiera de sud a Armeniei, aşa cum va fi stabilită ulterior şi la nord de frontiera Turciei cu Siria şi Mesopotamia, definită în articolul 87. Un articol următor adăuga: Dacă în cursul unui an de la intrarea în vigoare a prezentului tratat, populaţiile kurde din zonele definite în articolul 62 de mai sus se adresează Consiliului Societăţii Naţiunilor în termeni care să demonstreze că majoritatea populaţiei din aceste zone doreşte independenţa faţă de Turcia şi, dacă atunci Consiliul consideră că aceste populaţii sunt demne de o astfel de independenţă şi recomandă ca aceasta să fie acordată, Turcia se angajează să

[113] *Ibidem*, p. 40.

aplice această recomandare și să renunțe la toate drepturile și titlurile din această zonă (articolul 64)[114]. Prevederile detaliate asupra unei asemenea renunțări vor forma obiectul unei înțelegeri separate între Puterile aliate și Turcia. În cazul unei asemenea renunțări, Puterile Aliate nu vor ridica nicio obiecție vis-à-vis de adeziunea voluntară la un stat kurd independent, a kurzilor din acea parte a Kurdistanului, care a fost inclusă până azi în vilaetul Mosul[115].

În ceea ce privește poziția Marilor Puteri față de aceste prevederi, spre exemplu pentru Marea Britanie, un stat kurd însemna crearea unui stat tampon între Anatolia turcă și Mesopotamia britanică. De asemenea, în urma investigațiilor făcute, Marea Britanie era conștientă de bogăția zăcământului de petrol de la Kirkuk, Mosul și Khanaqin și dorea crearea unui Kurdistan aflat sub mandatul și protecția sa. La masa conferinței, Franța și-a dat acordul pentru crearea unui stat kurd cu condiția să nu includă teritoriile kurde de la granița cu Siria sau să se interpună între Cilicia și malul vestic al Eufratului, toate acestea garantate Franței prin acordul Sykes-Picot. De altfel, Kurdistanul Tratatului de la Sèvres era, de fapt, un stat din care fuseseră retezate două treimi din teritoriul său, cele mai bogate zone în zăcăminte și cele mai fertile pentru agricultură. Dacă tratatul ar fi fost implementat, cea mai mare parte a Kurdistanului ar fi fost divizată între Franța, Iran la est, Armenia la nord, fiind lăsat un Kurdistan independent doar în centru[116]. Gerard Chaliand, invocând în cartea sa, *A People Without a Country: The Kurds* această schemă a Kurdistanului, afirmă că, în ciuda acestor prevederi cel puțin problematice, numeroase generații de naționaliști kurzi au invocat prevederile tratatului ca o recunoaștere a cauzei kurde în dreptul internațional.

Tratatul a fost propus de diplomația europeană și a fost acceptat de guvernul de la Istanbul, dar respins de kemaliști, care decid continuarea luptei. Victoriile obținute de aceștia în perioada 1920–1922 asupra armenilor, francezilor în Cilicia și asupra grecilor în regiunea Smirnei[117] i-au pus pe aliați în situația de a renegocia rămășițele Imperiului Otoman. Extenuați după război, aliații nu erau dispuși să folosească forța pentru implementarea Tratatului de la Sèvres. Prin urmare are loc pregătirea unei noi Conferințe de

[114] George Corm, *Europa și Orientul. De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernități neîmplinite*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 106.

[115] David McDowell, *A Modern History*..., p. 460.

[116] Gerard Chaliand, *op. cit.*, pp. 33–35.

[117] Robert Mantran, *op. cit.*, p. 544.

Pace la Lausanne, în iulie 1923. Tratatul semnat aici anula toate prevederile de la Sèvres, recunoscând Turciei toate cuceririle kemaliste. Turcia îngloba astfel Tracia orientală, teritoriile în litigiu din Anatolia, adică regiunea Smirnei, Cilicia şi litoralul pontic şi provinciile de est. La acestea se adăuga recunoaşterea suveranităţii Turciei asupra Strâmtorilor[118].

Doar problema vilaetului Mosul, disputat de Marea Britanie şi Turcia a fost lăsată în suspensie. Întrucât cele două părţi nu au reuşit să ajungă la un compromis s-a decis supunerea disputei, deciziei Ligii Naţiunilor.

În cazul în care nici în următoarele luni Turcia şi Marea Britanie nu reuşeau să cadă de acord asupra statutului vilaetului, Articolul 3 al Tratatului de la Lausanne prevedea că graniţa dintre Turcia şi Irak urma să fie stabilită prin decizia Consiliului Ligii Naţiunilor.

Tratatul a reprezentat un mare succes pentru Turcia, căreia îi oferea posibilitatea de a se afirma ca un stat liber şi independent. Atât lordul Curzon, reprezentantul Marii Britanii la Lausanne, cât şi Ismet Inonu, cel al Turciei, au susţinut că guvernele lor sunt foarte interesate de soarta kurzilor. De fapt, totul a fost o dispută asupra frontierelor dintre Irak şi Republica Turcă[119]. Kurzii nici măcar nu au fost invitaţi să participe la conferinţă printr-un reprezentant la Lausanne, iar tratatul nu conţinea nicio menţiune cu privire la soarta lor. Doar o singură prevedere reglementa în mod indirect statutul lor. Conform acesteia, Republica Turcă se angaja să respecte drepturile lingvistice şi naţionale ale minorităţilor neturce. Evoluţia kurzilor pe parcursul secolului XX va demonstra felul în care Turcia şi-a respectat sau nu această promisiune.

I.3. Kurzii din Turcia

Turcia reprezintă un caz mai controversat şi mai complex în ceea ce priveşte problema kurdă. Acest lucru nu se datorează doar faptului că încă din 1923 Turcia a avut cea mai mare minoritate etnică kurdă, dar şi datorită implicaţiilor ideologice pe care le are această problemă. Pentru a înţelege trăsăturile acestei chestiuni în Turcia şi evoluţia sinuoasă pe care a avut-o pe parcursul secolului XX, am optat pentru o incursiune din perspectiva ideologiei kemaliste asupra naţiunii turceşti.

[118] *Ibidem*, pp. 544–545.

[119] David McDowell, *A Modern History*..., p. 145.

1. Republica Turcă și emergența problemei kurde

Adoptarea unor noi definiții asupra unor concepte ca națiunea și naționalitatea în perioada trecerii de la Imperiul Otoman la Republica Turcă a redimensionat statutul grupurilor etnice, rămase pe teritoriul Turciei moderne și a determinat o bulversare a identității lor. După afirmarea pe scena politică, în 1919, a generalului Mustafa Kemal, odată cu începerea războiului de independență a Turciei, acesta caută sprijinul kurzilor și al altor minorități etnice. Abordând un discurs, pe care l-am numi azi de factură multiculturală[120], el reia simbolurile și valorile de bază ale imperiului, ca ideea solidarității musulmane, patriotismul otoman sau fidelitatea față de instituțiile religioase musulmane: Califatul și Sultanatul.

În primul său discurs în noua Adunare Națională, pe 20 aprilie 1920, Mustafa Kemal a susținut că membrii acesteia nu sunt turci, kurzi sau circasieni, ci reprezentanți ai comunității islamice unificate, și nu o dată, pe parcursul războiului cu grecii a invocat fraternitatea dintre turci și kurzi și scopul comun al luptei[121] care leagă cele două etnii. O parte semnificativă a populației kurde a răspuns apelului lui Mustafa Kemal, fapt care indică sensibilitățile comune cu musulmanii. După opinia lui David McDowell era vorba și de teama lor de a deveni parte a unui stat armean și creștin. Înfrângerea grecilor de către turci, în 1922, va determina schimbarea poziției Turciei în cadrul balanței de forțe, aliații aflându-se în situația de a renegocia Tratatul de la Sèvres, punând astfel capăt posibilității de creare a unui stat kurd. Prin urmare, are loc pregătirea unei noi conferințe, la Lausanne, pentru luna iulie a anului 1923, unde Turcia obține semnarea unui tratat în termeni aproape în totalitate conformi cu dorințele exprimate în Pactul Național. Era recunoscută independența Turciei fiind astfel puse bazele teritoriale de azi.

Noul parlament, care își ia numele de Marea Adunare Națională Turcă, rupe în scurt timp legăturile cu Imperiul Otoman, abolind sultanatul, principalul simbol al acestuia, în noiembrie 1922. Acest gest a deschis drumul înspre tendințele și măsurile de secularizare ce vor domina Turcia modernă, dar și înspre declararea Turciei republică în octombrie 1923 și alegerea lui Kemal ca primul ei președinte[122]. Nu la mult timp, idei ca toleranța și plura-

---

[120] Doğu Ergil, „The Kurdish Question in Turkey", *Journal of Democracy*, Vol. 11, nr. 3, 2000, p. 123.

[121] Henri J. Barkley și Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, Ed. Rowman Littlefield Publishers, New York și Oxford, 1998, p. 9.

[122] Kemal Kirişci și Gareth Winrow, *op. cit.*, p. 78.

lismul au fost abandonate, luându-le locul o politică de uniformizare şi standardizare naţională. În ciuda declaraţiilor de recunoaştere a drepturilor sociale şi naţionale a kurzilor, a devenit clar că interesul lui Kemal după obţinerea independenţei era crearea unei naţiuni-stat la nivelul standardelor europene[123]. Acest stat urma a fi unul specific turc, autoritar şi secular. Ultimul stâlp al ideologiei, solidarităţii şi statului musulman, în numele cărora kurzii luptaseră alături de turci în războiul de independenţă din 1919 şi 1922, va dispărea în martie 1924[124], când *Adunarea Naţională Turcă* anunţă abolirea Califatului. În aceeaşi zi este adoptată *Legea Unificării Educaţiei* care a deschis drumul înspre închiderea tuturor şcolilor religioase, considerate simbol al conservatorismului, urmând a fi înlocuite cu un sistem de educaţie modern, unificat, egalitarist şi naţional[125].

Încă din 1922, odată cu adoptarea textului de abolire a sultanatului, încep să fie folosite sintagme ca *poporul turc, naţiunea turcă*, ce vor fi din ce în ce mai folosite în discursurile publice şi treptat de opinia publică, fapt care reflecta plina ascensiune a unui naţionalism turc axat asupra etnicităţii şi limbii turce. Modernizarea şi măsurile ce presupuneau realizarea ei, centralismul şi răsturnarea valorilor tradiţionale, înlocuirea lor cu altele europene de orientare secularistă, au afectat identităţile maselor bazate pe religia musulmană. În acest val au intrat şi kurzii, care au pierdut în noile condiţii liantul de bază cu turcii. Identitatea religioasă a kurzilor, care prima în această perioadă în rândul maselor, în faţa uneia naţionale, alături de pericolul pierderii privilegiilor şi autonomiei locale de către şeici, a determinat nemulţumiri. În timpul alegerilor din 1923 pentru noua *Adunare Naţională*, delegaţilor provinciilor kurde li s-a interzis să candideze din nou, iar noii aleşi erau mai degrabă numiţi de guvern decât aleşi de popor. Treptat, în toate funcţiile administrative mai importante din regiunea kurdă au fost numiţi turci. Referinţele la Kurdistan au dispărut cu timpul din retorica oficială, numele de localităţi kurde au fost înlocuite cu altele turceşti, iar kurzii care serveau în armată au început să se plângă de abuzuri[126]. Toate aceste măsuri au culminat cu interzicerea folosirii limbii kurde în anul 1924[127].

Reacţiile la această evoluţie a politicilor asimilaţioniste faţă de kurzi, dar şi la cele secularizante nu au întârziat să apară, manifestându-se sub

---

[123] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 15.

[124] Kemal Kirişci şi Gareth Winrow, *op. cit.*, p. 95.

[125] *Ibidem.*

[126] David McDowell, *A Modern History...*, p. 187.

[127] Amir Hassanpour, *Nationalism and Language...*, p. 192.

forma unui șir de rebeliuni kurde. Una dintre cele mai mari provocări de acest fel, la adresa republicii, a fost revolta șeicului Said din 1925[128], care a constituit obiectul unor dezbateri îndelungate. Izbucnirea sa se află în strânsă legătură cu răspândirea naționalismului kurd la inițiativa mai vechilor nobili, precursori ai naționalismului și creatorii organizațiilor kurde dinainte de război. Ei erau și delegați ai provinciilor kurde, care nu mai fuseseră aleși în alegerile parlamentare din 1923[129] alături de foști ofițeri kurzi din armata turcă. Dar, de această dată, însă, organizația înființată la Erzerum în 1923, numită Azadi (Libertate), va declara ca principal obiectiv stabilirea unui stat Kurdistan independent[130] și musulman, fără specificarea altor soluții politice și administrative care să păstreze legătura cu Turcia. Aceste aspecte i-au determinat pe Martin van Bruinessen și Robert Olson (specialist în Istoria Imperiului Otoman și a Orientului Mijlociu contemporan) să afirme caracterul dublu al revoltei, naționalist și religios[131]. Ele erau îmbinate, ca urmare a faptului că elementul religios era indispensabil în sensibilizarea maselor, într-o perioadă în care religia era încă o noțiune extrem de importantă a identității, mai puternică decât etnia în sine. Pe de altă parte, David McDowell susține că treptat, prin intermediul Azadi, sentimentul naționalist, care până acum fusese apanajul unei elite nobiliare urbane, stabilite la Istanbul, acum se răspândește și în alte orașe din regiunea locuită de kurzi, în rândul clasei de agha, motivată bineînțeles și de pierderea privilegiilor locale ca urmare a politicii centraliste a guvernului kemalist. Cu toate acestea, faptul că șeicul Said a susținut apărarea instituției califatului și numirea unui candidat califal în fruntea viitorului regat independent kurd, a reprezentat argumentul care a stat la baza afirmației că scopul revoltei avea mai mult o orientare religioasă decât una etnică.

Regiunile kurde mobilizate de *Azadi* au fost în special cele în care se vorbea dialectul Zaza și aderente ale Islamului sunnit. Ele au optat în fruntea revoltei pentru șeicul Said datorită reputației sale și influenței pe care o avea asupra unei mari părți a populației. Accentul pus asupra identității religioase musulmane în cadrul programului revoltei a determinat o reacție negativă

---

[128] Chris Kutschera, *Le Mouvement Nationale Kurde*, Ed. Flammarion, Paris, 1979, pp. 79–89.

[129] Kemal Kirişci, Gareth Winrow, *op. cit.*, p. 104.

[130] David McDowell, *A Modern History*..., pp. 192–193.

[131] Martin van Bruinessen, *Agha Shaikh and State*..., p. 298 și Robert Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism*, 1800–1925, Ed. University of Texas Press, Austin, 1989, p. 154.

din partea kurzilor aleviți care au refuzat să se alăture revoltei, ba mai mult, unii lideri tribali ai acestora și-au exprimat disponibilitatea de a sprijini regimul în represiunea revoltei. De altfel, o caracteristică a acestei revolte, pe care autorii Henry Barkley și Graham Fuller au atribuit-o tuturor revoltelor din anii '20–'30, a fost lipsa capacității de constituire a unei conduceri kurde coezive care să provoace amenințări reale, imediate și presante. Motiv pentru care, după opinia acestora, Mustafa Kemal și guvernul de la Ankara probabil nu aveau aspirații tocmai nerealiste prin politica lor de integrare și asimilare a populației kurde.

Ankara a luat imediat măsuri împotriva revoltei izbucnite în noiembrie 1925 declarând legea marțială în regiunea kurdă și trimițând până la sfârșitul lunii aprilie 1925 forțe militare în număr 52.000 de soldați[132]. Deja în luna martie revolta era într-un impas iremediabil și în scurt timp înfrântă. În luna septembrie a aceluiași an, șeicul Said era condamnat la moarte alături de alți participanți la revoltă. Represiunea care a urmat a lovit și în șeicii și elitele agha, care nu participaseră direct la revoltă, urmând deportarea mai multor familii în vestul Anatoliei, distrugerea completă a mai multor sate și o intensificare a procesului de secularizare. Revolta a fost folosită, de asemenea, de regim, ca pretext pentru arestarea și executarea unui număr de naționaliști kurzi cunoscuți, ca spre exemplu șeicul Abd al Qadir[133].

Au urmat o serie de alte revolte mai mici, în paralel cu o acerbă politică de asimilare și turcizare a kurzilor. Una dintre cele mai cunoscute a fost revolta de la Muntele Ararat, inițiată de organizația kurdă *Khoyobun* (Independența)[134]. Aceasta fusese înființată în 1927, în Liban, de un număr de naționaliști kurzi, aflați în exil, provenind din alte organizații și asociații kurde, ca Societatea pentru Reconstrucția Kurdistanului, Comitetul pentru Independența Kurdă sau Comitetul Social Kurd[135]. Organizația a decis continuarea mișcării naționale, căutând debarasarea de conducerea tribalistă și de diviziunile determinate de loialitățile tradiționale. Ea se baza pe spijinul armean al Partidului Dashnak, care căuta eliberarea Armeniei Turcești și pe cel al Iranului, care nu numai că încerca astfel să slăbească regimul kemalist, dar și să controleze revolta kurdă, pentru a preveni o eventuală izbucnire și în Iran sub conducerea lui Simko. Mișcarea avea ca scop o reunire a șefilor tribali kurzi din

---

[132] David McDowell, *A Modern History...*, p. 195.

[133] *Ibidem*, p. 196.

[134] Chris Kutschera, *op. cit.*, pp. 90–94.

[135] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 54.

regiune sub comanda sa. În toamna anului 1929, forțele kurde, conduse de generalul Ihsan Nuhri, au reușit să dețină controlul asupra unui teritoriu ce se întindea de la Muntele Ararat și până la Sud de lacul Van[136], provocând grave pierderi turcilor și îngrijorând regimul. În aceste condiții, în 1930, Turcia reușește să ajungă la o înțelegere cu Iranul, care stopează acordarea de ajutoare kurzilor și permite lansarea unei contraofensive turcești de pe teritoriul Iranului. Aceasta va duce la înfrângerea revoltei. În același an 1930, guvernul lansează o nouă etapă a procesului de asimilare, printr-o intensă politică de deportare, dezarmare și sedentarizare a triburilor nomade. Câteva triburi se organizează sub comanda șefilor lor tribali și organizează o opoziție ce se va coagula în special în regiunea Dersim, cunoscută ca focar al rezistenței kurde greu de stăpânit încă de pe vremea imperiului[137]. În 1935, guvernul dă semnele unei încercări de potolire definitivă a zonei, anunțând reorganizarea administrativă în forma vilaetului Tunceli din perioada otomană alături de preluarea acestui fost nume al provinciei. Această măsură a fost urmată de o represiune militară și un control sporit asupra populației, fiind declarată în 1936 legea marțială. Rebeliunile izbucnite ca urmare a acestor politici au dus la desfășurări masive de trupe în zonă, aproximativ 50.000 de oameni doar în 1936[138], iar refuzul rebelilor de a se preda a dus la aplicarea unor măsuri din ce în ce mai drastice, ca bombardamentele aeriene sau cu gaze, alături de distrugerea sistematică a satelor. În cele din urmă, revolta a fost înfrântă în 1938, care este și anul morții lui Mustafa Kemal. Guvernul va menține însă legea marțială în zonă până în anul 1946. Dersim a reprezentat ultima suflare a revoltelor naționaliste și tribale kurde din anii '20–'30, în urma ei așternându-se o tăcere extenuată a mișcării kurde din Turcia pentru aproape treizeci de ani. În paralel, politicile de represiune și asimilare, alături de izolarea socio-economică a regiunii kurde au continuat ducând la politizarea și radicalizarea unei pături largi a populații urbane, în special, tineri. Astfel, ideologia națională și conștiința etnică depășeau limitele unei clase restrânse de nobili. Între această nouă clasă intelectuală urbanizată, promotoare a unui naționalism etnic, bazat pe ideea creării unui stat independent kurd, și clasa nobililor tribali, apărătoare a tradițiilor și privilegiilor tribale, apare un conflict ideologic și de interese. Între timp, între nobilii kurzi și regimul kemalist se stabilise o alianță a sprijinirii reciproce, în sensul că interesele locale ale nobililor erau recunoscute de autorități în schimbul sprijinirii de către aceștia a reformelor guvernamentale.

[136] David McDowell, *A Modern History*..., p. 205.

[137] Chris Kutschera, *op. cit.*, pp. 121–129.

[138] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights*..., p. 16.

2. Evoluția naționalismului kurd în perioada postbelică

Anii '60–'70 reprezintă nu doar anii revitalizării mișcării kurde și ai unei schimbări de generații, o perioadă considerată în literatura de specialitate ca aparținând unei mobilizări a întregii societăți turce înspre mișcarea de stânga. În această direcție vor fi atrași și kurzii. Primele indicii ale unei asemenea evoluții apar în 1946, când, în plan politic, intervine un moment de relaxare, necesar pentru crearea unei fațade democratice a regimului ce urmărea avantajele unei apropieri de SUA.

În aceste condiții, apare în scena politică un nou partid, Partidul Democrat, desprins din Partidul Republican al Poporului, aflat la guvernare încă de la instaurarea republicii. Având în vedere politicile autoritare practicate de regimul kemalist în ultimele două decenii, noul partid devine refugiu și instrument pentru mulți din cei ce doreau răzbunare. Fără îndoială și nemulțumirile kurzilor vor fi exploatate de noul partid. Recunoscând influența clasei șeicilor și a celei agha în societatea kurdă și privindu-i ca potențiali furnizori de voturi, acesta a inclus în agenda sa politică obiective ca libertatea religioasă și redistribuirea pământurilor confiscate de regimul kemalist. În aceste condiții, simțind pericolul ce putea să îl constituie, elita agha a permis reintrarea în țară, în 1947, a 2000 din cei ce luaseră calea exilului în timpul revoltelor din anii '20–'30 și reintrarea lor în posesia vechilor proprietăți[139]. În timpul campaniei pentru alegerile din 1950, democrații promit diminuarea restricțiilor culturale din estul Turciei și reducerea practicilor opresive ale jandarmilor din zonele rurale[140]. Au introdus în același timp pe liste nume ale unor membri ai familiilor kurde proeminente[141], multe din acestea recent întoarse din exil, pentru a candida pentru Adunarea Națională din partea regiunilor din care proveneau. Alegerile au reprezentat un succes pentru democrați, deși Partidul Republican a păstrat alianțele mai vechi cu unii nobili kurzi. Guvernarea democrată (1950–1960) a asigurat o libertate de expresie mai mare[142] și o reducere a represiunii militare în provinciile kurde.

---

[139] Idem, *A Modern History...*, p. 397.

[140] Cem Erogul, *Demokrat Parti: Tarihi ve Ideolojisi* (The Democratic Party: Its history and ideology), Ed. Imge Kitabevi, Ankara, 1993, p. 49. Apud Henri J. Barkey și Graham E. Fuller, *op. cit.*, p. 14.

[141] Henri J. Barkey și Graham E. Fuller, *op. cit.*, p. 14.

[142] Martin van Bruinessen, „The Kurds in Turkey. MERIP Reports", nr. 121, 1984, p. 8, *http//www.jstor.org/sici?=0047-7265%28198402%290%3A121%3C6%3ATKIT%E2.0.CO%3B2-O*, accesat la 14 septembrie, 2005.

Tot în această perioadă are loc în Kurdistanul Turc una dintre marile răsturnări ale balanței sociale și demografice, determinată de procesul de mecanizare a agriculturii. În noile condiții, cei mai mulți țărani devenind în zonele natale mână de lucru în plus, nevalorificată, vor opta pentru soluția migrației. S-au îndreptat fie înspre orașele mari din regiunea kurdă ca Diyarbakir, Elazig, Siirt, fie înspre alte orașe turcești din vestul țării, unii din ei urmându-și în acest fel rudele deportate. Deși la început era mai răspândită migrația sezonieră, treptat o parte au optat pentru stabilirea definitivă în zonele urbane, de multe ori având loc transmutarea unor familii întregi. Păstrarea legăturilor între kurzii locuitori ai aceluiași oraș a dus la crearea unor comunități minoritare kurde și în același timp a unor focare ale identității kurde răspândite pe întreg teritoriul republicii.

Din 1958, clasa urbană a intelectualilor kurzi, mulți din ei fii ai unor nobili kurzi, educați în școli din străinatate, impulsionată de dezvoltările externe ce au loc în acest an, cum ar fi transmiterea unor programe TV și de radio în limba kurdă la Cairo, Erevan și Bagdad și mai ales de izbucnirea unei revoluții irakiene în iulie 1958, începe să inițieze o serie de discuții publice despre *problema Estului*, noul eufemism folosit pentru desemnarea regiunii kurde din Turcia. Noul curent politic ce domina cercurile intelectuale kurde în această perioadă purta tocmai numele de *etatism* și promova schimbarea economică și progresul Kurdistanului[143]. Anul 1960, ca urmare a dificultăților economice și a instabilității politice din țară, aduce însă o schimbare, prin lovitura de stat militară din 27 mai 1961, organizată de un grup de militari. Nemulțumit de liberalizarea permisă de Partidul Democrat, în special, în estul țării, unde considera că a avut drept efect consolidarea unei conștiințe etnice kurde, noul regim a trecut la adoptarea unei serii de măsuri. Una dintre primele a fost adoptarea unei legi care înlocuia numele de localități kurde cu altele turcești. Această lege a fost urmată de alte legi de asimilare asemănătoare perioadei kemaliste, cum ar fi deschiderea în est a unor școli în limba turcă ce aveau ca scop asimilarea kurzilor, alături de negarea publică de către noul președinte Gursel a identității naționale kurde[144].

Cu toate acestea, în 1961, arătându-și dorința ca Turcia să devină o democrație liberală, regimul militar permite reîntoarcerea la o guvernare civilă. Este adoptată în același timp o constituție liberală ce prevedea liberta-

[143] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 64.

[144] David McDowell, *A Modern History*..., p. 404.

tea de gândire, de expresie, de asociere, a presei și promitea drepturi economice și sociale[145]. Kurzii au început să își exprime nemulțumirea în presa turcă, chiar au editat propriile publicații în limba kurdă. În 1962, jurnalul *Baris Dunyasi* (Lumea Păcii), de limba turcă, începe să publice articole cu subiecte cum ar fi limba, literatura și folclorul kurd, ale autorului kurd Musa Anter. În 1966 apare primul jurnal socialist kurd, *Yeni Akis*, care publica articole teoretice asupra chestiunii kurde și promova ideea unei alianțe a proletariatului kurd și turc îndreptată împotriva clasei conducătoare. De asemenea, a apărut un număr de partide care vor atrage voturi dinspre provinciile kurde, unul dinte acestea fiind Partidul Justiției, care câștigă alegerile din 1961 făcând parte din coaliția condusă de Partidul Republican. Continuând linia ideologică a Partidului Democrat, acesta moștenește vechii susținători ai acestuia, inclusiv elita agha. Din aceeași coaliție a făcut parte și Partidul Noua Turcie, partid de dreapta, compus în mare parte din membri ai elitei locale din provinciile estice kurde. Un alt partid creat în anii 60 și poate cel mai important pentru viitoarea mișcare kurdă a fost Partidul Muncitoresc Kurd. Un segment important al intelectualilor kurzi de stânga s-au îndreptat înspre rândurile acestui partid, fiind opțiunea cea mai convenabilă din punct de vedere ideologic, în lipsa unui partid kurd care să funcționeze în legalitate. Aceste partide au constituit supape de canalizare ale voturilor din regiunile estice și au dus la un fenomen de creștere a ratei de participare la vot în rândul populației kurde. Această tendință, care a început să se manifeste în anii '50, s-a menținut pe tot parcursul anilor '60, conform analizei lui Özbudun spre deosebire de alte părți ale țării. Acest fenomen a fost corelat cu o intensificare a conștiinței naționale kurde, tendință ce a culminat spre sfârșitul anilor '60 cu o serie de manifestări publice, care încercau să atragă atenția asupra problemelor estului. Manifestările erau pregătite de organizații studențești și culturale kurde de stânga, din care cea mai amplă și mai cunoscută a fost Inimile Cultural-Revoluționare ale Estului, creată în 1969. Aceste manifestări au fost susținute de o serie de grupări de stânga, ca și Confederația Uniunilor Revoluționare a Muncitorilor (*Dev Genc*) sau Partidul Muncitoresc Turc. Principalele scopuri ale acestor întâlniri, după opinia autorilor Kemal Kirisçi și Gareth Winrow, nu au fost neapărat naționaliste în această perioadă. Ele urmăreau mai degrabă o conștientizare publică a problemelor regiunilor estice și introducerea de către guvern a unor politici de dezvoltare

[145] *Ibidem*, p. 405.

în aceste zone. În această perioadă asistăm, de fapt, la o alianță a stângii kurde, la o încadrare a acesteia în interiorul mișcării de stânga turcești. Foarte interesantă în acest sens este observația lui Gunter că foarte mulți kurzi, adepți ai ideologiei de stânga, erau marxiști radicali înainte de a fi naționaliști. Această solidaritate a stângii kurdo-turce se va spulbera însă după lovitura de stat militară din 1971.

Aceasta a intervenit pentru a pune capăt dezordinii create de aceste manifestări și de confruntările dintre stânga și dreapta naționalistă radicală și ca urmare a reverberațiilor create în societatea turcă de amplificarea *problemei Estului*. Lovitura a debutat printr-o serie de arestări ale membrilor acestor organizații kurde de stânga. Deși a reușit să paralizeze pentru câțiva ani acțiunile stângii, revenirea în 1973 la un regim de democrație parlamentară a dus la o reproliferare și o radicalizare rapidă a organizațiilor marxiste kurde. Acest lucru începe să se observe încă de la amnistia generală din 1970[146]. Dacă până atunci cererile erau de natură economică și culturală, acum încep să se observe tendințe separatiste, însoțite de o distanțare de mișcarea de stânga turcă, ce, treptat, se debarasează de problema kurdă. În condițiile în care membrii mișcării de stânga susțineau că eliberarea culturală și economică va surveni ca urmare a revoluției marxiste, conduse de proletariatul turc, noile cereri ale acestora legate de separația națiunii și de o revoluție a proletatriatului kurd erau considerate reacționare. Slăbiciunea politică a guvernării centrale din anii 1975–1978 a însemnat cea mai liberală perioadă pentru organizațiile kurde. În rândul acestora s-au manifestat o serie de rupturi ca urmare a numeroase rivalități și diferențe ideologice, ceea ce a dus ca la sfârșitul anilor '70 să existe aproximativ 12 astfel de organizații[147]. Unele din ele și-au concentrat eforturile asupra Kurdistanului Turc, iar altele s-au aliat mișcării kurde de rezistență din Irak[148].

3. O nouă etapă: Crearea PKK

Una dintre aceste organizații a fost și PKK (Partidul Muncitorilor din Kurdistan), creat în jurul personalității lui Abdullah Oçalan. Activitatea revoluționară a acestuia debutează încă din anii '70, din perioada în care era

[146] Kemal Kirișci și Gareth Winrow, *op. cit.*, p. 110.

[147] I. Imset, *The PKK: a Report On Separatist Violence In Turkey*, Ed. Turkish Daily News Publications, Ankara, 1992, pp. 380–406.

[148] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*...., p. 33.

student al Facultăţii de Ştiinţe Politice a Universităţii din Ankara. Va fi exclus însă din rândurile acesteia în 1971 pentru acţiunile sale de stânga. În urma amnistiei generale, din 1974, alături de câţiva adepţi ai săi formează o grupare de stânga de orientare marxist-leninistă. Aceasta s-a consolidat în perioada imediat următoare, în special, în regiunile kurde, ca: Diyarbakir, Urfa, Elazig, Tunçeli sau Maras, finanţându-şi activităţile în special din jafuri şi extorsiuni, comise în aceste zone.

Abia în 1978, acest grup devine în mod oficial PKK, în urma unei întâlniri ce are loc la Diyarbakir, în cadrul căreia este stabilit programul politic al noului partid. Autodefinindu-se ca o *alianţă a muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor*[149], PKK a dovedit încă de la început o orientare doctrinară de stânga, cu puternice tendinţe naţionaliste. Principalul său obiectiv declarat era crearea unui Kurdistan democratic şi unit, bazat pe principii marxist-leniniste. Alături de statul turc, printre principalele ţinte ale PKK s-au aflat şi marii proprietari kurzi şi mişcarea kurdă de stânga, care pentru faptul că subordonase problema kurdă revoluţiei socialiste eşuase în cele din urmă în soluţionarea ei. În primul său deceniu de activitate, PKK a desfăşurat cu succes atacurile asupra trupelor turceşti din regiunea kurdă, care nu erau pregătite pentru un război de gherilă declanşat de adepţii lui Oçalan.

Lovitura de stat din 1980 şi instaurarea administraţiei militare nu au făcut decât să radicalizeze şi mai mult PKK. Măsuri ca interzicerea limbii kurde sau înlocuirea toponimelor kurde cu echivalentele lor turceşti au dus la intensificarea frustrărilor PKK, reprimate pe parcursul regimului militar din 1980–1983. Prima izbucnire majoră a avut loc în 1984 prin primul atac terorist, revendicat şi soldat cu victime omeneşti. La scurt timp după lovitura din 1980, Oçalan şi adepţii săi au părăsit Turcia, refugiindu-se în Siria, de unde vor conduce războiul PKK timp de un deceniu. Deşi avea propria minoritate kurdă, regimul de la Damasc nu numai că i-a asigurat refugiu liderului PKK, dar a şi oferit grupării suport logistic şi financiar. Încerca în acest fel să destabilizeze Turcia, cu care era în conflict în ceea ce priveşte regiunea Alexandretta[150].

Popularitatea şi rândurile PKK au crescut rapid, fiind singurul refugiu pentru populaţia kurdă, în condiţiile în care toate organizaţiile democratice

---

[149] Jonathan Rugman, Roger Hutchings, *Atatürk's Children. Turkey and the Kurds*, Ed. Cassel, Londra şi New York, 1996, p. 29.

[150] Doğu Ergil, *op. cit.*, p. 127.

kurde erau interzise[151] și orice manifestare a identității kurde era reprimată. Deși PKK a reușit să atragă simpatia unui mare număr de kurzi, mai ales tineri, au existat segmente ale societății, în particular cele conservatoare, pe care discursul ateist și marxist le-a îndepărtat de cauza și ideologia PKK.

Pentru a contracara efectul acțiunilor violente și pentru a-și apăra propriii susținători din aceste regiuni, statul turc a introdus, în 1985, legea pentru înființarea gărzilor rurale, ceea ce a însemnat înarmarea de către stat a sătenilor. De cele mai multe ori erau atrași în sistem de salariile generoase oferite de guvern și ca urmare a loialității față de șefii lor tribali, aliați ai statului. Pe parcursul anilor '90, confruntările dintre PKK și forțele turcești au continuat. Gherilele au început să atace chiar sate kurde, suspectate de colaborare cu statul, în timp ce acesta, la rândul său, folosea metoda evacuării și distrugerii satelor suspectate de cooperare cu PKK.

Raportul de Țară asupra Practicilor Referitoare la Drepturile Omului, din 1996, aparținând *Departamentului de Stat al SUA* a susținut că în această perioadă au fost evacuate sau distruse 2.297 sate și 2 milioane de kurzi au fost forțați să își părăsească casele. De asemenea, un studiu aparținând cercetătorului olandez M. Joost Jongerden, prezentat în anul 2001, în cadrul *Conferinței Internaționale de la Paris cu privire la Deplasarea Populațiilor de pe Teritoriul Kurdistanului,* susține că de la începutul războiului dintre PKK și statul turc au fost distruse sau evacuate 1.779 sate și cătune kurde și 6.153 de comunități kurde. Până la mijlocul anilor '90, Turcia a reușit să își antreneze și să își echipeze forțele speciale pentru războiul cu gherilele kurde, care în 1995 se majoraseră la 55.000, față de 24.000 în 1990[152]. Cu toate măsurile autorităților turcești nu s-a reușit înfrângerea totală a PKK, mai multe opinii susținând că motivul principal ar fi sprijinul acordat mișcării de către Siria.

4. Evoluția scenei politice și problema kurdă

În 1990, fenomenul declanșat de PKK, distanțarea de valorile tradițional-conservatoare ale unor segmente largi ale populației kurde și îmbrățișarea de către acestea a cauzei PKK a făcut necesară recunoașterea existenței problemei kurde și a dezbaterii ei publice. Războiul purtat cu gherilele kurde ale PKK încetează a mai fi privit ca o problemă de intensitate redusă.

Din 1990 se formează primul partid kurd legal, din a doua jumătate a secolului XX, Partidul Oamenilor Muncii (HEP). În alegerile din 1991,

[151] *Ibidem*, p. 127.

[152] Jonathan Rugman, Roger Hutchings, *op. cit.*, p. 33.

nereuşind să obţină peste 10%, pragul electoral necesar pentru intrarea în parlament, creează o alianţă electorală cu SHP, Partidul Social-Democrat al Poporului, partid de centru-stânga, asigurând intrarea în parlament a 22 de reprezentanţi kurzi, naţionalişti radicali. La scurt timp, HEP a bulversat scena politică turcă, prin gestul celor 22 de a purta în timpul ceremoniei de depunere a jurământului pentru noul parlament culorile kurde (roşu, galben, verde) şi folosind totodată limba kurdă. Aceste acţiuni au dus la expulzarea din alianţa cu SHP şi la acuzarea lor de colaborare cu PKK. Treptat, HEP a dispărut din viaţa politică, fiind interzis de autorităţi, luându-i locul în 1993 Partidul Democraţiei. Cu toate că a încercat să se erijeze în rolul de negociator şi interlocutor între guvernul turc şi populaţia kurdă, încercările sale s-au lovit de poziţia Partidului Căii Juste a lui Demirel. Acesta din urmă, aflat la putere, împreună cu primul-ministru din această perioadă, Tansu Çiller, milita pentru soluţia intervenţiei militare în soluţionarea problemei kurde. În 1994, Çiller susţinând că Partidul Democraţiei este o ramură a PKK, a cerut parlamentului să revoce imunitatea parlamentară a câtorva membri democraţi. Unii din ei au fost arestaţi şi au sfârşit în închisori, iar alţii au reuşit să ia calea exilului european, unde au devenit membri ai Parlamentului Kurd din Exil. În 1994, Partidul Democraţiei a fost interzis, dar în locul său s-a format, în acelaşi an, Partidul Democrat al Poporului. La fel ca şi celelalte partide kurde, în alegerile din 1995, nu a reuşit să atingă pragul electoral de 10% pentru a intra în parlament. Toate cele trei partide kurde, deşi au avansat cereri precum recunoaşterea drepturilor cetăţeneşti ale kurzilor, ridicarea stării de urgenţă din provinciile sud-estice şi descentralizarea sistemului administrativ[153], nu au reuşit să formuleze un program clar care să conducă la soluţionarea problemei. Probabil, în mare parte, pentru că imaginea lor în societatea turcă era aceea a unor subramuri ale PKK.

Pe fundalul acestor mişcări politice s-a creat unica oportunitate de pe parcursul secolului XX de rezolvare a problemei kurde. Demersul în acest sens a fost iniţiat de preşedintele turc din acea perioadă, Turgüt Ozal, la 12 aprilie 1991. Acesta reuşeşte să convingă parlamentul să abroge Legea 92932, care interzicea folosirea limbii kurde, dar a contracarat efectul acesteia prin introducerea unei noi legi antiteroriste care definea terorismul ca *orice acţiune având scopul de a schimba caracteristicile republicii*[154]. Această definiţie

[153] Doğu Ergil, *op. cit.*, p. 130.

[154] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights...*, p. 19.

putea include orice grupare, partid sau publicație care încerca să aducă comentarii negative la adresa statului. David McDowell susține că în aceste acțiuni Ozal era influențat nu numai de radicalizarea războiului cu PKK, dar și de evoluțiile din Irak, unde se stabilise zona de securitate kurdă, care putea exercita influențe asupra minorității kurde din Turcia.

Ozal a căutat să soluționeze problema kurdă și din perspectivă economică, încercând să elimine discrepanțele existente din acest punct de vedere între provinciile sud-estice și restul Turciei. Principalul instrument în acest sens a fost *Proiectul pentru Dezvoltarea Anatoliei de Sud-Est*[155], desfășurat în perioada 1982–1992. O analiză a acestui fenomen, întocmită de Kemal Kirișci și Gareth Winrow, arată că la baza eșecului stau cauze precum capacitatea scăzută a populației din zonă, de acumulare de capital și investiții, alături de nivelul scăzut de educație, care constituia o piedică în trecerea de la mentalitatea tradițională specifică agriculturii arhaice, la cea capitalistă. GAP nu a fost singura măsură care a eșuat. Deși în 1991 a apărut primul ziar de limbă kurdă, *Rojname*, urmat apoi de altele, autoritățile au împiedicat libera lor publicare și desfășurare. Cel mai cunoscut caz este cel al proprietarului *Rojname*, Yeni Ulke, care a fost pus sub 44 capete de acuzare în câteva luni de la debutul publicației[156].

În 1992, Ozal cedează liniei de dreapta, avându-l în frunte pe Suleyman Demirel, abandonând acest proces de recunoaștere și soluționare a problemei kurde. În noile condiții, PKK reia violențele în regiunea sud-estică, îndreptate împotriva autorităților, iar la sfârșitul lunii iunie impune o blocadă regiunii nordice a Irakului, drept pedeapsă pentru restricțiile impuse activităților PKK pe teritoriul său. Acest gest, alături de faptul că foarte mulți kurzi irakieni cădeau din greșeală victime ale atacurilor lansate în această zonă de trupele turcești asupra gherilelor PKK, stabilite în regiunile muntoase din nordul Irakului. Înfrângerile grave suferite în Bahdinan și retragerea unor facilități din partea Siriei, tot în această perioadă, au dus la apariția unor critici la adresa lui Oçalan, venite chiar din interiorul PKK, chiar a celor mai apropiați acoliți ai săi. În aceste condiții, Oçalan s-a arătat dispus să abandoneze ostilitățile, declarându-se în favoarea negocierii unei soluții a problemei

[155] GAP prevedea crearea a 21 diguri, 19 hidrocentrale și un complex de canale de irigație, construite în provincii locuite în majoritate de kurzi. Cu toate investițiile și eforturile statului, derulate între 1982–1992, proiectul a eșuat în a îmbunătăți situația socio-economică a regiunii kurde.

[156] David McDowell, *A Modern History*..., p. 429.

kurde de către deputaţii kurzi, susţinând acum ideea unităţii kurde şi respingând separatismul. Cererile sale se limitau la recunoaşterea drepturilor culturale, legalizarea transmisiilor radio şi TV în limba kurdă, abolirea sistemului gărzilor rurale şi a stării de urgenţă din provinciile sud-estice[157]. Din păcate, a doua zi după această declaraţie, preşedintele Turgüt Ozal a murit în urma unui infarct, dispărând astfel din scena politică turcească singurul om politic care iniţiase măsuri liberale faţă de kurzi. În acelaşi timp, dispărea şi singura speranţă pentru demararea unui proces de rezolvare a problemei kurde. Cu toate că ostilităţile dintre PKK şi statul turc au fost reluate, anii '90 rămân perioada în care mişcarea kurdă a avut un impact destul de puternic asupra statului turc. Nivelul de violenţă atins de gherilele PKK, costurile financiare ale acestui război, mişcările de pe scena politică turcă ce s-a dovedit nepregătită pentru încorporarea şi acceptarea problemei kurde au creat dificultăţi în politica internă a Turciei.

5. Evoluţii recente

La începutul anilor '90, când începe procesul de conştientizare a problemei kurde, Demirel, prim-ministru în această perioadă, a afirmat că există o realitate kurdă în Turcia. După accederea sa, însă în 1993, în urma morţii lui Ozal, la preşedinţia republicii, arată foarte clar că refuză o soluţionare a problemei kurde. Una dintre marile probleme ale Turciei, legate de recunoaşterea problemei kurde, este identificată cu moştenirea sa ideologică kemalistă asupra conceptului de naţiune-stat, concept care presupune o naţiune şi o societate turcizată, monolitică, standardizată şi centralizată birocratic. Recunoaşterea oficială a unei identităţi kurde separate ar însemna deconstruirea acestei definiţii asupra naţiunii, moştenită de la Mustafa Kemal Atatürk, părintele Turciei moderne. La mijlocul anilor '90, ideea unor eventuale concesii culturale kurde era considerată în societatea turcă drept un pas înspre dezintegrarea statului turc.

Capturarea lui Oçalan, în 1999, în urma unui acord încheiat între Turcia şi Israel, în urma căruia Siria nu a avut altă alternativă în privinţa evacuării liderului PKK, a dus la o schimbare în atitudinea acestuia şi a unei părţi a PKK vis-à-vis de ideea creării unui stat independent kurd. Vor opta astfel în continuare pentru reconciliere şi democratizare în cadrul graniţelor Turciei. Deşi a dat dovadă de o oarecare moderaţie în ceea ce priveşte

[157] *Ibidem*, p. 439.

sentința la moarte a lui Oçalan, ca urmare a acceptării candidaturii sale la Uniunea Europeană, la 11 decembrie 1999, Turcia nu a inițiat un proces de soluționare a problemei kurde. În timp ce oamenii politici turci recunosc, accentuează sau rezumă problema kurdă la diferitele ei fațete, ca terorismul, înapoierea socio-economică sau lipsa drepturilor culturale, formularea unor soluții concrete lipsește, fapt care a devenit și mai evident după instaurarea regimului militar.

I.4. Kurzii din Irak

Cazul kurzilor din Irak reprezintă una dintre cele mai sinuoase evoluții ale acestei minorități, alături de cea a celei din Turcia. Dacă centrul de gravitate al mișcării naționale kurde s-a aflat, în perioada 1925–1938, în Kurdistanul Turc, acesta s-a mutat, apoi, în perioada 1943–1945 și 1961–1975, în Kurdistanul Irakian. Chiar dacă a existat această alternanță a balanței de putere între cele două regiuni, revoluția din 1961–1975 s-a dovedit a fi cea mai susținută și mai lungă manifestare politică și militară din istoria kurzilor. Acest lucru, alături de evenimente precum campania Anfal și Războiul din Golf au făcut din comunitatea kurdă din Irak una dintre cele mai discutate și mai monitorizate aspecte ale problemei kurde.

1. Evoluția kurzilor sub mandat britanic

În continuare, am ales să încep expunerea legată de situația kurzilor din Irak din perspectiva atitudinii și sentimentelor generale ale populației kurde față de noua putere impusă în zonă.

Faptul că Marea Britanie a lansat o operațiune de salvare în zona kurdă, devastată de o prevalentă stare de dezordine și de o criză acută de alimente, explică acceptarea aproape unanimă a noii autorități. Aceasta va fi recunoscută oficial la 1 decembrie 1918, când, prin intermediul comisarului civil interimar Arnold Wilson, Marea Britanie a încheiat la Suleimania un acord cu 60 de șefi tribali din sudul Kurdistanului[158]. Acordul anunța, pe de o parte, intenția guvernului britanic de a susține lupta de eliberare a popoarelor din Orient de sub dominația otomană și garantarea asistenței necesare pentru câștigarea independenței. Pe de altă parte, sublinia cererea kurzilor de a intra

[158] David McDowall, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 23.

sub protecția Marii Britanii și de fi atașați Irakului, pentru a nu fi privați de avantajele ce ar putea decurge din această asociere. Prin urmare, dacă Marea Britanie își extindea asistența și protecția asupra kurzilor, aceștia din urmă acceptau ordinele și sfaturile guvernului britanic.

Deși acest acord lăsa impresia unui consens politic între cele două părți și a unei opinii unanime din partea șefilor tribali vis-à-vis de natura viitoarelor relații cu Marea Britanie, dorințele și nemulțumirile acestora erau împărțite. Unii dintre ei nu erau atât de siguri de intrarea Kurdistanului sub administrație britanică, pe când alții susțineau separarea de Irak și optarea pentru administrarea directă de către Londra. Sperau astfel la o reîntoarcere la independența vechilor emirate din perioada dominației otomane. De asemenea, numirea șeicului Mahmud Barzani, la 1 decembrie 1918, aparent cel mai influent lider din Suleimania, ca guvernator (*hukumdar*) al acestei diviziuni administrative, a scos la iveală reluctanța șefilor tribali față de recunoașterea autorității supreme a unui singur lider. Alături de el, guvernul britanic a numit în administrație o serie de oficiali kurzi, aflați sub supravegherea și conducerea unor ofițeri politici britanici, așteptând în schimb supunerea lui Barzani față de ordinele britanice.

Conform opiniei lui David McDowell, din perspectiva Marii Britanii, autoritatea de care dispunea acesta era derivată din calitatea pe care i-o acordase și anume de guvernator al noii diviziuni Suleimania. În același timp, el spune că Barzani o percepea ca derivată din poziția sa de lider moral, unanim recunoscut, nu numai în limitele geografice stabilite în cadrul acordului, ci chiar pe teritoriul întregului fost vilaiet otoman al Suleimaniei. Ca urmare, metodele și practicile sale de exercitare a autorității nu au ținut cont de directivele britanice, ci dimpotrivă, el a transformat poziția în care fusese investit într-un instrument al acumulării și consolidării puterii personale. Folosindu-se de resursele financiare, puse la dispoziție de britanici pentru refacerea regiunii, șeicul Mahmud și-a creat prin intermediul sistemului de patronaj o bază a puterii. În acest fel, își asigura loialitatea șefilor tribali și totodată a unor triburi întregi, înconjurându-se în același timp de o administrație fidelă lui, debarasată de elementele oponente.

Marea Britanie era adepta unei politici de revitalizare și menținere a sistemului tribal și culturii tribale, urmărind divizarea regiunii sudice a Kurdistanului în zonele tribale, aflate sub conducerea unor lideri tribali. Evoluția lucrurilor însă în diviziunea Suleimaniya dovedea imposibilitatea creării unei formule administrative viabile, care să combine un sistem bazat

pe loialități personale și clientelism cu un sistem în care prevala ideea abstractă de stat și de loialitate față de Coroană.

Desfășurarea acestei situații a culminat cu izbucnirea unei revolte conduse de șeicul Mahmud, pe 23 mai 1919. Reușind să ridice o armată de aproximativ trei sute de membri ai unor triburi, inclusiv din rândul triburilor din partea iraniană a graniței[159], a închis întreg personalul administrativ britanic și s-a autoproclamat conducător al Kurdistanului. Revolta a fost în scurt timp înfrântă de trupe britanice, iar Barzani capturat și trimis în exil în Kuweit. Treptat, această revoltă a devenit un simbol, fiind considerată o manifestare a naționalismului kurd. Prin aspirațiile sale, de suprimare a autorității britanice, de a evita o viitoare cădere sub autoritățile arabe și de creare a unui Kurdistan independent, rebeliunea se înscrie în tiparele clasice ale unei lupte naționale de eliberare. Totuși, unele caracteristici, cum ar fi tenta personală, insuflată de aspirațiile individuale de putere ale șeicului Mahmud, apelul la *jihad* în numele religiei, alături de folosirea alianțelor tribale și de rudenie pentru mobilizarea la luptă și implicarea unor triburi kurde neloiale șeicului în înfrângerea revoltei, furnizează elemente care distanțează revolta de tiparul clasic al ideologiei naționaliste moderne. Având în vedere faptul că este vorba despre o societate tribală și majoritar musulmană, putem considera că este un mod de a reacționa al acestui tip de societate, în urma contactului cu o ideologie care era produsul mental al unei alte civilizații. În tiparele acestei ideologii, societatea kurdă se mulează în limitele capacității sale de comprehensiune politică. Deși unii autori încearcă să stabilească spiritul naționalist al acestei revolte, nici aceasta și nici cele care au loc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, nu pot fi încadrate modelului de naționalism în sens occidental, care se manifesta în acea perioadă. Nu este vorba decât de o încercare de expandare a unui model emanat de un anumit sistem social și politic asupra unei structuri cu coordonate culturale, politice și sociale total diferite.

Revolta a avut drept consecință izbucnirea, pe parcursul anilor 1921–1922, a unui șir de rebeliuni locale ce au cuprins întreg sudul Kurdistanului. Situația a fost agravată de atacurile continue ale Turciei asupra zonei, ceea ce a determinat Marea Britanie să recurgă la o soluție neașteptată. S-a folosit de tendințele autonomiste și de sentimentele naționale antiturcești ale kurzilor pentru anihilarea prezenței acestora din zonă[160]. Pentru aceasta însă, Marea

[159] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 145.

[160] David McDowell, *A Modern History...*, p. 75.

Britanie avea nevoie de sprijinul unui lider cu o popularitate şi o credibilitate sporite, capabil să mobilizeze populaţia kurdă. Singurul care se pare că dispunea de aceste abilităţi era şeicul Mahmud Barzani, care va fi repatriat în septembrie 1922. După revenirea în Suleimania, el s-a dovedit însă a fi o piedică în calea planurilor britanice şi, avansând în continuare ideea creării unui regat kurd independent, el se autoproclamă rege al kurzilor. Efectul readucerii sale a fost opus celui scontat de britanici, întrucât una din acţiunile sale a fost iniţierea unor discuţii cu turcii cu privire la o eventuală autonomie kurdă sub protecţie turcească. Mişcarea sa a fost întreruptă însă de recunoaşterea, în decembrie 1922 de către Marea Britanie a existenţei unui guvern kurd autonom în cadrul legislativ şi administrativ Irakului şi demiterea lui din poziţia în care fusese readus, de preşedinte al Consiliului Suleimaniei. Refuzând un mandat teritorial restrâns, oferit de Bagdad în iulie 1923, el se retrage în munţi de unde va lansa periodic atacuri sporadice.

În paralel cu aceste dezvoltări, ca urmare a unei revolte a naţionaliştilor arabi din Irak, în 1920, Marea Britanie realizează necesitatea de a instala un guvern indigen, pentru a evita alte asemenea manifestări. Alegerea s-a oprit asupra fostului rege Hashemit al Siriei, Amir Faysal, adus la putere în 1921[161], care, în scurt timp şi-a manifestat propriile interese de a menţine sudul Kurdistanului, a cărui soartă nu era decisă încă, în cadrul Irakului. Motivele sale depăşeau sfera economică, atât de decisivă pentru britanici, limitându-se la cea religioasă şi etnică. Întrucât nu dorea ca populaţia şiită din Mesopotamia să devină elementul predominant în politica irakiană, a văzut în kurzii sunniţi balanţa confensională, necesară[162] pentru contracararea acestei preponderenţe. Motivul etnic se referea, pe de altă parte, la protejarea integrităţii teritoriale a Irakului, care putea fi pusă în pericol de o entitate kurdă separată ce putea foarte uşor să se alieze cu kurzii din Turcia şi Iran. Din acelaşi motiv, privit dintr-o altă perspectivă, Marea Britanie a trădat treptat promisiunile de autonomie făcute kurzilor, considerând că stabilirea unei entităţi kurde independente putea să constituie un factor instigator pentru kurzii din Turcia[163]. Preocuparea Marii Britanii era să nu provoace nemulţumiri statului turc în această perioadă finală de stabilire a mult disputatei zone a Mosulului.

Astfel, la un an după alegerea sa, în urma unui referendum formal, organizat în iulie 1921, Faysal decretează organizarea unor alegeri pentru

[161] Chris Kutschera, *op. cit.*, p. 58.

[162] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights...*, p. 23.

[163] *Ibidem.*

crearea unei Adunări Constituante. La aceste alegeri urmau să participe și diviziunile kurde, fapt esențial pentru integrarea lor totală în statul irakian, deși reluctanța față de o eventuală autoritate arabă a fost dovedită în timpul referendumului din 1921[164]. Atunci, Kirkukul a cerut un guvern separat de Suleimania, iar aceasta, la rândul ei, a refuzat participarea la alegeri.

În aceste condiții, reacțiile kurzilor au fost cu atât mai negative, în special în Suleimania, unde sentimentele naționaliste erau mai intense. Temându-se de o posibilă reacție a Ligii Națiunilor la aceste tulburări, care să determine intrarea sudului Kurdistanului în sfera turcească, Marea Britanie a fost de acord cu crearea unui guvern kurd, reprezentativ pentru kurzii din cadrul statului irakian. La rândul său, Irakul a promis să nu trimită oficiali arabi în districtele kurde, că nu va introduce araba ca limbă oficială în aceste zone și că va garanta respectarea drepturilor locuitorilor de aici[165]. Situația a fost astfel calmată, fiind aleși, în cele din urmă, delegați ai tuturor districtelor kurde în Adunarea Constituantă de la Bagdad, cu excepția Suleimaniei, care urma să rămână sub controlul direct al Marii Britanii.

În 1926, conform hotărârii Consiliului Ligii Națiunilor din 1925, care a definitivat soarta sudului Kurdistanului în favoarea Marii Britanii, aceasta încheie un tratat cu Irakul. Acest tratat prevedea extinderea mandatului britanic pe o perioadă de 25 de ani, până la admiterea Irakului în Liga Națiunilor. De asemenea, a asigurat Consiliul Ligii că va lua toate măsurile necesare pentru a asigura securitatea populației kurde din zonă și va respecta recomandările Comisiei de Anchetă cu privire la administrația locală kurdă[166]. Totuși, hotărârea nu conținea nicio specificare legată de garantarea autonomiei kurde. În perioada imediat următoare tratatului au urmat declarații ale guvernului irakian și propuneri de legi care prevedeau respectarea drepturilor culturale, politice și civile ale kurzilor. Spre exemplu, legea limbii locale prevedea folosirea limbii kurde în sistemul educațional kurd, cu unele restricții și anume doar la nivel primar și doar în teritoriul diviziunii Suleimania și părți ale Erbilului[167]. Deși s-a permis chiar participarea unor miniștri kurzi în guvern, acest climat de aparentă toleranță a fost zdrobit în 1930, prin încheierea unui nou tratat anglo-irakian, care punea capăt mandatului brita-

[164] Chris Kutschera, *op. cit.*, p. 58.
[165] David McDowell, *A Modern History*..., p. 80.
[166] *Ibidem*, p. 88.
[167] *Ibidem*, p. 92.

nic şi recunoştea independenţa Irakului[168]. Kurzii, de această dată, erau total excluşi oricărei menţionări cu privire la soarta lor. Nemulţumirile kurzilor, care începuseră să se manifeste încă dinainte de semnarea tratatului din 1930, prin trimiterea unor petiţii la Liga Naţiunilor, au culminat cu o nouă revoltă a şeicului Mahmud în acelaşi an. Revolta a fost reprimată de forţele britanice. Treptat, după moartea lui Faysal, rolul jucat de liderii tribali până atunci în plan politic va cădea într-un plan secund.

2. Crearea clasei politice kurde

În continuare, vom încerca să vedem felul în care anii '30 produc transpunerea activităţii politice kurde înspre prima generaţie de intelectuali urbani. De această dată, iniţiativele vor lua o formă coezivă, prin crearea unor organizaţii şi partide politice. Primele dintre acestea, care au atras un număr mare de studenţi kurzi, a fost *Komala-i Liwan* (*Clubul Tinerilor*), axat pe problema identităţii limbii şi culturii kurde, dar fără un program politic declarat, Partidul Comunist Kurd, fondat în 1934, *Al Ahali*, un grup reformist liberal, *Darkar* (Tăietorii de Lemne), de orientare naţionalist-radicală.

Indiferent de orientarea lor, de stânga sau de dreapta, caracteristica comună a acestor partide şi organizarea lor erau reprezentate de tendinţele secularişte şi dorinţa lor de distanţare de valorile şi politicile tribale. Anii '30 ai secolului XX au fost în fapt anii conturării conştiinţei naţionale la prima generaţie kurdă de intelectuali urbani. Aceştia vor orienta naţionalismul incipient, creat la nivelul elitelor tribale înspre sensul ideologic occidental. Distanţarea tot mai mare dintre pătura superioară tribală şi noua clasă politică s-a făcut simţită şi în perioada 1943–1945, prin izbucnirea revoltei şeicului Mustafa Barzani, cauzată de interferenţa guvernului de la Bagdad în sfera sa de influenţă. Deşi unele din revendicările sale, cum ar fi eliberarea prizonierilor politici kurzi sau numirea unui comisar kurd la Bagdad (cu drept de veto asupra oricărei decizii ce afecta Kurdistanul)[169], indică existenţa unei agende politice. Pe de altă parte, alte revendicări, cum ar fi punerea la dispoziţia personală a sumei de 144.000 de lire[170] pentru a o folosi sub forma unor împrumuturi agricole şi alte acţiuni ca desfiinţarea tuturor staţiilor de poliţie şi a altor instituţii guvernamentale, alături de încercarea de preluare a

[168] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights...*, p. 23.

[169] Idem, *A Modern History...*, p. 292.

[170] *Ibidem*.

poziției de lider a triburilor din zonă[171] sugerează încercarea de lărgire a propriei autorități tribale.

Înfrângerea și fuga sa, în 1945, în Iran vor avea drept efect crearea Partidului Democratic Kurdistan (KDP). Era de fapt o ramificație a Partidul Democratic Kurdistan din Iran (KDPI), survenită în 1946, în urma neînțelegerilor dintre Mustafa Barzani și liderul KDPI, Qazi Muhammad. La primul congres KDP, organizat în august 1946 la Bagdad, s-a decis alegerea lui Mustafa Barzani ca președinte aflat în exil[172], iar ca vice-președinte și reprezentanți în lipsa liderului principal pe șeicul Latif și pe agha Ziyad.

Linia ideologică adoptată de noul partid era una de inspirație marxist-leninistă[173], cu accente naționaliste, scopurile sale limitându-se la câștigarea autonomiei kurde în limitele statului irakian. A eșuat însă în a da o orientare economică programului, pentru a nu contracara interesele liderilor tribali, care constituiau stratul conducător al partidului. De abia în 1953, la al treilea congres al partidului, are loc o schimbare în această direcție. Pe lângă faptul că numele partidului este schimbat în Partidul Democratic Kurdistan, indicând deschiderea înspre toate etniile din regiunea Kurdistanului Irakian și astfel înspre naționalismul civic[174]. Este adoptat un program de stânga, revendicând reforma agricolă și recunoașterea drepturilor țăranilor și muncitorilor. A evitat însă discursul public al luptei de clasă, deoarece nu avea sprijin de masă în rândul țărănimii și pentru că clasa proprietarilor de pământ era foarte puternică[175].

Deși ambele de orientare marxis-leninistă, având scopuri imediate, aproximativ similare, diferența dintre KDP și Partidul Comunist (PC) consta în faptul că primul recunoștea existența unei națiuni kurde divizate și opresionate[176]. În același timp, PC refuza să admită acest lucru și îi considera pe kurzii din Irak ca o minoritate aparținând statului irakian. Această percepție se va schimba în 1956, la al doilea congres PC, când printr-o rezoluție se recunoaște faptul că populația kurdă din Irak este parte integrantă a națiunii kurde, a cărui stat, Kurdistan, a fost împărțit între Turcia, Iran și Irak[177].

---

[171] *Ibidem*, p. 293.

[172] După căderea Republicii de la Mahabad Mustafa fuge în URSS.

[173] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 149.

[174] David McDowell, *A Modern History...*, p. 297.

[175] *Ibidem.*

[176] Gerard Chliand, *op. cit.*, p. 151.

[177] *Ibidem*, p. 150.

Lovitura de stat de la 14 iulie 1958, a generalului Abd al Karim Qassem, susținut de un grup de ofițeri, va determina căderea monarhiei şi proclamarea republicii democrate Irak. Pentru kurzi se părea că prin această schimbare se deschide o perioadă favorabilă lor. Partidelor ca şi KDP şi PC, care până atunci nu avuseseră decât o activitate subterană, li se permitea acum, pentru prima dată, activitatea publică. Qassem, care era acum noul preşedinte al republicii, îl invită pe Barzani să revină din Uniunea Sovietică, unde se afla în exil de la căderea republicii Mahabad în 1946. Mai mult, proiectul de constituție, din 1958, prevede în articolul 3 recunoaşterea şi garantarea drepturilor naționale ale kurzilor în cadrul statului irakian[178]. Singurii îngrijorați de schimbarea situației păreau a fi elitele aga, care se bucuraseră, în schimbul loialității față de monarhie, de un statut privilegiat, protejat de autorități. Cea mai puternică lovitură din partea noului regim a venit prin Legea Reformei Agrare din septembrie 1958, care prevedea reducerea proprietăților de pământ, fapt care presupunea distribuirea a jumătate din terenul cultivat din Irak țărănimii[179]. O altă amenințare la adresa clasei agha era chiar întoarcerea lui Barzani, mai ales pentru cei care îi fuseseră inamici direcți şi participaseră, în 1945, la izgonirea sa în Iran. Pericolul pentru ei nu era doar întoarcerea lui Barzani, ci şi alianța sa cu noua putere aflată la guvernare. În vreme ce i-a permis să acționeze împotriva foştilor săi rivali, Qassem s-a folosit de forțele lui Barzani pentru a-i înlătura pe actualii săi oponenți. Astfel, Barzani participă la reprimarea unei revolte în Mosul, organizată de naționaliști arabi în 1959, a unei alte revolte în Kirkuk, în acelaşi an, instrumentată de această dată de comuniști. Barzani a încercat să profite de aceste evenimente şi să îşi consolideze baza puterii şi influenței sale, fapt care a nemulțumit aripa intelectuală a KDP, reprezentată de secretarul general al partidului, Ibrahim Ahmad şi de Jalal Talabani, membru al biroului politic al KDP. Astfel, începând cu această perioadă, conflictele între conservatorismul tribal şi naționalismul secularist se vor face simțite în planul mişcării kurde, care vor conduce treptat, pe parcursul anilor 80, la schisme radicale ce vor diminua eficacitatea acțiunilor comune.

Treptat, consolidarea poziției lui Barzani a devenit un factor deranjant şi pentru Qassem, relațiile dintre cei doi începând să se răcească. În 1960, Qassem a început să ia legătura cu triburile oponente lui Barzani şi a respins

[178] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 27.

[179] David McDowell, *A Modern History*..., p. 306.

public proiectul autonomiei kurde, afirmând că populația kurdă trebuie tratată ca parte indivizibilă a națiunii irakiene[180]. Speranțele legate de revendicările kurde, cu privire la respectarea drepturilor culturale, s-au spulberat la închiderea, în 1961, a organului de presă al KDP, *Khabat*, în urma publicării unor articole naționaliste, îndreptate împotriva lui Qassem alături de alte jurnale kurde.

Pe 13 septembrie 1961, Barzani a părăsit capitala Bagdad, îndreptându-se înspre regiunea kurdă, care, începând cu 9 septembrie 1961, va fi supusă bombardamentelor irakiene. În aceste condiții, Mustafa Barzani și-a mobilizat forțele, punându-și în aplicare abilitățile de organizare și conducerea unui război de gherilă. Qassem se pare că subestimase capacitatea de rezistență a kurzilor, solicitând la maxim forțele militare irakiene, beneficiarul politic al acestei situații fiind Partidul Baas, de orientare naționalist radicală. Profitând de erodarea capacității militare a regimului lui Qassem, la 8 februarie 1963, ofițerii baasiști din armata irakiană l-au înlăturat pe Qassem[181], inaugurând un nou regim, avându-l ca președinte pe Abdal Salam Aref și ca prim-ministru pe Ahmad Hasan al-Bakr. După o scurtă perioadă de încetare a luptei deschise cu mișcarea kurdă, timp în care noul regim își reface stocurile de armamente, conflictul este redeschis. Motivul acestei schimbări de atitudine se pare că a fost credința larg răspândită că kurzii reprezintă canalul de infiltrare în Irak a unor companii petroliere occidentale. Se adăuga, de asemenea, și preocuparea baasiștilor pentru unitatea arabă, care putea fi pusă în pericol de o eventuală autonomie kurdă. Acest scenariu al loviturii de stat urmate de o scurtă întrerupere a conflictului deschis cu kurzii de către noul regim instalat se va repeta de două ori între 1963 și 1968.

În noiembrie 1963, președintele republicii, mareșalul Aref, care nu era de fapt membru al Partidului Baas, îl înlătură pe ministrul al-Bakr și întreg guvernul său baasist. După un scurt repaus în lupta cu kurzii, el reia ofensiva în martie 1965, ce va fi continuată de fratele său, Abdul Rahman, în urma morții mareșalului survenite în scurt timp[182]. Un element ce necesită specificarea imperativă este faptul că în timpul administrației lui Aref intervine ruptura decisivă dintre Barzani și Talabani, respectiv dintre curentul tradiționalist-tribal și cel național-secularist. Motivul distanțării a fost încheierea de către Barzani a unui acord în 1964 cu Aref. Deși conținea pre-

[180] *Ibidem*, p. 308.

[181] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 152.

[182] *Ibidem*, pp. 152–153.

vederi ca recunoaşterea drepturilor naţionale ale kurzilor în cadrul unui stat irakian unificat şi eliberarea prizonierilor de război, acordul venea, pe de altă parte, cu acceptul lui Barzani de reinstalare a unei administraţii guvernamentale în Bagdad şi de a ignora total orice menţiune referitoare la autodeterminarea şi autonomia kurdă. Barzani dovedea astfel, încă o dată, primatul raţiunii sale politice tribale şi a propriilor interese în dauna intereselor mişcării kurde, fapt care a atras comentarii dure din partea mai vechilor săi critici, Ahmad şi Talabani, pe care îi alungă în Iran[183]. Plecarea celor doi şi numirea unui nou birou politic al KDP, loial lui Barzani, a însemnat câştigarea de acesta a controlului asupra membrilor partidului[184].

Reeditarea scenariului de care aminteam mai sus, va avea loc ca urmare a loviturii de stat organizate de un grup de generali baasişti, în frunte cu fostul prim-ministru, înlăturat în 1963, al-Bakr. În urma acestei lovituri, Saddam Hussein va ocupa funcţia de vice-preşedinte.

În următorul an, ca urmare a medierii Iranului, cele două părţi se conciliază, iar Talabani şi Ahmad se întorc în Irak, dar se retrag în sudul Kurdistanului Irakian (zonă a dialectului Sorani, unde se bucurau de un sprijin larg). Începând cu 1966, au început confruntări sporadice între forţele aripii intelectuale seculariste şi cele ale lui Barzani. După un scurt repaus de un an de zile al luptei deschise, în care Partidul Baas şi-a consolidat poziţia, ofensiva împotriva kurzilor a fost reluată. De această dată ei au răspuns printr-un atac al forţelor peshmerga[185] asupra instalaţiilor petroliere de la Kirkuk[186], aducând pierderi grave economiei irakiene. Bagdadul a răspuns prin represalii puternice asupra regiunii kurde, care au afectat inclusiv populaţia civilă. Treptat, guvernul baasist a realizat că o continuare a conflictului cu kurzii ar însemna costuri mult prea mari atât din punct de vedere economic, cât şi militar, mai ales că aceştia erau asistaţi din punct de vedere logistic de Iran. În plus, Saddam era îngrijorat că problema kurdă putea să submineze conducerea baasistă, proaspăt instalată şi chiar propria poziţie în cadrul partidului[187]. Soluţia cea mai plauzibilă pentru guvernul baasist în acele momente a fost recurgerea la o rezoluţie de pace. Iniţial, Partidul Baas a încercat să negocieze cu aripa intelectuală a mişcării kurde,

---

[183] David McDowell, *A Modern History*..., p. 315.

[184] Idem, *The Kurds. Minority Rights Group*..., p. 24.

[185] Termenul de peshmerga îi desemnează pe luptătorii de gherilă kurzi din Irak

[186] Efraim Karsh, Inari Rautsi, *Saddam Hussein. A Political Biography*, Ed. The Free Press, New York, 1991, p. 70.

[187] *Ibidem.*

din moment ce se apropia mai mult din punct de vedere ideologic de aceasta[188]. S-a dovedit însă că aceasta avea o influență politică prea restrânsă pentru a oferi soluții politice problemei kurde.

3. Negocierea autonomiei kurde

În toamna anului 1969, Saddam a început negocierile cu Mustafa Barzani, care părea a fi indispensabil încheierii unui acord cu mișcarea kurdă. În urma discuțiilor și chiar a unei vizite personale a lui Saddam în nordul Irakului s-a ajuns, la 11 martie 1970, la semnarea unui acord între cele două părți. Acesta conținea 15 puncte și a fost prezentat opiniei publice ca o propunere a Partidului Baas.

Într-o lună de la semnarea acordului, Saddam a stabilit o comisie pentru implementarea prevederilor lui. Articolele conțineau prevederi ca folosirea oficială a limbii kurde în zonele cu majoritate kurdă, participarea kurzilor la guvernare, dreptul la educație în limba kurdă, alocarea unor fonduri pentru dezvoltarea regiunii kurde, implementarea reformei agrare, unificarea zonelor cu majoritate kurdă și crearea unei forme de autoguvernare, reprezentarea populației kurde în puterea legislativă[189]. La sfârșitul lunii aprilie 1970, limba kurdă începea să fie deja folosită în nordul Irakului, au început să apară jurnale și uniuni ale scriitorilor kurzi, precum și asociații de femei, studenți și profesori. De asemenea, cinci kurzi au fost recrutați în guvernul lui al-Bakr, însă în funcții cu o putere de decizie mică, alături de numirea unor membri KDP ca guvernatori ai provinciilor Suleimania, Erbil și Dohuk sau în alte poziții administrative. A fost chiar implementată Legea Reformei Agrare din 1959 și au început investițiile în infrastructura economică a regiunii kurde. Deși se părea că, într-adevăr, după aproape zece ani de conflict, Bagdadul le oferea kurzilor o înțelegere reală, care putea să le aducă autonomia, în 1971, disputele legate de implementarea articolului 14 vor duce încet, dar sigur, la dezintegrarea alianței și a acordului dintre cele două părți. Acordul implica și anumite câștiguri pentru guvernul irakian și anume ruperea relațiilor kurde cu Iranul și includerea gherilelor în armata irakiană. Textul articolului prevedea organizarea unui recensământ pentru delimitarea zonelor, unde kurzii constituiau populația majoritară. Ideea era că zonele în care niciun grup etnic nu constituia majoritatea, urmau să fie excluse regiunii

[188] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 24.

[189] Idem, *A Modern History...*, p. 327–328.

autonome a Kurdistanului. Recensământul trebuia să aibă loc în luna decembrie a anului 1971, dar a fost reprogramat pentru primăvara anului următor[190]. În acest moment însă, guvernul a impus o nouă amânare, fără a menționa însă data la care va avea loc recensământul. Punctele sensibile ale problemei s-au dovedit a fi regiunile bogate în petrol: Kirkuk, Khanaqin și Sinjar, unde, încă de la începutul procesului de tergiversare a recensământului guvernul a inițiat o amplă acțiune de arabizare a populației. În așa-zisa perioadă de tranziție, în care trebuiau implementate toate prevederile tratatului din martie, Bagdadul a expulzat zeci de mii de kurzi șiiți, de origine iraniană pe motiv că nu sunt irakieni adevărați[191], fiind înlocuiți cu populația transmutată din sudul Irakului. Relațiile dintre cele două părți au fost agravate și de respingerea din funcția de vice-președinte al Comitetului Central Revoluționar a lui Habib Karini, secretar-general al KDP, dar mai ales de încercarea de asasinat asupra lui Mustafa Barzani, din septembrie 1971. Atentatul a fost organizat de Bagdad, în cadrul unei întâlniri, instrumentate de Saddam a liderilor religioși pentru discutarea implementării acordului. Exploziile au ucis câțiva mullahi, dar Barzani a reușit să supraviețuiască atentatului. În perioada următoare el va extinde lista revendicărilor kurde, incluzând pretențiile de retragere a trupelor irakiene din Kurdistan și includerea în RCC și armată a unor reprezentanți kurzi[192]. În continuare, își va îndrepta atenția înspre vechii aliați: Iran, Israel și Uniunea Sovietică.

În 1971, Irakul naționalizează instalațiile petroliere ale Companiei britano-gemano-franco-americane Irak Petroleum[193], la care Occidentul va răspunde printr-un boicot economic. În aceste condiții, Irakul începe să se apropie și devine tot mai dependent de Uniunea Sovietică, cu care va semna un Tratat de Prietenie, în 1972. Această alianță îi asigura Irakului o îmbunătățire a poziției sale pe plan internațional și ajutoare în armament. De asemenea, îi permitea să ia o poziție dură față de Iran, din moment ce Moscova reprezenta îngrijorarea cea mai puternică a Iranului din punct de vedere al securității. Irakul avea astfel și cadrul propice pentru a continua campania împotriva kurzilor, mai ales că Uniunea Sovietică menținea relații bune cu kurzii[194] și se va erija în rolul de mediator între cele două părți. Tratatul stipula cooperarea

[190] *Ibidem*, p. 329.

[191] Efraim Karsh, Inari Rautsi, *op. cit.*, p. 73.

[192] David McDowell, *A Modern History...*, p. 330.

[193] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State...*, p. 29.

[194] Efraim Karsh, Inari Rautsi, *op. cit.*, p. 76.

economică, militară, politică, științifică și tehnică între Irak și Uniunea Sovietică, dar lipsea orice garanție de asistență reciprocă în cazul implicării într-un conflict al unuia dintre semnatari[195].

În același timp, Barzani depășește alianțele tradiționale, astfel încât, în mai 1972, președintele Richard Nixon a aprobat un proiect întocmit de C.I.A. pentru împrumutarea a șaisprezece milioane de dolari mișcării kurde irakiene, pentru o perioadă de trei ani[196]. SUA nu dorea decât să contrabalanseze influența Uniunii Sovietice în zonă, iar după naționalizarea industriei petroliere de către Bagdad avea un motiv în plus să se implice în zonă în scopul subminării regimului baasist. Mai mult, în 1973, Barzani și-a manifestat într-un interviu disponibilitatea de a acorda SUA drepturile de exploatare a zăcămintelor de petrol din Kirkuk în schimbul sprijinului acordat împotriva Bagdadului.

Între timp, ambele părți au căutat să găsească o soluție de compromis pentru a pune capăt conflictului. În martie 1973, KDP a venit cu propunerea unui plan de autonomie, care a fost însă respins de guvernul de la Bagdad. Negocierile au intrat în impas timp de un an, când, în martie 1974, guvernul baasist a cerut KDP să accepte legea autonomiei, așa cum fusese stabilită în martie 1970.

Nemulțumirile kurzilor nu erau determinate doar de excluderea Kirkukului și Khanaqinului din regiunea autonomă, dar și de golirea ei de orice putere reală și subordonarea ei guvernului central. În aceeași lună a reizbucnit conflictul deschis între cele două părți, kurzii fiind susținuți din punct de vedere logistic de iranieni. În plus, foarte mulți kurzi din Bagdad și din regiunile aflate sub controlul guvernului s-au alăturat forțelor peshmerga[197]. Punctul critic pentru armata irakiană l-a constituit însă momentul în care în ianuarie 1975, armata iraniană a venit în sprijinul kurzilor, desfășurând două regimente pe teritoriul Irakului[198]. Pe lângă faptul că economia în zonele eliberate era total distrusă, kurzii erau acum total dependenți de ajutorul iranian.

De cealaltă parte, Irakul suferea datorită situației logistice catastrofale a armatei, la care se adăuga îndepărtarea șiiților de regimul baasist, în condițiile în care aceștia constituiau cea mai largă comunitate religioasă din Irak și coloana vertebrală a forțelor armate, angajate în campania împotriva

---

[195] *Ibidem*, p. 77.

[196] *Ibidem*, p. 75.

[197] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 30.

[198] Efraim Karsh, Inari Rautsi, *op. cit.*, p. 81.

kurzilor[199]. Întrucât șahul nu dorea din partea Irakului decât recunoașterea hegemoniei iraniene în Golf, nu avea de gând să îi lase pe kurzi să acapareze o putere excesivă, din moment ce și el se confrunta cu propria problemă kurdă. O eventuală autonomie a kurzilor în Irak avea toate șansele să încurajeze iredentismul kurzilor din Iran.

4. Acordul de la Alger și diviziunile mișcării kurde

Prin urmare, Iranul și Irakul demarează negocieri secrete pe parcursul anului 1974, care se vor încheia cu un acord final, încheiat la conferința OPEC de la Alger, în 6 martie 1975. Acordul punea capăt conflictului dintre cele două țări și menținea Protocolul Otomano-Persan semnat la Constantinopol în 1913[200], stipulând astfel trasarea limitelor râurilor în estuarul Shatt al-Arab, într-o formulă care îi favoriza pe iranieni[201]. Saddam obținea astfel restabilirea securității și odată cu aceasta retragerea sprijinului iranian pentru kurzi. Șahul punea astfel capăt chestiunii autonomiei kurde și obținea recunoașterea Iranului ca putere hegemonă în Golf. A doua zi, trupele iraniene au început retragerea din regiunea kurdă, odată cu întreg suportul logistic, acordat mișcării kurde. După mai multe ezitări, la 18 martie 1975, Barzani decide abandonarea luptei. Mișcarea kurdă se prăbușește în câteva zile, începând emigrările înspre Iran. În câteva săptămâni numărul refugiaților kurzi a ajuns la aproximativ 250.000–300.000[202], din care, după acordarea amnistiei de către guvernul irakian, s-au întors în următoarele luni aproximativ 150.000[203].

După înfrângerea mișcării kurde, Bagdadul a continuat, pe de o parte, aplicarea legii autonomiei kurde, iar, pe de altă parte, a dus mai departe politicile de arabizare în regiunea kurdă. Au fost distruse 500 de sate pentru a crea un cordon sanitar cu Iranul[204] pe o distanță de aproximativ 10–20 de kilometri de-a lungul granitei iraniene și turce. Locuitorii acestor zone au fost deportați în tabere colective, *mujamma'at*, cunoscute și sub numele de *orașe moderne*, construite în apropierea marilor orașe sau a căilor ferate, aflate sub controlul strict al armatei[205].

---

[199] *Ibidem*, p. 82.
[200] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 170.
[201] Efraim Karsh, Inari Rautsi, *op. cit.*, p. 82.
[202] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 173.
[203] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State...*, p. 31.
[204] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 25.
[205] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State...*, p. 31.

Efectul coagulant pe care îl avusese Barzani în cadrul mișcării kurde se va face simțit după plecarea sa în SUA, în 1975. Treptat, rivalitățile dintre posibilii săi succesori la conducerea mișcării au început să se simtă. Cel ce a făcut primul pas a fost Jalal Talabani, care în perioada ultimei rebeliuni fusese reprezentantul lui Barzani în Siria, înființând un nou partid, Uniunea Patriotică a Kurdistanului (PUK), creat prin unificarea Ligii Muncitorilor din Kurdistan și a Mișcării Social-Democrate. Fii lui Barzani, Idris și Masud, pleacă în Iran unde încep să construiască propriul partid, Comanda provizorie a KDP. Secretar-general al noului partid devine Sami Abdul Rahman, care fusese mâna dreaptă a lui Barzani.

În același timp, doctorul Mahmoud Othman, fost membru al Biroului Politic al KDP în perioada lui Barzani, satisfăcându-și propriile ambiții de putere, înființează Comitetul Preparatoriu al KDP. Va conduce această organizație până în 1979, când, împreună cu membrii unei aripi disidente a Mișcării Social Democrate Kurde[206] aflate în componența PUK va crea Partidul Socialist din Kurdistan.

Rivalitățile dintre partide nu au fost nelipsite și au început să fie exploatate de regimul lui Saddam Hussein, în special cele dintre KDP și PUK.

5. Evoluțiile din cadrul mișcării kurde în timpul Războiului Iran-Irak

Situația va suferi o turnură de abia în anul 1980, când Irakul se decide să invadeze Iranul, în scopul răsturnării regimului islamist al lui Khomeini. Pretextul atacului a fost propaganda revoluționară iraniană, îndreptată înspre majoritatea șiită din sudul Irakului. Motivele reale ale lui Saddam Hussein aveau nuanțe expansioniste, legate de controlul asupra Shatt-al-Arab și de capturarea zonei Khuzistan, bogate în petrol[207]. De această dată, partidele kurde au fost cele care au încercat să exploateze conflictul. KDP și-a reluat relațiile cu Iranul, care și-a sporit sprijinul economic și politic. În iulie 1983, în urma capturării orașului Hajj Omran, de către forțele iraniene asistate de KDP, Irakul părea din nou pus într-un pericol iminent de alianța iraniano-kurdă. Reacția lui Saddam Hussein s-a manifestat printr-o inițiativă diplomatică, de reluare a negocierilor cu PUK, care nu agrea apropierea de Iran. Între cele două părți încep negocieri pentru crearea unei regiuni autonome.

---

[206] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 218.

[207] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State...*, p. 40.

Acestea vor eşua în 1928 ca urmare a pretenţiilor PUK de a include regiunile petrolifere Kirkuk, Khanaquin şi Sinjar în Kurdistanul autonom. În plus, Saddam Hussein nu mai era dispus să negocieze, ca urmare a deciziei SUA şi a altor state, de a acorda sprijin logistic Iranului cu scopul evitării unei victorii a Irakului.

PUK a intrat astfel într-o situaţie delicată, pierzând astfel atât sprijinul principalilor aliaţi, Libia şi Siria[208], alături de cea mai mare parte a bazei sale de masă. Această evoluţie a lucrurilor l-a împins pe Talabani înspre o apropiere de Teheran, care se dovedeşte în această perioadă un susţinător fervent al unităţii kurde. Cu ajutorul Iranului, în 1987, PUK obţine reacceptarea sa în cadrul mişcării kurde. În acelaşi an, în mai 1987, este declarată oficial crearea Frontului Kurdistan, format din KDP, PUK, Partidul Socialist Kurdistan, Partidul Democrat al Poporului Kurdistanului, Partidul Comunist Irakian şi Partidul Socialist Kurd[209]. A fost stabilită o conducere comună a Frontului, care să coordoneze toate activităţile politice şi militare şi s-a cerut recunoaşterea drepturilor naţionale ale kurzilor în cadrul Irakului[210]. Această alianţă a avut un efect devastator asupra regimului de la Bagdad, care a început să piardă total controlul asupra zonelor rurale din regiunea kurdă în favoarea forţelor peshmerga.

Pentru regimul irakian, mişcarea kurdă reprezenta acum o dublă ameninţare, aducând cu sine pericolul iranian. Modalitatea de gestionare a noii situaţii, care nu era deloc favorabilă Irakului, a fost lansarea, la începutul anului 1985, a unei politici sistematice, de eliminare a kurzilor atât în plan politic, cât şi economic şi social. Au fost date o serie de decrete şi ordine care prevedeau concedierea rudelor sabotorilor, adică a luptătorilor peshmerga din toate instituţiile publice, confiscarea proprietăţilor, desfiinţarea liniilor telefonice şi stoparea furnizării de curent electric în mai multe sate de peshmerga. Au fost create dosare tuturor celor deportaţi şi orice persoană suspectată de a avea o rudă în mişcarea de opoziţie a regimului era pasibilă de execuţie[211]. A urmat în august 1985 impunerea unei blocade economice pentru anumite sate, având ca scop predarea luptătorilor peshmerga, ale căror familii sufereau de pe urma lipsei de alimente.

---

[208] Martin van Bruinessen, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 26.

[209] Gerard Chaliand, *op. cit*, p. 224.

[210] *Ibidem*, p. 224.

[211] Robert G. Rabil, „Operation Terminations of Traitors: The Iraqi Regime Through its Documents", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, nr. 3, 2002, p. 17.

Aceste măsuri nu au împiedicat ofensiva iraniano-kurdă. Pe parcursul anilor 1986, 1987, forțele iraniene au avansat în regiunea kurdă, ajungând la câteva sute de kilometri de orașele Suleimania și Rowanduz și capturează Peninsula Fao, care asigura accesul Irakului în Golf. În plus, atât KDP, cât și PUK și-au intensificat atacurile în special în regiunea Kirkuk[212].

6. Campania Anfal sau exterminarea kurzilor

Un pas decisiv în politica Irakului față de problema kurdă s-a făcut în 1987, prin numirea lui Ali Hasan al-Majeed, văr al lui Saddam Hussein, la conducerea Biroului pentru Afacerile Nordului. În acest fel i s-au acordat acestuia puteri absolute asupra autorităților civile și militare. Acest oficiu se afla sub coordonarea Comitetului Pentru Afacerile Nordului, direct legat, la rândul său, de Consiliul de Comandă Revoluționar, al cărui președinte era Saddam[213]. Prin intermediul acestui aparat birocratic, regimul baasist va lansa, la începutul anului 1988, o campanie de exterminare a kurzilor, atât peshmerga, cât și civili, în timpul căreia au fost folosite arme chimice de distrugere în masă. Regimul a atribuit în încercarea de legitimare a acestei campanii, numele de Anfal, cu profunde semnificații religioase, Anfal este de fapt denumirea Surei a VIII-a a Coranului și purtând în arabă înțelesul de *prăzi de război*[214]. Campania era menită să pună capăt problemei kurde prin distrugerea totală a oricărei rezistențe, fie de natură militară sau civilă. Campania a fost organizată în opt etape, în decursul perioadei februarie-septembrie 1988 și a fost pusă în aplicare, în principal, prin intermediul armatei irakiene și a miliților kurde pro-guvernamentale, *jash*[215], cunoscuți oficial sub numele de Batalioanele Naționale de Apărare[216].

Prima etapă a campaniei s-a desfășurat în perioada 23 februarie – 19 martie 1988 și a vizat zona Văii Jafati, unde se afla sediul central PUK. Primele lovituri nu au reușit să pună capăt atacurilor trupelor iraniene, care împreună cu forțe PUK au capturat orașul kurd Halapja. Pe 16 martie, forțele

---

[212] *Ibidem*, p. 18.

[213] *Ibidem*, p. 17.

[214] *Genocide in Iraq. The Anfal Campaign Against the Kurds. A Middle East Watch Report. Human Rights Watch* 1993, *http://hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL. html.*, accesat la 15 martie 2006.

[215] Nume peiorativ dat kurzilor, colaboratori ai regimului irakian, însemnând în limba kurdă măgar

[216] Robert G. Rabil, *op. cit.*, p. 17.

iraniene au respins brutal prin raiduri aeriene, care au provocat moartea a aproximativ 5.000 de civili[217].

Urmărind traseul luptătorilor peshmerga din zona de acoperire a Anfal I, trupele irakiene au continuat cu bombardarea zonei Qara Dagh, la sud de Suleimania în perioada 22 martie – 22 aprilie 1988[218]. A fost paralizată orice încercare de refacere a forţelor PUK, a căror supravieţuitori au fost urmăriţi în zona de la sud de oraşul Kirkuk, ţintă a atacurilor chimice în perioada 7–20 aprilie. Următoarea etapă a atacurior s-a axat asupra văii râului Lesser Zab, în perioada 3–8 mai 1988[219]. Înfrângerea finală a forţelor PUK a avut loc în timpul etapelor Anfal IV, V, VI, desfăşurate în Văile Shaqlama şi Rawanduz, în perioada 15 mai –26 august 1988[220]. După aceea, eforturile irakiene s-au îndreptat înspre exterminarea forţelor KDP, concentrate în zona Bahdinan, aproape de graniţa cu Turcia şi aflate sub comanda lui Massoud Barzani. Mişcarea de rezistenţă kurdă era din nou supusă unei înfrângeri drastice de pe urma căreia avea de această dată de suferit nu doar clasa politică şi militară, dar şi populaţia civilă. În timpul operaţiunilor Anfal, Human Rights Watch a estimat, în urma cercetărilor, un număr de aproximativ 150.000–200.000 de victime, fără a calcula numărul celor morţi în urma bolilor contactate datorită bombardamentelor chimice şi a fugitivilor capturaţi în timpul campaniei.

7. Reacţiile internaţionale

Pe 22 iulie 1988, Iranul acceptă rezoluţia UN 598[221] de încetare a focului, kurzii aflându-se din nou, ca în 1975, în situaţia unui acord iraniano-irakian, care îi priva de sprijinul extern indispensabil pentru continuarea luptei. În câteva săptămâni, 60.000 de kurzi s-au îndreptat spre Turcia, alături de alţi 100.000 care au luat calea Iranului[222]. Turcia a manifestat la început o atitudine reluctantă faţă de chestiunea refugiaţilor, care putea să se transforme într-o provocare a propriei probleme kurde. Cu toate acestea, nu dorea să trezească sentimente negative în rândul kurzilor din Turcia. Aceasta, intere-

[217] David McDowell, *A Modern History*..., p. 358.

[218] *Ibidem.*

[219] *Genocide in Iraq. The Anfal Campaign...*, *http://hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL.html.*, accesat la 15 martie 2006.

[220] *Ibidem*, *http://hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ANFAL. html.*, accesat la 15 martie 2006.

[221] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group*..., p. 27.

[222] *Ibidem.*

sată de integrarea în Comunitatea Europeană, a acceptat în cele din urmă stabilirea refugiaților kurzi pe teritoriul său, dar le-a refuzat statutul de refugiați. Pe măsură ce interesul internațional pentru această problemă s-a diminuat, Turcia și-a concentrat eforturile înspre reducerea numărului acestora. Astfel, în momentul în care Irakul a anunțat, pe 6 septembrie 1988, amnistia generală, Turcia a încurajat reîntoarcerea refugiaților kurzi pe teritoriul Irakului, cu toate că era conștientă, la fel ca întreaga opinie publică internațională, că nu era decât o mișcare strategică a lui Saddam. În fapt, execuțiile, torturile din taberele de concentrare, distrugerea satelor a continuat până în 1989. Locuitorii erau deportați înspre alte zone ale Irakului, de această dată în orașe de aproximativ zece, cincisprezece mii de locuitori[223], constituite special pentru populația dislocată.

Atitudinea comunității internaționale în perioada campaniei Anfal a fost una de tăcere. Reacțiile din partea guvernelor occidentale față de încălcarea *Protocolului de la Geneva*, din 1925, cu privire la folosirea armelor chimice, au lipsit total, ca urmare a intereselor economice legate de proiectele masive de reconstruire a Irakului în urma războiului cu Iranul.

După publicarea unor rapoarte întocmite de organizații guvernamentale și nonguvernamentale occidentale, mai multe guverne au recunoscut și condamnat în fața opiniei publice internaționale genocidul kurzilor din Irak. Cu toate acestea, au ezitat în a lua măsuri punitive împotriva Irakului. Un deceniu mai târziu însă, aceleași state vor folosi atacurile chimice din 1988, ca parte a pretextului pentru înlăturarea regimului lui Saddam.

8. Războiul din Golf și mișcarea kurdă

Deși zguduită în urma operațiunii Anfal, o nouă speranță pentru mișcarea de rezistență kurdă se ivește în timpul celui de-al doilea război din Golf. În august 1990, Irakul se decide să atace Kuweitul, cea mai bogată țară în resurse de petrol, cu pretextul că până în 1918 a facut parte din provincia otomană Basra, aflată acum pe teritoriul Irakului modern. Ca urmare a acestei acțiuni, forțele armate aliate, reunite sub egida ONU și comanda SUA, demarează operațiuni aeriene, urmate de o ofensivă terestră. La sfârșitul lunii februarie se pune astfel capăt războiului din Golf prin eliberarea Kuweitului și zdrobirea forțelor armate irakiene.

---

[223] David McDowell, *A Modern History*..., p. 360.

Stimulați și de revoltele șiite din sud, izbucnite imediat după înfrângere, kurzii au inițiat la scurt timp o mișcare de rebeliune ce a cuprins treptat majoritatea orașelor nordice. De această dată, rebeliunea era condusă de clasa urbană, implicarea partidelor intervenind pe parcurs[224]. În câteva săptămâni, rebelii au reușit să demonteze aparatul administrativ al guvernului în regiune și să acapareze din mâinile forțelor militare irakiene orașe ca Raniya și Kirkuk[225]. Sentimentul victoriei a fost însă unul scurt, întrucât, la sfârșitul lunii martie, Saddam Hussein a lansat o puternică contraofensivă, dovedind că puterea sa militară nu fusese total zdrobită în timpul războiului din Golf. În urma acestei acțiuni, orașe nordice ca Erbil, Dohuk, Kirkuk sau Zakhu[226] au fost recâștigate. Desfășurarea întregului arsenal militar irakian în regiunea kurdă și utilizarea bombardamentelor cu fosfor și acid sulfuric[227] au determinat izbucnirea unei panici generale în rândul populației kurde. Unii au luat calea munților, dar cei mai mulți, aproximativ 1,5 milioane[228], au ales calea refugiului în țările vecine Turcia și Iran. Turcia, temându-se de efectul pe plan intern al unui asemenea aflux de refugiați kurzi, a blocat granițele, interzicând accesul acestora pe teritoriul său. În schimb, Iranul a primit aproximativ un milion[229] de kurzi irakieni. SUA, care înainte de războiul din Golf incitase populația irakiană la revoltă, pentru înlăturarea regimului lui Saddam, acum preia o poziție de neinterferență.

Eliminarea lui Saddam Hussein și victoria kurdă nu făceau acum decât să ofere perspectiva unei instabilități interne a Turciei, stat aliat fidel al SUA și membru al coaliției NATO. În cele din urmă, sub presiunea opiniei publice internaționale, pe 5 aprilie 1991, Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite votează rezoluția 688, care condamna represiunea populației civile irakiene, inclusiv a celei de origine kurdă. Se cerea Irakului să înceteze imediat represiunea și să permită intrarea organizațiilor internaționale, umanitare în toate regiunile irakiene care aveau nevoie[230], toate acestea fiind necesare pentru restabilirea păcii internaționale și a securității regionale. Cu toate acestea, Saddam Hussein nu a respectat rezoluția, iar atacurile irakiene au continuat.

---

[224] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 44.

[225] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group*..., p. 28.

[226] *Ibidem.*

[227] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 44.

[228] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 233.

[229] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group*..., p. 28.

[230] Idem, *A Modern History*..., p. 373.

La rândul său, Turcia, din aceleași motive legate de reputația sa internațională, prin vocea președintelui său de atunci, Turgut Özal, permite deschiderea granițelor pentru aproximativ 500 de mii de refugiați și propune în același timp crearea unei zone de securitate kurde, de partea irakiană a granitei turce[231]. Turcia se asigura în acest fel că problema refugiaților kurzi irakieni pe teritoriul său nu va deveni una permanentă. Spera de asemenea că extinderea asistenței umanitare internaționale în nordul Irakului va pune capăt atacurilor irakiene, reinstalând securitatea în regiune.

SUA a susținut propunerea Turciei și, chiar dacă nu a fost sancționată de Națiunile Unite, pe 16 aprilie 1991, președintele Bush a anunțat intrarea trupelor americane în nordul Irakului pentru crearea zonei de securitate[232]. Acestea au fost urmate de trupe ale statelor membre NATO, această acțiune rămânând cunoscută sub numele de operațiunea *Provide Comfort*. Pe lângă asistența umanitară, acordată refugiaților, operațiunea s-a ocupat de asigurarea protecției și securității necesare pentru repatrierea refugiaților. Operațiunea s-a desfășurat rapid, astfel încât, până la sfârșitul lunii septembrie 1991[233], toate trupele militare au fost retrase din zonă. Acțiunea a fost interpretată în moduri diferite, fiind privită fie ca o intervenție facilitată de SUA pentru a rezolva Turciei problema refugiaților kurzi[234], fie ca o primă inițiativă înspre stabilirea unui stat kurd[235].

9. Crearea Regiunii Autonome Kurde

Retragerea trupelor de intervenție i-a lăsat pe kurzi într-o situație incertă. Pericolul înfrângerii lor în confruntarea cu Saddam nu trecuse, astfel că, la 1 aprilie 1991[236], Frontul Kurdistan a decis demararea negocierilor cu regimul irakian. Negocierile dintre cele două părți s-au izbit de eterna problemă a zonelor kurde, bogate în petrol, în privința cărora Irakul nu a reușit niciodată să facă concesii. În plus, mișcarea kurdă mai avea acum o nouă revendicare, anume instalarea democrației multipartite în întreg Irakul, cerere inacceptabilă pentru regimul radical panarab și antioccidental de la

---

[231] *Ibidem*, p. 375.

[232] Kemal Kirişci, Gareth M. Winrow, *op. cit.*, p. 160.

[233] *Ibidem*, p. 161.

[234] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State*..., p. 45.

[235] Kemal Kirişci, Gareth M. Winrow, *op. cit.*, p. 161.

[236] David McDowell, *A Modern History*..., p. 376.

Bagdad. În octombrie 1991, negocierile eşuează[237], culminând cu impunerea de către Saddam a unei blocade economice în regiunea kurdă.

Reacţia Frontului Kurdistan la această acţiune irakiană a fost, poate pentru prima dată, una strategică din punct de vedere politic. Mişcarea kurdă decide să folosească blocada ca pe o oportunitate de a decide pe cont propriu soarta regiunii kurde. În mai 1992 sunt organizate alegeri pentru crearea unui guvern kurd, a unei adunări constituţionale. Deşi pragul electoral era de 7% şi au participat atât partide mari ca şi KDP, PUK, dar şi cu o bază de masă mai mică ca Mişcarea Islamică[238] sau organizaţia politică a asirienilor sau turcomanilor, rezultatele alegerilor din 19 mai au demonstrat polarizarea societăţii kurde. Voturile acordate pe baza reprezentării proporţionale au fost împărţite aproape în mod egal, între KDP şi PUK, primul partid obţinând 45%, iar al doilea 43,6%[239]. Asirienilor, aliaţi fideli ai kurzilor încă din 1960, li s-au acordat, din oficiu, patru locuri în adunarea nou constituită, formată din 150 de locuri[240]. Alegerile pentru numirea unui lider au fost la fel de strânse, Barzani şi Talabani obţinând rezultate aproximativ egale, ceea ce a dus la decizia creării unei conduceri comune a guvernului şi adunării. În virtutea aceleaşi logici, guvernul format în luna iulie 1992, era alcătuit dintr-un număr egal de membri, provenind din PUK şi KDP. Atitudinea internaţională nu a fost una favorabilă, alegerile fiind considerate de Turcia şi Iran ca o posibilă incitare a ambiţiilor propriilor minorităţi kurde, iar de membrii Coaliţiei conduse de SUA ca un prim pas înspre crearea unui stat kurd. Nici Parlamentul Kurd, nici Guvernul Regional Kurd nu au fost recunoscute pe plan internaţional.

Situaţia creată în urma alegerilor nu a însemnat însă nici sfârşitul diviziunilor şi conflictelor din interiorul Frontului. Noul curent, ce va domina viaţa politică kurdă în perioada imediat premergătoare alegerilor, va fi neotribalismul, manifestat prin menţinerea antagonismelor între cele două partide. Aceste antagonisme erau bazate pe loialitatea faţă de cei doi lideri principali, pe apartenenţa geografică (regiunile Bahdinan şi Suran) şi lingvistică (dialectele Kurmanji şi Surani), alături de înclinaţia ideologică, fie înspre tradiţionalism, fie înspre progresism. Acest lucru a însemnat scindarea

---

[237] Idem, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 28.

[238] Mişcarea Islamică se creează în preajma alegerilor din mai 1992, ca urmare a coalizării mai multor grupări islamice mai mici sub conducerea mullahului Uthman Abd al Aziz.

[239] David McDowell, *A Modern History...*, p. 381.

[240] *Ibidem*, p. 382.

guvernului și a întreg procesului de luare a deciziilor între cele două partide, fapt care a încurajat patronajul în acordarea funcțiilor guvernamentale și a inhibat dezvoltarea democratică a instituțiilor.

În mai 1994 rivalitatea dintre cele două partide a început să se manifeste prin lupte deschise, care au cauzat pe parcursul anului următor aproximativ 3000 de victime, luptători și civili deopotrivă. Anul 1995 a găsit 70%[241] din regiunea kurdă din Irak sub comanda PUK, însă conflictul intern kurd era în continuare nerezolvat. Societatea și clasa politică kurdă erau divizate, iar sistemele de patronaj erau predominante în orice domeniu al vieții publice. Reușita unei democrații parlamentare într-un asemenea mediu politic și social era absolut imposibilă.

I.5. Kurzii din Iran

După încheierea Primului Război Mondial și semnarea Tratatului de la Lausanne, regiunea kurdă din Iran a urmat același tipar, al revoltelor, la fel ca regiunile kurde din Turcia și Irak. Începute încă din 1919, artizanul principal al acestor revolte a fost Simqo, șeful tribului Shikak. Desfășurate în prima jumătate a anilor '20, revoltele au fost îndreptate împotriva autorității centrale iraniene și au avut ca scop crearea unei entități kurde independente. Unul din factorii care au agravat aceste evoluții în regiunile kurde a fost politica inițiată de Reza Khan (mai târziu șah) vis-à-vis de kurzi, similară cu cea din Turcia a lui Mustafa Kemal. Având ca scop crearea unei societăți omogene, șahul a inițiat un proces de dezintegrare a triburilor kurde, încercând să le subordoneze total guvernului central. Foarte mulți dintre șefii tribali au fost exilați la Teheran. O parte dintre ei însă au reușit să iasă din tiparele tradițional-pastorale și să își asume noul statut de proprietari de pământ, înregistrând în numele lor terenurile aparținând triburilor sau satelor kurde pe care le patronau.

Înfrânt în 1922, Simqo a pierdut întreaga regiune aflată sub controlul forțelor sale (la vest de lacul Urumya). În 1923 a avut o încercare eșuată de a negocia o eventuală aliere cu mișcarea condusă de Barzani. Cu toate acestea, a continuat lupta împotriva guvernului de la Teheran organizând, în 1926[242], alături de alți șefi tribali o rebeliune. A fost înfrânt și de această dată, iar în

[241] Idem, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 29.

[242] *Ibidem*, p. 20.

anul 1929, în urma unei încercări de colaborare cu Turcia împotriva Teheranului, regimul lui Reza Şah Pahlavi a decis asasinarea sa.

La fel ca valurile de revolte din anii '20, '30 din Turcia şi Irak, acțiunile lui Simqo au ridicat semne de întrebare asupra caracterului său naționalist. Deşi a susținut crearea unui Kurdistan independent, unii analişti susțin că lipsa unui program politic şi a unei administrații unificate în zona controlată nu sugerează deloc o viziune foarte clar conturată a unui stat național kurd.

1. Republica de la Mahabad

Al Doilea Război Mondial a adus în zonă prezența şi interesele Marii Britanii şi a Uniunii Sovietice. Poziția de învecinare a kurzilor cu Azerbaidjanul, aflat sub influența Uniunii Sovietice, a determinat un anumit interes al acesteia din urmă în stabilirea unor relații amiabile cu kurzii. Pe de altă parte, Marea Britanie, deşi a recomandat Teheranului o politică mai liberală față de kurzi, a descurajat ideea de autonomie kurdă, care putea să ofere un exemplu de instabilitate în zonă.

Între timp, schimbările produse în această perioadă, precum sedentarizarea unui număr mare de triburi, ca urmare a politicii de represiune a lui Reza Şah, alături de modificările economice de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi implicarea unui număr mare de şefi tribali în politica urbană, vor avea impact asupra mişcării kurde din Iran. Cu toate acestea, la fel ca şi în Turcia în anii '50, impulsul decisiv va veni dinspre noua clasă urbană de intelectuali, distinctă de vechea clasă a nobililor kurzi.

În septembrie 1942, un număr de cinsprezece intelectuali vor pune la Mahabad bazele unei organizații politice naționale, *Komala-i Jiyanawani Kurdistan* (Comitetul pentru Renaşterea Kurdistanului). Deşi nu avea un program politic foarte clar şi un statut semilegal, Komala a reuşit să atragă un număr mare de membri[243]. În ciuda faptului că retorica lor era îndreptată împotriva tribalismului, în decurs de câțiva ani au reuşit să atragă un număr mare de şefi tribali, în special, pentru că organizația simboliza independența de guvernul central.

Apropierea de Uniunea Sovietică va modifica această orientare primară a Komala, mişcarea alunecând încet sub controlul şefilor tribali, care erau mult mai dispuşi decât clasa intelectualilor să urmeze linia ideologică[244] şi

[243] *Ibidem.*
[244] *Ibidem.*

directivele sovietice. În 1945, cu ajutorul Uniunii Sovietice, președinte al Komalei devine Qazi Muhammad. Această mișcare a determinat pierderea controlului asupra Komala și transformarea sa într-un instrument al intereselor Uniunii Sovietice. În septembrie 1945, la cererea acesteia din urmă, a avut loc disoluția Komala și atragerea membrilor săi într-o nouă organizație politică, Partidul Democratic Kurd din Iran[245]. Interesele mișcării kurde erau astfel sacrificate din nou în avantajul unor forțe externe. Motivele Uniunii Sovietice de a încuraja tendințele separatiste ale regiunii kurde din Iran și a Azerbaidjanului din imediata vecinătate, erau legate de refuzul Teheranului, din 1944, de a satisface cererile de concesionare a drepturilor de exploatare a petrolului din Iran. Pentru a-și atinge scopul, Uniunea Sovietică s-a folosit de mișcarea kurdă, pe care a transformat-o într-un instrument de presiune asupra regimului iranian.

În 10 decembrie 1945[246], impulsionat de înfrângerea Iranului în Azerbaijdan și instaurarea autorității Partidului Democrat Azerbaijan asupra estului țării, Qazi Muhammad a proclamat instaurarea unei Republici Democrate Kurde. Era un teritoriu restrâns care cuprindea orașele Mahabad, Bukan, Naqqada și Ushnavia[247].

Deși la început nu urmărea decât obținerea autonomiei în cadrul granițelor Iranului, modul în care evoluaseră lucrurile a determinat Teheranul să suspecteze eventuale intenții de creare a unei entități independente kurde. Deși unii șefi tribali au susținut noua republică, alții au manifestat reticențe, întrucât considerau noul stat o marionetă a Uniunii Sovietice[248], pe când alții pur și simplu nu doreau să își deterioreze relațiile cu Teheranul. De altfel, una din caracteristicile acestei republici a fost incapacitatea sa de a acționa în direcția abolirii puterii elitelor *agha* și a realizării reformei pământului.

Lipsa coeziunii interne a fost oarecum compensată de prezența mullahului Mustafa Barzani și a celor 3000 de refugiați din Irak, ceea ce a asigurat Republicii de la Mahabad o forță militară credibilă.

Speranța că sovieticii vor oferi sprijinul republicii a fost înșelată în scurt timp, deoarece poziția lor era una pragmatică și nu una ideologică. O dată ce Iranul a acceptat în martie 1946 concesiile de exploatare a petrolului, cerute de Uniunea Sovietică, trupele sovietice au părăsit teritoriul iranian,

---

[245] Chris Kutschera, *op. cit.*, pp. 164–167.

[246] Idem, *A Modern History...*, p. 241.

[247] Idem, *The Kurds.Minority Rights Group...*, p. 21.

[248] Idem, *A Modern History...*, p. 242.

retrăgându-şi totodată şi sprijinul acordat Republicii de la Mahabad. Rămas singur, Qazi Muhammad a încercat să negocieze cu guvernul de stânga iranian crearea unei provincii kurde semi-autonome. Manifestaţiile tribale anti-stânga şi presiunea exercitată de şah asupra guvernului au condus la eşecul tratativelor. Până în decembrie 1946, Teheranul a reuşit să îi recâştige pe şefii tribali de partea sa. Pe 16 decembrie 1946, la nici un an de la instaurarea republicii, trupele iraniene au intrat în Mahabad, au închis toate tipografiile, au interzis folosirea limbii kurde în şcoli şi au ars cărţile kurde găsite[249]. Pe 31 martie 1947, Qazi Muhammad, alături de fratele şi vărul său, şi ei membri ai administraţiei de la Mahabad, au fost spânzuraţi în public, drept act de răzbunare.

Existenţa scurtă a Republicii de la Mahabad s-a încheiat fără nicio transformare ideologică sau socială, dar a dovedit că şi în cazul kurzilor iranieni oportunismul tribal era o caracteristică dominantă.

Deşi momentul Mahabad este considerat în prezent de naţionaliştii kurzi un triumf al libertăţii kurde, cei mai mulţi analişti ai problemei susţin că Republica de la Mahabad era copleşită de probleme de natură politică, socială şi economică. Existenţa ei, ca rezultat în mare parte a asistenţei acordate de Uniunea Sovietică, dependenţa economică a regiunii de Iran, oscilaţia între autonomie şi independenţă reprezintă elemente, care, la o analiză minuţioasă a momentului Republicii de la Mahabad, pun sub semnul întrebării perspectivele sale de supravieţuire.

2. Sub Muhammad Reza Shah

După căderea Republicii de la Mahabad, activităţile politice ale mişcării kurde din Iran s-au diminuat drastic. Partidul Democratic Kurdistan din Iran s-a dezintegrat, cu excepţia unui grup de membri care au continuat să se întâlnească clandestin. În anii '40–'50, aceştia au desfăşurat o colaborare apropiată cu Partidul Comunist Tudeh[250], devenind aproape o ramură a acestuia. Colaborarea va fi întreruptă de revenirea şahului la putere şi iniţierea unui val de arestări, care va determina fuga mai multor liderri KDPI în Irak sau Europa de Est. Reluarea legăturilor cu gruparea lui Barzani din

[249] *Ibidem*, p. 245.

[250] Martin van Bruinessen, *The Kurds Between Iran and Irak. MERIP Middle East Report*, nr. 141, 1986, p. 17, *http://links.jstor.org/sici?sici=08880328%28198607%2F08%290%3A141%3C14%3ATKBIAI%3E2.0.CO%3B2-F*,accesat la 12 iulie 2006.

Irak în anii '60 aduc o revigorare a mișcării kurde. Deși la început KDPI și-a subordonat propriile activități intereselor mișcării lui Barzani, apropierea acestuia din urmă de regimul șahului a dus la o ruptură între cele două grupări. KDPI l-a acuzat pe Barzani de lipsa de independență politică și de încercarea de a stopa activitățile KDPI pe teritoriul Iranului. Acest lucru a avut drept consecință disocierea, în 1967, a unui grup de tineri iranieni de mișcarea lui Barzani și lansarea de către aceștia a unui război de gherilă[251]. Din păcate, nu au primit ajutorul sperat din partea țăranilor și în decurs de un an de zile au fost capturați de SAVAK (poliția secretă). Se pare că și Barzani a contribuit la represiunea lor, fapt care a stârnit un val de resentimente față de acesta în rândul kurzilor iranieni[252].

De asemenea, reformele Revoluției Albe a șahului din anii '70 au determinat schimbări și în plan social. Principala consecință a boom-ului economic din acești ani a fost distrugerea elitelor agha prin reforma pământului și crearea unei clase de mici proprietari de pământ. Țăranii fără pământ s-au îndreptat înspre industria petrolieră și sectorul de construcții, dar cu toate aceste evoluții regiunea kurdă nu a reușit să depășească statutul de zonă periferică, subdezvoltată a Iranului.

3. Kurzii în timpul Republicii Islamice

Căderea șahului și dezintegrarea vechiului aparat de stat, în urma revoluției islamice din 1979, le-a oferit kurzilor speranța obținerii autonomiei. KDPI, care funcționase atâta timp în ilegalitate, aflat acum sub conducerea intelectualului Rahman Abdul Ghasselmou, a început să recâștige adepți. Deși în prima fază a revoluției totul părea posibil, treptat a apărut conflictul cu Gărzile Revoluționare Șiite, ale căror activități au ofensat sensibilitățile locale sunnite. Negocierile cu Teheranul au încetat în scurt timp. Deși acesta din urmă a acceptat acordarea autonomiei regiunii kurde, nu a acceptat recunoașterea existenței națiunii kurde, ceea ce a dus la respingerea propunerii de KDPI. În plus, organizarea administrativă a noii regiuni autonome presupunea împărțirea într-un număr de districte, fiecare incluzând în componența teritorială și regiuni nekurde[253]. Spre deosebire de KDPI,

---

[251] Abdul Rahman Ghasselmou, *Le Kurdistan d'Iran*, în Gerard Chaliand (coord.), *Les Kurdes et le Kurdistan*..., pp. 188–194.

[252] Chris Kutschera, *op. cit.*, pp. 156–158.

[253] Martin van Bruinessen, *The Kurds Between Iran*..., p. 21, *http://links.jstor.org/sici?sici=0888-0328%28198607%2F08%290%3A141%3C14%3ATKBIA1%3E2.0.CO%3B2-F*, accesat la 12 iulie 2006.

Komala, dintr-o poziție mult mai radicală a refuzat orice negociere cu guvernul pe care îl considera mai autoritar decât cel al șahului.

La rândul său, noua autoritate politică și religioasă a noii republici ayatollahul Ruhollah Khomeini a evitat însă orice compromis al guvernului susținând că din punct de vedere teologic Islamul nu acceptă nicio diferență între musulmanii care aparțin unor minorități etnice diferite și că nu va accepta divizarea religiei musulmane acordând autonomia bazată pe etnicitate. De fapt, în spatele acestui pretext se aflau temerile Teheranului față de tendințele autonomiste ale altor minorități etnice: arabi, baluchi, luri, turcomani.

De abia în anul 1982, forțele iraniene au lansat o ofensivă pentru a redobândi zona rurală de la graniță. Până la sfârșitul anului 1983 au fost recuperate toate zonele aflate sub influența rebelilor. Pentru a apăra teritoriul de graniță de aceștia, guvernul a distrus două sute de sate kurde în cursul anilor '80. Deși în număr mic, față de eradicările de sate din Turcia și Irak, acest fapt a afectat viața populației din zonă.

Cu toate că au continuat, atât KDPI cât și Komala, confruntarea cu regimul iranian printr-un război de gherilă, treptat acestea au căzut pradă conflictelor dintre ele, dar și diviziunilor interne. KDPI a fuzionat ca urmare a presiunilor exercitate de aripa mai veche a partidului, care păstrase legături cu Partidul Comunist Tudeh și care considera tacticile de confruntare cu regimul iranian, susținute de Ghasselmou, prea agresive. Acesta nu a fost singurul conflict din interiorul mișcării kurde, care a avut de suferit și de pe urma divergențelor pentru supremația asupra unor zone, dintre KDPI și Komala[254].

După încheierea războiului Iran-Irak din 1988, devenise foarte clar pentru KDPI că soluția negocierii era singura care putea aduce un progres în situația kurzilor din Iran. Întrucât guvernul iranian a acceptat negocierile, au început întâlniri secrete la Viena între lunile decembrie 1988 și ianuarie 1989. Delegații iranieni nu au cedat însă în fața cererilor de autonomie. În iunie 1989, Ghasselmou alături de alți doi reprezentanți kurzi au fost asasinați la masa negocierilor. În urma acestei lovituri, KDPI și-a pierdut liderul și, în același timp, liantul principal al organizației. Aceasta a intrat într-o perioadă de dezordine internă. Dependența sa de o singură personalitate, consideră Martin van Bruinessen, a fost principalul factor al slăbiciunii partidului și a incapacității de cristalizare a unei noi conduceri, fapt care a dus la scindarea sa în 1988 în două grupări distincte.

---

[254] Idem, *Agha, Shaikh and State*..., p. 35.

I.6. Kurzii din Siria

În Siria, problema identității naționale a constituit, la fel ca și în Turcia, sursa primelor antagonisme dintre societatea siriană și minoritatea kurdă. Crearea artificială a Siriei, după Primul Război Mondial, a avut drept consecință dezvoltarea ulterioară a unui stat modern, cu o structură etnică și religioasă extrem de omogenă. Dezvoltarea unui discurs naționalist pan-arab, în perioada luptei pentru obținerea independenței față de Franța, a determinat implicații negative pentru statutul minorității kurde din Siria. Odată cu proclamarea independenței Siriei, în 1945, pan-arabismul a devenit ideologie de stat, însă kurzii nu au devenit neapărat o țintă a discriminărilor etnice. Cu toate acestea, existența kurzilor ca minoritate etnică nu a fost recunoscută nici în această perioadă mai puțin represivă. Lansarea mai acerbă a măsurilor anti-kurde s-a produs în 1957, odată cu crearea Partidului Democrat Kurd din Siria după modelul KDP din Irak[255]. Cereri precum recunoașterea kurzilor ca grup etnic[256], reforma agrară și instaurarea unui guvern democratic la Damasc[257] au provocat reacția autorităților siriene. Momentul creării KDP în Siria a coincis și cu unirea siriano-egipteană din 1958 și crearea Republicii Arabe Unite, fapt care a exacerbat sentimentele naționaliste arabe. În 1959, numeroși lideri KDP au fost arestați și orice expresie a culturii kurde a fost reprimată[258].

Apogeul represiunii kurde a fost atins prin recensământul din 1961, organizat de autoritățile siriene în provincia Jezireh și motivat de acestea prin continua infiltrare ilegală în provincie a kurzilor din Turcia[259]. În urma acestuia, aproximativ 120.000 de kurzi[260] au fost lăsați fără cetățenie, fiindu-le astfel negate toate drepturile civile. Recensământul a fost urmat, în 1962, de inaugurarea de către guvern a așa-numitului plan de creare a unei centuri

---

[255] Ismet Chériff Vanly, „The Kurds in Syria and Lebanon", în Philipe Kreyenbroek, Stefan Sperl (coord.), *The Kurds. A Contemporary Overview*, Ed. Routledge, Londra – New York, 1992, pp. 143–150.

[256] Gerard Chaliand, *op. cit.*, p. 198.

[257] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 34.

[258] *Ibidem.*

[259] *The Silenced Kurds, Human Rights Watch*, Vol. 8, nr. 4, 1996, *www.hrw.org/reports/1996/Syria.html*, accesat la 22 noiembrie 2006.

[260] Robert Lowe, *Chatham House, Middle East Programme. The Royal Institute of International Affairs. The Syrian Kurds: A People Discovered*, Londra, 2006, *www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/mep/BPSyrianKurds.pdf)*, p. 3.

arabe, care avea ca scop eliminarea amenințării kurde prin expulzarea întregii populații kurde stabilite de-a lungul graniței cu Turcia. Majoritatea kurzilor din această zonă au fost expropriați abuziv și dispersați pe teritoriul Siriei, în special în sud, fiind înlocuiți cu populație arabă. Represiunea politică și economică a fost însoțită și de cea culturală. Numele de localități kurde au fost înlocuite cu altele arabe, serbarea Anului Nou Kurd, New Ruz a fost interzisă, la fel ca înregistrarea copiilor cu nume kurde[261]. Venirea la putere a Partidului Baas, în 1963, nu a adus pentru kurzi decât continuarea politicilor de represiune inaugurate de guvernele anterioare. Revolta kurdă îndreptată împotriva Partidului Baas de la Bagdad a determinat Damascul să lanseze o campanie publică, pusă sub sloganul salvării provinciei Jezireh de la transformarea ei într-un al doilea Israel[262], adică un stat al kurzilor. Numeroși kurzi au fost expulzați în această perioadă, iar în zonele în care beneficiarii reformei agrare erau kurzi, aceasta nu era implementată.

De abia după ruperea legăturilor de către Partidul Baas din Siria de cel din Irak în 1966, represiunile s-au diminuat într-o oarecare măsură, situație care a durat până în 1976. În acest an, președintele Hafez al-Asad a anunțat reluarea proiectului de creare a unui cordon arab, lansat cu un deceniu în urmă și presupunând aceleași măsuri. Anii '80 și '90 au adus o ameliorare a situației kurzilor, însă politicile discriminatorii ale statului au fost menținute.

Expulzarea oficială a PKK de pe teritoriul sirian în 1998 i-a eliberat pe kurzii sirieni de complicațiile acestei prezențe. Cu toate acestea, evoluțiile din Irak au avut un impact semnificativ asupra kurzilor din Siria. Intervenția internațională în războiul din 1991, crearea Regiunii Autonome Kurde, căderea regimului lui Saddam Hussein și îmbunătățirea situației kurzilor irakieni atât la nivel regional, cât și național i-au încurajat pe kurzii sirieni în formularea propriilor cereri. În ultimii ani, presiunea internațională asupra regimului de la Damasc s-a intensificat ca urmare a implicării Siriei în probleme legate de terorism și ca urmare a interferenței sale în Liban. Cu toate că guvernul sirian a conștientizat faptul că reprimarea oricărei forme de opoziție poate însemna o altă sursă de atragere a condamnării internaționale, în afara sferei culturale nu s-au înregistrat îmbunătățiri în situația minorității kurde.

---

[261] *Ibidem.*

[262] David McDowell, *The Kurds. Minority Rights Group...*, p. 34.

I.7. KURZII DIN FOSTA URSS

Deși frontierele fostei URSS nu includeau teritorii kurde, aici exista o comunitate kurdă destul de solidă și mai multe colonii compacte, diseminate în republicile din Transcaucazia și Asia Centrală: Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Kazahstan, Kirghizia, Turkmenistan.

În ceea ce privește numărul kurzilor din fosta Uniune Sovietică, datele din recensăminte sunt extrem de contradictorii, fapt datorat atât asimilării voluntare, dar și ca o consecință a politicii de asimilare forțată, dusă de majoritatea republicilor sovietice în anii comunismului. Specialiștii problemei avansează date care variază între 278.453[263] și 450.000[264] pentru anii '90. Alți autori[265] sunt de părere că există în jur de 50.0000 kurzi care trăiesc în prezent în fosta URSS.

Imigrația kurdă în aceste teritorii a început în secolul al XVII-lea, când un număr de triburi kurde au început să depășească zona tradițională de transhumanță, ajungând în câmpia Erivan și apoi în Azerbaidjan, în apropiere de Bakou. Pe de altă parte, prezența kurzilor în Imperiul Țarist se datora, în mare parte, politicii sale de expansiune în teritorii ca Georgia, estul Armeniei și nordul Azerbaidjanului. Acestea se aflaseră sub conducere persană până la începutul secolului al XIX-lea, când au fost cucerite de către ruși. Rusia s-a apropiat de kurzi, încă de pe vremea când Imperiul Otoman era încă puternic în Orientul Mijlociu. Poarta se temea ca nu cumva Rusia să se folosească de faptul că armenii erau creștini, pentru a cuceri estul Imperiului Otoman (zonă unde trăiau kurzii)[266]. Prin urmare, Rusia țaristă a încurajat într-o anumită măsură stabilirea kurzilor în interiorul granițelor sale, cu scopul de a exploata în folosul lor, în caz de nevoie, abilitatea de războinici a kurzilor împotriva Imperiilor Persan și Otoman. Mai târziu, războaiele ruso-turce (1828–1829, 1835–1856, 1877–1878) și revoltele din Kurdistan, de pe parcursul secolului al XIX-lea, au îngroșat rândurile kurzilor din Rusia

---

[263] Kendal Nezan, „Les Kurdes en Union Soviétique", în Gerard Chaliand, *A People Without a Country*..., p. 326.

[264] Martin Van Bruinessen, *The Impact of the Dissolution of the Soviet Union on the Kurds, Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.*

[265] Lokman I. Meho, „The Kurds and Kurdistan: a General Background", 2001, p. 21, *http://www.slis.indiana.edu/faculty/meho/meho-bibliography-2001.pdf*

[266] David McDowall, *A Modern History*..., p. 7.

Ţaristă[267]. În anul 1828, Rusia a pătruns în estul Anatoliei, până la Erzerum, fiind ajutată cu trupe de către kurzi[268]. Conform unui recensământ din 1897, Imperiul Rus avea în acest an o populaţie de 125.640.200 inclusiv aproximativ 100.000 de kurzi.

Fluxul de imigranţi kurzi în Rusia Ţaristă s-a intensificat la începutul secolului XX. Ei se instalau în diverse părţi ale Imperiului Ţarist influenţaţi de factori religioşi.

În vreme ce yezidiţii, persecutaţi religios în Imperiul Otoman preferau să se instaleze în Armenia şi Georgia, creştine, mai puţin ostile particularismelor religioase, kurzii musulmani optau pentru Azerbaidjanul musulman sau pentru coloniile azere din Armenia.

Începând cu 1915, fluxul de imigranţi a scăzut considerabil, ca urmare a vicisitudinilor Primului Rzboi Mondial, ca urmare a regimului de teroare al guvernului de la Dachnak, aflat la putere între 1918 şi 1920, precum şi a războiului civil sovietic. Mulţi dintre emigranţii kurzi au fugit din Armenia, alţii au fost victime ale guvernului Dachnak, astfel încât foarte puţini kurzi din Armenia Sovietică erau descendenţi ai celor înregistraţi în recensământul din 1897. Acestora le-au luat locul valuri de imigranţi yezidiţi din Kurdistanul Irakian în timpul celui de-al Doilea Război Mondial[269].

Instaurarea regimului comunist sovietic în 1917 şi politica sa de distrugere a tradiţiilor şi crearea omului nou şi-au pus amprenta şi asupra comunităţilor kurde. Consecinţele au devenit vizibile pe parcursul următoarelor decenii, când are loc sedentarizarea kurzilor şi transformarea lor din păstori nomazi în muncitori în colhozuri. Satele kurde din URSS, descrise de Nezan în anii '80, întrunesc elementele specifice modelului satului colectivizat: sursă de apă potabilă, electricitate, telefon, un magazin alimentar, liceu, dispensar, un medic veterinar, un agronom, un club cultural care regrupa o bibliotecă publică, o sală de proiecţii şi uneori instalaţii sportive[270]. În aceste condiţii politice are loc şi ruptura legăturilor acestor kurzi cu cei de pe teritoriul Turciei, Irakului sau Iranului.

---

[267] Kendal Nezan, *op. cit.*, p. 326.

[268] David McDowell, *A Modern History...*, p. 39.

[269] Ismet Chériff Vanly, „The Kurds in the Soviet Union", Philipe Kreyenbroek, Stefan Sperl (coord.), *op. cit.*, p. 194.

[270] Nezan subliniază în sens pozitiv existenţa acestor utilităţi, încercând să sublinieze diferenţa din acest punct de vedere între zonele locuite de kurzii din URSS şi cele din Turcia, Iran, Irak, Siria unde electricitatea, reţeaua de drumuri sau apa potabilă constituie chiar şi în prezent o problemă, Nezan, p. 328.

Politica dusă în aceste republici sovietice față de comunitățile kurde a fost și aici una națională, manifestată pe plan cultural prin încurajarea asimilării și prin absența structurilor care să permită exprimarea identității kurde, iar pe plan administrativ a înscrierii în registrele stării civile a kurzilor ca și turcmeni, azeri, georgieni.

Excepție făcea Armenia, care a devenit centrul vieții culturale kurde din URSS. Procesul de alfabetizare al kurzilor s-a desfășurat aici în limba lor, iar în 1931 existau 27 de școli în limba kurdă[271]. Armenia este și singura republică sovietică, ce i-a protejat pe kurzi și a păstrat infrastructurile culturale kurde[272] după persecuțiile lui Stalin. În 1956, Radio Erivan începe să difuzeze emisiuni în limba kurdă și mai mult în institutele de studii orientale de la Moscova sau Erivan, încep să fie studiate probleme legate de istoria, limba și literatura kurdă.

Astfel, foarte mulți intelectuali kurzi provin din Armenia, ca urmare a accesului lor la educația în limba maternă și a menținerii unui contact permanent cu cultura kurdă.

În alte republici sovietice, ca Azerbaijanul sau Turkmenia, situația a fost diferită. Deși în perioada 1923–1929 a existat în Azerbaijan, cel puțin pe hârtie, o Republică Autonomă Kurdistan, nu a existat nicio școală de limbă kurdă. La fel, în Turkmenistan, lupta împotriva alfabetizării a fost dusă în limba turcmenă.

În anii '30, kurzii, la fel ca și alte naționalități caucaziene, s-au confruntat cu o serie de măsuri represive, implementate de Stalin. Foarte mulți kurzi au fost deportați din Armenia în 1937 și din Georgia în 1944. Măsurile represive nu s-au oprit până în anii 1950, pentru ca, în anii '90, să fie reluate. Numai în Armenia, între 1987–1988 au fost expulzați aproximativ 18.000 de kurzi. În aceeași perioadă au existat numeroase contacte între comunitățile kurde din URSS și PKK[273], care doreau să-și extindă influența asupra kurzilor din Uniunea Sovietică.

---

[271] *Ibidem.*

[272] Ismet Chériff Vanly, *The Kurds in the Soviet...*, p. 208.

[273] Martin Van Bruinessen, *The Impact of the Dissolution...*, p. 2.

Concluzii

Tribalismul şi moştenirea sa socială şi politică şi-au pus adânc amprenta asupra evoluţiilor politice, mai ales din prima jumătate a secolului XX şi nu numai. Cu toate că încă din anii '40 a început o diminuare a sentimentelor tribaliste, procesul s-a dovedit a fi extrem de lent. Abilitatea continuă a şefilor tribali din Irak şi Turcia de a mobiliza sute de susţinători a dovedit tenacitatea şi puterea loialităţilor şi a sentimentelor tribale. De asemenea, cooptarea kurzilor în lupta dintre autorităţile statale şi mişcările de eliberare naţională, de o parte sau alta a încurajat perpetuarea solidarităţilor neo-tribale. Constituirea regimentelor Hamidiya, susţinerea elitelor agha în anii '40 de britanici, viaţa politică din Turcia post–1945, crearea forţelor *jash* în Irak şi a sistemului de gărzi rurale din Turcia sunt doar câteva exemplificări ale acestui fapt. În Irak, această dimensiune neo-tribală a vieţii politice s-a menţinut, după cum am văzut, şi în cadrul experimentului democratic din 1992. Atât partidele mari, cât şi cele mai mici au continuat să îşi creeze o bază de masă prin intermediul reţelelor de patronaj neo-tribal, ceea ce nu a putut să fie decât un factor inhibator în calea dezvoltării instituţiilor naţionale democratice[274].

Deşi scopul lucrării nu este de a stabili cauzele care au împiedicat crearea unui stat kurd, nu putem să omitem felul în care diviziunile din interiorul societăţii kurde şi incapacitatea de solidarizare a acesteia au constituit, în perioada interbelică, factori decisivi în conturarea definitivă a situaţiei politice a naţiunii kurde.

Deşi lucrarea de faţă nu este una de istorie politică, nu putem analiza identitatea şi societatea kurdă fără o bună cunoaştere prealabilă a istoriei şi culturii aceste populaţii.

---

[274] Fenomenul nu a fost atât de intens în Turcia sau Iran, unde migraţia la oraş a permis o oarecare independenţă economică a individului şi a familiei şi prin urmare o diminuare a relaţiilor de patronaj.

Capitolul II.

Imagine de sine la kurzi

Identitatea este un termen care comportă diferite semnificaţii în funcţie de perspectiva abordată. Pentru Taboada-Leonetti identitatea are un statut dublu, psihologic şi sociologic. Pe de o parte, este *sentimentul prin care individul dovedeşte că este un eu diferit de alţii.* Pe de altă parte, este *un ansamblu structurat de elemente identitare care permit individului să se definească într-o situaţie de interacţiune şi să acţioneze în acelaşi timp ca actor social.* Taboada-Leonetti subliniază legătura dintre sociologie şi psihologie, constatând *că nu există o identitate colectivă care să nu fie mai întâi produsă şi activată în sânul identităţilor individuale*[275]. Potrivit opiniei acestui autor, anumite elemente ale identităţii, ca naţionalitatea sau etnia, joacă sau au jucat frecvent rolul de pol organizator, mai ales în cazurile de dominaţie, în care o naţiune sau o clasă dominantă ameninţă viitorul unui popor. Pe de altă parte, Malewska-Peyre îşi axează cercetările asupra imaginii de sine şi dintr-o perspectivă psiho-socială. Ea defineşte identitatea ca *un ansamblu organizat de sentimente, de reprezentări, de experienţe şi proiecte de viitor raportate la sine*[276]. Reprezentarea verbalizată a acestei structuri corespunde imaginii de sine. Malewska-Peyre distinge identitatea pozitivă sau negativă. Ea insistă asupra faptului că judecăţile de valoare ale celorlalţi au influenţă asupra imaginii de sine, în special, în situaţia socială în care o reprezentare negativă stereotipizată este atribuită grupurilor de apartenenţă sau rolurilor sociale.

---

[275] I. Taboada Leonetti, „Strategies identitaires et minorités: le point du vue du sociologue", în C. Camilleri, J. Kastersztein, E. M. Lipianski, H. Malewska-Peyre, I. Taboada Leonetti, A. Vasquez, *Stratégies identitaires*, Ed. PUF, Paris, 1990, pp. 43–83.

[276] H. Malewska Peyre, „Le procesus de dévalorisation de l'identité et les stratégies identitaires"; *Ibidem*, pp. 111–141.

Cele două viziuni ating, după cum vom vedea, problematica studiată de noi în capitolul de față, identitatea kurdă.

Chiar dacă în prezent studiile de imagologie sunt axate la noi asupra propriei identități naționale sau a identităților regionale, personal, am ales să evadez din acest univers local înspre o regiune și o populație mai îndepărtată, aflată în mijlocul Orientului, la confluența dintre patru state musulmane cu un rol important în geopolitica zonei. Motivația este una foarte simplă, fiind vorba de fascinația atât de cunoscută a occidentalului față de Orient sau poate doar de simpla atracție față de ceea ce este mai puțin cunoscut nouă.

Abordând această temă a identității kurde, considerată de Joyce Blau[277] una dintre temele cele mai dificile cu privire la problema kurdă, ne propunem în capitolul de față să o explorăm dintr-o perspectivă nouă. Pentru a crea o viziune cât mai largă asupra problemei, am decis desfășurarea studiului pe trei direcții de analiză, care reflectă și structura sa: percepția de sine, imaginea asupra trecutului și cea asupra adversarului. Astfel, axându-ne asupra literaturii de secol XX, deci în cea mai mare parte asupra literaturii produse de mișcarea națională de eliberare și adoptând metoda analizei de text, vom încerca să conturăm temele, valorile și simbolurile care predomină identitatea colectivă la kurzi, să determinăm rolul lor ideologic și funcția socială pe care o au acestea.

II.1. Percepția de sine

1. Victimizarea

Una dintre primele teme ale identității kurde, cea mai evidentă și mai ușor sesizabilă la o primă lectură a literaturii lor, este victimizarea. Imaginea de sine, în special, accentul etnic se configurează la kurzi sub semnul opresiunii suferite din partea celuilalt, fie că este vorba despre statul turc, irakian, sirian sau iranian, despre Mustafa Kemal Atatürk sau Saddam Hussein.

Discursul lor identitar cuprinde mai multe ipostaze ale statutului de victime, de oprimați, pe care și-l asumă și care devine un stereotip major al percepției de sine. Ei se autodefinesc ca și *națiunea care a suferit și a fost*

[277] Joyce Blau este lingvist, specialist în limba și literatura kurdă, profesor de limba, literatura și civilizația kurdă la *Institut National de Langues et Civilisations Orientales* (INALCO), membră a echipei de cercetare *Monde Iranien* a *Conseil Nationale de Recherche Scientifique* (CNRS), redactor-șef al revistei Études Kurdes.

exploatată într-o manieră plină de ură[278], *popor în jurul căruia s-a făcut tăcere şi continuă să se facă, popor uitat, de mulţi necunoscut sau foarte puţin cunoscut, cu un destin sacrificat*[279], *un popor care a plătit foarte scump în lupta sa pentru libertate*[280], *popor martir*[281].

Ei sunt victime inclusiv ale geografiei. Râvnit pentru bogăţiile sale, *pământul kurzilor a fost de secole scena războaielor*[282] sau a intereselor geostrategice şi politice ale Marilor Puteri.

Considerând Occidentul principal factor responsabil pentru divizarea lor de la începutul secolului XX, în prezent, aşteptările lor se îndreaptă înspre rezolvarea problemei pe care acesta a generat-o sau cel puţin înspre acordarea unei atenţii deosebite acestei chestiuni.

Europa, care poartă o grea responsabilitate istorică şi actuală în ceea ce priveşte soarta dureroasă a poporului kurd, ar trebui să facă din rezolvarea problemei kurde una din priorităţile sale în politica sa în Orientul Apropiat[283].

Kendal Nezan, preşedintele Institutului Kurd de la Paris, face într-una din conferinţele sale chiar o aluzie la discursul demagogic al Europei în privinţa unor valori ca libertatea, democraţia şi drepturile omului, pe care le pune în opoziţie cu acţiunile reale ale Europei, invocând alături de problema kurdă cea palestiniană şi libaneză.

De ce să nu încerce să aplice în sfârşit valorile democratice şi umaniste atât de proclamate. Este lucrul pe care îl aşteaptă kurzii, palestinienii şi libanezii şi alte popoare dovedite ale Orientului Apropiat din partea europenilor[284].

Foarte interesantă în acest sens este viziunea lui Kani Xulam, preşedintele *Reţelei de Informare Americano-Kurde*, conform căruia vinovaţi pentru soarta nedreaptă a kurzilor nu sunt doar Franţa, Marea Britanie sau Turcia, ci chiar kurzii înşişi. El îşi acuză strămoşii de lipsa unei conştiinţe etnice şi istorice comune, fapt care a permis abuzul asupra lor. Foarte subtil

---

[278] * „Avant l'Armistice", *Publication de la Ligue Nationale Kurde. Hoybun*, nr. 2, 1928, p. 5.

[279] Emir Khamuran Bedir Khan, *Memorandum sur la Situation des Kurdes et leur Revendications*, Paris, 1948, p. 1.

[280] Kendal Nezan, „Comment un peuple peut-il survivre sans un état", lucrare prezentată la colocviul *Pace Oltre la Guerra, Scuola Grande S. Giovanni Evanghelista*, 28 iunie 1991, Veneţia, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

[281] *Ibidem.*

[282] „The PKK Party Programme (1998)", *http://www.hartford-hwp.com/archives/51/169.html.*, accesat la 15 martie 2007.

[283] Kendal Nezan, *op. cit.*

[284] *Ibidem.*

induce ideea că primarea conștiinței și a identității religioase islamice pentru kurzi a constituit de-a lungul secolelor un factor care a contribuit la conturarea destinului lor actual.

Știu că Saladin, un umil kurd l-a învins pe Richard Inimă de Leu, dar mi-aș fi dorit să facă mai mult acest lucru în numele Kurdistanului, decât în numele Islamului. Dacă ar fi fost așa, noi (kurzii) am fi împreună, iar eu nu m-aș fi aflat în exil... A-ți nega istoria, nu este un lucru diferit de starea de beție, nu știi unde te afli, nu deosebești un dușman de un prieten și ești norocos dacă scapi de haita de britanici, francezi sau turci. Am fost prinși cu garda jos...[285]

Acest citat este de fapt și o expresie a uneia din temele negative care însoțesc descrierea trecutului și anume *lipsa unității* din societatea kurdă.

În prezent, ei se consideră victime ale pasivității puterilor occidentale, care datorită intereselor economice din zonă păstrează tăcerea asupra problemei kurde. Acuzată pentru interesele sale în exploatarea petrolului kurd și folosirea kurzilor drept instrument pentru a împiedica dezmembrarea Irakului după războiul din 2003, constatăm că în opinia kurdă rolul jucat de Occident și în special de Marea Britanie la începutul secolului XX în hotărârea destinului lor este preluat în prezent de SUA.

Irakul posedă... 20% din rezervele mondiale de petrol. Din acestea aproximativ 7% se află pe teritoriu kurd. Washingtonul îl vrea pe tot. La fel ca Marea Britanie îi va sacrifica pe kurzi în favoarea majorității arabe pentru a avea un cuvânt de spus în privința petrolului din Irak[286].

Tot acest fenomen al victimizării, configurându-se în funcție de imaginea dușmanilor, ni-i dezvăluie pe aceștia, pe măsura evoluției discursului identitar kurd. Astfel, kurzii nu sunt doar victime ale puterilor occidentale, ci chiar ai vecinilor lor, turcii, perșii și arabii, care și ei, la rândul lor, i-au supus *unui regim de exterminare continuu*[287]. Victimizarea se asociază treptat cu frustrarea de a fi nedreptățiți pe propriul teritoriu, Kurdistan, unde ei se află *din cele mai vechi timpuri ale istoriei*[288].

---

[285] Kani Xulam, „An Open Letter to Oncle Omar of Halapja", 3 decembrie 2004, *http://kurdistan.org/Current-Updates/omar120304.html*, accesat la 19 martie 2007.

[286] *Ibidem.*

[287] „Texte de la lettre adressée le 29 novembre 1948 par la Délégation Kurde à M. Trygve Lie, Sécrétaire Général de l'Organisation des Nations Unies", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948, p. 22.

[288] Chérif Pasha, *Mémorandum sur les Revendications du Peuple Kurde*, Ed. Imprimerie A.-G. L'Hoir, Paris, 1919, p. 1.

Accentul asupra destinului dramatic se intensifică. Se simte nevoia de a transmite şi de a explica pe înţelesul tuturor tragismul soartei lor. În acest scop este invocată paralela dintre destinul kurzilor şi cel atât de cunoscut al evreilor. Comparaţia este însoţită în permanenţă de identificarea Turciei, Irakului cu Germania nazistă, a lui Mustafa Kemal şi Saddam Hussein cu Adolf Hitler şi a închisorilor turceşti cu lagărele naziste. Soarta lor este sinonimă cu Holocaustul evreiesc sau mai mult, situaţia kurzilor este chiar mai dramatică decât a evreilor în cel de-al Doilea Război Mondial.

...speranţele noastre au fost disipate şi acte de teroare fără precedent au copleşit Kurdistanul – o teroare care nu a fost suferită nici măcar de evrei, cehi sau de altă naţiune europeană în climatul regimului hitlerist[289].

Tot acest proces de victimizare al kuzilor este în fapt unul de justificare a luptei pe care o duc, de a dovedi legitimitatea cererilor pe care le au, o încercare de demonstrare a faptului că sunt fiinţe umane, că merită să fie trataţi cu demnitate şi respect, că au nevoie de dreptul natural al oricărui popor de a-şi folosi limba, de a avea propria istorie, cultură şi propriul teritoriu.

...cei 25 de milioane de kurzi care posedă propria limbă, o cultură şi o istorie multimilenară au dreptul la autodeterminare[290].

Este o luptă pentru recunoaşterea firească a existenţei lor, începută încă de la începutul secolului XX şi continuată până azi. Iată cum justifică cererile pentru independenţă, paşa Cherif, reprezentantul kurzilor la Conferinţa de Pace de la Paris, în memorandumul său din 1919, prezentat în acest cadru:

Cerem această independenţă care ni se cuvine de drept şi care singura ne va permite să luptăm pe calea progresului şi a civilizaţiei, să ne exploatăm bogăţiile ţării şi să trăim în pace cu vecinii noştri[291].

Transmutarea accentului asupra suferinţei de la nivel colectiv, la nivel individual este expresia efortului de a sensibiliza opinia publică prin intermediul prezentării unor exemple particulare. În general, este vorba despre povestiri personale, metaforice care semnifică soarta tuturor kurzilor şi sunt un mesaj al opresiunii suferite de întreg poporul kurd.

---

[289] „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs of Missions of the Great Nations in Baghdad", *Bagdad, 30 ianuarie 1947*, în David Andrews (coord.), *The Lost People of the Middle East*, Ed. Documetary Publications, Salisbury, 1982, p. 161.

[290] Kendal Nezan, *op. cit.*

[291] Cherif Paşa, *op. cit.*, p. 13.

Una dintre aceste povestiri este cea a unui tânăr kurd, închis într-una din închisorile turcești, pentru că a refuzat să se dezică de identitatea etnică kurdă. După zile întregi de torturi inumane, el este vizitat de mama sa, însă nu li se dă voie să comunice decât în limba oficială a statului, turca. Întâlnirea dintre cei doi începe, însă fiul nu răspunde la întrebările mamei, care nu cunoștea decât limba kurdă. După minute în șir de tăcere, ea exclamă: *O, Doamne, mi-au bătut fiul până la asurzire și amuțire!*[292]

Expunerea este încărcată de simboluri. Tânărul kurd condamnat și suferințele la care este supus în închisoare semnifică opresiunile la care a fost supus întreg poporul kurd, condițiile impuse de autorități la vizita mamei reprezintă încălcarea drepturilor culturale ale kurzilor, iar exclamația mamei din final face referire la atrocitățile autorităților turcești și la alienarea etnică, culturală și psihică la care au fost supuși kurzii.

O altă povestire este cea a unui copil kurd ai cărui părinți sunt uciși de autoritățile turcești pentru că adăpostiseră un luptător de gherilă kurd. Toate acestea se întâmplă datorită trădării unui compatriot. Ajuns la adolescență, băiatul, pe numele său, Baran este trimis de bunicul său în Germania, în orașul Hamburg. Aici el se angajează într-un bar și trăiește alături de alți kurzi și africani. În timp, el ajunge să îl întâlnească pe trădătorul părinților săi, care la rândul său, fusese și el trădat de turci. Acum, acesta nu are o slujbă și vinde *trandafiri în culorile naționale kurde, verde, roșu și galben*[293]. Deși își regretă fapta, Baran este tentat să îl ucidă, drept răzbunare, pentru moartea părinților, însă, în cele din urmă, renunță la acest gând. Povestirea are un final tragic deoarece Chernor, un băiat african, mic traficant de droguri, cel mai bun prieten al lui Baran, este arestat și condamnat la deportare. Baran decide să îi sară în ajutor, luând legea în propriile mâini. Cu un pistol el *confruntă o armată întreagă de polițiști*[294], pentru a-și elibera prietenul, însă este prins și supus și el aceleiași pedepse ca Chernor. În concluzie, autorul spune:

Nici Europa nu are loc pentru afurisiții aceștia de băieți, kurzi sau africani. Nu aveau atâtea (kurzii și africanii) scrupule când Europa a partiționat Africa și Orientul Mijlociu de-a lungul unor granițe bine delimitate, lucru care constituie în fapt sursa problemelor lui Baran și Chernor[295].

---

[292] Kani Xulam, „A Little Bit of Discomfort", 25 ianuarie, 2004, *http://kurdistan.org/Current-Updates/ discomfort012504.html*, accesat la 3 iulie 2007.

[293] *Ibidem.*

[294] *Ibidem.*

[295] *Ibidem.*

La fel ca povestirea anterioară și aceasta, poate chiar mai mult, este încărcată de simboluri și mesaje. Din nou întâlnim întruchiparea poporului kurd într-un tânăr adolescent cu o soartă tragică, înstrăinat de familie și de casă. Este și aluzia la soarta de hoinari, de fugitivi a kurzilor, stereotip întâlnit destul de des în discursul lor identitar și exprimat prin expresii ca *popor pe cal*[296].

Întâlnirea cu trădătorul, căruia îi cruță viața, induce ideea caracterului milos, iertător și drept al kurzilor. Imaginea trădătorului, părăsit și de turci și de compatrioți, care acum vinde trandafiri în culorile naționale, semnifică soarta la care este condamnat orice trădător al cauzei naționale. Florile și culorile lor sunt însă regretul și întoarcerea înspre valorile naționale, considerate calea pe care trebuie să o urmeze orice kurd.

Cei doi băieți, Baran și Chernor, sunt simboluri ale zonelor din care provin, ale Kurdistanului și continentului african și a destinelor a zeci de mii de oameni proveniți din aceste teritorii, produse ale interferenței puterilor occidentale.

2. Eroii naționali

Un aspect al imaginii de oprimați a kurzilor, care capătă însă în același timp și o funcție compensatoare, este *identificarea națiunii cu eroii naționali.* Victime în lupta pentru eliberare națională, ei sunt în același timp exemple ale curajului, demnității și spiritului de sacrificiu kurd. Nu pot să nu mă opresc în acest sens asupra unei figuri centrale a naționalismului kurd, Leyla Zana, prima femeie kurdă din Parlamentul Turciei. În anul 1994, ea a fost condamnată la cincisprezece ani de închisoare pentru că a îndrăznit să expună în parlament identitatea kurdă, vorbind limba kurdă și purtând la braț o panglică în culorile naționale kurde.

Pe parcursul anilor săi de detenție, ea devine pentru kurzi un exemplu de sacrificiu, un simbol al libertății și luptei pentru drepturile omului, un erou național, o fiică a poporului kurd. Ea se identifică în scrisorile ei din această perioadă cu suferințele poporului kurd, în timp ce ea însăși devine un simbol al oprimării poporului. Are loc o identificare reciprocă între discursul public kurd și cel individual al Leylei Zana. În scrisoarea ei de mulțumire pentru premiul Raftos pentru Drepturile Omului, ea spune: *Sunt tristă pentru țara mea devastată, pentru poporul meu suferind, pentru că liderii turci conti-*

[296] Kendal Nezan, *op. cit.*

nuă să mă trateze ca pe o separatistă și o trădătoare doar pentru că am o concepție diferită asupra țării mele...[297]

Imaginea ei este una dual㠄. Ea nu este doar omul politic, militant pentru cauza națională, ci și femeia (soție și mamă), îndepărtată forțat de soț și copii, susținătoare a emancipării femeilor kurde. Soarta ei simbolizează nu doar soarta poporului kurd, ci și a femeilor kurde.

În ultimii ani, odată cu dezvoltarea luptei pentru eliberare, femeile au evoluat și au trecut prin transformări rapide. Femeile kurde au ajuns la acest nivel plătind un preț mare pentru libertatea lor[298].

Prin scrisorile și adresările sale din închisoare ea își continuă lupta pentru libertatea kurzilor, devenind exponenta și ambasadoarea discursului pacifist kurd.

Nici asasinatele, nici amenințările cu moartea nu ne-au redus la tăcere. Am continuat să luptăm pentru dialogul dintre comunitatea kurdă și cea turcă[299].

În spatele granițelor și diviziunilor impuse de limbă, religie și cultură, împărtășim aceleași valori universale ca libertatea și drepturile omului... În numele acestor valori vă cer ajutorul pentru a pune capăt tragediei poporului meu...[300]

Alături de Leyla Zana, care este o figură puternică și foarte recentă a panteonului de eroi naționali kurzi, se află toți kurzii care de-a lungul secolelor au luptat prin mijloace și pe căi diferite pentru salvarea limbii kurde, a culturii, a tradițiilor și a identității naționale kurde. Este vorba despre figuri politice sau religioase, literați, cineaști: Abdullah Öcalan (liderul Partidului Muncitorilor Kurzi), Abdul Rahman Ghasselmou (om politic, lider al Partidului Democratic Kurd din Irak, din 1973), Bedirkhan (șeful unui trib kurd din secolul al XIX-lea, conduce o revoltă împotriva otomanilor), Jalal Talabani (membru al Partidului Democrat Kurd din Irak, fondator al Uniunii Democratice a Kurdistanului, actual președinte al Irakului), Șeicul Abdulkadir (lider religios din secolul al XIX-lea, inițiator al revoltei din 1925), Ismet Cherif Vanly (istoric), Ylmaz Güney (cineast), mullahul Mustafa Barzani (șeful tribului Barzani, figură centrală a luptei de eliberare a kurzilor din Kurdistanul Irakian, în prima jumătate a secolului XX)[301]. Alături de ei

---

[297] Leyla Zana, *Writings from Prison*, Ed. Blue Crane Books, Cambridge, 1999, p. 49.

[298] *Ibidem*, p. 56.

[299] *Ibidem*, p. 17.

[300] Leyla Zana, „Writings from Prison. A New Release", ianuarie 2000, *http://kurdistan.org/Leyla/index.html*, accesat la 3 octombrie 2006.

[301] Wedat Kaymak, *Les éterneles exilés*, Ed. Institute Kurde de Paris, Paris, 1999, pp. 17–194.

sunt toți cei ce și-au pierdut viața în campania Anfal și toți kurzii uciși în lupta de eliberare națională.

3. Momentele tragice

Momente precum campania Anfal, în special episodul Halapja, alături de masacrul a 34 de prizonieri kurzi pe 24 septembrie 1996, în închisoarea militară turcă de la Amed, apoi incidentul cunoscut sub numele de *Noaptea celor patru*, adică autoincedierea pe 17 mai 1982 în aceeași închisoare a patru kurzi în semn de protest față de autorități, reprezintă momente dramatice care au contribuit la configurarea conștiinței de sine tragice, nefericite, victimizante. Sunt momente care acționează ca un liant pentru kurzii de pretutindeni, indiferent că se află pe teritoriul Kurdistanului sau în exil[302]. Ele sunt încorporate imaginii de sine colective și sunt considerate moșteniri comune ce trebuie transmise generațiilor viitoare.

...sunt destinate să trăiască în memoria posterității atâta timp cât există kurzi în această lume...[303]

4. Cifrele

O expresie autodefinitorie frecvent întâlnită în discursul identitar kurd este cea de *cel mai numeros popor fără stat din lume*[304]. Estimările pe marginea numărului total al kurzilor se transformă chiar și în condițiile lipsei unor recensăminte în certitudini. Ele diferă de la un autor la altul și de la o perioadă la alta. Dacă la începutul secolului XX documentele kurde avansau cifre precum nouă milioane de kurzi[305], iar la mijlocul secolului Bedir Khan afirma că, Kurdistanul este locuit de paisprezece milioane[306], în prezent, cifrele oscilează între treizeci și patruzeci de milioane.

Aceste afirmații, exagerate sau nu, au același scop de a legitima încă o dată cauza luptei de eliberare și să demonstreze justețea ei.

Cifrele au însă și o funcție compensatoare, fiind menite să demonstreze superioritatea forței gherilelor kurde în comparație cu inamicul. În raportul său asupra situației din Kurdistanul Irakian din 1969, emirul Khamuran

---

[302] *Halabja Documents*, 1992, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

[303] *Ibidem*.

[304] Kendal Nezan, *op. cit.*

[305] Liga Kurdă, *Memorandum sur le Kurdistan et Annexes*, Paris, 1932, p. 1.

[306] Emir Khamuran Bedir Khan, *Le Dossier Kurdistan du Sud dit le Kurdistan d'Irak*, Paris, 1969, p. 1.

Bedir Khan afirmă că în fața a 15.000 de combatanți kurzi guvernul irakian și-a pregătit aproape toată armata, plus 60.000 de oameni care formează brigada cerută Siriei[307].

Cifrele sunt întâlnite foarte des și în discursul propagandistic al PKK, astfel încât constatăm faptul că numărul soldaților turci, uciși în confruntări, depășește în toate statisticile kurde numărul luptătorilor de gherilă PKK. Conform unui raport PKK, din 1984 și până în 1995 au fost uciși 26.000 de soldați turci și doar 3.600 luptători PKK[308]. Pe de altă parte, se insistă asupra dezastrului social, provocat de forțele armate turcești în regiunea kurdă. Conform aceluiași raport, în aceeași perioadă s-au înregistrat 7.000 de civili kurzi uciși, două milioane de refugiați și 2.500 de sate kurde distruse[309].

În acest context, cifrele capătă menirea de a induce vinovăția și imaginea de asupritor a Turciei, dar și de a sugera în același timp statutul de victime al kurzilor.

5. Teritoriul

În ceea ce privește nevoia de a compensa și de a justifica prezentul dureros, identificarea teritorială capătă un loc important în memoria kurzilor. Astfel, este creată imaginea unui Kurdistan bogat din punct de vedere economic și cultural, de o importanță strategică deosebită în Orientul Apropiat.

Kurdistanul este *coloana vertebrală a Orientului Mijlociu*[310], *una dintre cele mai fertile regiuni ale pământului, leagăn al civilizației pentru multă vreme, un câmp de luptă pentru multe secole*[311], *veritabilă colonie de materii prime*[312], *regiune abundentă în ape și păduri*[313], *răscruce între Est și Vest*[314].

---

[307] *Ibidem*, p. 2.

[308] „The Balance of War in Kurdistan: More Than 35.000 Dead Since 1984, KURD-A Special Report", 15 ianuarie 1995, *http://www.hartford-hwp.com/archives/51/152.html*, accesat la 8 decembrie 2006.

[309] *Ibidem*.

[310] „Memorandum on the Kurdish Question. Brought to the American Legation by a Young Kurdish Officer in the Iraqi Army", 22 martie 1945, în David Andrews (coord.), *op. cit.*, p. 17.
„The PKK Party Programme (1998)", *http://www.hartford-hwp.com/archives/51/169.html*, accesat la 15 martie 2007.

[312] TEKOȘER (Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique), *Kurdistan. Quelques notes sur la Vie Economique et Culturelle*, Ed. TEKOȘER, Bruxelles, 1979, p. 7.

[313] Abdul Rahman Ghasselmou, *Kurdistan and the Kurds*, Ed. Collet's Publishers Ltd., Londra, 1965, pp. 15–17.

[314] Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique, *op. cit.*, p. 7.

Teritoriul devine astfel un motiv de mândrie, dar constituie în acelaşi timp una dintre cauzele opresiunii şi divizării lor. Plasarea strategică şi bogăţiile naturale sunt factori care explică situaţia actuală a kurzilor, de victime ale propriei locaţii geografice.

Existenţa entităţii etnice şi geografice Kurdistan şi apartenenţa la acest spaţiu sunt fapte vii, reale şi dovedite în conştiinţa kurzilor. Într-o scrisoare din 1948, adresată emirului Kamuran Bedir Khan, în calitate de redactor-şef al revistei *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, de către un anume cititor Mansour Chalitta, acesta afirma:

Din punct de vedere politic, Kurdistanul nu mai există azi decât în amintire şi în speranţă. Dar din punct de vedere moral, el nu a încetat să existe şi să fie măreţ[315].

Este incontestabil faptul că Kurdistanul este o entitate geografică, istorică şi lingvistică, dotată cu importante resurse naturale[316].

...pământul poporului kurd a fost numit Kurdistan de mii de ani...[317]

Folosirea extrem de frecventă a unor expresii precum *ţara noastră*[318], *Kurdistan, pământul nostru*[319], *oraşele kurde*[320], este traducerea unei credinţe consacrate, care din punct de vedere al kurzilor nu mai are nevoie de dovezi sau confirmări. Divizarea teritoriului nu a şters din conştiinţa kurdă graniţele simbolice sau imaginare ale statului care în opinia lor se află în prezent *sub ocupaţie străină*[321].

Din timpuri imemoriale, Kurdistanul este cunoscut ca şi patria kurzilor, care au trăit în munţi şi văi de milenii, iar divizarea Kurdistanului între graniţe politice nu a schimbat cu nimic acest lucru[322].

Teritoriul Kurdistanului reprezintă pentru ei nu numai trecutul, dar şi prezentul şi aspiraţiile pentru viitor. Se autodefinesc drept *copii ai*

---

[315] „Lettre de Mansour Chalitta adressé à l' Émir Kamuran Bedir Khan", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948, p. 1.

[316] Emir Khamuran Bedir Khan, *Le Dossier Kurdistan du Sud...*, p. 1.

[317] Kurdish Association of Victoria, *Newroz Kurdish National Celebration*, Sydney, 1990, p. 5.

[318] *Ibidem*.

[319] Abdul Rahman Ghasselmou, *op. cit.*, p. 13.

[320] *Ibidem*, p. 14.

[321] Kendal Nezan, *Les devéloppements récents de la situation au Kurdistan irakien et les perspectives*, lucrare prezentată laInstitutul Kurd de la Paris, Paris, 10 martie 2007, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

[322] Abdul Rahman Ghasselmou, *op. cit.*, p. 231.

Kurdistanului[323], *aflați aici din zorii istoriei*[324], iar visul lor cel mai de preț este tocmai *independența Kurdistanului*[325]. Acest ideal îl regăsim nu numai în literatura intelectuală, ci și în literatura folclorică kurdă.

Urmați cuvântul leagănelor pline de cântecele
Șoptite de mamele eroine, lumina rasei:
Uniți Kurdistanul, cuceriți Libertatea
Slăviți-i pe martiri printr-o nobilă răzbunare[326].

De altfel, o temă evidentă a folclorului kurd este atașamentul kurzilor față de teritoriul lor, față de pământul natal, aspect care se transformă treptat în unele cântece populare sau proverbe chiar în sentimente de patriotism.

O privighetoare într-o colivie de aur nu poate cânta altceva decât: O țara mea natală, țara mea natală[327].

Poate să fie Damascul dulce, căci mai dulce este țara mea[328].

6. Imaginea de sine negativă

La o primă lectură a textelor unor autori kurzi contemporani am avea impresia că percepția devalorizantă a imaginii de sine este rezultatul propagandei și al politicilor de asimilare ale statelor in care sunt divizați. Chiar dacă acestea au constituit factori, ce au amplificat teme negative ale imaginii de sine ca înapoierea culturală și lipsa unității, se pare că aceste idei apar încă din cele mai vechi texte kurde.

În 1596, în lucrarea sa, care este prima istorie a națiunii kurde, *Șerefname*, emirul Șerefhan Bitlisi reproșează divizarea din interiorul națiunii kurde.

...nici unul nu îl urmează pe altul, nici nu există solidaritate între ei[329].

Ba mai mult, îl citează pe un predecesor al său, Mawlana Saad al-Din, îndrumător al sultanului Murat al II-lea (1574–1595), ale cărui afirmații întăresc ideea dezbinării kurde.

---

[323] Kani Xualm, *op. cit.*

[324] *Ibidem.*

[325] *Ibidem.*

[326] * „Le Chant du Flambeau", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948, p. 24. *Edward Noel*, „The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, nr. 4, 1920, p. 83.

[328] *Ibidem.*

[329] Sharaf Khan Bitlisi, *The Sharafnâma or The History of the Kurdish Nation*, Ed. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2005, p. 42.

...fiecare urmându-şi individualismul a ridicat stindardul tiraniei. În izolarea lor de pe vârfurile montane nu acceptă decât unitatea cu Dumnezeu[330].

Pe de altă parte, în secolul al XVII-lea, poetul Ehmede Khani, în poemul său *Mem ù Zin*, o altă carte de căpătâi a naţionalismului kurd, induce ideea că, de fapt, tocmai această divizare a societăţii şi a teritoriului, alături de inexistenţa unui stat sunt de fapt cauzele înapoierii culturale care planează asupra naţiunii kurde.

Kurzii nu sunt fără defecte,
Dar sunt orfani şi fără oportunităţi
Nu sunt ignoranţi sau proşti,
Dar sunt nenorociţi şi fără stăpân[331].

Cele două stereotipii se intersectează şi se extind în cursul întregii evoluţii istorice şi politice kurde, coagulându-se ca principale teme negative ale imaginii de sine şi în acelaşi timp drept cauze ale paraliziei conştiinţei naţionale şi a neputinţei de mobilizare comună pentru crearea unui stat kurd. Mehrad Izady, istoric kurd, comentează situaţia actuală a problemei kurde, depistându-i una din origini în incapacitatea de a progresa şi de a se solidariza care îi caracterizează.

În multe privinţe, Kurdistanul contemporan demonstrează semne ale unei evoluţii naţionale retardate. Kurzii au încetat să evolueze la începutul anilor '20, în timp ce naţiunile vecine au creat o ideologie naţională modernă, o cultură, o istorie, un ethos şi o cultură politică modernă[332].

Aceste aspecte nu iau însă amplitudine, ele apar mai mult în discursul kurd ca o simplă conştientizarea a unor elemente negative ale caracterului etnic, fără a se transforma în factori generatori ai unei ruşini de propria condiţie.

7. Revalorizarea identităţii

Imaginile negative, create de străini, stereotipiile atât de răspândite de aceştia ca *spiritul belicos*, *înclinaţia înspre banditism*, *sălbăticia*, *barbaria*[333] kurzilor, au provocat o reacţie defensivă a acestora. Este vorba despre elabora-

[330] *Ibidem*, p. 44.

[331] Ehmede Khani, *Mem ù Zin*, în Sandrine Alexie şi Hasan Akif (coord. & trad.), Ed. L'Harmattan, Paris, 2002, p. 35.

[332] Mehrad Izady, *The Kurds. A Concise Handbook*, Ed. Taylor & Francis, Washington, 1992, p. 186.

[333] Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique, *op. cit.*, p. 19.

rea unei întregi strategii de deconstruire a prejudecăților exterioare, care culminează cu sentimentul mândriei de a fi kurd.

Acest stereotip se întâlnește foarte frecvent în memorandumurile kurde, adresate Conferinței de Pace de la Paris sau Națiunilor Unite pe parcursul secolului XX. Textele acestor documente dezvăluie de fapt intenția de a demonstra Occidentului capacitățile de progres, atributele de națiune modernă, într-un cuvânt, asemănarea cu lumea civilizată. Scopul final al acestei demonstrații este justificarea și legitimarea aderării lor la conceptul occidental de stat național independent.

Spre exemplu, memorandumul kurd din 1948, încercând să rectifice ideea mult răspândită, conform căreia *kurzii sunt o națiune incapabilă să evolueze, să se organizeze, compus din triburi montane, primitive și agresive*, aduce ca și contraargumente, *legătura puternică cu pământul natal, stabilitatea, grija pentru viața civică, organizare, progres și coeziune*, toate acestea făcând din kurzi o națiune demnă de a se alinia celorlalte națiuni moderne[334].

Pentru a fi mai viabili în viziunea lumii exterioare, kurzii invocă tocmai mărturiile pline de elogii ale unor autori străini, simpli călători, oameni de știință sau diplomați, pentru a contura caracterul pozitiv și vechimea națiunii kurde.

În ideea de a-i numi kurzi printre popoarele pasibile de fi convertite la cultura europeană, îmi dau seama că voi întâlni multă rezistență. Până acum toate povestirile călătorilor relevă faptul că în spatele minciunilor exterioare se ascunde o lume plină de sensibilitate. Multe mărturii arată că sunt înzestrați cu inteligență naturală și cu capacitatea de asimilare rapidă și judecată dreaptă[335].

Acest popor le depășește cu mult pe cele întâlnite în Orient. Temperamentul său este aproape nordic. Kurdul este înainte de toate foarte harnic, ferm și econom. Apoi este foarte curat, cu condiția să nu fie foarte sărac. În al treilea rând, este foarte pur din punct de vedere moral, aproape puritan[336].

Aceeași practică a invocării afirmațiilor externe o întâlnim și în cadrul revistei *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, care în primul număr al apariției sale, 1948, dedică multe pagini unor articole cu titluri ca *Poporul kurd văzut de un armenian*, *Poporul kurd văzut de un prieten asirian*, alături de o serie de afirmații pozitive ale unor oameni de știință și politicieni despre caracterul

[334] Emir Khamuran Bedir Khan, *Memorandum sur la Situation des Kurdes...*, p. 1.

[335] Martin Hartmann, *Fünf Vortrage über den Islam*, Leipzig, 1912, p. 236; apud *Ibidem*, p. 5.

[336] W. H. Hay, *Two Years in Kurdistan*, Londra, 1921, p. 36; apud *Ibidem*, p. 4.

şi destinul naţiunii kurde. Iată doar câteva exemple din şirul lung de elogii enumerate în această revistă.

Munţii fascinanţi şi câmpiile blânde ale Kurdistanului, ospitalitatea şi onestitatea kurdă sunt descrise într-o manieră nefavorabilă pentru kurzi, care nu reflectă realitatea. Acesta este rezultatul muncii unor anumite agenţii în lipsa totală a unor centre ştiinţifice kurde[337].

Acest popor înzestrat cu un geniu creator al valorilor culturale rămase necunoscute nu numai pentru lumea civilizată, dar şi pentru vecinii săi seculari, care au dezmembrat Kurdistanul şi populaţia sa fără a reuşi cu toate acestea să distrugă prin frontiere arbitrare conştiinţa unităţii naţionale[338].

Acelaşi stereotip al demontării prejudecăţilor externe îl întâlnim la fel de frecvent în textele revistei *Hawar* (*Ajutor*)[339], care avea ca scop popularizarea limbii şi a culturii kurde. Aici remarcăm alături de sublinierea asemănărilor cu Occidentul şi semnalarea unor diferenţe faţă de acesta. Aceste diferenţe nu se transformă în atribute negative ale imaginii de sine, ci mai degrabă sunt asimilate unghiului pozitiv al auto-percepţiei, mai exact capacităţii de conservare a propriilor tradiţii. Tot acest discurs dezvăluie dorinţa şi scopul final de integrare în tiparele modernităţii.

Evident, şi noi, kurzii, aspirăm să ne modernizăm, iar adoptarea alfabetului latin este o dovadă în acest sens. Totuşi vrem să subliniem că în starea noastră actuală nu ne asemănăm cu europenii şi suntem diferiţi de ei prin obiceiuri, cutume şi prin caracterul propriu rasei noastre.

Grija noastră de a fi veridici ne obligă să zugrăvim portrete reale asupra obiceiurilor şi modului nostru de viaţă. Spre exemplu, ne este mult mai simplu să mâncăm orezul cu o lingură bună decât delicat cu o furculiţă.

Pe de altă parte, pentru noi este un lucru natural ca femeile să se bucure de libertate, lucru pe care nu îl întâlnim la alte popoare orientale[340].

Remarca referitoare la statutul femeilor kurde reprezintă de fapt expresia unui alt stereotip identitar, întâlnit în articolele *Hawar* şi nu numai, şi

---

[337] Yusuf Malek, „Le peuple kurde vu par un ami assyrien", în *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948, p. 4.

[338] Caspar Ipekian, „Le peuple kurde vu par un arménien"; Idem, p. 2.

[339] *Hawar* este prima revistă în limba kurdă, dialectul Kurmanji, care a folosit alfabetul latin, a fost publicată de Emirul Celadet Bedir Khan împreună cu apropiaţi ai săi între 1932–1935 şi 1941–1943.

[340] Emir Ali Celadet Bedir Khan, „Notices sur la littérature, moeurs et coutumes kurdes", *Hawar*, nr. 1, 1932, p. 10.

anume distincția kurzilor de celelalte popoare orientale. Spre exemplu, într-un articol din anul 1932, referitor la folclorul kurd, se afirmă că motivul pentru care limba kurdă s-a păstrat intactă a fost imposibilitatea arabilor de la deșert de a penetra habitatul montan al kurzilor. În acest fel, ei subliniază nu numai distincția față de arabi, dar și capacitatea lor de autoconservare despre care vorbeam mai înainte și rezistența la asimilare[341]. Această din urmă temă este reluată adesea în textele *Hawar*, cel mai mult în contextul articolelor despre obiceiurile și folclorul kurd.

Poporul kurd este unul din acelea care și-au conservat intacte pe parcursul secolelor obiceiurile și cutumele patriarhale, printre care figurează și faimoasa ospitalitate...[342]

De altfel, folclorul kurd, prin capacitatea sa de a se păstra intact de-a lungul secolelor, devine unul dintre argumentele majore invocate pentru a demonstra impenetrabilitatea culturii kurde și a existenței distincte ale națiunii kurde, fiind reluat și în articolele *Bulletin du Centre d'Etudes Kurdes.*

Printre numeroasele naționalități care populează Asia Minoră, kurzii, avându-și originile într-o rasă nobilă și-au păstrat intacte tradițiile, cutumele, limba și cultura[343].

Foarte interesantă în acest sens este opinia unui intelectual kurd, Semket Zulfi, care realizează în 1935 un memoriu despre îmbrăcămintea kurzilor, cu ocazia colectării unor obiecte tradiționale kurde pentru *Muzeul de Etnografie din Paris.* Vorbind despre culorile care predomină în costumul tradițional kurd, roșu, verde, galben, culori tari, considerate de unii autori occidentali semne ale primitivismului, el contrazice această teorie punând preferința kurzilor pentru aceste culori tocmai pe seama capacității de conservare a tradițiilor și de păstrare a particularităților specifice culturii lor[344].

În consolidarea distinctivismului kurd față de restul orientalilor sunt invocate și particularitățile islamului practicat de kurzi, care constă în păstrarea unor elemente ale religiei antice kurde zoroastrianiste. Astfel, devotamentul religios atenuat al kurzilor sau sărbătoarea Anului Nou Kurd, Newroz

---

[341] Idem, „Le Folklore Kurde", *Hawar*, nr. 3, 1932, p. 10.

[342] Idem, „L'hospitalité kurde. Une femme chef de tribu", *Hawar*, nr. 6, 1932, p. 7.

[343] W. J. R. Thorbecke, „Kurdistan et la question kurde", în *Bulletin du Centre d'Etudes Kurdes*, nr. 1, 1948, p. 9.

[344] Semket Zulfi, *L'habillement des kurdes*, Memoriu realizat cu ocazia colectării de obiecte kurde în Djezireh (Siria) de căpitanul Pierre Rondot pentru Muzeul de Etnografie din Paris, mai 1935, Fond Pierre Rondot, Arhiva Institutului kurd de la Paris.

(21 martie) devin, în contextul revalorizării identității, semne ale caracterului distinct kurd. În acest fel, ei încearcă să dovedească existența lor culturală separată în raport cu vecinii lor, cu statele care îi încorporează și care le neagă existența etnică.

Religia islamică rămâne religia majoritară a kurzilor, dar este considerată în unele texte ca un factor care i-a îndepărtat pe kurzi de adevărata lor identitate, cea etnică, de propria limbă, de religia lor primară, zoroastrianismul. Islamul este în același timp factorul care a stat la începutul secolului XX în calea mobilizării pentru crearea unui stat kurd independent.

Religia islamică, pentru a șterge urmele vechii religii a kurzilor, mazdanismul sau religia lui Zoroastru – cum făcea cu toate popoarele pe care le cucerea – a adus termeni și expresii noi de teologie, care au permis constituirea unei noi literaturi teologice, care făcea parte din noua dogma[345].

Tema distinctivismului față de vecini este de fapt și un laitmotiv al memorandumurilor și scrisorilor adresate Marilor Puteri, reprezentând una din justificările cererilor de independență și dovada erorii săvârșite prin Tratatul de la Lausanne. În textul memorandumului prezentat în 1946 miniștrilor de externe ai Marilor Puteri reuniți la Paris, argumentându-se dorința de creare a unui Kurdistan liber, unit și independent se afirma:

Este vorba despre un grup omogen, kurzii fiind net distincți de vecinii lor întrucât ei prin rasă și limbă aparțin grupului indo-european... ne aflăm în fața unui popor puternic unit care și-a afirmat puternic dorința de independență națională[346].

Un alt exemplu este o petiție din 1945, adresată de șefii tribali din două provincii kurde din Iran, Națiunilor Unite. Combătând exterminarea populației și a culturii kurde în Iran, se afirma:

Suntem kurzi. Avem tradiții diferite.....

Nu mai există și alte comunități diferite prin obiceiuri, limbă și tradiții care au o existență liniștită sub guvernări tolerante?[347]

Un aspect ce nu poate rămâne nesemnalat, aflat în strânsă legătură cu evenimentele politice și cu orientarea ideologică kurdă din ultimii douăzeci

---

[345] Emir Celadet Bedir Khan, „Le Folklore Kurde", *Hawar*, nr. 3, 1932, p. 10.

[346] „Memorandum présenté le 26 juin 1946 aux Ministres des Affaires Étrangeres des Grandes Puissances, réunis à Paris", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 6, 1949, p. 25.

[347] „Petition Submitted by the Chiefs of the Opressed Kurdish tribes, the Citizens of Meriwan and Oraman, (two kurdish provinces from Iran), to Their Excellencies, the American Ambassador, the British Ambassador, the Diplomatic Representatives of the United Nations", 6 septembrie 1954, în David Andrews (coord.), *op. cit.*, p. 43.

de ani, este asocierea acestei redeşteptări naţionale, a cunoaşterii, a ridicării din ignoranţă şi primitivism cu marxismul. Difuzia ideologiei PKK înspre palierele intime ale societăţii contemporane kurde se regăseşte foarte sugestiv în versurile unui cântăreţ kurd foarte popular, Şivan.

Vreau ca un erou
Vreau ca un leu
Să ridic capul
În sfârşit, să cunosc lumea
Dorinţa lui Marx
Dorinţa lui Lenin

Trăiască Kurdistanul
Moarte Colonizatorului[348]

În contextul presiunii politicilor asimilaţioniste şi a negării existenţei kurzilor de către statele în care sunt divizaţi, tot acest proces de revalorizare a identităţii kurde cunoaşte o intensificare şi transformarea într-un instrument de rezistenţă naţională. Astfel, cultura kurdă şi toate elementele ei, folclorul, limba, îmbrăcămintea tradiţională, devin simboluri în lupta împotriva asimilării şi opresiunii.

Exemplul cel mai simplu şi mai concludent este Newroz (Anul Nou Kurd), a cărui celebrare se transformă aproape în fiecare an în manifestări împotriva opresorilor. Deşi este o sărbătoare interzisă atât în Turcia, cât şi în Iran, prin serbarea sa este exprimată sfidarea autorităţilor şi mândria identităţii culturale separate. Newroz devine astfel un canal de consolidare a unităţii naţionale. La fel, textele unor cântece cum este şi cel al lui Şivan, citat mai sus, devin mijloace de comunicare, mobilizare şi incitare naţională.

De fapt, întregul proces de construire a identităţii de sine la kurzi este marcat de imaginea opresorului, a duşmanului, a opresiunii, a suferinţei provocate de alteritate. Revalorizarea atributelor identitare reprezintă probabil punctul culminant al unei reacţii defensive şi a unei revolte interioare colective, care a început să apară la scurt timp după divizarea din 1923 şi care a evoluat cu din ce în ce mai multă intensitate până în prezent.

[348] Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique, *op. cit.*, p. 34.

II.2. IMAGINEA ASUPRA ISTORIEI

Trecutul este în primul rând un instrument în efortul de legitimare a mişcării naţionale kurde şi de creare a unui stat independent, înscriindu-se în acelaşi timp în două segmente ale imaginii de sine. Pe de o parte, se încadrează aspectului pozitiv al imaginii de sine, istoria *reprezentând dosarul trecutului nobil, de pe vremea când era unit*[349]. Pe de altă parte, se integrează aspectului victimizant dezvoltat mai sus, în contextul în care trecutul este zugrăvit ca *un dosar al luptelor, al apărării obstinate din perioada aservirii sale, ca un dosar al zdrobirii sale, care la ora actuală îl condamnă la dispariţie, la mizerie, la abandonul tradiţiilor, resurselor şi limbii lor, chiar a numelui lor*[350].

Prima perspectivă, aceea a imaginii de sine pozitive, cuprinde perioada antichităţii şi se întinde până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când kurzii încep să îşi piardă autonomia faţă de Poarta Otomană, culminând cu divizarea lor din 1923. Tot acest interval temporar este împărţit în istoriografia kurdă în etape istorice dominate de teme caracteristice fiecăreia din ele, care, în cele din urmă reprezintă demonstraţia unei concluzii aparent prestabilite.

Perioada antichităţii, spre exemplu, este axată în istoriografia kurdă asupra discuţiei referitoare la originea medă a kurzilor şi la depistarea primei menţiuni a kurzilor. Considerându-se urmaşi ai mezilor, întemeietori ai unui *regat independent, puternic în lumea antică*[351], aflaţi în inima Orientului încă din secolul VII î.Hr.[352], kurzii încearcă să demonstreze vechimea existenţei lor ca naţiune şi ca o cultură distinctă a Orientului. În întărirea acestei idei sunt invocate primele menţiuni ale etnonimului de *kurd*. Extrem de frecventă este menţionarea unui citat din lucrarea *Anabasis* a lui Xenophon, care în anul 401 î.Hr. întâlneşte o populaţie numită *karduchoi*, termen din care derivă azi acela de kurd. Foarte interesant în contextul acestui citat este unghiul din care prezintă această întâlnire. Spre exemplu, Abdul Rahman Ghasselmou accentuează latura eroismului şi vitejiei acestei populaţii, *karduchoi*, care în războiul cu grecii a reuşit să întoarcă 10.000 de soldaţi din Persia în Grecia[353].

---

[349] Emir Khamuran Bedir Khan, *Memorandum sur la Situation des Kurdes...*, p. 1.

[350] *Ibidem.*

[351] * „Bref regard historique", *Brouska. Bulletin du Comité de Solidarite avec le Kurdistan*, nr. 1, 1986, p. 1.

[352] TEKOŞER (Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique), *Dossier Kurdistan*, Ed. TEKOŞER, Bruxelles, 1988, p. 23.

[353] Abdul Rahman Ghassemou, *op. cit.*, p. 34.

Pe de altă parte, istoricul Mehrad Izady subliniază caracterul independent al acestei populații, invocând fraza lui Xenophon, care surprinde acest aspect.

...ei sunt complet independenți și nu plătesc niciun tribut regilor persani...[354]

Motivul independenței ca valoare solidă în construcția mentală identitară a kurzilor îl întâlnim și în viziunea asupra perioadei medievale, poate chiar mai accentuat decât în discursul asupra istoriei antice. Astfel perioada stăpânirii musulmane este considerată perioada principatelor autonome, o etapă prosperă din punct de vedere politic și cultural. Iată una din descrierile acestei perioade:

Kurdistanul s-a acoperit de principate independente și înfloritoare în cadrul unui vast imperiu musulman care nici măcar nu le controla. Cele mai cunoscute dinastii, conducătoare ale acestor principate, au fost: Chedadit (fondat în 951), Hesenweyhid (959), Merwanid (990–1096), Ayubid (1169–1250)[355].

Enumerarea dinastiilor se vrea o dovadă a existenței statale kurde încă din secolele X–XII. Mai mult, se sugerează faptul că în această perioadă teritoriul Kurdistanului a avut chiar o identitate culturală și economică.

În toată această perioadă..., Kurdistanul a fost o țară prosperă. Orașele erau dotate cu școli, cu vaste palate, cu facultăți de teologie, cu biblioteci, cu clădiri imense, cu poduri decorate artistic, cu fântâni, cu canalizări, cu băi publice...[356]

Încercându-se consolidarea ideii de prosperitate a teritoriului kurd, se recurge la metoda citatelor unor călători din acea epocă. Unul dintre aceștia este Alexandre Jaba, care, în 1860, în lucrarea *Antologie de texte kurde*, afirma:

Exista încă din această perioadă un număr mare de școli în Kurdistan și se manifesta un interes deosebit pentru științe. În toate orașele, provinciile și satele din Kurdistan nu puteam să nu întâlnim una, două, trei sau chiar mai multe școli. Adevărul este că guvernanții și localnicii își protejează școlile și savanții. Am întâlnit profesori distinși la Djezireh, Imadi, Soran și în alte locuri. Pentru a fi licențiat trebuia să urmezi douăsprezece cursuri diferite.

Perioada secolelor XIII–XV este pusă sub semnul invaziilor turcești și mongole, sugerându-se că, în ciuda acestor vicisitudini ale istoriei, kurzii au fost tot timpul autonomi, au reușit să își păstreze chiar independența până la

---

[354] Mehrad Izady, *op. cit.*, p. 35.

[355] Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique, *Dossier Kurdistan...*, p. 23.

[356] * „La Situation des Kurdes dans le Kurdistan de la Turquie", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 13, 1962, p. 2.

mijlocul secolului al XIX-lea[357]. Până și perioada divizării între Imperiul Persan și Imperiul Otoman, cuprinsă între secolele XVI și începutul secolului XIX, este considerată, de fapt, o sursă de intensificare a sentimentelor naționale kurde. Existența unei conștiințe etnice kurde distincte, încă din această perioadă, este un fapt evident, iar evoluțiile secolului al XIX-lea nu fac decât să confirme acest lucru. Nemulțumirile acumulate sub stăpânirea otomană și persană, care au culminat cu restrângerea autonomiei principatelor de către Poarta Otomană în secolul XIX-lea, constituie în viziunea kurdă un factor decisiv al insurecțiilor naționaliste și în manifestarea clară a dorinței de creare a unui stat independent.

Sentimentul național kurd s-a consolidat după această faimoasă divizare în două părți. De fapt, împărțirea a avut drept consecință crearea unei puternice dependențe de exterior și nemulțumirea kurzilor a devenit ferventul mișcării naționale de pe parcursul secolelor XIX–XX[358].

Deși se afirmă că *necesitatea unui Kurdistan independent a fost formulată pentru prima dată în 1821–1829, de Amir Badr Khan*[359], unii autori, pentru a consolida ideea existenței unei conștiințe etnice kurde timpurii, citează un fragment din poemul *Mem û Zin*, scris în secolul al XVII-lea. Interpretarea acestui fragment sugerează conturarea încă din această perioadă a dorinței de creare a unui stat kurd independent, cel puțin la nivelul elitei intelectuale a vremii.

Dacă am fi avut un rege
Și Dumnezeu i-ar fi dat o coroană pe potrivă
Și un tron i-ar fi fost încredințat
Un destin norocos s-ar fi întrezărit pentru noi[360]

Întregul discurs asupra istoriei se constituie ca o demonstrație a existenței unei conștiințe etnice kurde distincte și a faptului că independența și libertatea au reprezentat dintotdeauna pentru kurzi principii pentru păstrarea cărora au trecut de-a lungul secolelor prin numeroase dificultăți.

Îi regăsim astfel și în cadrul viziunii asupra trecutului în ipostaza de victime, de această dată, ale evoluției istoriei.

În contextul discursului istoric, însă acest neajuns este compensat, pe de o parte, de afirmarea unei capacități extraordinare de regenerare a forțelor

---

[357] *Ibidem*, p. 3.

[358] *Ibidem*.

[359] * „Bref regard...", *Brouska. Bulletin du Comite de Solidarite avec le Kurdistan*, nr. 1, 1986, p. 3.

[360] Ehmede Khani, *op. cit.*, p. 31.

și de continuare a luptei pentru adevăr și libertate, virtuți cu care poporul kurd se confundă. În consolidarea acestei demonstrații și mai ales pentru legitimarea ei, se recurge de multe ori la afirmații ale unor scriitori străini.

Evenimentele istorice au fost dure pentru poporul kurd ale cărui merite și angoase trec nepercepute în mijlocul atâtor bulversări și catastrofe. El însă întoarce foaia tot timpul și face cunoscut Lumii întregi acest lucru atât de simplu și de rar în același timp: adevărul[361].

Conștiința sa națională s-a reafirmat în ciuda tuturor persecuțiilor și acest popor întreprinzător și cavaleresc s-a concentrat până în zilele noastre să își recâștige libertatea confiscată[362].

Pe de altă parte, însă, acest opresiuni atât din trecut, cât și din prezent sunt factori care generează reacția invocării unei istorii pe cât de nedrepte, pe atât de pline de eroism.

Cavalerismul, aspirațiile, generozitatea,
Bărbăția, zelul și curajul
Sunt caracteristici ale triburilor kurde.
Ei au devenit faimoși prin sabie și aspirații[363]

Astfel, nevoia compensării statutului de victime o regăsim și în accentuarea rolului decisiv, jucat de kurzi în evenimentele istorice din zona, din antichitate și până în timpurile moderne.

Destinul kurzilor a fost adesea acela de a propune lumii arabo-persane șefi viguroși, începând cu Bedr ibn Hasanawaiki, aflat în fruntea Mediei, în secolul III, până la colonelul Husni Zaim, autorul primei lovituri de stat siriene din 1949[364].

---

[361] Jacques Soubrier, „Le Kurdistan et la question kurde", în *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948, p. 9.

[362] Caspar Ipekian, *op. cit.*, p. 3.

[363] Ehmede Khani, *op. cit*, pp. 33–34. În poemul *Mem ù Zin*, Ehmede Khani invocă adesea vitejia kurzilor, făcând aluzie, pe de-o parte, la colaborarea acestora cu otomanii în lupta cu Safavizii, din secolul al XVI-lea, așa cum reiese din versurile sale de mai sus. Alte versuri, dedicate însă curajului kurd, par a fi aluzii la operele de cucerire din secolul al XII-lea ale lui Saladin, erou al Cruciadelor. Deși ocupă un loc important în mentalitatea colectivă kurdă, pe parcursul secolului XX, referirile la Saladin, ca erou național, au început să se diminueze ca urmare a înfăptuirii acțiunilor sale în numele Islamului, considerat azi una din piedicile care au stat la începutul secolului XX în calea înfăptuirii unui stat național kurd.

[364] * „Generalités sur les Kurdes: Habitat, Denombrement, Histoire", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 12, 1950, p. 9.

În strânsă legătură cu acest aspect al importanței rolului istoric al kurzilor în zonă este și motivul priceperii militare, întâlnit în discursul asupra istoriei, chiar dacă nu atât de frecvent ca și cel predominant al independenței și conștiinței etnice. Această virtute este considerată o moștenire cu rădăcini adânci în trecut, care coboară până în anul 2000 î.Hr. Într-un memoriu din 1945, adresat de către un ofițer al armatei irakiene, *Delegației Americane de la Bagdad*, se afirma:

Purtând lupte continue cu vecini puternici ca babilonienii, hitiții și asirienii, triburile kurde nu s-au supus niciodată vreunui cuceritor. L-au ajutat pe Cyrus să cucerească Ninivele și Babilonul. În timpul Imperiului Persan Ahemenid s-au bucurat de privilegii și li s-a încredințat garda templelor lui Zoroastru. Xenophon, în timpul retragerii sale, s-a lovit de opoziția kurzilor. Au rezistat cu succes turcilor și s-au bucurat de o poziție importantă în perioada sasanidă[365].

În spiritul aceleiași idei a priceperii militare a kurzilor, Abdul Rahman Ghasselmou, vorbind despre perioada principatelor autonome, subliniază și el rolul important în desăvârșirea operelor de cucerire ale marilor imperii.

...kurzii datorită spiritului lor militar de excepție, adesea au adus servicii importante în acest sens conducătorilor nekurzi. Încă din această perioadă a început să fie pusă în aplicare dezastruoasa politică îndreptată împotriva kurzilor, de exploatare a serviciilor lor în războaie, incitându-i împotriva altor națiuni și provocând uneori discordie chiar între triburile kurde[366].

Vis-à-vis de superioritatea militară a kurzilor, Mehrad Izady induce ideea că gherilele peshmerga din Irakul contemporan sunt de fapt o tradiție de origine medă.

Un element crucial în succesul epocii a fost tactica genială a mezilor de a folosi miliții și gherile în lupte. Aceștia erau numiți kâra în inscripția antică de Behistun din sudul Kurdistanului. Este cea mai timpurie menționare a acestei tactici militare, care a devenit forma preferată de apărare în Kurdistanul de azi sub forma luptătorilor peshmerga și a gherilelor[367].

Mesajul transmis prin intermediul acestui stereotip al superiorității militare este că kurzii au adus *numeroase contribuții culturale și militare civilizației Orientului antic*[368]. Scopul acestui mesaj este demonstrarea vechi-

---

[365] „Memorandum on the Kurdish Question....", în David Andrews (coord.), *op. cit.*, p. 17.

[366] Abdul Rahman Ghasselmou, *op. cit.*, p. 36.

[367] Mehrad Izady, *op. cit.*, p. 32.

[368] * „Bref regard...", *Brouska. Bulletin du Comite de Solidarite avec le Kurdistan*, nr. 1, 1986, p. 2.

mii naţiunii şi culturii kurde, ceea ce legitimează încă o dată cererea lor justă de a li se reda independenţa, o valoare atât de preţuită încă din antichitate. Deşi kurzii recunosc că pierderea independenţei este rezultatul divizărilor interne din societatea kurdă, nu se omite, după cum am văzut în citatul de mai sus, că aceste diviziuni sunt de fapt rezultatul manipulărilor meschine ale unor puteri externe.

Un ultim element care se integrează imaginii de sine pozitive, este Tratatul de la Sèvres (1919), considerat un eveniment istoric, un punct de referinţă în istoria kurdă, de o mare importanţă, care acordă recunoaşterea internaţională a naţiunii kurde şi care constituie temeiul juridic al cererii de creare a unui stat kurd.

Tratatul de la Sèvres, încheiat cu Turcia pe 10 august 1920, prin articolele 62 şi 64 asigura kurzilor o recunoaştere internaţională şi admitea legitimitatea revendicărilor lor naţionale. Kurzii nu vor înceta să facă referire la acesta[369].

Cel de-al doilea segment al imaginii de sine, în care se integrează viziunea asupra istoriei, acela al victimizării, cuprinde perioada secolului XX. Tratatul de la Lausanne, care nu mai face referire la kurzi, marchează intrarea în această nouă etapă istorică, aflată sub semnul oprimărilor, a politicilor de asimilare ale statelor, în care sunt divizaţi, a privării de orice drepturi a poporului kurd. În viziunea asupra acestei perioade, imaginea duşmanului se conturează extrem de puternic, devenind tema principală a discursului kurd asupra istoriei recente.

II.3. Imaginea adversarului

Fiind una dintre temele inerente discursului identitar kurd, imaginea adversarului cuprinde elemente ciclice ale mentalităţii colective kurde. Acest lucru demonstrează, în fapt, după cum vom vedea, perfecta concordanţă a percepţiei duşmanului cu desfăşurarea evenimentelor istorice.

În poemul *Mem ù Zin*, scris în secolul al XVI-lea, în perioada confruntărilor dintre perşi şi otomani, pentru controlul asupra teritoriului kurd, autorul Ehmede Khani, în contextul uneia dintre primele definiri ale conceptului de stat kurd şi a afirmării necesităţii independenţei kurde, vede aceste două elemente ca şi condiţii *sine qua non* ale emancipării kurde, dar şi ale îndepărtării şi anihilării adversarilor. El face astfel o identificare clară a

[369] Koma Zozan, *Un regard sur les Kurdes et le Kurdistan*, Paris, 1980, p. 2.

adversarilor pentru perioada respectivă și a atitudinii oponente a kurzilor față de ceea ce consideră a fi exploatarea de către aceste două imperii.

Dacă am fi avut un rege

Acești turci nu ne-ar înfrânge,
Nu am deveni prăzi pentru Bufnițe,
Nu am fi condamnați și fără casă
Înfrânți și subjugați de turci[370]

Acești bețivi și ageamii (turcii și perșii)...

Ambele părți au făcut din poporul kurd
O țintă a săgeților destinului[371].

În ciuda golului de trei secole, în care literatura kurdă devine practic aproape inexistentă, la începutul secolului al XIX-lea, tema exploatării și a opresiunii turcești revine odată cu producțiile literare kurde, mai mult publiciste în această perioadă. Unul dintre cele mai elocvente exemple este primul jurnal kurd, *Kurdistan*, apărut în 1898 la Cairo, în care imaginea turcilor ca și adversari apare sub forma unui discurs, care accentuează caracterul represiv al domniei sultanului Abdulhamid și a întregului aparat de stat, aflat în slujba acestuia. Datorită criticilor îndreptate împotriva acestui regim politic și chiar împotriva persoanei lui Abdulhamid, redactorul-șef al jurnalului, Miqdad Midhet Bedirkhan, va fi expulzat din Egipt la intervenția sultanului. Întorcându-se în Istanbul, el va încerca să redifuzeze jurnalul, dar eforturile sale vor fi din nou zădărnicite de autorități. În legătură cu acest lucru, fratele lui Bedirkhan scria:

Fratele meu a fost cel care s-a ocupat de publicarea acestui jurnal, dar împăratul (Abdulhamid) nu l-a lăsat să rezideze în Egipt. S-a întors în Istanbul, unde publicarea jurnalului său a fost din nou interzisă[372].

Reacția la această difuzare dinspre jurnal înspre publicul cititor a acestor atitudini oponente față de regimul și autoritățile otomane, demonstrează că acestea nu erau doar apanajul unui grup restrâns care încerca să își canalizeze ideile înspre mase. Iată ce scria un notar din Dyarbakir, revistei *Kurdistan*.

---

[370] Ehmede Khani, *op. cit*, p. 14.

[371] *Ibidem*, p. 13.

[372] *, *Kurdistan*, nr. 6, 1898, p. 2.

Apariția jurnalului Kurdistan ne-a bucurat foarte mult. Dar, autoritățile locale (prefectura, poliția) ne împiedică să îl citim și îl interzic. Îi închid și îi torturează pe cei care îl citesc[373].

Divizarea din 1923 produce o radicalizare și o extindere a discursului asupra adversarului, a cărui imagine, acum plurală, devine din ce în ce mai conturată și mai precisă. Deși formele, simbolurile și personificările acestor adversari variază de la un individ la altul, de la un grup politic sau social la altul, identificăm aceleași personaje negative.

Imaginea turcilor cuceritori din secolul al XVI-lea este înlocuită acum de o Turcie care le neagă existența, iar cea a perșilor de un Iran represiv. Irakul și Marile Puteri sau Occidentul reprezintă elementele noi ale discursului asupra adversarului în contextul divizării kurzilor și a creării unei mișcării naționale la începutul secolului XX. Această variație a formelor pe care le ia imaginea dușmanului este, de fapt, reflecția experiențelor și a aspirațiilor personale sau de grup.

Avem, pe de o parte, discursul oficial, reflectat în documente politice și în presă, care ne oferă o perspectivă mai generală, mai politizată asupra adversarului. În cadrul acestuia se depistează două tendințe. Pe de o parte, una neutră, caracteristică mediilor intelectuale naționaliste din Occident, a cărui reprezentant este Kamuran Bedir Khan și implicit revista apărută la Paris, în 1948 sub conducerea sa, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*. Pe de altă parte, adoptarea ideologiei marxiste de către majoriatea grupărilor politice kurde pe parcursul secolului XX duce la conturarea unor caracteristici specifice unui discurs de stânga. Această tendință a debutat la începutul anilor 1930, 1940 prin partide precum PDK și PDKI, în Irak, respectiv Iran, pentru a atrage apoi în jurul anilor 1960, 1970 în orbita sa și mișcarea kurdă din Turcia. Deși imaginea adversarului coincide în cele două tendințe discursive, ca teme și abordări, viziunea marxistă, cum vom vedea, este una mai agresivă, mai propagandistică, specifică mișcărilor radicale.

Unul din elementele general-valabile, specifice acestui discurs oficial este focalizarea asupra rolului jucat de Marile Puteri în divizarea Kurdistanului. Acestea sunt considerate principalul artizan al problemei kurde, accentuându-se imixtiunea abuzivă în hotărârea destinului kurzilor și al altor națiuni la sfârșitul Primului Război Mondial.

---

[373] *, *Kurdistan*, nr. 14, 1898, pp. 1–2.

Politica Puterilor care a deşirat şi a ruinat multe patrii şi înainte şi după kurzi nu va fi mişcată de dovezile propriei injustiţii. Asta pentru că noţiunea de justiţie internaţională nu a penetrat încă civilizaţia.

Dar naţiunile civilizate nu pot rămâne indiferente, cred, la grandoarea unui popor atunci când îi vor cunoaşte manifestările şi posibilităţile.

Doresc, dragul meu emir, ca acest nou buletin pe cate îl stabiliţi în mijlocul lumii civilizate să îndeplinească cu succes misiunea de a le elucida asupra poporului dvs.[374].

Kurzii le acuză de injustiţie, oportunism, primatul propriilor interese economice şi strategice, ipocrizie în practica politicii externe şi nu în ultimul rând de înşelarea promisiunilor de aplicare a principiilor wilsoniene de autodeterminare şi independenţă a oricărui popor. Apelul la valorile democratice, ca dreptul oricărui popor la autodeterminare sau respectarea drepturilor omului, nu sunt în viziunea kurdă decât parte a discursului demagogic, practicat de Occident. Iată ce se afirma într-un memorandum al Partidului Rizgary (Kurdistanul Irakian), adresat în 1946 Naţiunilor Unite:

Poporul kurd, la fel ca şi alte rase persecutate, şi-a pus mari speranţe în principiile Cartei Atlanticului, în declaraţiile de la Yalta, Teheran şi Potsdam alături de declaraţiile liderilor Naţiunilor Unite cu privire la garantarea independenţei şi libertăţii şi anihilarea oricăror forme de persecuţie.

Am sperat ca, Conferinţa de Pace şi ONU vor dovedi mai mult spirit justiţiar în rezolvarea problemei kurde decât prin nedreptul Tratat de la Lausanne şi deciziile Ligii naţiunilor; la scurt timp după încheierea Primului Război Mondial, speranţele noastre s-au disipat şi acte de teroare fără precedent au copleşit Kurdistanul[375].

Treptat, imaginii negative a Marilor Puteri îi este asociată cea a Turciei şi Irakului. Se conturează astfel o *Axă a Răului*, formată din Marea Britanie, Franţa, Turcia, Irak şi Iran. Se încearcă justificarea sentimentului trădării de către Occident, a înşelării promisiunilor de eliberare de sub dominaţia otomană. În acest scop sunt invocate documente diplomatice care să demonstreze discrepanţa dintre discursul oficial occidental şi acţiunile diplomatice reale ale acestuia.

Din păcate, armistiţiul de la Moudros (30 octombrie 1918) a fost semnat printr-o declaraţie comună, la 8 noiembrie 1918, Franţa şi Marea Britanie

---

[374] „Lettre de Mansour Chalitta ...", în *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948, p. 1.

[375] „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs ...", în David Andrews (coord.), *op. cit.*, p. 160.

afirmau că nu au alt scop decât completa și definitiva eliberare a popoarelor îndelung oprimate de turci și stabilirea unor guverne și administrații naționale a căror sursă de autoritate să fie libera inițiativă și alegere a populațiilor autohtone".

Era vorba despre stricta aplicare a principiilor wilsoniene. Era firesc, prin urmare, ca kurzii să obțină independența națională. Iar, pe de altă parte, vedem că eforturile britanice nu aveau ca scop în realitate decât detașarea teritoriului kurd de sud-est (vechiul vilaet Mosul), de restul Kurdistanului pentru a-l alipi împotriva voinței unanime a populației Irakului, noua entitate națională de esență arabă[376].

Fragmentul de publicistică de mai sus face aluzie în special la eforturile Marii Britanii, după Primul Război Mondial de a integra vilaetul Mosul Irakului și de a beneficia în acest fel de resursele petroliere din zonă. De altfel, subiectul implicării Marii Britanii în trasarea granițelor din zonă, la sfârșitul Primului Război Mondial, în virtutea propriilor interese economice și strategice, ocupă un spațiu generos în discursul kurd asupra adversarului. Disputa asupra vilaetului Mosul, dintre Marea Britanie și Turcia (la care se referă și citatul de mai sus) începută înspre finalul Primului Război Mondial reprezintă dovada supremă și cel mai des invocată în sprijinul acestei afirmații. Conform opiniei kurde, principala preocupare a Marii Britanii în preajma Tratatului de la Sèvres *era asigurarea controlului rezervelor petroliere ale Kurdistanului cu scopul de a acorda prin acestea din urmă viabilitate statului irakian-recent plasat sub mandatul său – garantând în acest fel căile de comunicație înspre imperiul său din Indii*[377].

Totuși, se detectează o dualitate a atitudinii kurde față de Occident. Pe de o parte, se detectează această învinovățire pentru soarta națiunii kurde, pentru indiferența cu care au tratat problema kurdă după Primul Război Mondial și pentru lipsa de reacție și de inițiativă care a urmat pentru a-și răscumpăra erorile.

Acestei indiferențe i se asociază în discursul kurd așteptările din partea lumii civilizate de a acționa în favoarea lor ca o recompensă pentru ceea ce ei numesc *eșecul Marilor Puteri în chestiunea kurdă*[378].

---

[376] * „Où l'Irak joue un rol de commande", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948, pp. 13–14.

[377] Emir Khamuran Bedir Khan, *Le Dossier Kurdistan du Sud*..., p. 2.

[378] Idem, *Memorandum sur la Situation des Kurdes*..., p. 1.

Politica liberală și comprehensivă a Marii Britanii, tradițiile democratice ale SUA, dragostea pentru libertate care reiese din toată istoria Franței, prezența URSS, susținător al autonomiei naționale a popoarelor la negocierile interaliate-un factor nou gigantesc-sunt garanții ale unei soluții definitive a chestiunii kurde prin crearea unui Kurdistan unit, liber și independent[379].

Deși tonul este elogios la adresa tuturor celor patru state menționate, remarca referitoare la URSS poate fi interpretată ca indicator al orientării doctrinare de stânga. Astfel, identificarea Occidentului cu *Imperialismul* devine o constantă a programelor partidelor politice și a memoriilor kurde, adresate Națiunilor Unite pe tot parcursul secolului XX. Conform acestei concepții, statele create după Primul Război Mondial, Turcia, Irak și Siria nu reprezintă decât agenți ai imperialismului, create tocmai în scopul protejării intereselor acestuia în Orientul Mijlociu.

Tratatele de pace semnate după Primul Război Mondial au divizat Kurdistanul cu forța, fără a-i consulta pe kurzii din cele patru state: Turcia, Iran, Irak și Siria cu scopul de a proteja interesele imperialismului de a le asigura durabilitatea în Orientul Mijlociu[380].

Discursul asupra politicii Turciei, Iranului și Irakului este de fapt unul mult mai agresiv decât cel asupra Occidentului, fiind mult mai nuanțat, în special, în documentele grupărilor politice marxiste. Dacă acesta din urmă este considerat responsabil pentru crearea și indiferența cu care tratează problema kurdă, cele trei state se conturează ca inamici supremi ai națiunii kurde. Atât Turcia, cât și Irakul și Iranul, sunt considerate în aceeași măsură nu doar o amenințare politică, ci chiar un pericol la adresa existenței culturale a kurzilor. Încălcarea drepturilor individuale și măsurile represive ale acestor state la adresa minorităților lor kurde sunt frecvent invocate în documentele diplomatice kurde ca o explicație amănunțită și disperată a cererilor de intervenție în problema kurdă îndreptate către guvernele, oficialii europeni sau organismele internaționale:

Chestiunea kurdă reprezintă o negare flagrantă a justiției internaționale, este vorba de aservirea unui popor cu forța. Pentru a face față asimilării forțate, guvernele turc, irakian și iranian, printr-o acțiune concertată, nu dau înapoi din fața niciunui arbitrar, a niciunui abuz de putere[381].

---

[379] Liga Kurdă, *op. cit.*, p. 3.

[380] „Memorandum of the Kurdish Rizgari Party to The United Nations, Bagdad", *18 ianuarie 1946*, în David Andrews (coord.), *op. cit.*, p. 85.
„Texte de la lettre adressée le 29 novembre 1948...", în *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948, p. 22.

În Turcia, kurzii sunt supuși unei legi speciale, care printre alte restricții le interzice și să vorbească în propria limbă și să se numească kurzi.

În Iran, orice publicație în limba kurdă este interzisă... sărăcia, mizeria și ignoranța predomină peste tot în teritoriile kurde.

În Irak, în ciuda garantării unui statut legal al districtelor kurde, a unor drepturi administrative și culturale limitate, în realitate aceste drepturi sunt reduse la zero și kurzii suferă tot felul de negări și proaste tratamente[382].

Oficialii care pun în aplicare această *politica a statului de anihilare*[383], devin imaginea materială a unui dușman abstract ca statul irakian, turc sau iranian. Astfel, în funcție de alternanța la guvernare, șefii de stat devin dușmani ai poporului kurd: Abdul Karim Kassem, Ahmed Hassn al-Bakr sau Saddam Hussein în cazul Irakului, Musfafa Kemal în cazul Turciei și Reza Șah Pahlavi[384] în cazul Iranului. Punctul comun al acestora este aplicarea constantă a politicii de coerciție și opresiune împotriva kurzilor.

Privarea de drepturi nu este singura infracțiune comisă de aceștia împotriva kurzilor. Teritoriile kurde, anexate abuziv, sunt cele care asigură vialabilitatea economică a acestor state, fapt care în opinia kurdă implică, fără niciun dubiu, expolierea resurselor naturale ale subsolului kurd. În discursul partidelor de stânga, destul de frecvent, Kurdistanul este prezentat ca o colonie despuiată de puterile imperialiste.

O practică des întâlnită este comparația acestor state cu regimurile autoritare de dreapta din Europa și a figurilor proeminente ale șefilor de state ca de exemplu Mustafa Kemal, Reza Șah și Saddam Huussein cu Adolf Hitler. Pentru a sublinia regimul de represiune la care sunt supuși invocă adesea soarta unor popoare ca *cehii*, *polonezii*[385], care s-au aflat sub ocupația Germaniei naziste sau pe cea a *evreilor*[386] pentru a oferi o imagine reală asupra politicilor de exterminare la care sunt supuși.

---

[382] „Letter of Mehemed Hilmy Bey, for the Kurdish Democratic Party, member of the Kurdish Delegation to the Chief if the Government of India Pandit Djawhar Lal Nehra", 14 februarie 1949; Idem, p. 9.

[383] „The Kurdish National League to all the Zealous Iraqi Leaders. The Kurdish Massacre on the Day of the Allied Victory", *6 septembrie 1945*, în David Andrews (coord.), *op. cit.*, p. 41.

[384] „Petition Submitted by the Chiefs of the Opressed Kurdish Tribes, the Citizens of Meriwan and Oraman (two kurdish provinces from Iran)...", *Ibidem*, p. 43.

[385] „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs...", *Ibidem*, p. 161.

[386] *Ibidem*.

Astfel, în viziunea marxistă, victoria asupra nazismului, atât de celebrată de statele occidentale, este una falsă, întrucât politicile Irakului, Iranului şi Turciei nu sunt decât o continuare a politicilor rasiale şi şoviniste ale acestuia.

Într-o perioadă în care lumea sărbătoreşte înfrângerea nazismului şi teoriile lor rasiale şi şovine, guvernele Turciei, Iranului şi Irakului umplu cerul Kurdistanului cu avioane care provoacă moarte şi distrugere în sate şi în alte zone locuite, bombele lor distrugând oraşe, iar armele lor secerând trupurile copiilor inocenţi, a bătrânilor şi femeilor. Aceste guverne au creat câmpuri de concentrare şi închisori, aruncând în ele oameni inocenţi, care nu au comis nicio crimă[387].

Imaginea Occidentului apare astfel, din nou, asociată acestor state şi politicilor pe care le practică. De această dată, acuzaţiei de indiferenţă îi ia locul acuzaţia de complicitate la crimele împotriva kurzilor şi la respingerea oricărei încercări de a-şi recâştiga drepturile. Mai mult, se afirmă că înfrângerea revoltelor kurde din Turcia de la începutul secolului XX a fost posibilă datorită asistenţei oferite de Marea Britanie şi Franţa[388]. În Irak, înfrângerea mişcării naţionale conduse de Barzani a fost posibilă doar prin *sprijin imperialist*[389], iar anihilarea Republicii de la Mahabad s-a făcut cu ajutorul unor *forţe străine*[390]. Simpla lor defensivă pentru salvarea drepturilor şi tradiţiilor în faţa agresorului este catalogată de occidentali drept act criminal şi sălbatic. Principalul motiv al acestei reacţii îl constituie, în opinia kurdă, punerea în pericol a împărţirii teritoriale făcute de Marile Puteri în Orient şi implicit a intereselor lor economice şi strategice în zonă.

Constatăm astfel că în cadrul discursului politic asupra adversarului, fie că este vorba de simplii naţionalişti sau de adepţi ai marxism-leninismului aplicat cauzei kurde, se păstrează pe tot parcursul secolului XX aceleaşi „personaje": Marile Puteri, Turcia, Irakul şi Siria.

---

[387] „Kurdish Protest to His Excellency Plenypotentiary of the United States Republic, Baghdad, His Excellency His Britannic Majesty's Ambassador, His Excellency Plenypotentiary of the USSR, His Excellency Plenypotentiary of the Republic of China, The representative of the French Government", în David Andrews (coord.), *The Lost People of the Middle East*, p. 80.

[388] „Memorandum of the Kurdish Rizgari Party..."; *Ibidem*, p. 87.

[389] „Protest of Democratic Party of Kurdistanin Iraq to the chiefs....", Bagdad, 30 ianuarie 1947; *Ibidem*, p. 161.

[390] „Manifesto from the Party of the Kurdish Democratic Army to the Secretary of the United Nations", Bagdad, 23 ianuarie, 1947; *Ibidem*, p. 158.

Dacă mai devreme aminteam de variaţia formelor pe care le ia imaginea adversarului sau, mai potrivit spus, în cazul de faţă a adversarilor, un aspect foarte interesant în acest sens este felul în care sunt percepuţi aceştia în cadrul *literaturii memorialistice*. Fiind un gen literar apărut recent în literatura kurdă, memoriile ne oferă o perspectivă mai recentă şi mai personală asupra adversarului. Memoriile kurde nu se concentrează asupra trăirilor personale, abandonând acest aspect într-un plan secundar. Ele sunt prezentări ale dramei poporului kurd, trăite la nivel personal şi impactul ei asupra evoluţiei individuale a personajului din anii copilăriei şi până la maturitate. Particularităţile percepţiei inamicului, în cazul memoriilor, decurg din formele de reprezentare şi simbolurile pe care le ia imaginea adversarului, de fapt, sunt determinate de experienţa personală a fiecărui autor.

Un prim exemplu ar fi lucrarea *Ma vie de kurde*, a lui Noureddine Zaza, originar din Kurdistanul Turc, scriitor şi lider politic, fondatorul Partidului Democrat Kurd şi a Asociaţiei Studenţilor Kurzi din Europa. Prezentând perioada ultimilor ani ai Imperiului Otoman şi ai creării Republicii Turcia, povestirea anilor copilăriei devine dominată, din perspectiva reprezentării adversarului, de figura proeminentă a lui Mustafa Kemal şi a politicii sale. În remarcile asupra anilor copilăriei, care coincid cu sfârşitul războiului şi izbucnirea primelor revolte kurde, observăm că unele din comentariile autorului sunt influenţate de dezvoltarea şi de o înţelegere ulterioară a lucrurilor petrecute în aceşti ani, având loc o poziţionare retroactivă faţă de adevăr. Regăsim astfel, tema ipocriziei turceşti şi pe cea a încălcării drepturilor de autonomie ale kurzilor.

Tot răul venea din machiavelismul lui Mustafa Kemal. Ataturk a promis solemn kurzilor autonomia completă în cadrul unei Turcii republicane. Dar în 1923, după ce a înlocuit Tratatul de la Sevres prin cel de la Lausanne, a întors foaia şi a adoptat o atitudine ostilă cu privire la veleităţile autonomiste ale kurzilor[391].

Subliniind represiunea fizică aplicată kurzilor în contextul revoltei şeicului Said, autorul zugrăveşte imaginea unui regim kemalist criminal.

Turcii lui Mustafa Kemal i-au masacrat pe kurzi cu o ferocitate şi o cruzime identice celor din timpul persecuţiilor grecilor, armenilor şi bulgarilor. Mustafa Kemala trimis Tribunale militare speciale aşa-zis ale Independenţei,

[391] Noureddine Zaza, *Ma vie de Kurde où le Cri du Peuple Kurde*, Ed. Pierre Marcel Favre Publi S.A., Lausanne, 1982, p. 30.

care au încarcerat mii de persoane cu o repeziciune militărească. Femeile și copiii din sate care au opus rezistență armatei turcești au fost comasați în curțile caselor și împușcați de soldații urcați în balcoane[392].

Evident, are loc o transpunere a acestei tragedii comune și la nivel personal.

Fiecare zi, fiecare moment, tremuram pentru tatăl, pentru fratele meu și pentru unchiul meu. Era posibil ca și ei să fie torturați și umiliți și să nu îi mai vedem vreodată? Toată familia trăia această perspectivă oribilă[393].

De asemenea, în contextul expunerii schimbărilor determinate de măsurile kemaliste în planul vieții private a familiei, este prezentat întreg procesul de distrugere a societății kurde. Este subliniată astfel, asimilarea la toate nivelele instituționale, în școala, în administrație, inclusiv exploatarea resurselor subsolului.

Între timp, Mustafa Kemal a început să revoluționeze obiceiurile și să occidentalizeze Turcia. După ce a interzis fezul sau turbanul, pentru a introduce pălăria, s-a decis să zguduie și fundamentele societății kurde, atacând una dintre tradițiile cele mai sacre: a interzis practica caselor de oaspeți. A fost un sacrificiu imens pentru poporul kurd[394].

Sub presiunea unora din colaboratorii săi, Mustafa Kemal a decis să democratizeze regimul și să recurgă la alte mijloace decât forța și represiunea pentru a-i turciza pe kurzi. Noi legi electorale au fost promulgate. Pe 15 noiembrie 1927, alegerile municipale urmau să se deruleze în toată Turcia.

Subprefectura Maden a devenit prefectură și a fost însărcinată să reorganizeze în cele mai mici detalii exploatarea fierului său. Un internat a fost anexat școlii primare de băieți, cu scopul de a recruta băieți kurzi din mediul rural, care nu știau limba turcă. O parte din elevii de la oraș au fost scoși afară în favoarea celor din mediul rural, care, cazați, hrăniți, îmbrăcați și instruiți gratuit, învățau în fiecare zi limba turcă alături de superioritatea poporului turc[395].

Constatăm astfel crearea unui adevărat stereotip al memoriilor kurde, acela al dominării perioadei copilăriei de un anumit personaj negativ. De multe ori acesta coincide cu imaginea adversarului comun. Dacă în cazul lui Noureddine Zaza figura pe care o identificăm în acest sens este cea a lui

[392] *Ibidem.*

[393] *Ibidem.*

[394] *Ibidem*, p. 41.

[395] *Ibidem*, p. 45.

Mustafa Kemal, în cazul unui alt volum de memorii, *Le fusil de mon père*, a lui Hineer Saleem, detectăm două figuri: cea a lui Hassan Al-Bakr şi cea a lui Saddam Hussein. Prin toate scenele cotidiene văzute şi trăite de autor descoperim istoria recentă a poporului kurd: asimilarea culturală, tentativele de eliminare fizică, exilul, lupta de rezistenţă a kurzilor din Irak sunt însoţite de *cei doi pucişti*. Ei devin personaje bine conturate ale memoriilor autorului, îi însoţesc copilăria.

Două nume erau rostite fără încetare la radio, le ştiam pe dinafară: Ahmad Hassan Al-Bakr şi Saddam Hussein Takriti, cei doi pucişti[396].

Foarte interesantă este şi viziunea scriitorului Yachar Kemal, prezentată în cartea sa de memorii, *Entretiens avec Alain Bosquet*[397]. În cazul acestei lucrări, autorul nu insistă asupra unui personaj negativ al copilăriei. Toate referinţele în acest sens se rezumă la o menţionare discretă, dar simbolică a trecerii de la vârsta copilăriei la vârsta adolescenţei, moment care marchează conştientizarea situaţiei politice a kurzilor, intrarea în realitate.

De abia înspre perioada maturităţii ne este prezentată o Turcie întruchipată în imaginea torţionarului, redarea amintirilor legate de această perioadă a vieţii fiind impregnate de un criticism acut la adresa Turciei, a ideologiei kemaliste, mai ales a încercării de imitare a Occidentului.

...refuzul opresiunii şi al umilinţei erau sacre pentru mine. De aceea nici opresiunea, nici prezenţa nas în nas cu moartea nu mă impresionau....Am rezistat în tot acest timp. Vreme de mulţi ani nu am reuşit să vorbesc despre aceste torturi la care am fost supus în 1950, nici măcar celor apropiaţi. În acelaşi timp, ca suflet uman mă uram pe mine însămi şi pe acei torţionari. Urâ în numele umanităţii. Era ca şi cum eu eram primul om supus torturii şi umilinţei[398].

Numind Turcia o caricatură a Occidentului botezată liberalism, el afirmă:

Imitaţia servilă a Occidentului a devenit o veritabilă obsesie. Un lucru este să vrei să asimilezi cultura occidentală şi altul e să o semnezi. Imităm Occidentul de două secole. Este motivul pentru care nu reuşim să creăm[399].

O altă caracteristică a perioadei maturităţii, pentru toate cele trei volume de memorii amintite aici, este şi reluarea temei Marilor Puteri, mai exact a vinovăţiei şi indiferenţei acestora vis-à-vis de soarta kurzilor.

---

[396] Hiner Saleem, *Le fusil de mon père*, Ed. Éditions du Seuil, Paris, 2004, p. 21.

[397] Prezintă perioada 1920–1992.

[398] Yachar Kemal, *Entretiens avec Alain Bosquet*, Ed. Gallimard, Paris, 1992, p. 73.

[399] *Ibidem*, p. 117.

Conştientizând şi adoptând cauza kurdă, atitudinea lor în această direcţie se pliază atitudinii oficiale. Constatăm astfel o întrepătrundere între atitudinea publică şi cea privată. Firesc, acest lucru este mult mai perceptibil în cazul lucrării Leylei Zana, *Writings from prison*, care cuprinde corespondenţa şi scurte însemnări ale autoarei din anii de închisoare (1994–2004). Deşi adeptă a unei soluţii paşnice a problemei kurde în Turcia, discursul Leylei Zana este unul puternic critic la adresa Turciei. Marcat de experienţa proprie a captivităţii, ea se axează asupra abuzurilor culturale, politice şi fizice ale Turciei faţă de minoritatea sa kurdă. Identificând Turcia cu *Inchiziţia*, cu *totalitarismul* şi *parlamentarismul artificial*[400], ea reia tema falsei imitaţii a ţărilor occidentale, a ipocriziei turceşti şi lipsei de reacţie a Occidentului demonstrând încă o dată suprapunerea viziunii publice cu cea personală.

Constatăm că memoriile devin expresia unor trăiri publice, sociale sau politice, privite şi prezentate într-o manieră personală, individul reprezentând mai mult parte a unui organism, partid sau mişcare politică. Acest lucru este o dovadă a felului în care lupta pentru autodeterminare a acaparat toate sferele sociale, dând astfel naştere unei societăţi profund politizate, având ca principal reper de autodefinire şi identificare apartenenţa la o grupare politică şi la idealurile acesteia. Astfel, una dintre caracteristicile memoriilor, fie că aparţin unor scriitori sau oameni politici, este faptul că această apartenenţă politică constituie un factor decisiv în conturarea percepţiei personale asupra inamicului. Conştiinţa intimă a autorului se confundă de cele mai multe ori cu cea publică, iar inamicul comun devine în acelaşi timp şi inamicul personal.

În prezent, caracteristicile generale semnalate aici cu privire la imaginea adversarului poartă o notă mult mai agresivă în textele postate pe Internet, în special cele aparţinând PKK. Acestea însă au fost foarte puţin folosite în studiul de faţă, ele putând constitui obiectul unei cercetări separate asupra problemei identităţii şi mai ales asupra imaginii adversarului.

Concluzii

Fără a ne propune să elucidăm tema identităţii kurde, am încercat prin acest capitol să schiţăm principalele teme şi caracteristici ale discursului kurd, în măsura în care acesta ne permite să detectăm propria imagine a acestei naţiuni asupra sa. Indiferent de variaţiile de nuanţă discursivă, determinate

[400] Leyla Zana, *op. cit.*, 1999, p. 24.

fie de simpla adoptare a naționalismului sau de îmbinarea acestuia din urmă cu ideologia marxistă, putem afirma, așa cum ne relevă și sursele, pregnanța factorului divizării din 1923 în evoluția și conturarea discursului identitar kurd.

Chiar dacă am abordat în acest capitol trei unghiuri de analiză – simpla percepție de sine, imaginea asupra propriei istorii și cea asupra adversarului – constatăm că aceasta din urmă reprezintă paradigma discursului identitar kurd. Adversarul devine un element atât de puternic în procesul de identificare, încât se proiectează în construcția imaginii de sine și a celei asupra trecutului. Este un element cu o influență adâncă asupra imaginii de sine, aflat în strânsă legătură cu factorul fragmentării din 1923. Este o influență atât de puternică, încât, așa cum reiese din analiza acestui capitol, stereotipiile și temele discursului kurd persistă pe întreg parcursul secolului XX.

Capitolul III.

Kurzii în viziunea călătorilor străini din secolele XIX–XX

Loc de evadare, departe de cenușiul cetăților industriale și de civilizația mercantilă, Orientul a reprezentat pentru anumite elite europene, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în deceniul al doilea al secolului XX, un spațiu mirific, univers de legende și lumină[401]. Numeroasele demersuri globe-trotteriste din această perioadă au dus la dezvoltarea unei bogate literaturi orientaliste, cu precădere franceză și britanică, care ne oferă fie reportaje literare asupra acestei zone geografice, fie impresii de călătorie cu focalizări asupra hegemonismului european, fie simple viziuni personale asupra Orientului.

Chiar dacă ideea exotismului, atât de popular în epocă, putea să furnizeze senzații agreabile europenilor în țările Islamului, contactul cu realitățile musulmane se dovedea adeseori cel mai dezamăgitor. Moravurile, condițiile de viață materială în Orient erau departe de a oferi satisfacțiile la care putea aspira elita europeană de sensibilitate creștină și de tradiție burgheză. Greutățile traiului zilnic au estompat repede mirajele exotismului și au accentuat imaginea negativă a indigenilor[402].

Această problematică era susținută în epocă atât ideologic, prin intermediul unor postulate, cum ar fi teza renaniană[403], care susținea nulitatea intelectuală a raselor, ce își trag cultura din religia musulmană, cât și politic

[401] Ali Mérad, *Islamul contemporan*, Ed. Corint, București, 2003, p. 38.

[402] *Ibidem.*

[403] Teza renaniană a fost elaborată în 1883 de Ernest Renan (1823–1892), profesor la Collège de France, maestru al orientalismului universitar, opiniile sale în legătură cu cultura islamică se bucurau de o mare autoritate.

prin internediul unor oameni politici ca Jules Ferry[404], care invoca în raport cu Orientul, *dreptul raselor superioare* și *datoria lor civilizatoare*[405].

Puținele spirite care au avut curajul de a gândi împotriva curentului ideologic colonialist erau categorisite drept romantice ori excentrice, reprezentând grupuri marginale, comparativ cu lobby-ul colonial, reprezentat de clasa politică, mediile de afaceri și universitarii, ideologi ai științei coloniale.

În continuare, studiul nostru va analiza îmbinarea acestor două curente în cazul jurnalelor de călătorie în Orient, provenind din spațiul francez și britanic, din perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, axându-ne atenția asupra teritoriului locuit de kurzi, aflat în această perioadă în cadrul Imperiului Otoman.

Folosind ca principală sursă aceste jurnale de călătorie în acest teritoriu, provenind din arhiva Institutului Kurd de la Paris, am realizat, folosind metoda interpretării de text, analiza descriptivă și funcțională a motivelor, clișeelor și stereotipurilor, care animă relația complexă dintre construcția identitară și perceperea alterității. Am ales să insistăm pe aspectele mai bine conturate în imaginarul etnic, dar și social: structuri politice și sociale, specifice lumii kurde, imaginea elitelor și a femeii, religiozitatea, reprezentări ale spațiului și profiluri etnopsihologice.

Majoritatea însemnărilor de călătorie din zona studiată de noi se încadrează genului literar memorialistic și în literatura de călătorie, iar din punct de vedere cronologic între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până în prima jumătate a secolului XX. În ceea ce privește motivația călătoriilor, uneori acestea aveau o finalitate imediată, fiind determinate de interese politice și economice, altele erau lucrări extrem de ample, cu un caracter monografic, fiind rezultatul unui exercițiu memorialistic al călătoriei întreprinse. Este vorba de călătorii diplomatice, în special, ale unor britanici (James Baillie Fraser[406], C. J. Edmonds[407]), militare (G. E. Hubbard[408],

---

[404] Jules Ferry a fost prim-ministru al Franței în perioada septembrie 1880 – noiembrie 1881; februarie 1883 – martie 1885.

[405] Ali Mérad, *op. cit.*, p. 41.

[406] James Baillie Fraser (1783–1856), autor și călător scoțian, în tinerețe a făcut călătorii în Orientul Îndepărtat, după care a fost trimis în misiune diplomatică în Persia, călătorind călare din Asia Mică până la Teheran. Lucrările prin care și-a câștigat reputația literară sunt jurnalele de călătorie și poveștile fictive, ilustrative pentru modul de viață oriental.

[407] C. J. Edmonds, ofițer politic al Coroanei Britanice în Kirkuk, între anii 1919 și 1925.

[408] G. E. Hubbard, participant la campaniile britanice din Mesopotamia, din timpul Primului Război Mondial.

mareşalul de Molkte[409]) sau efectuate în scopuri administrative (inginerul civil A. M. Hamilton[410]), culturale (arheologul Henry Layard[411], Claudius James Rich[412]) sau religioase (episcopul Horatio Southgate[413]). Alţi observatori, pe de altă parte, au avut o motivaţie mult mai personală, cum a fost cazul călătorilor din secolul al XIX-lea, Isabella Bird, E. B. Soane şi Henry Binder, mânaţi de simpla pasiune pentru călătorii şi explorare sau a juristului american William O. Douglas, împins de atracţia faţă de cultura Orientului şi, în special de cea a Iranului.

Fiind vorba despre personaje legate prin educaţia şi evoluţia profesională de cultura locului, fie că este vorba despre cunoscători ai limbilor orientale sau de pasionaţi ai culturii Orientului Mijlociu, scrierile acestora îmbină structura călătoriei pragmatice cu afinităţile şi curiozităţile personale.

Subiectele cel mai des abordate mergeau de la prezentarea organizării interne a Imperiului Otoman şi evenimentelor care au precedat Primul Război Mondial, până la descrierea detaliată a societăţii kurde şi a modului de viaţă kurd, unele lucrări fiind nu doar veritabile poveşti personale, dar şi de istorie, politică, cercetare şi călătorie. Ele constituie surse valoroase nu doar pentru domenii ca ştiinţele politice sau istoria politică, dar şi pentru sociologie şi istoria socioculturală. Temele cel mai des reluate în jurnale reflectă şi structura analizei ce urmează.

---

[409] Mareşalul de Molkte (1800–1891), şef de cadre în armata prusacă, începând cu 1838 devine consultant militar al sultanului, calitate în care călătoreşte în diferite părţi ale Imperiului Otoman.

[410] A. M. Hamilton (1898–1972), inginer însărcinat în perioada Mandatului Britanic cu construirea şoselei de la Erbil în Persia, şoseaua fiind cunoscută şi sub numele de drumul Hamilton.

[411] Henry Layard, călător şi arheolog britanic, istoric de artă, cunoscător al scrierii cuneiforme, desenator şi colecţionar de artă, este cunoscut pentru săpăturile arheologice, efectuate în situl de la Ninive (azi pe teritoriul Irakului, aproape de Mosul).

[412] Claudius James Rich (1787–1821), călător, arheolog şi antropolog britanic, studiul său din 1811 asupra sitului arheologic de la Babilon este considerat punctul de plecare pentru studiile mesopotamiene.

[413] Horatio Southgate (1812–1894), episcop protestant din Statele Unite ale Americii, s-a consacrat ca şi *misionar pentru dominioanele sultanului*, a vizitat Imperiul Otoman, începând cu 1844, ajungând în teritoriile care azi constituie Turcia, Iranul, Irakul şi alte părţi ale Orientului Mijlociu.

III.1. Problemele politice

Majoritatea observatorilor străini îşi începeau relatările prin prezentarea populaţiei şi a istoriei kurzilor, încercând în acest fel să faciliteze o cunoaştere şi o popularizare a acestora în rândul publicului cititor anglo-saxon. Hubbard, spre exemplu, îşi începea jurnalul de călătorie prin sesizarea unei lipse de interes a călătorilor de până atunci pentru această populaţie, pe care o considera ca fiind marginală şi care locuia într-o zonă de frontieră, clasificată în general simplist de către autorii străini, ca *rasă primitivă, asasini însetaţi de sânge, fanatici religioşi, opresori ai creştinilor*[414].

Balsan, pe de altă parte, sublinia admirativ vechimea acestui popor de trei mii de ani, dar cita un articol din *Le Figaro*, expunând în acest fel viziunea general negativă a occidentalilor faţă de kurzi:

Kurzii nu înţeleg să abandoneze regimul feudal şi patriarhal care exista în aceste teritorii de secole; sunt ataşaţi de cutumele coranice şi nu acceptă laicizarea impusă de guvernul de la Ankara[415].

Soane, pornind de la această imagine negativă a kurzilor în mentalul occidental, afirma că acest teritoriu are o *istorie, familii nobile vechi şi o literatură frumoasă, care, deşi limitată în ochii multora, ar fi o surpriză*[416].

Istoria kurzilor devenea, prin urmare, un imperativ în deschiderea descrierilor de călătorie, un mijloc de a face cititorului cunoştinţă cu subiectul cercetat. Prezentările de acest gen se suprapuneau cronologiei istorice. Astfel, avem fragmente separate, dedicate istoriei antice, medievale şi moderne a kurzilor. Preluate de către observatori din cărţi de istorie sau de la anumiţi locuitori ai acestor teritorii, informaţiile furnizate se refereau la subiecte ca originea numelui de *kurd* şi a etniei lor, la perioada medievală a principatelor autonome sub stăpânire musulmană şi la epoca modernă, dedicată mai mult istoriei unor triburi. Unanimitatea în care observatorii străini subliniau originile mede ale kurzilor, nu era aceeaşi în ceea ce priveşte modalitatea de prezentare a originii numelui de *kurd*. Spre exemplu, Hubbard semnala faptul că populaţia kurdă era cunoscută încă de pe vremea Impe-

---

[414] G. E. Hubbard, *An Expedition to Mesopotamia and Kurdistan*, Ed. William Blackwood and Sons, Edinburgh şi Londra, 1916, p. 211.

[415] François Balsan, *Les Surprises dub Kurdistan*, Ed. Les Éditions J. Susse, Paris, 1944, p. 17.

[416] E. B. Soane, *To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise*, Ed. John Murray, Londra, 1926, p. 367.

riului Asirian, sub numele de *Kardu*, fiind vecini foarte periculoşi ai acestui imperiu, împotriva lor fiind organizate foarte multe expediţii de pedepsire, însă fără succes[417]. Acelaşi autor revenea asupra acestui aspect, amintind de experienţa lui Xenophon, care, trecând cu armata pe acest teritoriu în 401 î.Hr., a stârnit sentimente negative locuitorilor numiţi *Carduchi*, care au aruncat bolovani asupra lor[418].

Relatările privind perioada medievală sunt dominate în scrierile observatorilor străini de personalitatea eroului rasei, Saladin, înfăţişat ca duşmanul lui Richard Inima de Leu şi cel mai mare dintre sultanii Egiptului, provenit din tribul Hakkari[419]. În acelaşi timp, epoca medievală era considerată de autori ca fiind şi cea mai prosperă perioadă din istoria kurzilor, datorită statutului autonom de care se bucurau kurzii în cadrul unui vast imperiu musulman.

În legătură cu această perioadă, Soane remarca statutul dificil al kurzilor din punct de vedere geo-strategic, ca popor locuitor al unui teritoriu mereu atacat de marile imperii: parţi, greci, romani, arabi. El sublinia, însă, în acest context, tăria de caracter a kurzilor, rezistenţa lor în faţa acestor atacuri şi *o mândrie a rasei, de posesori ai acestor dealuri şi ai limbii*[420].

Istoria modernă a kurzilor se confunda cu istoria celor mai proeminente triburi kurde, aflate la interferenţa geografică dintre cele două mari puteri, Imperiul Otoman şi Persan şi, în acelaşi timp, sub permanenta politică de amestec a acestora în treburile interne ale triburilor. Cel mai frecvent prezentate erau triburile Ardalan şi Hakkari. Acesta din urmă, unul din cele mai puternice, independente şi faimoase triburi[421] s-a consolidat foarte mult în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, liderii săi fiind însă înlăturaţi în secolul al XIX-lea de turci[422]. Un alt trib frecvent menţionat de autorii străini era Ardalan, cu capitala la Sina, în provincia cunoscută sub numele de Kurdistanul prin excelenţă al Persiei, capitală cunoscută ca loc al dezvoltării artelor şi poeziei. Soane preciza aspecte legate de originea lor, menţionând faptul că acest trib îşi revendica descendenţa din Saladin, care a făcut parte, la rândul său, din tribul Hakkari. Soane sublinia din nou independenţa totală de care membrii tribului s-au bucurat până când au decis să devină loiali şahilor

---

[417] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 212.
[418] *Ibidem*, p. 213.
[419] *Ibidem*, p. 214.
[420] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 371.
Ibidem, p. 373.
[422] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 214.

persani. Acest lucru nu le-a afectat foarte mult independența, întrucât singura dovadă de supunere era asigurarea unei armate șahului[423].

Alți observatori, de formație diplomatică sau juridică, ca Edmonds, Douglas sau Lyon, și-au dedicat o bună parte a însemnărilor de călătorie, problemelor politice din zonă și, prin urmare, istoriei contemporane a kurzilor, la scrierea căreia au asistat în calitatea lor de diplomați. C. J. Edmonds, consilier al ministrului de Interne al Irakului între 1933 și 1945, William O. Douglas, jurist de formație, fascinat de Orientul Mijlociu, Wallace Lyon, administrator provincial și inspector administrativ în Irak între 1918 și 1944, au zugrăvit momente din istoria politică a kurzilor și implicit a Orientului Mijlociu. Edmonds, spre exemplu, preocupat de disputa asupra Mosulului dintre Marea Britanie și Turcia, participant la desfășurarea acestui conflict diplomatic, a surprins aspecte ca încheierea Tratatului de la Lausanne, în legătură cu care își manifesta surprinderea față de lipsa unei definiri teritoriale clare în această chestiune. Acesta semnala, de asemenea, și desfășurarea tuturor evenimentelor care au precedat încheierea acestui tratat, axându-se, în principal, pe evoluția chestiunii Mosulului: revolta liderului kurd Mahmud Barzani și măsurile ce s-au luat împotriva lui, sosirea comisiei Ligii Națiunilor care urma să se ocupe de problema Mosulului, raportul comisiei, refuzul părții turce de a accepta decizia Consiliului Ligii Națiunilor, rolul important jucat de contele Teleki, membru al Comisiei, care a refuzat soluția împărțirii Mosului între cele două părți, încheierea în cele din urmă în 1926 a unui tratat tripartit între Turcia, Irak și Marea Britanie, prin care se refăceau legăturile între Marea Britanie și Turcia, primirea în Irak a veștii păstrării Mosulului cu entuziasm, mulțumirile guvernului de la Bagdad, transmise Coroanei Britanice[424]. Vis-à-vis de poziția kurzilor față de această decizie, el sublinia faptul că aceștia erau mulțumiți de rezultatul Comisiei, concluzionând că vizita acesteia a dat un imbold naționalismului kurd. Întrebarea pe care și-o punea era dacă Irakul va fi capabil să ducă o politică clarvăzătoare și generoasă față de kurzi, a căror discurs era unul puternic naționalist, dar nu separatist[425].

Pe de altă parte, William O. Douglas, pasionat de zona Iranului, reda într-unul din capitolele însemnărilor sale de călătorie întreg episodul de la

---

[423] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 376.

[424] C. J. Edmonds, Kurds, *Turks and Arabs. Politics, Travels and Research in North-Eastern Iraq 1919–1925*, Ed. Oxford University Press, Londra, 1957, p. 432.

[425] *Ibidem*, p. 434.

Mahabad, începând cu proclamarea Republicii în 1946 şi până la arestarea lui Qazi Mohammed, preşedintele Republicii, apreciind că statutul kurzilor era cel de victime ale intereselor politice ale Marii Britanii, Turciei şi manevrarea lor de către Rusia comunistă[426].

Wallace Lyon, administrator provincial în nordul Irakului, având misiunea de a-i proteja pe kurzii din Irak şi de a servi interesele britanice în zonă, reconstituia evoluţia kurzilor din Irak pe perioada mandatului britanic, descriind evenimente ca revolta şeicului Mahmud şi lupta sa pentru autonomie pe întreg parcursul deceniului al treilea, alegerea regelui Faisal în 1921, rapoartele întocmite de comisia *Ligii Naţiunilor* pentru rezolvarea problemei Mosulului, încheierea tratatului din 1930 între Marea Britanie şi Irak, care punea capăt mandatului britanic[427].

Aceleaşi probleme erau abordate de observatori ca A. M. Hamilton sau Gertrude Bell, toate aceste jurnale aruncând o lumină nu doar asupra originilor problemei kurde, care se va amplifica pe parcursul secolului XX, ci şi asupra relaţiei dintre arabi, kurzi şi britanici. Aceste lucrări formează împreună o literatură despre crearea şi organizarea Irakului în primul sfert al secolului XX, dar şi despre kurzi, ca grup etnic şi ca problemă politică. Mai mult, oferă o privire din interior asupra mandatului britanic în Irak şi relevă importanţa funcţionarilor britanici în teren pentru protejarea intereselor britanice.

III.2. Percepţii ale naturii

În jurnalele de călătorie, pasajele destinate peisajelor descriptive se regăseau îndeosebi în contextul în care natura devenea pentru autor un instrument în încercarea de a demonstra sau de a amplifica episoadele dramatice, petrecute pe parcursul itinerariului propus. Nu de puţine ori, misiunea profesională se asocia cu mândria de a fi străbătut teritorii puţin explorate de europeni, ceea ce le conferea călătorilor o superioritate a cunoaşterii şi a unor experienţe inedite. *Peisajul sălbatic şi exotic* este astfel invocat pentru a conferi dramatism relatării, pentru a scoate în evidenţă

[426] William O. Douglas, *Strange Lands and Friendly People*, Ed. Harper Brothers Publishers, New York, 1951, p. 56.

[427] Wallace Lyon, *Kurds, Arabs and Britons. The Memoir of Wallace Lyon in Iraq 1918–1944*, Ed. I. B. Tauris, Londra, New York, 2002, pp. 84–194.

obstacolele întâmpinate pentru atingerea scopului final, dar și pentru a-l introduce pe cititorul occidental al secolului al XIX-lea în atmosfera exotismului oriental.

Frecvent, descrierile de natură se regăseau în structura jurnalelor de călătorie pentru a servi drept argumente explicațiilor conferite de autori caracterului și organizării societății kurde. Din această perspectivă, putem sesiza o puternică influență a teoriilor iluministe ale *bunului sălbatic* și ale *determinismului mecanicist* cu privire la rolul esențial al climei și al reliefului în modelarea profilului etno-psihic și cultural colectiv. Inducând ideea că munții erau factorul determinant în conservarea structurii sociale și a caracterului kurd, James Baillie Fraser menționa.

Asemănarea dintre kurzi, așa cum sunt ei azi și clanurile montane, așa cum au fost ele acum câteva secole, este izbitoare. Sunt atât de devotați și atașați de munții lor, cum este orice scoțian și elvețian de propriii munți[428].

Aceste caracteristici se regăseau în majoritatea relatărilor călătorilor străini. O particularitate putem remarca în cazul celor aflați în aceste teritorii cu diverse misiuni diplomatice, culturale și administrative ale Franței sau de cele mai multe ori ale *Coroanei Britanice*. Reprezentând interesele administrației țării din care proveneau putem remarca faptul că, în cazul lor, descrierile de natură erau inserate în text din rațiuni pragmatice: uneori pentru a explica felul în care obstacolele naturii au afectat îndeplinirea scopului final al misiunii sau pentru a pune în evidență potențialul solului și subsolului, precum și posibilele beneficii care ar putea rezulta de pe urma unei exploatări a acestora.

Uneori descrierile de natură erau influențate de formația socio-profesională a călătorilor și de natura misiunii lor în aceste teritorii. În cazul tuturor însă, indiferent că erau oameni de știință, diplomați, ingineri, negustori sau simpli aventurieri, putem remarca atenția stârnită acestora de relieful și vegetația unui teritoriu foarte puțin cunoscut.

În ceea ce privește percepția, ca atare, a acestor călători asupra naturii, ea era una dual㠹. Avem, pe de o parte, imaginea unei naturi dezlănțuite, aproape supranaturală, potrivnică omului, iar, pe de altă parte, avem imaginea unei naturi, care se constituia prin elementele specifice ca un Eden terestru. Prin urmare, impresiile călătorilor străini oscilau între aceste două atitudini sau se îmbinau în încercarea de a descrie acest teritoriu cu valențe diletante.

---

[428] J. Baillie Fraser, *Travels in Koordistan, Mesopotamia & including an account of parts of those countries hitherto unvisited by Europeans*, Ed. Richard Bentley, Londra, 1840, p. 90.

Pentru călători, în general, spațiul nu exista în mod obiectiv, ci era o dimensiune socio-culturală care presupunea virtuale achiziții cognitive, dar și lumea Celuilalt[429]. Acest lucru era valabil și pentru spațiul locuit de kurzi. Situat la o distanță considerabilă de locul de origine, acesta căpăta un loc important în procesul de autodefinire.

Nu în ultimul rând, un rol important în percepția spațiului îl avea ideologia preponderentă a secolului al XVIII-lea, care a influențat sensibilitățile colective, manifestate în viziunea asupra cadrului natural. Deschiderea societății înspre alte spații, dezvoltarea dialogului intercultural, dorința de cunoaștere a fenomenelor naturale, peisajul perceput ca un *état d'âme* erau câteva elemente cu influențe decisive asupra relatărilor descriptive.

În mare parte, percepția naturii se suprapunea concepției romantice, astfel încât observăm cum peisajul exotic, specific Orientului se îmbina cu peisajul unei naturi sălbatice, nesupuse omului, care nu făcea decât să îngreuneze înaintarea și cunoașterea acestor teritorii.

La fel ca peisajul montan european al secolului al XVIII-lea, munții din aceste teritorii era cultivați de către călătorii străini ca *obiect estetic.* Însă frumusețea lor alpină era dublată de o sălbăticie originară, deloc atinsă de civilizație, care inducea senzația unui mediu inaccesibil: *un ținut cu vârfuri stâncoase și paralele, strâmtori și pâraie repezi*[430]. Acest aspect este mai accentuat la mareșalul Molkte, care zugrăvea în scrierile sale un peisaj aproape apocaliptic.

...am ajuns la Eufrat, fluviul considerat de împărații romani frontiera naturală a imperiului lor incomensurabil. Toate împrejurimile sunt atât de sălbatice, țărmul opus atât de gol, atât de privat de vegetație, munții atât de impracticabili încât ni se părea că suntem la sfârșitul lumii[431].

Evident, această caracteristică era mai frecvent întâlnită în relatările călătorilor, care se aflau în acest teritoriu cu diferite misiuni administrative, care puteau fi afectate de acest mediu insurmontabil, fie din punct de vedere al orarului, fie din cel al scopului final al voiajului lor. Un exemplu este cel al inginerului britanic A. M. Hamilton. Aflat în Kurdistan, între anii 1928 și 1932, pentru a participa la construcția șoselei Rowanduz (nordul Irakului de azi), el explica particularitățile dificile ale construcției de drumuri în Kurdistan datorate reliefului dificil.

---

[429] Mihaela Grancea, *Călători străini prin Principatele Dunărene, Transilvania și Banat (1683–1789). Identitate și alteritate*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2000, p. 299.

[430] F. R. Maunsell, „Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol. 3, nr. 2, 1894, p. 91.

[431] Maréchal de Molkte, *Lettres du Maréchal de Molkte sur l'Orient*, Ed. Typographie Lahure, Paris, 1872, p. 200.

...construcția drumului în Kurdistan se face cu totul altfel. În multe locuri înseamnă tăierea în roca solidă a muntelui și e nevoie de poduri de oțel pentru a traversa râurile. Lucrul în sine va dura și va costa mai mult...[432]

Totuși, nu putem exclude din analiză, faptul că cei mai mulți călători, în calitate de funcționari ai administrației britanice, determinați de misiunile de prospecție geografică sau pur și simplu de spiritul personal de observație, apreciau munții ca sursă de bogății neexploatate.

În munții Hartoshi și în bazinul râului Zab întâlnim numeroase izvoare sulfurate. Unele sunt izvoare calde, altele dau hidrogen sulfurat, iar altele sulf pur ce poate fi cules de pe crustele aflate pe marginea izvorului. Acesta este foarte prețuit de kurzi, care îl folosesc la fabricarea pudrei de sulf. În ținutul dintre Erzerum și Van, kurzii preferă districtele montane, unde pot să își ducă caprele și oile la păscut și să cultive suficient orz și grâu pentru nevoile prezente... În jurul lacului Van pământul este fertil, rezerva de apă proaspătă este abundentă, iar livezile și viile abundă[433].

Observăm astfel o idee frecvent vehiculată în jurnalele călătorilor străini, conform căreia relieful inaccesibil constituia un obstacol în calea progresului zonei. Alături de relief, clima era o altă caracteristică ce făcea din această zonă un teritoriu extrem de dificil, deloc favorabil pătrunderii civilizației. Același inginer, A. M. Hamilton, descria astfel clima în primul său an în munții din nordul Irakului:

Lunile de vară s-au dovedit a fi mai răcoroase în acești munți din nord decât în câmpiile din sud. Cât despre iarna kurdă știam foarte puține. Se spunea că era extrem de geroasă și ne îndoiam de faptul că vom putea lucra între lunile noiembrie și februarie[434].

Claudius James Rich, relatând conversația sa cu un pașa din tribul Jaf (nordul Irakului), oferea detalii despre climatul din regiunea orașului Suleimania.

Iarna frigul este uneori atât de intens, în special când vânturile de est predomină. Zăpada rezistă la sol uneori de la șase săptămâni până la două luni... Vara climatul este plăcut, cu excepția perioadelor în care bate vântul de est; este un vânt ce bate cu o violență extremă, uneori de la opt până la zece zile succesiv[435].

---

[432] A. M. Hamilton, *Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer in Iraq*, Ed. Faber and Faber Ltd., Londra, 1937, p. 54.

[433] F. R. Maunsell, *op. cit.*, p. 84.

[434] *Ibidem*, p. 56.

[435] Claudius James Rich, *Narrative of a Residence in Koordistan and on the site of Ancient Nineveh with Journal of a Voyage down the Tigris to Baghdad and an Account of a Visit to Shirauz and Persepolis*, Vol. 1, Ed. James Duncan Paternoster Row, Londra, 1836, p. 113.

Constatarea lipsei modernizării, favorizată de aceşti doi factori, clima aspră şi relieful inaccesibil, constituie o caracteristică a relatărilor descriptive asupra zonei. Lipsa unei rețele de comunicații coerente, starea deplorabilă a puținelor drumuri existente[436], alături de mizeria satelor[437], aspectul neglijent al unor orașe mari ca Suleimania[438], lipsa sistemelor de irigare şi practicarea unei agriculturi primitive[439] erau pentru majoritatea călătorilor în teritoriile kurde semne ale absenței totale a modernizării în sens occidental.

Această percepere a teritoriului Kurdistanului ca o zonă cu potențial economic şi agricol, dar puternic înapoiată, neatinsă de civilizație, era o viziune larg împărtăşită de călătorii străini. Spre exemplu, în cazul inginerului britanic A. M. Hamilton, acesta a fost unul din primele lucruri cu care s-a confruntat după sosirea sa în nordul Irakului. El a fost pregătit de unul dintre inginerii de divizie ai *Departamentului de Lucrări Publice al Coroanei Britanice*, maiorul Perry, *pentru condițiile vitrege de viață şi de muncă din acest ținut, ce se află încă în evul mediu întunecat*[440].

Putem observa, însă, că această constatare a lipsei progresului ducea la crearea unui sentiment al superiorității omului occidental, ceea ce ne îndreaptă înspre ideea iluministă a spiritului europo-centrist. Pentru cei mai mulți călători, Kurdistanul era un teritoriu care până la contactul cu occidentalii nu a cunoscut modernizarea sau progresul, motiv pentru care mulți dintre ei se plasau în confortabila poziție de reprezentanți şi executanți ai misiunii civilizatoare a Occidentului în teritoriile rămase înapoiate. Servind în administrația civilă din Kurdistanul Irakian între 1919–1925, C. J. Edmonds, cu prilejul unor relatări despre construirea primei căi ferate din Irak de către germani, constată că zona Kurdistanului era un loc, în care, din antichitate, timpul aproape că a stat în loc.

...germanii au început să construiască calea ferată pe linia Tigrului, principala arteră de comunicații şi comerț dintre orașele Bagdad şi Mosul, fiind în acel moment (1919), drumul din antichitate...[441]

Aceeaşi percepție o depistăm şi la Henry Binder, care asocia Kurdistanul unui teritoriu sălbatic, un soi de *no men's land*, care nu funcționa

---

[436] C. J. Edmonds, Kurds, *op. cit.*, p. 19.

[437] Henry Binder, *Au Kurdistan, en Mesopotamie et en Perse*, Ed. Maison Quantain, Paris, 1887, pp. 111, 172.

[438] Claudius James Rich, *op. cit.*, pp. 80–81.

[439] C. J. Edmonds, *op. cit*, p. 19.

[440] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 45.

[441] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 15.

după alt cod de legi decât cel tribal, *ce până în urmă cu zece ani nu putea fi traversat fără ajutorul și acordul unuia din acești șefi (tribali)*[442], *cu sate așezate în mijlocul sălbăticiei, rupte de restul lumii, cu case mizerabile și locuitori care de multe ori nu au văzut în viața lor europeni*[443].

Prin urmare, perceperea Kurdistanului ca un teritoriu cu un potențial extraordinar, dar neexploatat, datorită lipsei progresului le-a insuflat acestor călători occidentali un oarecare sentiment, nemărturisit direct, că misiunea lor în zonă avea un caracter civilizator. Este cazul mai ales al călătorilor cu misiuni administrative, precum C. J. Edmonds sau A. M. Hamilton.

Relieful inaccesibil și clima aspră nu erau considerate de către călătorii străini ca reprezentând factorii determinanți doar ai înapoierii zonei. Sub influența teoriei iluministe a determinismului mecanicist, legate de influența climei și reliefului asupra temperamentului colectiv, cei mai mulți călători identificau acești doi factori ca fiind principale cauze ale caracterului neospitalier și ale înclinației înspre banditism a kurzilor. Deși este o idee vehiculată de mai mulți călători, Henry Binder insista mai mult asupra acestui aspect, descriind cu lux de amănunte conflictul cu un grup de săteni care se împotriveau șederii lor în propriul sat:

Vrem să poposim, dar la început ni se refuză chiar și orzul pentru cai. În sfârșit, unii dintre ei par a se răzgândi și ne oferă orzul cerut. Când mă pregăteam însă să dau ordinul de campare, șapte sau opt indivizi cu o înfățișare nu prea calmă sosesc înarmați până în dinți, invitându-ne să plecăm; oamenii refuzau să plece pretinzând că, caii sunt prea obosiți. Localnicii au început să ne amenințe; oamenii mei se încăpățânau. Dacă rămâneam acolo era foarte clar că urma să fim jefuiți. Cum trebuia să încheiem această scenă, iar loviturile de bici nu îi potoleau pe aceștia, mi-am scos revolverul și m-am apropiat de ei: văzând arma la două degete de ei, s-au decis să plece. Alți săteni ne-au urmat și au aruncat în noi cu pietre, însă din fericire niciunul din noi nu a fost rănit[444].

Tot el considera că prezența grotelor era un element al reliefului kurd *ce favorizează jafurile, constituind un adăpost pentru hoți*[445]. Din acest punct de vedere, J. Baillie Fraser considera că acest lucru compromitea chiar și misiunile arheologice, întrucât vestigiile antice, păstrate pe teritoriul Kurdistanului, nu erau accesibile din cauza pericolului jafurilor, subliniind în acest sens că

[442] Henry Binder, *op. cit.*, p. 104.
[443] *Ibidem*, pp. 102–103.
[444] *Ibidem*, p. 104.
[445] *Ibidem*, p. 205.

după părerea *khanului* din satul Osnu, aproape de Rowanduz, *o călătorie de documentare este o adevărată nebunie*[446].

Pe întreg parcursul descrierilor naturii oferite de călătorii străini, toate aceste elemente: relieful, clima, înapoierea și caracterul oamenilor reprezentau elemente interconectate, care exercitau influențe reciproce unele asupra altora, fiecare sporind senzația unui teritoriu al dezolării și ostilității față de străin.

Kurdistanul se dezvăluia treptat ca o *țară schimbătoare*[447], ca un teritoriu al contrastelor. Prin urmare, satelor sărace și murdare li se opuneau situri antice, cu *fortificații magnifice*[448], considerate de călători surse de materiale arheologice, care ar putea conduce *la descoperiri istorice, dacă nu chiar teologice, foarte interesante*[449]. Relieful ostil contrasta cu *câmpii lungi străbătute de torente de apă*[450], cu dealuri acoperite de *livezi de smochine și rodii*[451], cu *grădinile și moscheile orașelor*[452]. Sălbăticia munților era dublată de descrierea unor peisaje montane idilice, care deveneau reprezentări ale acestor teritorii ca locuri paradisiace, învăluite în exotismul oriental atât de cultivat în epocă și mai ales în relațiile de călătorie din mediul lingvistic francez și englez.

Munții sunt acoperiți de stejari și platani, văile pline de măslini, nuci, grenadini, vii și lauri de trandafiri; grâul semănat în pământul brun dă randamentul cel mai bogat[453].

Remarcăm descrierea peisajului pe baza unor imagini aflate în relație antitetică și animate de elemente biblice. Mareșalul Molkte, căruia împrejurimile Eufratului îi inspirau sentimente dezolante, *de sfârșit de lume*, ulterior, în *Scrisoarea XLV Les Montagnes du Kurdistan*, extaziat în fața frumuseții naturale a locului, afirma:

...acolo unde omul nu a făcut nimic, natura produce ierburi magnifice, emailate de milioane de flori in culorile cele mai variate, învigorată fiind în fiecare seară de norii care se adună în jurul piscurilor vecine...[454]

---

[446] J. Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 91.

[447] *Ibidem*, p. 52.

[448] Maréchal de Molkte, *op. cit.*, p. 219.

[449] *Ibidem*, p. 59.

[450] Gertrude Bell, *The Letters (9 noiembrie 1921)*, în The Getrude Bell Archive, *http://www.gerty.ncl.ac.uk/*, accesat la 18 decembrie 2008.

[451] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 162.

[452] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 84.

[453] Maréchal de Molkte, *op. cit*, pp. 241–242.

[454] *Ibidem*, p. 242.

Senzația unui peisaj biblic este sporită atunci când autorul descrie flora și fauna acestui loc ca pe o arcă a lui Noe: *capre vaci, cai, oi creează bunul lumii*[455] sau ca pe un paradis terestru neexplorat de om, *întrucât niciun naturalist nu a studiat comorile găzduite de acești munți*[456].

Acest delir descriptiv al lui Molkte se încheie abrupt prin sublinierea antinomiei dintre această țară extraordinară, ca potențial, și caracterul kurd. Motivul Paradisului pierdut, pe care îl regăsim la Molkte, anima majoritatea descrierilor acestui spațiu, construite pe criteriul antitezei dintre dimensiunea edenică a locurilor, absența umanității și a unui nivel de progres al oamenilor din aceste locuri.

....dacă o țară atât de înzestrată rămâne pe trei sferturi necultivată, cauza nu trebuie căutată decât în trista situație socială a locuitorilor. Kurdul este aproape din toate punctele de vedere opusul vecinului său, arabul; gustul pentru banditism este singurul lor element comun, dar și din acest punct de vedere arabul este mai mult hoț, iar kurdul mai mult războinic[457].

Henry Binder sublinia și el incapacitatea acestor oameni de a valorifica resursele locului. *Nu cred că există o țară mai frumoasă, spulberată de hoți decât asta. Se vede că a fost cândva un loc fericit pentru mulți. Acest lucru reieșea din numeroasele case fără acoperiș așezate în cotloane adăpostite, la umbra nucilor, duzilor, înconjurate de vii. Acum totul era tăcut și dezolant și era foarte clar că nu era o decădere naturală*[458].

Impresiile lăsate de peisajele acestor teritorii, de cele mai multe ori erau puternice și generau pasaje descriptive ce prezentau aceste locuri ca un paradis terestru.

...dealurile sunt intersectate de numeroase cursuri de apă, urcând și coborând ca o mare agitată cu valuri mari, care se ridică la o înălțime considerabilă, până ce se lovesc de stâncile gri ale munților... aici... cresc păduri de plopi și nuci, unde grădinile produc cele mai mari și mai gustoase pere, mere, prune, piersici și struguri. Primăvara, pe pantele înalte ale văilor se înalță vii de struguri negri, care se pare că sunt cele mai rezistente plante din zonă, întrucât stau toată iarna îngropate sub zăpada groasă, pentru a fi expuse apoi verilor fierbinți, fără a fi irigate; și totuși produc tone de fructe[459].

---

[455] *Ibidem*, p. 243.

[456] *Ibidem.*

[457] *Ibidem.*

[458] James Baillie Fraser, *op. cit.*, pp. 145–146.

[459] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 53.

Deşi admiraţia faţă de manifestările naturii era o trăsătură comună a călătorilor în aceste locuri, raţiunile acestor descrieri nu au fost tot timpul legate de sensibilitatea faţă de peisajele pastorale, specifică spaţiului lingvistic francez, german şi anglo-saxon. De multe ori, raţiunile politice şi economice erau cele care conturau percepţia acestui teritoriu ca Eden pierdut. Altele făceau parte din acea sete de cunoaştere a lumii, specifică secolului al XVIII-lea şi sunt o expresie a interesului manifestat în această perioadă pentru ştiinţele naturii. Este şi cazul descrierilor prezentate de căpitanul F. R. Maunsell la *Royal Geographical Society din Londra*, aflat în Kurdistan, în calitate de reprezentant al Corpului Regal de Ingineri ai Coroanei.

Drumul înspre Lacul Van a dezvăluit un ţinut fără copaci, dar cu multe surse de apă şi cu multe păşuni.

În jurul lacului Van pământul este fertil, rezervele de apă bogate, iar grădinile şi viile abundă.

Numărul de pâraie din aceste văi montane este foarte mare...şi sunt împădurite cu stejari şi ienupări în cea mai mare parte, dar se văd şi nuci, frasini, ulmi şi plopi pe malurile pâraielor.

În câmpia bazinului Tigris, în special, pe malul stâng, de la Mosul până la râul Zab se întind culturi de grâu, porumb, mei, bumbac şi cânepă. Următoarea zonă se află la aproximativ 2000 până la 4500 de picioare şi este probabil cea mai fertilă zonă a Kurdistanului. Este format din stâncile joase ale lanţurilor de munţi principali, tăiate de numeroase văi şi strâmtori, iar dealurile sunt acoperite de stejari. Numeroasele pâraie sunt utilizate la creşterea orezului pe pantele dealurilor; există numeroase vii, livezi, iar culturile de tutun, porumb şi grâu sunt foarte productive[460].

Motivul Paradisului se îmbina pe măsura înaintării în descriere cu conceptul *bunului sălbatic*. Astfel, în reprezentarea acestor teritorii ca locuri edenice, societatea existentă reprezenta un dat firesc[461], aflat într-o deplină concordanţă cu natura. Acest teritoriu apărea călătorilor ca un Eden ignorat, uitat de lume, datorită poziţiei sale geografice şi politice marginale, dar în care era regăsită o societate idilică, ce încă funcţiona după legile naturii.

Vara şi toamna culoarea predominantă a ţării este aproape uniform, sepia sau teracota şi aspectul său poate fi dezolant. Însă primăvara suprafaţa sa este acoperită cu o iarbă luxuriantă şi o varietate nenumărată de flori săl-

[460] F. R. Maunsell, *op. cit.*, pp. 55–84.

[461] Mihaela Grancea, *op. cit.*, p. 302.

batice, iar natura sa spartă asigura adăposturi pentru corturile negre din păr de oaie, nu numai pentru nomazi, dar și pentru sătenii sedentarizați, care sunt obișnuiți să mute satele lor infestate de purici în acest sezon. În ținutul dintre Erzerum și Van, kurzii preferă districtele de munte unde pot să își ducă la păscut caprele și oile și să cultive orz și grâu, atât cât le este necesar pentru traiul prezent[462].

Extrem de interesantă era inserția concepției asupra vieții fericite, specifice secolului al XVIII-lea, care apărea ca o aplicație a motivului *bunului sălbatic*[463]. *Grădinile naturale din jurul orașelor, în care oamenii se retrăgeau temporar*[464], despre care vorbea Henry Binder, îmbinau ideea romantică a parcurilor naturale cu concepția iluministă asupra fericirii, conform căreia visul vieții fericite presupunea separarea de societate și recurgerea la existența izolată.

III.3. Cultul antichităților

Întâlnim combinația între două motive romantice, acela al exotismului, convertit în înclinația de a descoperi Orientul și încercarea de recuperare a trecutului, prezentă prin atenția acordată de călători ruinelor antice. Tema ruinelor, expresie a sensibilității romantice, alături de reprezentarea plastică sau poetică a monumentelor, ilustra victoria naturii asupra istoriei; motivul ruinelor, moralizator, transforma monumentele în martori ai eșecurilor orgoliului uman[465]. Încercarea de reconstruire a trecutului și fascinația acestor locuri exotice îi determina pe călători să facă aprecieri extrem de diferite, care oscilau de la exaltarea în fața urmelor lăsate de trecut și până la aprecieri pragmatice sau critice, asupra monumentelor. Secolul al XIX-lea, fiind o perioadă de proliferare a misiunilor arheologice franceze, englezești și germane în Orient și epoca în care arheologia își adjudeca statutul de știință, observăm, sub influența acestei evoluții, căutarea de-a dreptul asiduă, în cazul unor călători străini, a ruinelor antice.

Horatio Southgate, misionar al Bisericii Episcopale Protestante din SUA, făcea o observație relevantă în ceea ce privește percepția vestigiilor antice, care se extindea în cazul tuturor călătorilor străini fără nicio excepție:

---

[462] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 16.

[463] Mihaela Grancea, *op. cit.*, p. 302.

[464] Henry Binder, *op. cit.*, p. 196.

[465] Alexandru Ciorănescu, *Barocul sau descoperirea dramei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 83.

Nu eram un explorator al ruinelor, dar nu refuzam niciodată să le am în fața ochilor[466].

Chiar și diplomații Baillie Fraser și C. J. Edmonds, sau chiar și Maunsell, interesat mai mult de relief și vegetație, semnalau cu toții prezența sau pur și simplu absența ruinelor din peisaj.

Urumia, deși un oraș antic, cunoscut pe vremea romanilor, azi nu posedă niciun fel de antichități. Un turn vechi și o moschee de arhitectură arabă, construite acum șase sau șapte sute de ani, cu greu se încadrează în această categorie[467].

Surprinzător, dar foarte relevant în ceea ce privește preocuparea pentru trecut și interesul pentru Orient al intelectualității occidentale a secolului al XIX-lea este faptul că A. M. Hamilton, de formație inginer constructor, dedica o adevărată odă vechimii orașului Erbil:

...acolo se întindea unul din cele mai vechi orașe locuite de pe fața pământului.

Mark Twain spunea despre Damasc că ar fi unul din cele mai vechi orașe din lume, dar Damascul este un mic copil față de Erbil. Urul caldeenilor poate că este la fel de vechi, la fel și Babilonul, dar niciunul dintre acestea nu a fost locuit continuu mii de ani, din zorii istoriei și până în prezent. Un asemenea record nu poate pretinde decât Erbilul[468].

Descrierea lui Hamilton continua cu o exaltare și o grijă pentru detaliile istorice ale acestui loc, specifice unui erudit.

Este înregistrat în Scripturi că orașul Arbela(Araba-Ilu-Cei patru zei) a făcut parte din grupul celor patru orașe ale lui Assur, adică Assur, Ninive, Nimrod și Arbela. Arbela a fost leagănul religios al acestei civilizații pre-asiriene, probabil pentru că este cel mai vechi dintre aceste orașe. Chiar și atunci, în urmă cu 3000 de ani, era un oraș vechi care păstra templele zeilor și zeițelor din perioada sumeriană.

Aici, la Erbil, a fugit Darius, după înfrângerea sa istorică de către Alexandru cel Mare, primul cuceritor european în Asia. Marea bătălie s-a dat

---

[466] Horatio Southgate, *Narrative of a tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia with Observation on the Condition of Mahommedanism and Christianity in those Countries*, Vol. 2, Ed. Appleton & Co., 1840, p. 118.

[467] James Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 27.

[468] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 46.

în 331 î.Hr., la numai câteva mile de malurile râului Zab. Alexandru a intrat apoi în munții Kurdistanului și numele său, Iksander este respectat azi în Orient și este păstrat în multe din legendele și toponimele de aici.

Pentru o vreme se spune că a fost reședința faimosului Saladin, care i-a respins pe cruciați în secolul al XII-lea[469].

Pentru cei veniți aici în misiuni arheologice, aprecierile se transformau în mărturii pline de emoție asupra contemplării vestigiilor antice. Pentru Henry Layard, cunoscut ca și arheologul Ninivelui, colecția de *sculpturi, basoreliefuri și inscripții* reprezenta *ruine care au propria lor personalitate și voce*[470]. Cei mai mulți dintre ei, impresionați de aceste reminiscențe artistice ale unor civilizații dispărute ofereau descrieri amănunțite atunci când descopereau sau întâlneau, din întâmplare, un monument antic, fie că era vorba despre ruinele unui palat imperial, de o inscripție cuneiformă sau de o simplă monedă. Descriind palatul lui Sargon, regele Akkadului, Henry Binder afirma:

Camerele interioare ale acestui palat erau garnisite de jur împrejur cu plăci de marmură și pietre sculptate, reprezentând soldați sau scene de vânătoare sau pescuit, Tigrul cu peștii săi sau oaze de palmieri. Găsim aici inscripții lungi, adesea chiar pe sculpturi. De asemenea, fragmente de sfinx, lei și tauri imenși, înaripați, și pe toate sunt gravate caractere care par să povestească un eveniment important din istorie. Cărămizile arse par să fi servit mai degrabă ca și tăblițe sau cărți decât ca materiale de construcție[471].

Întâlnim însă și constatări critice ale călătorilor străini, acestea fiind legate, pe de o parte, de atitudinea deplorabilă a autorităților otomane față de monumentele antice din imperiu, deplângând indiferența acestora și revoltându-se în fața dificultăților legislative impuse de birocrația otomană pentru explorarea arheologică a acestor situri.

Revenind la Ninive și la vizita noastră. Deși nu a fost săpată decât o mică parte din movilă și în ciuda faptului că multe piese așteptau să fie scoase la lumina zilei pentru a revela din secretele marelui imperiu dispărut, lucrările au fost suspendate prin ordinul unui guvern care nu este preocupat să descopere aceste bogății, astfel încât îi împiedica și pe alții să le cerceteze. Poarta refuza să emită firmanul necesar pentru a relua săpăturile și, chiar dacă

---

[469] *Ibidem*, pp. 46–47.

[470] Austen Henry Layard, *Niniveh and its Remains*, Vol. 1, Ed. John Murray, Londra, 1850, p. 35.

[471] Henry Binder, *op. cit.*, pp. 247–248.

printr-o întâmplare l-ar acorda, ar fi cu condiția ca toate operele de artă descoperite să îi aparțină[472].

Constatări critice întâlnim la câțiva călători străini și cu privire la relația dintre autohtoni și materialele monumentale ale istoriei lor vechi. Nu de puține ori, ei deplângeau lipsa de interes pe care urmașii celor care le-au creat o manifestau față de aceste monumente din vechime. În opinia celor mai mulți călători, această atitudine era pusă pe seama ignoranței în care trăiau localnicii. G. E. Hubbard, descriind orașul Elvend, spunea:

Aici a existat un oraș înfloritor în perioada sasanidă, iar ruinele lui acoperă o distanță mare la nord de orașul modern. Nu mai există multe construcții păstrate în picioare, dar mai sunt două structuri impunătoare care sfidează atacurile vandaliste ale localnicilor care văd în aceste monumente ale celei mai glorioase epoci a țării lor, nimic mai mult decât o sursă de blocuri de piatră pentru cocioabele lor mizerabile[473].

În general, aceste antichități akkadiene și asiriene contrastau în jurnalele de călătorie cu descrierile peisajului social dezolant. Starea lor de conservare și atitudinea autohtonilor în acest sens, semnalate în jurnalele de călătorie sugerează lipsa memoriei colective a acestora și dezinteresul pentru recuperarea trecutului.

III.4. Spațiul urban

Orașul este axa legăturii și a cunoașterii Celuilalt. În acest spațiu al contrastelor naturii orașele erau cele care conturau și furnizau elementele cultural-definitorii ale acestei lumi. Astfel, orașul devenea imaginea materială a acestei civilizații. Prin componentele semnalate, străzile înguste, moscheea, bazarul, vegetația exotică, orașele kurde deveneau expresia tiparului oriental urban. Lipsea însă, de multe ori, opulența descrierilor asupra Levantului, înlocuită aici de un peisaj dezolant, învăluit în mizeria sărăciei.

Peisajele urbane redate sunt extrem de cuprinzătoare și coerente, fiind surprinse aspecte ca așezarea geografică, structura arhitectonică, înfățișarea străzilor, obiceiurile locale, concretizate în civilizația gestuală, atitudinea față de religie, igiena corporală și a locului, aspecte ale vieții cotidiene.

Statutul de țară schimbătoare, adjudecat de majoritatea călătorilor străini Kurdistanului, este confirmat și de spațiul urban care dezvăluia călăto-

[472] *Ibidem*, p. 247.

[473] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 163.

rului, pe de o parte, oraşe, adevărate sălaşuri ale sărăciei, mizeriei şi înapoierii, iar, pe de altă parte, peisaje exotice cu vegetaţie luxuriantă, păsări colorate şi rare, clădiri bogat ornamentate, portice, fântâni arteziene, interioare luxoase şi haremuri, stereotipul clasic al oraşului oriental în viziunea occidentală.

În viziunea autorilor străini, aceste oraşe sărace erau percepute, în general, ca aşezări periferice din punct de vedere politic şi al civilizaţiei oriental-otomane. Pentru unii din ei, care vizitaseră deja şi alte oraşe din Imperiul Otoman, oraşele kurde păreau mai mult nişte sate arabe:

Casele obişnuite din Suleimania sunt de fapt nişte cocioabe din lut, ceea ce face ca locul să pară mai mult ca un sat arab mai extins[474].

Nu de puţine ori intrarea în oraşe, aspectul lor estetic le provoca călătorilor sentimente de profundă dezamăgire. Peisajul dezolant al Suleimaniei îl determina pe Baillie Fraser să afirme *că Kurdistanul este o ţară disturbată, care provoacă adesea dezamăgiri călătorilor*[475].

Toţi călătorii par să semnaleze anumite elemente comune, ca aşezarea geografică a oraşelor pe platouri întinse, în văi sau pe dealuri străbătute de cursuri de apă, peisajul etno-confesional cosmopolit, structura arhitectonică, caracterizată prin clădiri din lut, prezenţa moscheei şi a bazarului.

Locuitorii Mosulului sunt un melanj unic de caldeeni primitivi, arabi şi kurzi, perşi şi turci[476].

Acelaşi lucru îl remarca Edmonds atunci când descria populaţia oraşului Kirkuk, formată din *25.000 de locuitori din care majoritatea turcomani, un sfert kurzi, urmaţi de mici colonii de arabi, creştini şi evrei*[477].

Suleimania, oraşul cel mai des vizitat de călătorii occidentali, era descris ca *un oraş cu case din pământ, puţin rezistente la intemperiile vremii.* Baillie Fraser remarca faptul *că doar bazarul era poate într-o stare mai bună, plin cu magazine ale unor negustori ce se ocupau cu comerţul la bucată sau cu negustori ambulanţi care vindeau mărfuri ieftine*[478].

Claudius James Rich nota, ca o contrapondere a aspectului mizerabil al oraşului, faptul *că are cinci khani, două moschei şi o baie publică ce arată foarte bine*[479].

---

[474] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 85.
[475] James Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 155.
[476] Maréchal de Molkte, *op. cit.*, p. 30.
[477] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 265.
[478] J. Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 152.
[479] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 85.

Descriind oraşul Van, Baillie Fraser spunea că *străzile sunt înguste, întortocheate şi murdare; bazarele sunt mici şi nu prea comode pentru plimbări din cauza râuleţelor care curg pe mijlocul străzii*[480].

Diferenţele între aşezările urbane decurgeau din situaţia materială a locuitorilor, adânc imprimată în aspectul locuinţelor, al străzilor şi al vestimentaţiei lor. Intrând în oraşul Amadia, Henry Binder afirma:

Oraşul nu este decât un morman de ruine în care vegetează o populaţie mizerabilă[481].

Unul din elementele constante ale aşezărilor urbane kurde, care se distingea în jurnalele de călătorie, era vegetaţia luxuriantă, uneori descrisă ca formând adevărate oaze în mijlocul peisajului urban tern.

Străzile din mijlocul oraşului Van sunt extrem de plăcute, pământul este foarte bătut, dar inegal. De cele două părţi ale străzii curg râuleţe care distribuie apa pe proprietăţile oamenilor şi care întreţin sub bordura arborilor o răcoare agreabilă. Pe măsură ce strada se lărgeşte şoseaua rămâne de aceeaşi lărgime, dar la fiecare colţ rândurile de arbori se triplează, cvadruplează; arborii sunt presăraţi ca într-o pepinieră. Seara trebuie să fim foarte atenţi pentru a nu cădea în aceste râuleţe, nu putem ieşi fără lanterne, însă pe timpul zilei drumul care conduce la oraş formează un loc ideal pentru o plimbare de douăzeci de minute[482].

De asemenea, din perspectiva arhitecturii urbane în jurnalele de călătorie se pot distinge trei elemente centrale constant urmărite: bazarul, moscheea şi locuinţa *khanului*. Fiecare din aceste trei elemente făceau parte din efortul de reprezentare a Celuilalt, ele constituind aspecte definitorii fundamentale, mai ales în raportul de faţă, Apus/Răsărit.

Spre exemplu, încercarea de definire a acestei lumi din perspectiva identităţii religioase ducea la semnalarea moscheelor. Acestea erau un element important atât în perceperea alterităţii, cât mai ales în delimitarea propriei identităţi. Comportând simbolul religiozităţii musulmane, moscheea marca diferenţa faţă de *Celălalt*, distingându-i în acelaşi timp identitatea.

Locuinţa *khanului* reflecta interesul pentru elite ca factor reprezentativ pentru ierarhiile sociale, specifice locului. Foarte interesant din acest punct de vedere este faptul că mizeria generalizată din anumite oraşe îi determina pe călători să piardă din vedere aspectul diferenţelor sociale, iar în acest

---

[480] Henry Binder, *op. cit.*, p. 134.

[481] *Ibidem*, p. 197.

[482] J. Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 153.

context doar locuința *khanului* sau guvernatorului era singura care indica o oarecare departajare a elitei de masa locuitorilor, prin magnitudinea casei, dar nu prin înfățișarea fastuoasă.

Bazarul era mai mult decât un loc al tranzacțiilor comerciale, un spațiu în care sfera publică se îmbina cu cea privată. Era locul în care oamenii trăiau *social*, exprimând ideea religiei musulmane asupra moralei publice.

Printre puținele orașe kurde care se încadrau cel mai bine prototipului de oraș oriental atât de admirat de occidentali era orașul Urumia, care întrunea fastul, opulența și exotismul, a căror lipsă dezamăgea atât de puternic în alte orașe ca Mosulul sau Van.

Înaintea răsăritul soarelui eram în drum spre orașul Urumia; și nicăieri, în mod sigur nu în Orient, nu îmi amintesc să fi trecut printr-un ținut mai bogat. Peste tot în jurul nostru, oriunde ne întorceam privirea vedeam fâșii lungi de bumbac, orez, plante de ulei de ricin, vii, livezi, câmpii de porumb și grâu... rânduri de sălcii, plopi ș jojoba... Intrând în oraș, am mers direct la casa guvernatorului, Nejeff Koolee Khan, nobil de mare rang... După ce am stat o bună bucată de vreme mi s-a spus că camera este gata și am urmat un servitor al acestui mare om până în ceea ce se numește dewan khaneh. Este partea unui palat imens, construit de tatăl său și de bunicul său... Apartamentul în care stau este lung de treizeci de metri, cincisprezece metri în lățime, cam douăzeci de metri înălțime și boltit foarte frumos. Pereții sunt prevăzuți cu nișe cu o formă arcuită sau pătrată, iar clădirea întreagă, pereții și acoperișul sunt vopsiți în alb, albastru roz și auriu, cu excepția a trei metri de la pământ, care sunt pictați în culoare somon, ornamentați cu flori în culori intense, toate în vopsea-ulei; de asemenea, în partea de sus a coloanelor am văzut ornamente colorate extraordinar, iar la capăt se vede o fereastră splendidă cu sticlă pictată, care se termină într-un arc gotic: aș vrea să vă pot explica mai bine tiparul. Este inimaginabil de frumos și îmi aduce aminte de una din cele mai bogate figuri ale caleidoscopului.

Pe de altă parte, mai există două ferestre mici, construite în mod similar, podeaua este din faianță, dar este acoperită cu covoare. Palatul conține multe alte camere mici de o frumusețe egalabilă cu cea descrisă; de fapt, știu foarte puține locuri în Persia, care să se compare cu acesta, cu excepția Ispahanului, întrucât, spre deosebire de clădirile din ziua de azi, acesta este construit din cărămizi și mortar[483].

[483] Baillie Fraser, *op. cit.*, pp. 52–53.

Pe lângă aceste descrieri din perspectivă estetică, autorii abordau şi problema întemeierii istorice sau mitice a oraşelor. Asemenea reflecţii erau determinate de multe ori de contemplarea ruinelor antice, găsite în incinta oraşelor kurde sau în împrejurimile lor.

Un studiu a cinzeci şi una de inscripţii din Kirkuk au arătat că oraşul se ridică pe oraşul antic Arrapha (poziţia iniţială este încă un subiect de controversă)[484].

Numele de Van a fost dat acestui oraş după numele unui rege asirian, al doilea fondator al său. Veritabila sa fondare coboară până la Semiramis, care după Moise din Khorene ar fi venit cu treizeci de mii de muncitori din Asiria pentru a construi grădini şi palate ale căror renume se păstrează până azi, chiar dacă nu a mai rămas nicio urmă din ele. Semiramis a fost frapat de frumuseţea peisajului lacului Akthamar (lacul Van) şi a decis să îşi ridice aici o reşedinţă[485].

Interesul pentru istoria aşezărilor urbane reieşea inclusiv din semnalarea de către călători a absenţei ruinelor antice:

Urumia, deşi un oraş antic, cunoscut pe vremea romanilor, azi nu posedă niciun fel de antichităţi. Un turn vechi şi o moschee de arhitectură arabă, construite acum şase sau şapte sute de ani, cu greu se încadrează în această categorie[486].

Descrieri mai pragmatice găsim în cazul călătorilor aflaţi aici cu misiuni administrative sau diplomatice de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi mai ales de la începutul secolului al XX-lea. Acestea erau determinate nu numai de formaţia profesională a călătorilor, descrierile reflectând mai degrabă interesele colonialiste ale Marii Britanii din această perioadă. Foarte interesantă în acest sens este comparaţia între descrierea oraşului Suleimania făcută de James Baillie Fraser în 1840 şi cea făcută de C. J. Edmonds între anii 1919 şi 1925, după ce Marea Britanie a devenit conştientă, în urma unor studii de prospecţie a solului, efectuate în 1912, de o comisie special formată în acest scop, de bogăţia resurselor de petrol, existente în subsolul teritoriului locuit de kurzi.

Dacă în 1840 diplomatul Baillie Fraser semnala doar aspecte demografice sau arhitectonice, afirmând chiar *că Suleimania este un paşalâc mic,*

---

[484] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 289.

[485] Henry Binder, *op. cit.*, p. 137.

[486] Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 57.

niciodată foarte bogat sau puternic[487], în 1925, Edmonds, tot diplomat, realiza o descriere a districtului Suleimania, presărată de evaluări ale potențialului economic al zonei, subliniind anumite detalii cu privire la descoperirea și bogăția resurselor petroliere din zonă, prefigurând astfel rolul pe care îl va juca petrolul în politica imperial-colonială britanică de la sfârșitul Primului Război Mondial.

Economia regiunii are, în primul rând, un caracter agrar și pastoral. Principalele semănături sunt acelea de porumb și grâu... Cea mai profitabilă recoltă este aceea de tutun, din care doar districtul Suleimania a produs 2.500, 3000 de tone pe an... Alte produse locale sunt lâna, nucile, strugurii, guma extrasă din plante... Dezvoltarea industriei petroliere, cu centrul la Kirkuk, a început de asemenea la câțiva ani după trecerea mea pe acolo[488].

Aprecieri în acest sens regăsim și la Hamilton, care, călătorind cu trenul de la Bagdad la Kirkuk, trecând pe lângă unul din atelierele *Oil Irak Petroleum Company*, auzea de la un angajat al companiei povestea descoperirii petrolului de la Baba Gurgur de lângă Kirkuk.

Când au lovit solul, petrolul a ieșit cu o forță terifiantă, astfel încât uneltele de foraj au zburat din puț, iar petrolul a țâșnit în sus într-un nor negru și coborând apoi asupra mașinilor. A început să se verse apoi în văile secate și în excavațiile dimprejur. Din fericire, această țâșnitură nu a luat foc, dar câțiva oameni și-au pierdut viața prin asfixiere, în timp ce alții au săvârșit acte de eroism pentru a-și salva camarazii.

Acest câmp de petrol s-a dovedit a fi unul din cele mai mari câmpuri petroliere din lume și după construirea conductei de petrol, o mare realizare inginerească, în ținutul steril dintre Kirkuk și Marea Mediterană, unde vasele comerciante sunt asigurate acum cu petrol, iar rafinăriile îl distilează pentru automobilele și aeroplanele din Europa[489].

Cunoașterea locurilor de către călătorii străini era una aparentă și nu în profunzimea și intimitatea locului. În acest sens, estetica locului le inducea acestora concluzia asupra caracterului oamenilor, fără un contact direct prealabil. Înapoierea era astfel asociată cu barbaria, iar sărăcia cu ignoranța. Se constată o distanță culturală insurmontabilă între observatori și obiectul observat, dominată de poziția și prejudecățile perspectivei europocentriste.

---

[487] *Ibidem.*

[488] C. J. Edmonds, *op. cit.*, pp. 20–21.

[489] A. M. Hamilton, *op. cit.*, pp. 43–44.

Astfel, observațiile asupra alterității deveneau mult mai indulgente atunci când călătorii semnalau pătrunderea unor elemente ale civilizației occidentale în acest univers marginal. Ele erau prezentate de călătorii europeni ca speranțe palide ale unei posibilități de salvare a acestui teritoriu, care în opinia multora din aceștia părea a nu mai avea nicio șansă de a ieși din ignoranță. Se crea astfel relația antinomică dintre propriul spirit progresist, civilizator și cultura alterității marginale, primitivă și barbară, care devenea automat posibil obiect al civilizării, occidentalizării și colonizării.

III.5. Trăsături etnopsihologice

Pentru unii autori, kurzii vorbeau pentru ei înșiși, se autodescriau, erau prezențe active ale narațiunii, pe când pentru alții erau obiecte imobile, încadrate unui bloc monolitic oriental, sălbatic, primitiv, fără dreptul de a vorbi despre sine, pentru că erau incapabili intelectual să se autodescrie mai bine decât putea să îi perceapă un european. Modelele de percepție asupra kurzilor oscilau între două extreme, acela de virtute umană și acela de corupere umană. Prin urmare, întreg caracterul lor era construit pe două dimensiuni majore, una negativă și una pozitivă.

În viziunea unor călători, în anumite privințe, kurzii se încadrau prototipului orientalului prezent în mentalul colectiv european al secolului al XIX-lea: lipsiți de energie și inițiativă, înclinați înspre intrigi, șiretenie, cruzime, minte dezordonată, letargici și suspicioși, opuși în toate clarității, francheței și nobleței anglo-saxone[490]. Baillie Fraser, spre exemplu, citând jurnalul doctorului Ross, prezent la reședința britanică de la Bagdad, creiona un portret al kurzilor ca ființe aparținând unei lumi primitive și austere, atribuindule astfel elementele caracteristice orientalului în mentalitatea occidentală: crud, ursuz, înapoiat.

Oamenii nu par să știe prea mult despre lucrurile bune din această lume. Chiar și oamenii de rang mai înalt sunt îmbrăcați prost, iar casele lor sunt cocine de porci. Sunt niște sălbatici ursuzi[491].

Una din temele definitorii ale caracterului kurd prezentate în conținutul jurnalelor călătorilor străini era decadența oamenilor și a locului ma-

---

[490] Edward Said, *Orientalismul. Concepțiile occidentale despre Orient*, Ana Andreeescu și Doina Lică (trad.), Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, p. 51.

[491] Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 41.

nifestată printr-o serie de particularități etno-culturale negative. Una dintre acestea era ignoranța care se extindea de la nivel popular și înspre nivelul elitelor, degenerând în alte trăsături negative cum ar fi: barbaria, sălbăticia, neospitalitatea, caracterul belicos și hoția.

Uneori, această ignoranță era accentuată strict în sensul ei clasic de analfabetism, lipsă a civilizației și înapoiere. Fraser îi descria pe kurzi ca *oameni care nu par să știe prea mult despre lucrurile bune din această lume*[492], iar Binder aducea exemple concrete în acest sens, povestind întâmplarea tratării unui pacient, care întâlnea pentru prima dată în viață un doctor.

Îl întreb unde îl doare. El îl privește pe traducător absolut mirat: „Cum nu știe dacă este doctor?" Pentru un moment, am izbucnit în râs cu toții; nu asta înseamnă a fi doctor, din păcate, ca de la primul consult să știu care este cauza suferinței unui pacient[493].

Aceeași atitudine o întâlnim la Claudius James Rich, în contextul primirii sale în orașul Suleimania, de nobilii kurzi. El își semnala teama de reacția maselor din oraș, care nu mai văzuseră până atunci europeni, condiții în care elita locală se erija în rolul de intermediar și protector între europeni și mase.

Am fost primit de câțiva gentlemeni kurzi, aparținând pașei Mahmud, care, transmițându-și complimentele, au plecat imediat, cu excepția a doi, care trebuiau să ne însoțească. Am anticipat oarecare probleme din partea mulțimii, noi fiind primii europeni pe care îi vedeau mulți dintre ei...[494]

După cum am mai afirmat anterior, sub influența teoriei iluministe a determinismului mecanicist legat de influența climei și reliefului asupra temperamentului colectiv, cei mai mulți călători identificau acești doi factori ca principale cauze ale acestor trăsături negative de caracter ale kurzilor. Acest aspect era dezvoltat de maiorul Soane, care discuta relieful, condițiile precare de viață ca și elemente care au influențat conturarea caracterului kurd. El considera hoția, nomadismul, predispoziția înspre șiretlicuri și violența, efecte ale condițiilor vitrege de viață, ale lipsei unui sol propice cultivării în munți și a lipsei orașelor comerciale, care îi determina pe kurzi să recurgă la căutarea prăzilor și fuga de țările pe care le prădau – Turcia, Armenia[495].

În nord, circumstanțele au avut un rol important în ceea ce este kurdul azi, un hoț. La triburile care locuiesc în munții din Armenia și teritoriul de la frontiera turcă, caracterul rezultat din viața precară de hoț este dezvoltat la

---

[492] *Ibidem.*

[493] Henry Binder, *op. cit.*, p. 175.

[494] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 69.

[495] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 393.

maxim. În triburile care trăiesc la frontieră și care tot timpul au dus o viață duplicitară, prin natura strategiilor pe care le adoptă pentru a scăpa de furia țărilor a căror frontiere le vandalizează, oamenii devin suspicioși, predispuși la șiretlicuri și nescrupuloși. De asemenea, munții lor nu au un sol foarte propice cultivării și nici nu există orașe comerciale. Astfel, ei ajung la cal și pistol și este normal ca o asemenea viață să ceară scheme și contrascheme care în timp se transformă în obiceiuri viclene. Probabil aceasta este o trăsătură a oamenilor de la munte, în general, și a luptătorilor de gherilă[496].

Una din trăsăturile foarte discutate de către călătorii străini în jurnalele lor era caracterul belicos, răzbunător și impulsiv al kurzilor prezentat ca o manifestare a barbariei, sălbăticiei. În acest context, era subliniată importanța acestui aspect care depășea limitele unei simple trăsături de caracter, încadrându-se elementelor definitorii ale mentalului colectiv kurd. Existența unui adevărat cult al războiului a fost subliniată foarte sugestiv de Edmonds, care afirma faptul *că teritoriul Kurdistanului este o țară în care orice bărbat poartă arme de la vârsta adolescenței și în care viața valorează puțin*[497].

Atitudinea față de război și importanța acestuia în mentalitatea kurdă era ilustrată de mulți călători prin remarcarea unei receptivități a populației kurde înspre nou, înspre invențiile oferite de lumea dinafară, în ceea ce privește domeniul armelor. Această receptivitate se opunea modului lor de viață montan, izolat și atitudinii lor generale conservatoare, rezultate din acest stil de viață. Arta războiului pare a fi astfel, singurul domeniu al vieții lor prin care modernitatea se strecura în acest teritoriu.

Kurdul modern umblă cu o armură întreagă de arme, o privelişte destul de pitorească și de ciudată, dar sunt puține lucrurile pe care le-am regretat atât de mult pe parcursul călătoriei mele ca și dispariția lăncii ca armă principală... Acum cinzeci de ani trebuie să fi fost o privelişte minunată să vezi un trib întreg urmându-și prin defileurile stâncoase ale munților lor, în drumul lor spre raidurile de la câmpie sau înspre rezolvarea unei răzbunări de sânge cu un clan vecin[498].

O perspectivă interesantă, din acest punct de vedere, al caracterului de războinici, întâlnim la Claudius James Rich, care remarca o anumită divizare internă a societății kurde, prin faptul că tribalii nomazi se detașau de țăranii sedentari, care erau disprețuiți pentru că nu erau soldați, ci doar cultivatori,

[496] *Ibidem*, p. 402.
[497] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 181.
[498] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 217.

fapt care le conferea o condiție, oarecum, decadentă. Astfel, era subliniată de către călătorii străini existența unui sentiment de superioritate care decurgea din ocupația și mentalitatea de războinic, percepută ca nobilă, onorantă și asociată cu curajul.

Kurzii tribali se autodenumesc Sipah sau kurzii militari; dar țăranii nu au alt nume distinctiv decât Rayahi sau Kenylee în această parte a Kurdistanului. Un tribal mi s-a confesat cândva că tribalii îi concep pe țărani ca fiind creați în folosul lor; și într-adevăr aceasta este condiția acestor cultivatori[499].

Tema diviziunilor interne ale societății kurde, lansată în acest fragment de Rich și pusă de el în strânsă relație cu îndeletnicirea și caracterul lor de războinici, reprezintă unul din stereotipurile etno-culturale, reluate mereu în discuție de călătorii britanici. Unii dintre aceștia alegeau însă abordarea sa dintr-o altă perspectivă, aceea a caracterului independent și rebel al kurzilor, ajungându-se până la conexiunea cauzală dintre această caracteristică și eșecul creării unui stat.

Am fi putut presupune că o dată înzestrați cu autonomie oficială, flatați de statutul de națiune sacră, ei vor înțelege că au anumite datorii, că totul se va schimba. Nimic nu s-a schimbat însă! Prea rebeli pentru a se lăsa guvernați de alții, kurzii erau prea violenți pentru a se înțelege între ei[500].

Cauzalitatea geografică apărea din nou în scrierile călătorilor străini în contextul explicației caracterului independent și al rezistenței la asimilare. Munții deveneau pentru kurzi spațiul ideal pentru desfășurarea unei vieți izolate, privată de contactul cu lumea exterioară și implicit departe de efectele progresului.

Sângele bogat are inconvenientele sale. Ei au constituit tot timpul pentru dușmanii lor și pentru vecini o sursă inepuizabilă de conflicte. Pentru ei înșiși, această izolare încrezută a fost dăunătoare, privându-i de binefacerile evoluției[501].

În același timp, însă, munții se transformau într-un scut protector împotriva unei realități, a obedienței efective și reale față de Poartă, oferindu-le kurzilor, secole de-a rândul, șansa unei independențe clandestine. În 1887, Binder remarca faptul că *în munți ei reușesc încă să scape de autoritatea turcilor*[502].

---

[499] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 88.

[500] François Balsan, *op. cit.*, p. 15.

[501] *Ibidem*, p. 2.

[502] Henry Binder, *op. cit.*, p. 127.

Alături de înclinația înspre violență, hoția și neospitalitatea kurzilor deveneau manifestări sau extensii ale lipsei de civilizație, dar și a caracterului independent al acestora. Fraser, spre exemplu, considera societatea kurdă ca având drept principiu al subzistentei hoția[503], pe când Edmonds ne dezvăluia în descrierile sale o societate care avea la bază tradiția răzbunării de sânge, kurzii nefiind altceva decât niște indivizi prădători, cu o viață în afara legii, care nu avea pentru ei nicio valoare. Descriind legile care guvernau societatea kurdă, el zugrăvea o lume care nu se supunea regulilor administrative sau politice ale țării, fiind guvernată de o singură lege, cea tribală.

În ziua plecării mele, zece arabi morți au fost aduși din deșert, iar administrația se confruntă cu una din problemele obișnuite. Era vorba despre una din obișnuitele răzbunări de sânge, păstrate încă din cele mai vechi timpuri. Răzbunările de sânge și codul de legi nescrise cunoscut ca și legea tribală s-a dovedit a fi, și continuă să fie, unele din cele mai dificile probleme ale administrației irakiene[504].

Scrierile călătorilor străini menționau că tribalismul, principiul de bază al organizării societății kurde, era asociat cu instinctul de autoconservare a valorilor primare care avea drept consecință construcția unei societăți incapabile de a se supune unor convenții sociale din afara sferei tribale. Unul din stereotipurile constant întâlnite pe parcursul perioadei studiate era tocmai lipsa unei autocenzuri sociale, convertite în viziunea călătorilor, în incapacitatea de adaptare la o formă de organizare socială și politică modernă și, prin urmare, la ingerințele progresului.

De altfel, o manifestare mai pragmatică a decadenței, de această dată cu implicații istorice și sociale, era ruina socio-economică datorată înapoierii tehnologice și exploatării economico-fiscale de către Poartă. Având în vedere perspectiva cauzală, din care abordau călătorii străini societatea și caracterul kurd, această degradare socio-economică era pusă în relație cu indolența și lenea kurzilor. Aceste două caracteristici erau în viziunea călătorilor străini datorate, în cea mai mare parte, atitudinilor și mentalităților specifice economiilor autarhice. Cei mai mulți călători considerau că lenea kurzilor era determinată de oprimarea socio-economică otomană.

...pentru ei diferența dintre o creștere și o descreștere a taxelor(către Poartă) este aceea dintre starea de suferință și foametea efectivă; și este dureros

---

[503] Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 11.

[504] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 42.

să vezi o etnie, care are atâtea calități care să o recomande, ajunsă la pământ din cauza fiscalității excesive sau forțată să emigreze pentru a-și menține viața mizerabilă[505].

În ciuda semnalării acestei letargii a societății kurde create, prin intermediul jurnalelor de călătorie, în același timp era transmisă și senzația unui dinamism și a unei capacități de adaptare la condiții grele de viață, percepută uneori și ca autosuficiență. Toate acestea erau create prin descrierea ocupațiilor cotidiene ale kurzilor, agricultura și creșterea animalelor și a stilului de viață dur, auster, care rezulta din aceste ocupații.

Sunt un popor obișnuit cu mai puțin decât cele necesare... ei par să surclaseze folosirea altor animale în scopuri agricole. Ele ară, trag căruțe, cară greutăți, dau lapte, sunt ucise și mâncate; și trebuie să spun că acolo unde apa nu constituie o problemă, par să fie cele mai folositoare animale domestice posibile[506].

Foarte interesante sunt stereotipurile antinomice, cum ar fi ospitalitate *versus* neospitalitate, atribuite kurzilor de către diverși călători în funcție de anumite întâmplări particulare, pozitive sau negative, desfășurate în cadrul unor comunități kurde. Aceste dihotomii conturează foarte clar cele două modele în care sunt plasați indigenii, acela de virtute sau acela de corupere umană. David Nutting, spre exemplu, îi descria pe kurzi ca fiind *buni călăreți, experți în folosirea armelor, puternici și aventuroși, înclinați înspre brigandaj, dar în general ospitalieri cu străinii*[507]. Alături de ospitalitate, element caracteristic orientalilor, spiritul de sacrificiu al kurzilor era un atribut extrem de oscilant al kurzilor. Dacă Binder vorbea despre atașamentul kurzilor față de șefii lor tribali și spiritul lor de sacrificiu până la moarte pentru aceștia[508], Soane, privind dintr-o perspectivă mai creștină, remarca o lipsă de respect față de Celălalt, care mergea aproape până la egoism. Explicația dată de el era una religioasă, ca și perspectiva din care abordau tema spiritului de sacrificiu. Extinzând această afirmație la nivelul întregului Orient, el considera că de fapt înapoierea tuturor statelor islamice se datora nesocotirii codului religios

---

[505] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 56.

[506] *Ibidem*, p. 67.

[507] William H. Nutting M. A., „Incidents of Travel in Mesopotamia, Armenia and Kurdistan 1854–1876", în William H. Nutting, David Hubbard Nutting, *Adresses by William H. Nutting M.A. and David Hubbard Nutting M.D.*, Ed. George Hale Nutting, Boston, 1912, p. 92.

[508] Henry Binder, *op. cit.*, p. 87.

din punct de vedere social, pentru că orice îmbunătățire a atitudinii publice avea la bază recunoașterea existenței altora[509].

Credința kurzilor reprezintă unul din subiectele abordate de aproape toți călătorii străini, tocmai prin specificitatea ei, prin trăsăturile ei particulare în cadrul lumii musulmane. Sentimentul religios, atenuat comparativ cu restul musulmanilor, o mecanicitate a gesturilor religioase ca atribut al întregii lumi musulmane, existența unor credințe specifice kurzilor și nemaiîntâlnite la alte popoare, existența unor secte musulmane heterodoxe, cu influențe zoroastrianiste, erau doar câteva din constatările cele mai proeminente, legate de credința musulmană a kurzilor.

Spre exemplu, Edmonds, pornind de la afirmația că musulmanii sunniți erau mai puțin credincioși[510], remarca faptul că nu existau interdicții, ca în restul lumii musulmane, cu privire la admiterea nemusulmanilor în moschee[511]. Rich constata că, deși, teoretic, era respectat *Ramadanul*, pe perioada acestuia se producea o extrapolare a vieții cotidiene pe timpul nopții, producându-se astfel o sustragere nocturnă de la rigorile religioase atât de respectate pe timpul zilei.

Ramadanul fiind început, am stat afară de la ora nouă până la miezul nopții să primesc vizitatori, întrucât mahomedanii, în perioada acestui post, transformă noaptea în zi, dormind și petrecând orele de post în izolare, citind Coranul și dedicând noaptea servirii mesei și primirii vizitelor[512].

În ceea ce privește rugăciunea, același Rich sublinia faptul că superficialitatea și distragerea din timpul rugăciunii erau un lucru comun atât de comun la mahomedani încât rugăciunea în sine, prin repetarea sa zilnică, devenea pantomimă[513]. Vis-à-vis de această mecanicitate a gesturilor religioase, el întregea acest peisaj descriind oamenii din Khorasan și Rowanduz, despre care afirma că erau *sălbatici, proști, omoară fără niciun regret, dar nu ar pierde o rugăciune pentru nimic în lume, chiar dacă se știe ca s-au bătut în moschee*[514].

Existența sectelor heterodoxe sunnite și a ordinelor sufite este probabil elementul cel mai derutant pentru călătorii străini în ceea ce privește peisajul

[509] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 19.
[510] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 67.
[511] *Ibidem*, p. 100.
[512] Caludius James Rich, *op. cit.*, p. 137.
[513] *Ibidem*, p. 128.
[514] *Ibidem*, p. 50.

religios kurd. Exotice și controversate, autorii recurgeau la descrieri din cele mai variate, accentuând caracteristici diferite, în funcție de forța de atracție și gradul de impresionare exercitat asupra lor de aceste practici religioase.

La origini, secta Kakai (Ahl i Haqq) este una heterodoxă, care împărtășește o mare parte din credințele ei esoterice cu anumite ordine sufite, dar diferă de acestea prin persoana Fondatorului și prin anumite credințe și ceremonii bazate pe Revelația(realitatea) Divină, pe care ei o consideră mai avansată decât mărturia celor ce se află încă în faza de Tariqate sau a Shariei, interpretarea legală și literală a Coranului.

deși îl venerează pe Ali, principalul deținător al secretelor, care stau la baza misticismului islamic, privindu-l pe acesta împreună cu descendenții săi imami ca și victime ale injustiției, ei consideră că nu are rost să intre într-o dispută legată de ceva ce Atotputernicul a lăsat să se întâmple din voia sa, iar în Irak, spre deosebire de vecinii lor Qizilbash, au rămas de partea sunnită mai degrabă decât de ramura șiită a Islamului, celebrează mariajul conform ritului hanafit(plus o ceremonie suplimentară după), își iau neveste din comunitatea ortodoxă sunnită, își numesc fiicele Aisha[515].

Îmbinarea dintre credințele musulmane ortodoxe și cele păgâne, în principal, aparținând vechii religii zoroastrianiste reprezenta unul din elementele contradictorii, misterioase, care îi intriga pe călători, datorită incapacității lor de a găsi explicații logice acestui set de rituri și elemente iconografice, aparent izolate. Astfel, obiceiul de a sculpta în pietrele de mormânt diferite simboluri, cel mai des întâlnit fiind soarele, trimițând raze în toate părțile, alături de simboluri care indicau sexul (pumnal pentru bărbați, pieptene pentru femei) sau repetarea simbolului funerar al unei mâini de fier deasupra fiecărei pietre de mormânt, semnificând transmiterea steagului imamilor de la o generație la alta, reprezentau doar câteva elemente iconografice care demonstrau heterodoxia peisajului religios kurd[516].

Rămânând pe acest teritoriu al credințelor, un aspect care trebuie menționat, deși nu constituia neapărat una din preocupările principale ale călătorilor străini erau superstițiile kurzilor. O primă mențiune în acest sens ar fi cea a scoțianului Baillie Fraser care s-a arătat interesat de mitologia populară a acestor munteni. În acest sens, concluzia cercetărilor sale în

[515] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 190.
[516] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 222.

rândul localnicilor nu pare a se fi ridicat la înălțimea așteptărilor lui, întrucât el constata *că le lipsește orice simț al supranaturalului și acordă foarte puțină importanță credinței în jinn și alte asemenea spirite*[517]. Hubbard contrazicea, însă, acest aspect printr-una din povestirile lui. Aflat la pescuit într-un eleșteu din zona râului Zab, actul său a fost considerat de localnici o crimă, pentru că peștii erau considerați de către aceștia umani, mai exact încarnarea sufletului unui imam care îi adusese în acest eleșteu[518]. Soane îi plasa și el pe kurzi din punct de vedere al folclorului în sfera musulmano-arabă, alături de persani și arabi, tocmai prin credința lor în fabulele antice, respectiv în existența *jinn (spirite)*[519].

Cu toate acestea, nu în toate jurnalele de călătorie, kurzii erau închiși în aceste cadre dominante și reprezentați de acestea. Dimpotrivă, adesea cadrelor orientaliste li se suprapuneau trăsături specifice popoarelor anglo-saxone și chiar mediteraneene. În acest context, descoperirea nobilității indigene exemplifica un mod recurent de relație cu alte culturi, construcția afinităților.

Hubbard, spre exemplu, remarca preferința kurzilor pentru o viață ușoară, lipsită de griji[520], în vreme ce Rich sublinia diferențierea, prin stilul lor de viață lejer și felul natural de a fi, față de ceilalți orientali, mai înclinați înspre maniere formale.

Kurzii sunt singurii orientali pe care îi cunosc, care stau până noaptea târziu și se trezesc târziu dimineața. Câtiva gentlemeni din Suleimania se culcă de abia pe la ora trei noaptea sau sunt plecați de acasă până pe la ora nouă, zece seara. Timpul lor pentru vizite este noaptea. Când se întunecă, ei încep să meargă de la unii la alții, să se distreze, să converseze, să fumeze și să asculte muzica. Fac cam trei vizite de acest fel pe noapte. Cam cu o oră înainte de răsăritul soarelui, se ține un fel de adunare sau club într-un spațiu deschis al orașului numit Meidan... Kurzii par a fi un popor foarte sociabil, fără niciun fel de mândrie ceremonioasa; nici nu sunt invidioși unii pe alții și nici nu am auzit de vreun kurd să vorbească urât despre un altul, indiferent de diferențele dintre ei[521].

Uneori se producea chiar transferul unor trăsături proprii mediului din care proveneau observatorii înspre cultura indigenă.

---

[517] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 224.

[518] *Ibidem*, pp. 224–225.

[519] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 403.

[520] G. E. Hubbard, *op. cit.*, p. 187.

[521] Cladius James Rich, *op. cit.*, p. 104.

Binder recurgea chiar la o asemănare între caracterul kurd și francez. Astfel, în acest moment în care ei ar putea să aibă origini franceze, ei deveneau frumoși, puternici, drăguți și adăuga că, mai mult, după ce vor progresa, îi vor depăși pe vecinii lor turcii și persanii[522].

Scoțianul Baillie Fraser îi compara pe kurzi cu scoțienii și suedezii pentru intensitatea devotamentului lor față de munți și pentru spiritul lor feudal[523], iar Soane adăuga faptul că puteau fi considerați mai buni decât multe alte rase care se considerau civilizate[524].

Din acest punct de vedere, foarte interesantă este asocierea lor cu popoare, care în mentalitatea colectivă engleză erau considerate primitive, ca scoțienii sau suedezii. Astfel, în concepția englezilor, atașamentul față de munți, cruzimea, sălbăticia, firea războinică și războinătoare deveneau atribute așa-numite *muntene*. Iar muntenii și în același timp cea mai apropiată alteriate barbară în percepția lor erau scoțienii, care se confundau cu înapoierea și primitivismul.

O perspectivă oferită de observatorii străini este imaginea caracterului kurd în comparație cu alteritatea creștină. Prin urmare, construcția caracterului kurd din această perspectivă este bazată pe antagonismul creștin-păgân, mai ales în condițiile constatării unui atașament atenuat al kurzilor față de religia musulmană. Subiectivitatea rezultată din apartenența la creștinătate îi determina pe observatori să vadă în creștin întruchiparea tuturor atributelor pozitive, spre deosebire de kurdul păgân și barbar căruia îi erau atribuite caracteristici negative contrastante. În acest context, kurzii erau de la început încadrați profilului jefuitorului nemilos, iar creștinii preluau rolul victimelor.

Raporturile dintre comunitățile kurde și creștini căpătau forma unei relații opresor-victimă. La nivelul unor observatori, mai ales de formație teologală, aflați în misiune religioasă, tributari preceptelor creștine, cum ar fi Isabella Bird, totul era prezentat sub forma unei confruntări între bine și rău, în care creștinii reprezentau partea pozitivă, întruchiparea tuturor valorilor percepute ca nobile în mentalitatea creștin-europeană (dreptatea, adevărul, bunătatea, hărnicia), iar kurzii pe cea negativă, întruchiparea răului (cruzimea, egoismul, agresivitatea, hoția)[525].

---

[522] Henry Binder, *op. cit.*, p. 110.

[523] James Baillie Fraser, *op. cit.*, p. 90.

[524] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 395.

[525] Mrs. Bishop Isabella L. Bird, *Journeys in Persia and Kurdistan*, Ed. John Murray, Londra, 1891, p. 262.

III.6. Societatea kurdă

Călătorii străini apreciau oamenii întâlniți ca pe niște entități colective, axându-se mai rar asupra individualităților. Evaluarea per ansamblu este aplicată atât asupra elitelor, cât și asupra oamenilor de rând, pe când tratarea particulară are loc doar în cazul unor personalități elitare, fie reprezentative pentru grupul social din care proveneau, fie excentrice prin obiceiurile lor.

Organizarea tribală, nomadismul sau sedentarismul, în funcție de comunitatea analizată, loialitatea față de șefii tribali, priceperea pentru război și călărie, adaptabilitatea la condițiile grele de muncă și de viață, alături de ocupația de agricultori, meșteșugari și crescători de animale erau elementele care particularizau marea masă a oamenilor de rând.

Hamilton menționa câteva aspecte esențiale vis-à-vis de cele două tipare ale stilului de viață kurd nomad-sedentar. El sublinia legătura existentă în mentalitatea nomadă între statutul social al proprietarului și dimensiunea cortului în care acesta locuia: *importanța și bunăstarea proprietarului pot fi observate în funcție de mărimea cortului pe care îl deține*[526]. La fel, coexistența stilului de viață nomad și sedentar era în așa fel prezentată încât oferea impresia unui mecanism al vieții care funcționa într-un perfect echilibru cu sinele, sugerată de așezarea satelor sedentare la marginea taberelor nomazilor[527]. În ceea ce privește capacitatea kurzilor de adaptare la un stil de viață subzistent, această caracteristică a fost remarcată de numeroși călători în cele mai diferite situații. Spre exemplu, Hamilton, observând obiceiurile muncitorilor care lucrau la construcția șoselei Rowanduz, afirma că *acești kurzi nu erau obișnuiți cu munca grea pentru mult timp, dar în curând s-au obișnuit să lucreze fără ezitări*[528].

Southgate, pe de altă parte, relatând întâlnirea cu un grup de kurzi nomazi, sublinia că *iau cu ei toate posesiunile, iar ușurința cu care le cărau arăta cât de bine erau adaptate viața lor domestică și obiceiurile lor hoinare*[529].

Hamilton și Binder, vorbind despre ocupația de agricultori a kurzilor, exemplifica tipul de agricultură realizat prin metode ce persistau din timpuri biblice, aratul cu plugul, secerișul cu mâna, fapt care denota conservarea

---

[526] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 160.

[527] *Ibidem*, p. 143.

[528] *Ibidem.*

[529] Horatio Southgate, *op. cit.*, p. 146.

modului de viață tradiționalist[530]. În aceeași idee, Binder afirmă că, *kurzii au făcut în jurul satelor lor lucrări primitive, dar serioase pentru a cultiva pământul și pentru a forma câmpuri în mijlocul acestui teren accidentat; ziduri din piatră mențin terenurile la extremitatea inferioară a câmpului, astfel obțin suprafețe plane*[531].

Cei mai mulți oameni, pe lângă faptul că dețin grădini sunt și meșteșugari. Am văzut chiar un cizmar la lucru...

Am remarcat că alți meșteșugari erau fierari, tâmplari și țesători; mai erau de asemenea magazine de alimente, mulți vânzători de mărunțișuri, mai ales pentru comerțul cu perșii. Mulți săteni își câștigau existența, de asemenea, colectând guma din arborele de terebint și ducând alune și dude uscate la câmpie pentru a le schimba cu grâu[532].

Hubbard, pe de altă parte, sesiza caracteristicile specifice oamenilor de la munte și înclinația înspre ocupații specifice societăților tribale, patriarhale: războiul, hoția, călăritul, acesta din urmă inspirând inclusiv activitățile de divertisment: aruncarea bățului și trecerea pe sub el călare, cursele de cai[533].

Principalul rol al elitelor era acela de intermediari, element *sine qua non* pentru buna funcționare și echilibrul unei formule socio-politice, care funcționa după principiul medierii. Elitele asigurau de asemenea o dublă mediere, atât la nivel socio-politic, cât și religios. Descendența de origine divină, care determina și apartenența la această clasă socială, le conferea prestigiul social, încrederea populației și puterea necesare asumării rolului de mediatori între mase și Poarta Otomană, dar și pe acela de intermediari între puterea divină și credincioși.

Curajul, generozitatea, ospitalitatea, demnitatea, respectul între membrii familiei păreau a fi trăsăturile principale ale elitei kurde, așa cum era ea prezentată în jurnalele călătorilor străini pe care le avem în vedere. Importanța acordată oaspetelui și alături de ospitalitatea și generozitatea față de musafiri apăreau ca un dat firesc și o necesitate a acestei societăți, atât la nomazi, cât și la sedentari, în mediul rural și urban deopotrivă. Edmonds sublinia că la kurzi ospitalitatea era percepută ca o obligație socială, imperativă, atât la nomazi, cât și la sedentari, oferind exemplul corturilor nomade, împărțite în două compartimente, unul constituind camera destinată exclusiv

[530] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 50.
[531] Henry Binder, *op. cit.*, p. 177.
[532] C. J. Edmonds, *op. cit.*, pp. 169–170.
[533] G. E. Hubbard, *op. cit.*, pp. 216–219.

oaspeților, *diywexan*[534]. Alături de acest obicei, Edmonds vorbea și despre practica familiilor bogate kurde, de a oferi gratuit camerele libere familiilor sărace, fără a le cere ceva în schimb, fapt care sugerează cultivarea unei conștiințe morale sociale, ca parte a unui cod popular nescris, de comportamente și gesturi al societății kurde[535].

Discrepanțele față de acest model, sesizate de unii observatori străini, apăreau în cazul unor comunități izolate. Neospitalitatea lor era determinată de teama de nou și necunoscut, provocată de ignoranță, care instiga, în același timp, instinctul de autoconservare. Cea mai relevantă întâmplare în acest sens a fost atacul descris de Henry Binder la intrarea într-un sat din regiunea lacului Van, al unui trib de hoți kurzi, atac la care au participat inclusiv femeile din trib, *urlând, golind bagajele și insultând*[536].

De asemenea, Claudius James Rich, intrând în orașul Suleimania, a fost întâmpinat de nobilii orașului și o gardă formată din ordinul pașei Mahmud, special pentru a ține sub control reacția masei de oameni, care nu mai văzuseră până atunci europeni[537].

Deși observatorii străini remarcau existența unui profil psiho-moral și a unui set de comportamente socio-culturale comune, elitele nu erau prezentate ca structuri omogene. Relațiile predominante în cadrul clasei elitare erau conflictuale, dominate de animozități, diviziuni în interiorul tribului, dar și intratribale, determinate, în mare parte, de crearea de solidarități temporare, închegate în funcție de conjuncturile favorabile de moment. Unul din episoadele de acest gen este relatat de Claudiu James Rich, petrecut în timp ce acesta vizita orașul Suleimania. Pașa Mahmud, guvernatorul Suleimaniei, fidel turcilor, a fost trădat de unchiul său, pașa Abdullah, în favoarea perșilor, dar a fost anunțat de pașa de la Bagdad despre intențiile unchiului său de a-l înlatura în schimbul statutului de guvernator. Acest episod s-a încheiat cu urmărirea și arestarea în cele din urmă a pașei Abdullah, în momentul în care acesta își pregătea fuga la Kermanshah[538].

Era tiparul clasic al conflictelor pentru putere dintre șefii tribali și exploatarea intereselor personale ale acestora, în scopul extinderii influenței, de către cele două mari puteri rivale, Imperiul Otoman și Imperiul Persan.

---

[534] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 160.

[535] *Ibidem*, p. 93.

[536] Henry Binder, *op. cit.*, p. 156.

[537] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 68.

[538] *Ibidem*, pp. 148–149.

Un element care frapa călătorul străin era deschiderea unor membri ai elitelor pentru realitățile geo-politice occidentale, dar și curiozitatea pentru evoluțiile tehnice, de dincolo de granițele Imperiului Otoman. Acest aspect îl întâlnim foarte des în cadrul schițelor portretistice, realizate de călători, personalităților elitelor locale.

Aceste portrete se construiau, în principal, pe două dimensiuni: una pozitivă și una negativă, în jurul a două matrici, ignoranța, limitarea pe de o parte, și curiozitatea, dorința de a cunoaște lumea din afara granițelor Imperiului Otoman, pe de altă parte. Deși unii șefi tribali erau descriși ca fiind *parohiali* sau *timizi și mai degrabă proști*[539], în cazul altor membri ai elitei kurde, temele discuțiilor se întindeau de la politica externă a Angliei, noile invenții tehnice, obiceiurile Orientului Îndepărtat până la, evident, arta războiului și organizarea armatelor occidentale.

În Suleimania, făcându-i o vizită beiului Osman, Claudius James Rich remarca faptul că *acesta punea întrebări foarte sensibile și a răspuns într-un mod foarte inteligent la întrebările puse de mine. S-a scuzat pentru indiscreție. Poate sunt impertinent, a spus el, dar gândiți-vă ce ciudat e pentru un kurd să aibă o conversație cu un englez și avea o dorință nemaipomenită de a profita de această oportunitate, pentru a se informa în legătură cu anumite lucruri pe care dorea foarte mult să le afle și la care nu avea acces în alt mod. A fost extrem de curios în legătură cu Anglia, Franța și Rusia, în legătură cu guvernul nostru, ceremonialul de la Curte și alcătuirea armatei britanice; a întrebat foarte multe lucruri pertinente despre acestea, fapt care dovedea că se interesase și înainte de subiect și că îl înțelege. Spre deosebire de turci, el nu a acordat un grad nemeritat de importanță sultanului, Constantinopolului și problemelor turcești. A întrebat particularități legate de bătălia de la Waterloo, despre care a auzit, probabil de la perși, dar nu după nume. Bonaparte era cunoscut aici sub numele de Imperator. Apoi și-a îndreptat atenția înspre China și a pus o serie de întrebări, cam aceleași, pe care mi le pusese în aceeași dimineață pașa Abdullah, ceea ce mi-a confirmat suspiciunea, că a existat anterior între ei o conversație pe această temă. M-a întrebat, în mod special, dacă străinilor le era permis să viziteze capitala Chinei și părea foarte surprins de faptul că o ambasadă a curții noastre fusese recent acolo. La sugestia unei persoane prezente acolo, el a abordat subiectul Indiei Britanice, dar cu o aparentă precauție. A început prin a remarca, că atunci când o putere suverană*

[539] C. J. Edmonds, *op. cit.*, pp. 232–233.

are o armată atât de puternică precum a noastră, este normal să vrea să o folosească; şi nu era deloc surprins ca noi căutam oportunităţi de cucerire. Apoi m-a întrebat despre baloanele de aer; şi mi-a mărturisit că şi-a spus că erau maşinării capabile să ducă soldaţi în orice punct dat[540].

Din nou, tema războiului era omniprezentă în discuţie, demonstrând importanţa sa ca deprindere şi mentalitate la kurzi. Era un fapt ce rezulta din atitudinea admirativă pentru statutul de putere militară şi politica de cucerire a Marii Britanii, considerată o consecinţă firească a capacităţii sale militare.

Multe din descrierile conţinute în jurnalele călătorilor străini se axau foarte mult asupra aspectului fizic al unor personalităţi masculine ale elitei kurde locale. Înfăţişarea lor era una exotică, dar şi primitivă, fascinantă prin îmbinarea dintre atitudinea sălbatică şi armonia formelor fizice, provocând pe de o parte, teamă, dar şi admiraţie.

Frumuseţea fizică a acestor oameni o surprindea chiar şi pe Isabella Bird. În ciuda discursului construit pe dimensiune religioasă, puternic antiautohton şi antimusulman, ea era plăcut impresionată de trăsăturile fizice ale unui şef de trib, Hesso, pe care îl întâlneşte în drum spre oraşul Erzerum.

Un superb tâlhar sălbatic, cel mai frumos bărbat, pe care l-am văzut în Persia, un om mare, cu o faţă lată, ochi negri proeminenţi, o frunte... un nas drept, dinţi superbi, buze frumoase şi senzuale, un ten măsliniu şi un zâmbet fals[541].

Indiferent de formaţia observatorilor străini, fie teologală, tehnică sau diplomatică, se remarcă atenţia acordată detaliilor referitoare la viaţa privată a elitelor. Practicarea unui mod de viaţă exotic, inedit pentru observatorii occidentali, prin îmbinarea dintre obiceiurile şi practicile orientale şi tradiţiile locale kurde, oferea reperele necesare satisfacerii curiozităţii tipice secolului. Putem vorbi despre un fast oriental al întregii vieţi cotidiene a elitei kurde. Este vorba însă de un fast doar la nivel ceremonial, lipsind însă luxul opulent, caracteristic stilului de viaţă al elitelor orientale. În acest sens, merită remarcată afirmaţia paşei din Suleimania referitoare la starea de degradare a palatului în care locuia şi care dovedea viaţa în expectativă, nesigură pe care o duceau kurzii, în general, nu doar elitele, ca urmare a situării lor geografice la confluenţa dintre două mari imperii, Otoman şi Persan, care îşi disputau impunerea influenţei asupra lor şi a politicii tributare excesive a acestora.

---

[540] Claudius James Rich, *op. cit.*, pp. 97–98.

[541] Mrs. Bishop Isabella L. Bird, *op. cit.*, p. 265.

După complimentele de început paşa a văzut că admiram camera şi mi-a spus că palatul fusese construit de tatăl său; că ar fi vrut să îl repare, dar „Cine ar repara ceva de care nu este sigur că va avea ocazia să se bucure; ceva care ar putea fi distrus în câteva zile de turci sau perşi?[542]

Astfel, cunoaşterea nobilimii kurde presupunea şi contactul cu cultura materială kurdă, un subiect a cărei tratare în scrierile observatorilor străini era o adevărată încercare de descifrare a codului cultural propriu. Gastronomia reprezenta unul din aceste aspecte care îi fascinau pe observatorii străini, alături de stilul de îmbrăcăminte kurd. Sortimentele de mâncare şi ceremonialul care însoţeau luarea mesei se înscriau în setul de elemente specifice manierei orientale de servire a mesei. Erau apreciate de către vizitatorii străini gusturile inedite, gestica sofisticată şi semnificaţia ei. Festinurile se caracterizau printr-o complexitate a gesturilor, o diversitate a gusturilor, care ofereau rezultatul unui fast cotidian, firesc pentru autohtoni, dar inedit şi extravagant pentru cei din afară. Descrierile călătorilor relevă faptul că bucătăria kurdă a preluat elemente ale bucătăriei specific orientale, particularizate de anumite ingrediente şi feluri de mâncare specific kurde.

Astfel, cafeaua făcută *din boabe arse, aduse din Yemen*[543], servită atât înainte, cât şi după-masă, orezul fiert în lapte cu miere, iaurtul cu prune, şerbetul, alături de obişnuita delicateţe orientală servită la cină, carnea de miel sau ied umplută şi prăjită, reprezentau elementele de bază ale bucătăriei kurde[544]. De multe ori erau pierdute din vedere felurile de mâncare servite, atenţia observatorilor străini, în calitate de oaspeţi ale unor paşe sau bei, axându-se mai mult asupra ceremoniei de servire a mesei. În acest sens, remarcăm semnalarea de către observatorii străini a două tipare de servire a mesei, determinate de aşezarea geografică şi implicit de sfera de influenţă culturală în care intra zona respectivă, fie persană, fie otomană. Astfel, dacă Claudius James Rich, aflându-se în Suleimania, aproape de graniţa cu perşii, remarca faptul că *kurzii, ca şi perşii mănâncă încet şi vorbesc între mese, servirea ei durând ore. Nu agreează stilul lacom de a mânca al turcilor, care pun vasele cu mâncare în mijloc şi le iau după câteva îmbucături ale oaspeţilor. Se pare că este vechea modă tătărască de a mânca; pe de altă parte, perşii se pare că au fost chibzuiţi întotdeauna în timpul mesei*[545].

---

[542] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 80.

[543] William H. Nutting M. A., *op. cit.*, p. 93.

[544] Claudius James Rich, *op. cit.*, p. 126.

[545] *Ibidem*, p. 126.

Pe de altă parte, David Nutting, aflându-se într-o provincie la est de Bagdad, în zona de influență otomană, remarca tocmai contrariul, semnalând *că beiul și câțiva prieteni ai săi s-au așezat pentru a mânca cu mine; și, suflecându-și mâinile, fără cuțite sau furculițe, într-un stil absolut primitiv, au făcut un ospăț. Au mâncat atât de repede, încât servitorul meu, temându-se că nu voi apuca să îmi iau partea, i-a șoptit unui chelner să îmi aducă ceva pe o farfurie separată! După cină, apa a fost adusă din nou pentru spălatul mâinilor și apoi cafeaua a fost din nou servită. De asemenea, le-au fost oferite pipe celor care doreau*[546].

Remarcăm astfel, două tendințe distincte în modul de servire a mesei, unul mai elevat, mai elaborat, de influență persană și altul mai simplu, mai improvizat, preluat de la turci. Astfel, dacă stilul persan de servire a mesei consta în servirea felurilor de mâncare pe tăvi alungite, cu tacâmuri, timp de câteva ore, urmată de petreceri muzicale, organizate de gazdă, stilul turcesc lăsa impresia unui mod ad-hoc de servire a mesei, caracterizat prin sacrificarea și pregătirea pe loc a unui miel sau ied, nelipsind însă două elemente indispensabile, cafeaua și pipa. Se observă și o oarecare preferință a observatorilor europeni pentru stilul persan de servire a mesei, considerat mai ornamental, mai sofisticat și, prin urmare, mai satisfăcător pentru gustul exotic al epocii.

Încercarea de creionare a unei imagini din perspectivă etnică a comunității kurde, care plasa atenția asupra dimensiunii estetice era completată prin abordarea subiectului îmbrăcămintei kurde. Din această perspectivă nu putem vorbi despre un caracter monolitic al specificului kurd, nu poate fi avansat un fenotip național, ci mai degrabă avem de-a face cu etnotipuri regionale, vestimentația fiind descrisă de cele mai multe ori în funcție de caracteristicile zonale. Edmonds realiza din acest punct de vedere cea mai completă descriere a costumului kurd. Astfel, el constata că în sud îmbrăcămintea se afla sub influență arabă, prin purtarea unei *kewa*, o togă din bumbac sau mătase lungă, de la gât și până la glezne, înconjurată de o centură, numită *pishten*, peste care se purta *selhte*, o jachetă de obicei albastră, fie importată din Europa, fie de influență persană, caz în care era croită dintr-un material asemănător cu caşmirul. Pe dedesubtul *kewa* erau purtați nelipsiții pantaloni largi, iar peste toate, *aba*, un fel de capot larg, acesta fiind stilul adoptat de clasele urbane sărace din sud. În ceea ce privește clasa orășenilor,

[546] William H. Nutting M. A., *op. cit.*, p. 90.

cei mai săraci și mai puțin pretențioși purtau o jacheta numită *choghe* și pantaloni largi, *rhanik*, mai scurți, făcuți din *buzuw*, un material local, țesut în casă, de culoare gri sau castaniu.

În centru, Edmonds regăsea aceiași pantaloni, dar mai largi decât în sud, o *selhte* din material importat, *pishten*, centura legată foarte strâns, jacheta de deasupra și pantalonii, care toate făcute de multe ori din același material, iar când *pestek*, tot un fel de capot larg, era purtat peste toate dădea un aer cocoșat. Culorile erau variate în funcție de stocurile existente în bazare, dar cele mai purtate erau verde, roșu închis și un mustar oribil. Înspre nord, la Mosul, pantalonii erau amplii, atârnau drept și uneori aveau clopoței. Jacheta, de această dată numită *choghe*, era facută din *buzuw*, mai de bună calitate fiind cel țesut de evrei sau armenieni și într-o gamă largă de modele și culori. Costumul era decorat cu broderii la guler și mâneci pe la buzunarele pantalonilor și în jurul gleznelor.

Elementul comun semnalat de Edmonds în cele trei regiuni era faptul că în călătorii bărbații aveau obiceiul să își strângă pantalonii în ciorapii tricotați mai larg, iar uneori, sub influența rusă, pantalonii erau băgați în cizme[547].

Perspectivele oferite de observatori asupra acestui aspect vestimentar diferea însă, unii din ei preferând abordările din perspectiva utilității vestimentației și nu neapărat a esteticii. Dacă Binder, spre exemplu, făcea referiri la paleta de culori preferată de kurzi în alcătuirea vestimentației de zi cu zi, *culorile curcubeului, roz, galben, roșu aprins*[548], Hamilton ne oferă o cu totul altă imagine, căutând rațiunile practice ale opțiunilor pentru anumite materiale și modele vestimentare. Astfel, el sublinia faptul că pantalonii lor largi și tunicile erau confecționate din lână de capră, pantofii cu vârfuri ascuțite, din piele, iar obișnuitul turban, înlocuit cu pălării cu boruri mari în timpul secerișului. În acest fel, vestimentația era un indicator al ocupațiilor de agricultori și crescători de animale și, deci, a întregului mod de viață[549].

Îmbrăcămintea nobililor era un amalgam de obiecte vestimentare orientale, aranjate după *gustul kurd*[550]. Binder descrie vestimentația beiului Osman din Suleimania ca fiind alcătuită dintr-o cămașă din țesătura indiană foarte înflorată, un șal din cașmir, decorat cu franjuri din aur, pus pe cap

[547] C. J. Edmonds, *op. cit.*, pp. 88–89.
[548] Henry Binder, *op. cit.*, p. 71.
[549] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 49.
[550] Henry Binder, *op. cit.*, p. 77.

nearanjat și un capot sau manta dintr-o stofă venețiană, roșu aprins cu niște nasturi mari, din aur pe el[551].

Prin urmare, interesul călătorilor pentru aspectele vestimentației locale poate fi legat și de o încercare de detectare a gradului de civilizație, a evoluțiilor petrecute la nivelul legăturilor politice și economice ale zonei, fapt care se observă mai ales la nivelul elitelor, așa cum este în cazul descrierii făcute de către Binder, beiului Osman. Remarcăm absența în cazul kurzilor a discrepanței uriașe între vestimentația elitei și cea a oamenilor de rând, astfel încât costumele nobililor puteau fi mai ales din punctul de vedere al croiului obiectelor vestimentare, reprezentative pentru modelul kurd. Astfel, în ciuda influențelor vestimentare străine, arabe, persane sau occidentale, chiar și la nivelul elitelor, observatorii subliniau persistența elementelor tradiționale ale portului popular kurd, a caracterului său original și reprezentativ.

În cazul femeilor, vestimentația era nu doar o expresie a pragmatismului și un revelator al vieții lor domestice, ci și a poziției lor în raport cu bărbații kurzi, dar și în comparație cu statutul femeilor din Orient, în general. Prin expunerea feminității și absența vălului tradițional islamic dintre piesele vestimentare cotidiene ale femeilor kurde, costumația feminină kurdă reprezenta o excepție în cazul femeilor orientale de religie musulmană. Astfel, Soane preciza că femeile din nord purtau pantaloni largi sau fuste ample, cămăși colorate, suplimentate de alte cămăși atunci când era vreme rece și poate o pâslă și un turban mare[552].

În centru și sud, îmbrăcămintea femeilor era mai complicată. Femeile din triburile Mukri și Sina erau cunoscute pentru turbanele mari, pe care le purtau, din mătase colorată, brățări, cercei și pentru colierele din monede purtate pe frunte. Printre femeile din tribul Mukri erau și unele care purtau *chardari* sau *charukhia*, un fel de bucată de pânză mai grea, aruncată peste un umăr[553].

Tot Soane încheia această descriere cu mențiunea că vălul era o piesă vestimentară necunoscută femeilor kurde. Mulți observatori străini reluau tema absenței vălului islamic la femeile kurde, de această dată în contextul social al coexistenței bărbaților și femeilor în cadrul unor munci comune, de cele mai multe ori cu caracter agricol. Unul dintre aceștia era Hamilton care sublinia expunerea fizică a femeilor:

---

[551] *Ibidem.*

[552] E. B. Soane, *op. cit.*, pp. 401–402.

[553] *Ibidem.*

...la seceriș, îmbrăcate într-o haină lungă de culoare albastru-închis, fără formă, pantaloni largi, ridicați deasupra gleznelor, capul nu le era acoperit, iar părul, de multe ori vopsit în roșu, le cădea pe umeri[554].

Ele se aflau la interferența dintre tradițional și inovator, dintre conformism și nonconformism, evident din perspectiva moralei lumii musulmane. Dacă Edmonds sesiza practicarea unor obiceiuri tradiționale musulmane, ca negocierea și prețul plătit de bărbat familiei miresei[555], pe de altă parte, unii observatori percepeau femeile kurde ca pe o excepție în cadrul lumii musulmane și orientale, nu numai prin felul de a se îmbrăca, ci și prin atitudinea lor jovială, curajoasă și prin statutul important și libertatea de care se bucurau în familie.

Kurzii de la nord la sud sunt monogami și familia foarte rar atinge trei sau patru membri. Femeia se bucură de o remarcabilă libertate și femeile kurde sunt curajoase, trebuie prețuite nu numai pentru calitățile lor fizice, dar și pentru frumusețea lor. De multe ori, în sate, femeia, în absența bărbatului, întreținea musafirul, stătea cu el și povestea, fără a da dovadă de falsă rușine sau modestie a turcilor sau perșilor și împărțind cu el orice era de mâncat și de băut în casă. Căsătoria este bazată pe atracția reciprocă. Dragostea adevărată dintre soț și soție (atât de rară la națiunile islamice) este întâlnită și la cele mai sălbatice triburi și nu există o trăsătură mai frumoasă a rasei decât legătura deschisă și buna înțelegere între sexe[556].

Unul din cele mai frapante aspecte ale statutului femeilor kurde era situarea unora dintre ele în poziția de lider. Cel mai cunoscut personaj de acest gen, care a stârnit uimirea și admirația mai multor observatori occidentali, ca Soane, Edmonds sau Hubbard, a fost Adela Khanum. Aceasta era un personaj feminin reprezentativ în peisajul social kurd și aparte în ansamblul lumii musulmane, o femeie dintr-o familie nobilă, care își înlocuia cu multă abilitate soțul, pașa Mahmud, la șefia tribului Hakkari din Halapja, din momentul în care acesta a fost numit *kaimakam* al districtului Shahr i-zur. Realizările sale din poziția pe care o ocupa, de șef de trib, ca și construirea unei închisori, a unor curți de justiție pe care le prezida, a unor case care au transformat aspectul rural al Halabjei, într-unul urban, atrăgeau admirația și respectul observatorilor străini[557]. Întreaga sa personalitate, felul în care își

[554] A. M. Hamilton, *op. cit.*, p. 49.
[555] C. J. Edmonds, *op. cit.*, p. 226.
[556] E. B. Soane, *op. cit.*, p. 396.
[557] G. E. Hubbard, *op. cit.*, pp. 175–176.

machia ochii cu negru şi obrajii cu roşu, bijuteriile persane pe le care purta, gestul ei masculin de a fuma şi fizionomia ei de femeie slabă[558], îi fascinau pe călătorii străini care regăseau în ea îmbinarea forţei şi a sensibilităţii feminine deopotrivă.

Statutul Adelei Khanum şi comportamentul ei erau de fapt reprezentative pentru statutul femeilor kurde, care erau asemănate de Hubbard cu englezoaicele şi remarcate de aproape toţi călătorii, care s-au aplecat asupra acestui aspect, ca o excepţie în cadrul lumii musulmane. Percepută ca deschisă, spontană, sociabilă chiar şi în faţa străinilor, femeia kurdă se disocia total de tiparul femeii haremului, acoperită cu văl, retrasă şi care constituia un tabu pentru gentlemanul occidental.

Concluzii

Un lucru cert, desprins pe parcursul acestor relatări de călătorie este că intersectarea cu un mod de viaţă exotic, inedit pentru observatorii occidentali, prin îmbinarea dintre obiceiurile şi practicile orientale şi tradiţiile locale kurde, le-a oferit acestora reperele necesare satisfacerii curiozităţii tipice secolului. În ceea ce priveşte structura percepţiei acestor călători asupra naturii, organizării sociale şi asupra caracterului uman era una dual㠹. Exemplele sunt nenumărate. Avem, pe de o parte, imaginea unei naturi dezlanţuite, aproape supranaturală, potrivnică omului, iar, pe de altă parte, avem imaginea unei naturi, care se constituia prin elementele specifice ca un Eden terestru.

Multitudinea antichităţilor contrasta în jurnalele de călătorie cu descrierile peisajului social dezolant şi cu ignoranţa autohtonilor legată de starea lor de conservare. Spaţiul urban dezvăluia călătorului, pe de o parte oraşe, adevărate sălaşuri ale sărăciei, mizeriei şi înapoierii, iar, pe de altă parte, peisaje exotice cu vegetaţie luxuriantă, clădiri bogat ornamentate, stereotipul clasic al oraşului oriental în viziunea occidentală. Modelele de percepţie asupra caracterului kurzilor oscilau între două extreme, acela de virtute umană şi acela de corupere umană, iar în ceea ce priveşte elitele, portretele se construiau, în principal, pe două dimensiuni: una pozitivă şi una negativă, în jurul a două matrici, ignoranţa, limitarea, pe de o parte, şi curiozitatea, dorinţa de deschidere înspre lumea exterioară, pe de altă parte.

---

[558] *Ibidem*, p. 176.

Jurnalele de călătorie în acest teritoriu nu se încadrau clar într-una din cele două perspective, cea colonialistă sau cea indigenofilă. Deşi perspectiva europocentristă era mai accentuată în cazul abordării unor subiecte ca aspectul aşezărilor urbane şi implicit nivelul progresului, aceasta era mai atenuată în cazul unor teme ca elitele.

Cele două perspective, cea colonialistă şi indigenofilă, se îmbină pe parcursul relatărilor de călătorie, adesea chiar la acelaşi autor, reflectând, pe de o parte, fascinaţia exercitată de un teritoriu şi un mod de viaţă exotic şi, pe de altă parte, disprețul faţă de o umanitate diferită, care pentru ei era expresia tuturor incapacităţilor umane.

Capitolul IV.

Kurzii din România

Fiind un studiu istoric şi sociologic, în cadrul acestui capitol am încercat mai întâi să surprindem felul în care s-a format diaspora kurdă din Europa pe parcursul secolului XX. De asemenea, am urmărit care au fost cauzele refugierii pe teritoriul României a etnicilor kurzi, care au fost perioadele de maxim flux, unde s-au stabilit, felul în care s-au adaptat în societatea românească, dacă au reuşit să îşi păstreze identitatea de origine, care a fost atitudinea şi politica statului vis-à-vis de minoritarii kurzi după stabilirea lor la noi în ţară şi, nu în ultimul rând, felul în care sunt ei percepuţi în societatea românească. Studiul s-a bazat în cea mai mare parte pe cercetarea de teren, respectiv intervievarea unui număr de membri ai minorităţii kurde din România, dar şi ai unor cetăţeni români care au intrat în contact cu aceştia pentru a observa felul în care sunt percepuţi de alteritate. Consultarea presei kurde în România, revista Asociaţiei Culturale a Kurzilor din România, *Vocea Mesopotamiei* şi a unui număr de ziare româneşti, ca: *Scânteia* (1967), *Lumea* (1981–1988), *Adevărul* (1990–2008) şi *Evenimentul Zilei* (1998–2000) a avut un rol important în atingerea obiectivelor cercetării.

Metodele folosite în realizarea cercetării se referă la cea cantitativă şi calitativă. Metoda cantitativă a fost folosită prin studiul de caz asupra kurzilor din România, determinând stabilirea perioadelor de maxim flux, a zonelor de proveniență şi a tipurilor de cauze care au dus la imigrarea lor pe teritoriul nostru. Acest tip de analiză a permis, de asemenea, identificarea tipului imigrantului kurd şi a tiparelor familiale, construite de aceştia în România alături de percepţia societăţii româneşti asupra imigranţilor kurzi. Pentru perioada comunistă au fost folosite documente privitoare la minoritarii kurzi

din România, identificate în Arhiva fostului Comitet Executiv al P.C.R. Analiza s-a situat pe două nivele, individual şi instituţional (organizaţiile proprii, implicarea în societate). În ceea ce priveşte tehnica sociologică a interviurilor am optat pentru interviurile semistructurate datorită flexibilităţii oferite de acestea discuţiei cu interlocutorul.

Folosirea metodei calitative a fost prezentă tocmai prin intermediul interviurilor, prin care am încercat să surprindem modul şi gradul de integrare a imigranţilor kurzi în societatea românească, alături de percepţia societăţii româneşti asupra imigranţilor kurzi.

Conform celor stabilite cu reprezentanţii Asociaţiei Culturale a Kurzilor din România, care au intermediat contactul cu membri ai comunităţii kurde, interviurile au fost luate la sediul asociaţiei din Bucureşti. Au fost realizate pe un eşantion de douăzeci de persoane, bărbaţi şi femei (majoritatea bărbaţi), cu vârste cuprinse între douăzeci şi şaizeci de ani, din categorii profesionale diferite şi cu un nivel de educaţie variat (oameni de afaceri, studenţi în ştiinţe umaniste şi juridice, medici).

IV.1. Emigraţia kurdă înspre Europa

Primele emigraţii ale kurzilor înspre Europa au avut loc în anii '60. Pe de o parte, în acest prim val de imigranţi kurzi ajunşi în Europa au existat numeroşi tineri kurzi, care au ales să studieze în ţări europene sau în SUA, de foarte multe ori prin intermediul unor burse acordate de organizaţii kurde.

Pe de altă parte, majoritatea kurzilor din acest val îndreptat înspre Europa erau muncitori imigraţi în urma acordurilor bilaterale dintre guvernul turc şi guvernul german. Începând cu anii '70, accesul pe piaţa muncii din Germania devine imposibil şi prin urmare aceştia se îndreaptă înspre Franţa. În acest fel, această ţară, care semnase un acord cu Ankara pentru a reglementa fluxurile de mână de lucru dintre cele două ţări, devine a doua ţară europeană, dispusă să primească imigranţi turci, din care o parte erau kurzi. Transformările din lumea rurală par a fi principala cauză a acestui val de emigrări. Sociologul turc, de origine kurdă, Altan Gökalp afirma vis-à-vis de acest subiect: *La originea acestui fenomen stă, în primul rând, exodul rural masiv, care a lăsat aproape pustii satele turceşti în anii '50. Acesta a fost doar începutul unui lanţ de emigraţii înspre Europa industrială, normat*

prin natura contractelor propuse, de o politică incitativă a guvernului turc în acest sens[559].

Criza economică a anilor '70, urmată de turbulențe pe scena politică (confruntări între stânga și dreapta radicală, lovitura de stat militară din 1971), afectează destul de puternic zonele kurde, mai exact sud-estul Anatoliei[560]. Apoi, lovitura de stat militară din 1980, declanșarea activității gherilelor PKK, începând cu 1984 au constituit factori de decizie pentru populația kurdă din Turcia, care a optat pentru soluția emigrării[561]. Exodul masiv de populație a permis plecări în masă din satele kurde și regruparea familiilor kurde în țări europene, ca Olanda, Germania sau Franța.

Prin urmare, emigrația turcă înspre Europa nu a încetat să se intensifice în acest interval temporar. Conform aceluiași Altan Gökalp, populația turcă de origine kurdă constituie cam un sfert din imigrația turcă[562]. Acestui val de imigranți li se adaugă grupuri succesive de refugiați politici din Irak, Iran și Siria. Din 1980 și până în 1988, kurzi din Irak și Iran au luat calea exilului, ca urmare a războiului iraniano-irakian. Bombardamentele chimice din nordul Irakului (1988–1989) și represiunea revoltelor populației irakiene, după războiul din Golf din 1991 au determinat, de asemenea, deplasarea unui număr mare de kurzi înspre alte state.

În prezent, majoritatea kurzilor din exil sunt stabiliți în țări europene. Evaluarea numărului lor este însă un lucru extrem de dificil, întrucât țările gazdă înregistrează imigranții după criteriul cetățeniei, iar identitatea kurdă nu figurează pe niciunul dintre documentele oficiale ale unui refugiat sau imigrant. Prin urmare, estimările variază și în funcție de surse. Conform Institutului Kurd de la Paris, în Europa de Vest trăiesc aproximativ 1,2 milioane de kurzi. Cele mai numeroase comunități kurde se află în Germania, unde sunt înregistrați în jur de 650.000 de etnici kurzi și în Franța, unde trăiesc aproximativ 150.000 de kurzi. Alte state occidentale cu minorități

---

[559] Altan Gökalp, „L'immigration turque: le lignage, le terroir et les potes", în A. Jund, P. Dumont, S. De Tapia, *Enjeu de l'immigration turque en Europe*, Ed. L'Harmattan, Paris, 1995, p. 92.

[560] Hamit Bozarslan, „L'immigration kurde. Un espace conflictuel", *Migrants- Formation*, nr. 101, 1995, p. 116.

[561] Chirine Mohseni, *Modes de vie et intégration. Le cas de réfugiés kurdes irakiens en France*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

[562] Altan Gökalp, „En guide d'introduction", în A. Gökalp, R. Kastoryano, S. Tapia, *L'immigration turque et kurde: la dynamique segmentaire, la nouvelle donne générationelle et le nouvel ordre communicationnel*, Studiu realizat de FAS, 1997, p. 1.

kurde mai extinse sunt: Olanda cu 80.000–90.000 de kurzi, Elveţia cu 70.000–80.000, Belgia cu 50.000–60.000, Austria cu 60.000–70.000, Marea Britanie cu 30.000–40.000, Grecia cu 20.000–25.000, Danemarca cu 10.000–15.000[563].

România se înscrie în categoria statelor cu comunităţi kurde mai restrânse, de aproximativ 3.000–4.000 de etnici kurzi[564], alături de state ca Bulgaria. Nefiind un stat foarte dezvoltat din punct de vedere economic, România constituie, prin aşezarea sa geografică, o ţară de tranzit înspre ţările occidentale, pentru etnicii kurzi, mai ales pentru cei proveniţi din Turcia. România nu reprezintă neapărat o destinaţie voluntară pentru aceştia, cât mai degrabă un refugiu de conjunctură, în lipsa sau în condiţiile în care alte destinaţii sunt mai dificil de atins.

IV.2. Legislaţia din România referitoare la situaţia imigranţilor[565]

1. Elemente generale

În prezent, în România sunt recunoscute oficial douăzeci de minorităţi naţionale, al căror statut juridic şi drepturi specifice sunt reglementate printr-un pachet legislativ şi normativ destul de complex. Alături de minorităţile tradiţionale ca ungurii, saşii, sârbii au început să se constituie şi noi comunităţi etnice, formate din persoane de altă naţionalitate, care au ales să se stabilească definitiv sau provizoriu în România. Dacă în perioada regimului comunist nu se poate spune că exista un flux migratoriu considerabil înspre România, după 1989 trecerea la un regim democratic şi tranziţia înspre sistemul economic capitalist au atras cetăţeni străini în calitate de imigranţi legali, dar şi ca refugiaţi, imigranţi ilegali, în unele cazuri chiar subiecţi ai traficului de persoane. În rândul acestor categorii intră şi membrii comunităţii kurde din România. Deşi existenţa acestei comunităţi datează încă din perioada regimului lui Ceauşescu, după 1990 asistăm la o intensificare a imigrării acestora pe teritoriul ţării. Întrucât această minoritate constituie subiectul studiului nostru de caz, în continuare am încercat să elaborăm o

[563] Date furnizate de Institutul Kurd de la Paris.

[564] Date furnizate de Asociaţia Culturală a Kurzilor din România.

[565] Analiză a legislaţiei referitoare la situaţia migranţilor, preluată din Raportul Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, *Necunoscuţii de lângă noi. Rezidenţi, refugiaţi, solicitanţi de azil, migranţi ilegali*, Ed. King Badouin Foundation, 2006.

scurtă analiză a legislației în domeniu. Scopul principal este de a facilita în acest fel înțelegerea statutului juridic al membrilor comunității kurde și a problemelor birocratice, de natură legală, cu care se confruntă în încercarea de stabilire și integrare în societatea românească.

În România, cadrul legislativ care reglementează imigrația a fost în ultimii ani într-o permanentă schimbare, în mare parte și datorită necesității de raliere la legislația europeană în domeniu. În perioada regimului comunist, cadrul legislativ de reglementare a imigrației în România a fost reprezentat, în principal, de Legea nr. 25 din 17 decembrie 1969 privind regimul străinilor în Republica Socialistă România, republicată în Buletinul Oficial nr. 57 din 18 mai 1972. Această lege a rămas în vigoare chiar și după 1989. Ulterior semnării acordului de asociere cu Uniunea Europeană, în România au apărut o serie de acte normative care tind la armonizarea cadrului legislativ intern cu cel al UE[566].

2. Drepturile străinilor în România

Hotărârea de Guvern 1191, din 2001, privind aprobarea Programului special pentru integrarea socio-profesională a străinilor, care au dobândit statut de refugiat în România, a fost primul act normativ care reglementa procesul de integrare a uneia din categoriile de persoane care au primit o formă de protecție în România. Principalele facilități asigurate de HG 1191 erau accesul la sesiuni de acomodare culturală, cursuri de limba română și cazare.

Ca urmare a neconcordanțelor între prevederile acestei hotărâri și prevederile altor acte normative, în acest domeniu s-a ajuns la numeroase situații complicate în practică, în ceea ce privește Ordonanța de Urgență nr. 41, din 2006, privind integrarea socială a străinilor, care au dobândit o formă de protecție în România pentru completarea și modificarea Ordonanței de Guvern nr. 44 din 2004. Aceasta prevede un regim egal de drepturi și obligații pentru refugiații recunoscuți și persoanele care au dobândit o formă de protecție internațională, promovează explicit accesul refugiaților la drepturile sociale în aceleași condiții ca și cetățenii români: drept la muncă, locuințe, educație, asistență socială. Totodată, acest act normativ prevede componentele

[566] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, Raport Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, *Necunoscuții de lângă noi. Rezidenți, refugiați, solicitanți de azil, migranți ilegali*, Ed. King Badouin Foundation, 2006, p. 11.

programului guvernamental de integrare a refugiaților: consiliere, acomodare culturală, învățarea limbii române. Dreptul de a primi cazare în centrele Oficiului Național pentru Refugiați nu este inclus în programul de integrare, dar este garantat persoanelor care reprezintă cazuri speciale[567]. Drepturile civile, de proprietate și altele de acest gen se adaptează cerințelor internaționale în acest sens, prin care străinilor li se asigură accesul la aceste drepturi[568].

3. Dreptul la muncă al străinilor

Actul normativ care reglementează dreptul la muncă al străinilor este Ordonanța de urgență nr. 56, din 20 iunie 2007, privind încadrarea în muncă și detașarea străinilor pe teritoriul României, aprobată și completată prin Legea nr. 134 din 2008. Conform acestei legi, permisul de muncă poate fi acordat pentru un interval de șase luni, cu posibilitatea prelungirii, la cerere, pe intervale de alte câte șase luni. Permisul de muncă poate fi acordat sau prelungit pentru intervale mai mari de șase luni. Categoriile de străini, care pot lucra în România, fără permis de muncă, sunt: străinii cu domiciliu permanent, refugiații cu statut recunoscut, cetățeni ai statelor UE și ai Acordului privind Spațiul Economic European. Accesul la servicii de sănătate publică se face în aceleași condiții cu cetățenii români pentru străinii, care, având domiciliul în România, contribuie la fondul asigurărilor de stat[569].

Accesul străinilor la educație este reglementat de Legea învățământului nr. 84 din 24 iulie 1995, republicată în Monitorul Oficial nr. 606, din 10 decembrie 1999. Aceasta prevede că persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul să studieze și să se instruiască în limba maternă la toate nivelurile și formele de învățământ, precum și la tipurile de învățământ pentru care există o cerere suficientă, în condițiile legi. În ceea ce privește accesul străinilor la educație superioară, în aceleași condiții cu cetățenii români, aceștia pot intra în sistemul public de educație în regim plătit. Legea specifică faptul că în instituțiile de învățământ superior pot fi înscriși și studenți străini, în conformitate cu prevederile legale, adăugându-se că cetățenii străini care studiază în România în învățământul superior de stat, cu

---

[567] Ordonanța de Urgență nr. 41/2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 44/2004, privind integrarea socială a străinilor care au obținut o formă de protecție în România, publicat in Monitorul Oficial, nr. 714, din 21 august 2006.

[568] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, *op. cit.*, p. 18.

[569] *Ibidem*, p. 19.

excepția celor care beneficiază de burse din partea statului român, plătesc taxe de școlarizare, stabilite anual prin hotărâre a Guvernului[570].

O categorie aparte a străinilor din România o reprezintă refugiații, situație în care se află și numeroși membri ai comunității kurde. Copiii acestora au acces la învățământul preșcolar și învățământul obligatoriu fără perceperea vreunor taxe de școlarizare. Refugiații au dreptul la învățământ primar și gimnazial sau superior în condițiile stabilite de lege pentru cetățenii români. Persoanele adulte care au dobândit statutul de refugiat pot beneficia, la cerere, de acces la cursurile de învățare a limbii române[571].

4. Obținerea cetățeniei române

Dobândirea cetățeniei poate fi considerată un ultim pas în procesul de integrare a unui străin în realitatea socială, politică, economică și culturală din România.

La noi, acordarea cetățeniei române se limitează la doar câteva sute de cazuri pe an. Cetățenia română se acordă în temeiul Legii 21 din 1991. Cea mai recentă modificare a fost adusă prin Ordonanța de Urgență nr. 36, din 2009 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr. 21, din 1991. Ordonanță de Urgență se referă în mod special la posibilitatea tuturor cetățenilor români și descendenților acestora până la gradul trei de a redobândi cetățenia romană.

Acordarea cetățeniei române se realizează în baza a două principii. Primul principiu (jus sanguini) vizează acele persoane care au avut cel puțin un părinte cetățean român. Al doilea principiu presupune acordarea cetățeniei la cerere, pe baza unei legături curente între un cetățean străin și România[572]. Străinul care dorește să obțină cetățenia română trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- s-a născut și domiciliază, la data cererii, pe teritoriul României sau, deși nu s-a născut pe acest teritoriu, domiciliază în condițiile legii pe teritoriul statului român de cel puțin 8 ani sau, în cazul în care este căsătorit și conviețuiește cu un cetățean român, de cel puțin 5 ani de la data căsătoriei;

---

[570] Legea învățământului nr. 84, din 24 iulie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 606, din 10 decembrie 1999.

[571] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, *op. cit.*, pp. 18–19.

[572] *Ibidem*, p. 22.

- dovedește, prin comportament, acțiuni și atitudine, loialitate față de statul român și declară că nu întreprinde sau sprijină și nici nu a întreprins sau sprijinit acțiuni împotriva ordinii de drept ori a siguranței naționale;

- a împlinit vârsta de 18 ani;

- are asigurate în România mijloace legale pentru o existență decentă, în condițiile stabilite de legislația privind regimul străinilor;

- este cunoscut cu o bună comportare și nu a fost condamnat în țară sau în străinătate pentru o infracțiune care îl face nedemn de a fi cetățean român;

- cunoaște limba română și posedă noțiuni elementare de cultură și civilizație românească, în măsură suficientă pentru a se integra în viața socială;

- cunoaște prevederile Constituției României și imnul național[573].

Dacă solicitantul cetățeniei române părăsește teritoriul statului român o perioadă mai mare de 6 luni în cursul unui an, anul respectiv nu se ia în calcul la stabilirea perioadei șederii în România, necesare pentru acordarea cetățeniei.

Legea cetățeniei române prevede că numai străinii care au domiciliul în România (drept de ședere permanentă) pot solicita cetățenia română. Stabilirea domiciliului în România se face după o procedură specială, stabilită de Legea nr. 56 din 13 martie 2007, pentru modificarea și completarea Ordonanței de urgență a Guvernului, nr. 194/2002, privind regimul străinilor în România. Conform acestei legi, prevederile sale nu sunt aplicabile refugiaților recunoscuți și persoanelor care au dobândit protecție umanitară condiționată, deși, pe de altă parte, legislația privind refugiații prevede că un refugiat în timpul șederii sale pe teritoriul României, în funcție de gradul integrării sale în societate, poate să primească domiciliul în țară, în condițiile reglementărilor legale privind regimul străinilor în România[574].

Această neconcordanță între legi a condus la situația în care refugiații recunoscuți și persoanele cu protecție umanitară condiționată nu puteau solicita cetățenia română, deoarece nu exista nicio procedură prin care să își poată stabili domiciliul în România.

Între anii 1991 și 2003, aproximativ 2500 de străini (exceptând pe cei din Republica Moldova) au primit cetățenia română. În marea lor majoritate,

---

[573] Ordonanța de Urgență nr. 147/2008, pentru modificarea si completarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991 publicată în Monitorul Oficial, nr. 765, din 13 noiembrie 2008.

[574] Legea nr. 56/2007 pentru modificarea și completarea Ordonanței de Urgență, nr. 194/2002, privind regimul străinilor în România, publicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 26 martie 2007.

aceştia provin din ţări arabe, în particular Siria, Iordania, Palestina, Liban, dar şi Iran sau Turcia. În această perioadă au primit cetăţenia 4% turci, 34% sirieni şi 1% irakieni[575]. Atât cetăţenii sirieni, cât şi irakienii se află printre cei mai numeroşi atât în privinţa stabilirii în ţara noastră, cât şi în ceea ce priveşte dobândirea cetăţeniei, în rândul acestora numărându-se cetăţeni de etnie kurdă.

Pe de altă parte, procesul de acordare a cetăţeniei este considerat de către unii solicitanţi extrem de lent[576]. Tocmai pentru că obţinerea cetăţeniei este un lucru extrem de greu de realizat, o modalitate folosită de persoanele ce au dobândit o viză de lungă şedere este de a solicita prelungirea vizei, succesiv, pe o perioada de până la un an, ajungând astfel să rămână în România pentru intervale lungi de timp.

Apoi, cetăţenii străini, care au o şedere legală şi continuă să stea în România de cel puţin 6 ani (trei ani pentru cei căsătoriţi cu cetăţeni români), pot solicita stabilirea domiciliului pe teritoriul României. Stabilirea domiciliului este de fapt un drept de şedere permanentă, care conferă beneficiarului aceleaşi drepturi ca în cazul oricărui cetăţean român[577]. Este şi cazul unor kurzi, mulţi dintre ei fiind căsătoriţi cu femei de cetăţenie română.

5. Refugiaţii. Statut şi drepturi

România a aderat la Convenţia de la Geneva din 1951 şi la Protocolul de la New York, din 1967, privind statutul refugiaţilor în anul 1991, când a fost adoptată Legea nr. 46. Conform definiţiei oferite de aceasta, refugiaţii sunt cetăţeni străini, care, din cauza persecuţiei pe motive de rasă, religie, naţionalitate, opinie politică, apartenenţă la un grup social, persecuţie suferită în ţara de origine, se află într-o altă ţară, care le-a oferit protecţie[578].

Spre deosebire de alţi cetăţeni străini, care îşi aleg benevol destinaţia în funcţie de interesele personale (care pot fi de mai multe feluri: reunificarea familiei, studii, muncă, interese de afaceri), refugiaţii fug din ţara de origine din cauza diferitelor persecuţii la care sunt supuşi. În continuare vom prezenta detaliat procedurile şi situaţiile de natură juridică cu care se confruntă un refugiat, întrucât, deşi nu reprezintă scopul acestui studiu, considerăm că

---

[575] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, *op. cit.*, p. 23.

[576] Interviu cu K. A., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.

[577] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, *op. cit.*, pp. 22–24.

[578] *Ibidem*, p. 25.

trebuie menționate reprezentând statutul a numeroși kurzi din România, actuali refugiați sau actuali cetățeni români, dar foști refugiați[579].

În conformitate cu prevederile Ordonanței Guvernului nr. 102/2000, privind statutul și regimul refugiaților în România cu modificările și completările ulterioare, autoritatea centrală, responsabilă de implementarea politicilor României în domeniul refugiaților, este Oficiul Național pentru Refugiați (ONR) din cadrul Ministerului Administrației și Internelor. Această instituție are rolul de coordonator al tuturor instituțiilor cu atribuții în domeniul integrării sociale a refugiaților. Un alt rol important al ONR constă în monitorizarea tuturor cazurilor individuale atât în timpul programului de integrare, cât și după plecarea refugiatului în comunitatea locală. De asemenea, ONR oferă asistență punctuală refugiaților aflați în dificultate, în special, prin intermediul serviciilor de consiliere și derulează campanii de informare a populației României cu privire la refugiați[580].

Oficiul Național pentru Refugiați cooperează, în baza protocoalelor încheiate, cu organizații neguvernamentale în vederea suplimentării asistenței oferite solicitanților de azil și refugiaților, organizații dintre care amintim: Forumul Român pentru Refugiați și Migranți – ARCA (în domenii privind accesul refugiaților la asigurările de sănătate și asistență socială, cetățenie română, ocupare, pregătire și informare a autorităților locale și în procesul de monitorizare a cazurilor individuale), Salvați Copiii (consilierea și integrarea copiilor refugiați și separați în societatea românească, consilierea părinților în vederea participării copiilor la școală, monitorizarea rezultatelor școlare, pregătire suplimentară și activități recreative), Consiliul Național Român pentru Refugiați (asistența juridică și socială a solicitanților de azil), Serviciul Iezuiților pentru Refugiați (asistență socială, consiliere și orientare socio-profesională, cazare temporară a familiilor și persoanelor vulnerabile) și Organizația Femeilor Refugiate din România (activități de consiliere socială și campanii de informare). De asemenea, există o colaborare foarte bună cu Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați, Reprezentanța din România, care finanțează o parte din programele de asistență ale organizațiilor neguvernamentale[581].

---

[579] *Ibidem.*

[580] Informații preluate de pe site-ul Oficiului Național pentru Refugiați, *http://www.mai.gov.ro/index08_3.htm*, accesat la 3 martie 2009.

[581] Informații preluate de pe site-ul *http://www.kinecto.ro/customers/UNHCR/iulie_2004/ro/onr.html*, accesat la 15 iulie 2009.

Ajunşi în România, solicitanţii de azil depun o cerere scrisă, în urma căreia ONR, în urma unui proces de evaluare a dosarului persoanei în cauză, acordă verdictul. Cererile de acordare a statutului de refugiat sunt analizate în mod individual, pe baza documentelor existente la dosarul solicitantului şi a motivelor invocate la interviu, care vor fi analizate în raport cu situaţia concretă din ţara de origine şi cu credibilitatea solicitantului. În urma analizării cererii de recunoaştere a statutului de refugiat, soluţiile care pot fi adoptate de către funcţionarul anume desemnat sunt următoarele:

- acordarea statutului de refugiat;
- acordarea protecţiei umanitare condiţionate;
- respingerea cererii.

În cazul unei respingeri[582], solicitanţii de azil au dreptul să repete procedura în instanţă, aceasta urmând să dea verdictul dacă ONR a greşit sau nu în decizia luată. În cazul în care şi în instanţă sunt refuzaţi, solicitanţii sunt obligaţi să părăsească ţara în termen de maximum 15 zile[583]. Respingerea cererilor de acordare a statutului de refugiat intervine în situaţia în care, în urma analizei unei astfel de cereri, se constată neîndeplinirea condiţiilor legale.

Refugiaţii recunoscuţi se bucură de aceleaşi drepturi ca şi cetăţenii români, inclusiv de dreptul la muncă, cu excepţia drepturilor politice şi a obligaţiei de a efectua serviciul militar. Un program naţional pentru integrarea refugiaţilor este implementat în cooperare cu Înaltul Comisariat pentru Refugiaţi şi cu ONG-urile specializate în acest domeniu. Există programe pentru învăţarea limbii române, pentru învăţarea unei profesii, consiliere pentru găsirea unui loc de muncă sau a unei locuinţe. De la buget sunt alocate fonduri pentru activităţile desfăşurate de către ONG-uri în domeniul facilitării integrării sociale a refugiaţilor recunoscuţi. În anul 2001 a fost aprobat un Program special pentru integrarea socioprofesională a străinilor, care au dobândit statutul de refugiat în România. Includerea refugiaţilor în programul de integrare socioprofesională se face la cererea expresă a acestora. Integrarea socioprofesională presupune adoptarea unor măsuri ce vizează:

- acomodarea culturală;
- învăţarea limbii române;

---

[582] Motivele principale de respingere a cererilor pot fi cunoaşterea insuficientă a prevederilor Constituţiei României, istoriei, geografiei şi culturii româneşti.

[583] Informaţii şi comentarii la legislaţie, preluate de pe site-ul *http://vs.politiaromana.ro/Bir_pt_Straini/4_Solicitanti_de_azil/1_Procedura_de_azil.htm*, accesat la 15 iulie 2009.

- accesul la sistemul național de învățământ din România;
- accesul la sistemul de asigurări sociale de sănătate;

accesul liber pe piața forței de muncă și la sistemul de asigurări sociale;

- dreptul de cazare[584].

În ceea ce privește a doua formă de protecție, respectiv protecția subsidiară, același act normativ stipulează că aceasta se poate acorda străinului care nu îndeplinește condițiile de acordare a statutului de refugiat și cu privire la care există motive serioase să se creadă că, dacă va fi returnat în țara de origine, riscă să sufere o vătămare a drepturilor sale constând în: condamnarea la pedeapsa cu moartea sau executarea unei astfel de pedepse; sau tortură, tratamente sau pedepse inumane ori degradante sau o amenințare serioasă, individuală, la adresa vieții sau integrității, ca urmare a violenței generalizate în situații de conflict armat intern sau internațional, dacă solicitantul face parte din populația civilă.

Refugiații recunoscuți au dreptul timp de 9 luni să primească ajutor financiar de la stat. În plus, refugiații cu o situație mai grea (bătrâni, minori neînsoțiți, femei singure sau cu copii, familii cu mulți copii) beneficiază, pe lângă cazare, și de un ajutor financiar suplimentar[585].

Condiția de refugiat rămâne valabilă pe timp nelimitat, chiar dacă situația în țara de origine s-a îmbunătățit. După o perioadă de ședere de opt ani, conform legii, refugiatul poate primi cetățenia română, dacă solicită acest lucru. În Uniunea Europeană, perioada de ședere obligatorie în țara respectivă este mai mică, de aproximativ patru, cinci ani[586].

În România există centre de cazare pentru refugiați, două în București, câte unul în Timișoara, Galați și Maramureș. Alte două centre de tranzit există la Otopeni și Constanța[587].

În România, cadrul legislativ, practicile și asistența guvernamentală, adresate refugiaților în vederea integrării s-a dezvoltat destul de mult după 1989. Statul a preluat o parte din aceste atribuții, însă mai sunt destule lipsuri

---

[584] Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul *http://www.ces.ro/romana/politica_imigratiei.html*, accesat la 15 iulie 2009.

[585] Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul *http://www.ces.ro/romana/politica_imigratiei.html*, accesat la 15 iulie 2009.

[586] Informații și comentarii la legislație, preluate de pe site-ul Autorității Naționale pentru Străini, *www.aps.mai.ro*, accesat la 3 martie 2009.

[587] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, *op. cit.*, p. 26.

generate de lipsa de coerență a actelor normative și de un mod restrictiv de aplicare.

În România, din 1991 până în iulie 2007, 15.965 de străini au solicitat azil, dintre care 2.723 au primit o formă de protecție. La sfârșitul lunii iulie 2007, erau înregistrați 810 străini, care au obținut o formă de protecție în România, 549 de adulți și 261 copii. Din punct de vedere al țării de origine, cei mai mulți provin din Irak (43,2%), urmați de Iran (12%) și Palestina (8%)[588].

Una dintre problemele majore ale legislației în domeniu este faptul că statutul refugiaților poate fi acordat doar pentru o perioadă de trei ani, existând posibilitatea extinderii pentru încă doi ani. O altă prevedere îngrijorătoare a legii este faptul că neagă dreptul de azil celor care ajung la graniță fără documente valide, cu excepția situației în care vin direct din statul în care au fost persecutați[589].

Alte probleme cu care se confruntă refugiații sunt de altfel legate de lipsa diplomelor, care le atestau pregătirea în țara de origine, în diferite domenii și cei mai mulți sunt nevoiți prin urmare să lucreze în muncă necalificată. Acest lucru se datorează faptului că cei mai mulți au plecat din țara lor fără acte de studii sau documentele personale de bază, iar la nivelul Ministerului Educației nu există o metodologie prin care să se poată recunoaște nivelul de studii.

O altă problemă majoră a refugiaților este legată de lipsa locuințelor. Timp de un an, ei pot beneficia de cazare în centrele de refugiați, iar după aceea se pot muta într-o comunitate locală. Dacă nu obțin o locuință socială (lucru aproape imposibil), pot închiria o locuință, urmând ca ONR să le plătească jumătate din chirie timp de un an[590].

După integrarea României în Uniunea Europeană, s-au făcut progrese în domeniul legislației cu privire la migrație, țara noastră înscriindu-se în curentul general de uniformizare a politicilor imigraționiste la nivel european. Prin urmare, s-a încercat eliminarea în mare parte a lipsei de coerență și neconcordanță între prevederile legale, așa cum se poate constata și din analiza de mai sus. Totuși, conform opiniei mai multor organizații nonguvernamentale, în țara noastră nu există o preocupare pentru integrarea imigran-

---

[588] Ministerul Internelor și Reformei Administrative. Oficiul Român pentru Imigrări, *Raport anual privind situația străinilor care au obținut o formă de protecție în România*, p. 2.

[589] Informații preluate de pe site-ul *http://www.europarl.eu.int/workingpapers/libe/104/romania_en.htm*, accesat la 19 iulie 2009.

[590] *Ibidem*, p. 28.

ților, prin politici publice adecvate, mai ales în cazul categoriilor rezultate din imigrația forțată, cum este și cazul etnicilor kurzi. Cu toate că România nu oferă un cadru economic din cele mai dezvoltate, fenomenul imigrației este un fapt real, care, deși încă redus ca dimensiuni, există, fie că este vorba despre o imigrație economică sau politică, voluntară sau forțată.

IV.3. Situația socială și economică a kurzilor din România. Raporturile cu românii

Despre kurzii din România se cunosc foarte puține lucruri cu certitudine. Dificultatea surprinderii situației kurzilor din România derivă, în principal, din faptul că aceștia sunt cetățeni ai mai multor state (Turcia, Siria, Irak, Iran), iar autoritățile române nu investighează etnia unei persoane odată cu procesarea datelor de stare civilă pentru intrarea și ședera în România.

Astfel, orice date care se vehiculează cu privire la numărul acestora în România, ca și despre activitățile lor, trebuiesc privite cu circumspecție.

Asociația Culturală a Kurzilor din România, cu sediul la București estimează că în România sunt aproximativ 3.000–4.000 de etnici kurzi, cu mai multe cetățenii, în majoritate turcă, dar și irakiană sau siriană. Dintr-o estimare generală, făcută de către Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, rezultă că aproximativ 80% dintre cetățenii turci, sirieni și irakieni din România sunt de etnie kurdă. Conform aceleiași cercetări, aproximativ același procent, respectiv 80% dintre kurzi[591], ar fi bărbați căsătoriți cu femei românce. Cum etnicitatea nu este verificată la intrarea în țară, corectitudinea diferitelor aprecieri asupra etnicilor kurzi din România nu poate fi stabilită cu precizie. Aspectul etnicității nu prezintă un aspect, care poate reieși din verificarea documentelor oficiale. Atât politicile statului, cât și reacția oamenilor în contexte de viață comune, nu țin cel mai adesea cont de etnicitate, ci de reprezentările populare. Pentru aceasta, faptul că etnicii kurzi consideră că numărul lor în România este undeva în jurul cifrei de 3500, este relevant pentru percepția proprie ca și pentru eforturile și responsabilitățile pe care și le asumă în procesul integrării.

Din declarațiile reprezentanților asociației mai reiese faptul că liantul etnic este deosebit de puternic în cazul kurzilor și depășește în forță pe cel al

[591] Marian Chiriac, Monica Robotin, Andi Păcurar, Floriana Scânteie, *op. cit.*, p. 36.

cetățeniei sau religiei[592]. Astfel, la sediul asociației din București se întâlnesc adesea kurzi proveniți din mai multe țări. Asociația întreține relații de prietenie cu asociații ale kurzilor din alte țări europene. În același timp, kurzii din România sunt deosebit de preocupați și bine informați cu privire la demersurile organismelor internaționale, cât și ale unor state europene cu privire la cauza recunoașterii kurzilor ca minoritate etnică în Turcia, dar și cu privire la cazul lui Abdullah Öcalan, liderul mișcării de emancipare a kurzilor, în prezent aflat în detenție în insula Imrali.

Climatul relativ democratic din România i-a determinat să îndrăznească editarea unor publicații în limba română și să exprime prin acestea idei pe care nu le-ar fi putut exprima în lucrări publicate în țările de origine. În același timp, prezența lor într-o țară democratică i-a ajutat să stabilească legături cu alte comunități kurde, din Germania sau Franța. Astfel, s-a stabilit o comunicare și o colaborare cu alte comunități kurde din Europa în vederea susținerii unor idei comune, fapt care ar fi fost imposibil în Orientul Mijlociu. Această colaborare face din mișcarea kurdă una transnațională. Un exemplu în acest sens poate fi campania pentru eliberarea lui Öcalan, inițiativă venită dinspre comunitatea kurdă din Germania.

Ce se mai cunoaște despre kurzi este faptul că aceștia au creat la Constanța, în 1995, o asociație cu scop cultural. Aceasta a fost desființată în 1998. În 2000 s-a deschis o nouă asociație cu sediul la București. Alte orașe, în care reprezentanți ai acestei asociații spun că se găsesc un număr mai mare de kurzi, sunt Alexandria, Brăila, Brașov, Slatina, Târgu Mureș. Din cercetările proprii am constatat existența unor etnici kurzi și în Cluj-Napoca, Alba Iulia sau Bistrița-Năsăud.

Prima atestare în documente oficiale a prezenței kurzilor pe teritoriul României are loc în anul 1974, într-o notă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român[593]. Acest document sublinia existența în instituțiile de

[592] Există kurzi care refuză să își recunoască identitatea etnică, pentru a-și crea o situație mai facilă din punct de vedere economic și pentru a evita asocierile de natură politică.

[593] Nota CC al PCR se referă la un material intitulat *Pagini din istoria, viața politică și socială a poporului kurd*, difuzat în douăsprezece exemplare de Asociația Studenților Kurzi din Republica Socialistă România. Este vorba despre un apel adresat organizațiilor din România (UTC, Consiliul Național al Femeilor, Crucea Roșie) de a sprijini organizațiile kurde din România, creșterea numărului de burse acordate studenților kurzi aflați în România și acordarea de ajutoare materiale populației kurde din Irak, victimă a repersiunilor regimului irakian. În notă se impută Asociației Studenților Kurzi difuzarea neoficială a materialului, fără niciun fel de aprobare, propunându-se

învățământ superior din România a unui număr de douăzeci de studenți kurzi, pe baza burselor oferite de PCR, Partidului Democrat al Kurdistanului din Irak[594]. Numărul acestora părea a fi în continuă creștere în această perioadă, așa cum reiese din afirmațiile notei CC al PCR, în care se sublinia aprobarea unor noi burse, acordate tinerilor kurzi pentru anul următor. Baza acordării acestor burse etnicilor kurzi de către PCR este relația de prietenie și colaborare dintre conducerile PCR și KDP, pe baza ideologiei comune marxist-leniniste.

Un val de imigranți kurzi a existat în anul 1988, ca urmare a campaniei Anfal de exterminare a kurzilor din Irak, din același an, mai exact, ca urmare a episodului Halapja al acestei campanii.

Conform Asociației Kurzilor de la București, cei veniți înainte de 1989 erau în majoritate de cetățenie siriană și irakiană[595].

Imigrarea kurzilor în România s-a intensificat după 1990, atât ca urmare a trecerii la un regim democratic, dar și în strânsă legătură cu evoluția politică din zona locuită de ei. Astfel, războiul din Golf, din 1991, războiul de gherilă din Turcia și problema nerecunoașterii drepturilor minoritare în țările de origine au constituit principalele cauze ale emigrărilor.

Din interviurile realizate cu membri ai comunității kurde justificarea deciziei de emigrare este motivată în toate cazurile prin *probleme de natură politică*[596]. Unii dintre etnicii kurzi intervievați au refuzat dezvoltarea acestei sintagme, preferând, din motive personale, discuții în termeni generali. Alții, însă, au expus povestea plecării lor. Spre exemplu, un etnic kurd mărturisește că a ales calea emigrării din Turcia, drept consecință a presiunilor, pușcăriei și torturilor suferite de el și familia sa, ca urmare a colaborării unor membri ai familiei cu Partidul Democrat al Poporului[597]. Un alt etnic kurd povestește că în anii 1997, 1998, tatăl său, imam, datorită refuzului de a renunța la slujbele religioase în limba kurdă a fost considerat

---

drept consecință neluarea în considerare a cererilor exprimate în material, motivându-se că astfel de probleme se rezolvă între conducerea PC R și cea a Partidului Democrat al Kurdistanului.

[594] DANIC, *Fond CC al PCR-Secția Propagandă și Agitație*, dosar 225/1974, fila 2 față.

[595] Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

[596] Sintagma a fost folosită de toți etnicii kurzi intervievați.

[597] Interviu cu D. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008. Partidul Societății Democratice este un partid politic, naționalist kurd, din Turcia, înființat în 2005 ca și continuator al Partidului Democrat al Poporului. Este suspectat de legături cu PKK.

de autoritățile turcești drept separatist și a fost nevoit să aleagă împreună cu toată familia calea emigrării[598].

Acestora li se adaugă problemele de natură economică, rezultate ca urmare a lipsei investițiilor guvernelor turc sau irakian în zonele locuite de kurzi, drept măsură punitivă.

Din cercetările efectuate în teren reiese faptul că etnicii kurzi imigrați în România, după 1990, provin într-o foarte mare măsură din Turcia.

Dintre cei sosiți înainte de 1989, majoritatea au urmat aici studii de medicină, devenind doctori. Opțiunea pentru această profesie se pare că se datorează condițiilor de trai scăzute în care au trăit înainte de emigrare, confruntării cu lipsa medicilor și lipsei unei educații și a controlului sănătății în rândul populației kurde din nordul Irakului. Încă un motiv pentru care mulți dintre ei au ales această profesie se datorează mentalității societății kurde, în rândul căreia doctorul se bucură de prestigiu, fiind privit automat ca o persoană de rang superior[599].

În general, însă, majoritatea etnicilor kurzi din România au ocupații legate de activități comerciale și aducătoare de profit, prezentând la fel ca și turcii și arabii o aplecare înspre comerț. Domeniile de interes pentru aceștia sunt industria alimentară, de prelucrare a aluminiului, panificație, comerț cu cherestea, plastic, covoare, nuci sau semințe de dovleac pentru export, haine, bijuterii, îngrășăminte, au magazine de electrice, restaurante, baruri. Din cercetările efectuate, majoritatea kurzilor, care au imigrat în România, după 1990, se înscriu în tiparul acestor ocupații, unii dintre ei fiind posesorii unor afaceri foarte prospere și având o situație materială foarte bună.

Raporturile cu majoritatea română nu prezintă particularități față de relațiile tipice ale orientalilor cu românii. Ce îi apropie și mai mult este identitatea comună, atribuită lor de către români, care la nivel mediu nu fac cel mai adesea, diferență între un arab, un iranian, un turc sau un kurd. Ignoranța din acest punct de vedere merge chiar mai departe existând și unele confuzii ale kurzilor cu etnicii romi. Un exemplu în acest sens este mărturia unei femei de etnie kurdă, care a afirmat că datorită fizionomiei sale, ten închis la culoare și păr negru, este percepută uneori în public ca fiind de etnie romă[600].

Astfel, chiar dacă românii nu conștientizează originea etnică a kurzilor, relațiile acestora sunt amiabile, de conviețuire sau colaborare, mai ales când

---

[598] Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

[599] *Ibidem.*

[600] Interviu cu K. Z., membră a comunității kurde din România, 3 iunie 2006.

au țeluri care converg cel mai adesea în probleme legate de afaceri. Kurzii, în mare parte, consideră România un loc confortabil, iar românii sunt descriși cel mai adesea ca *primitori, mai ales în comparație cu alți vestici cu ochi albaștri, care sunt mai reci și chiar rasiști*[601]. Din interviurile luate etnicilor kurzi reiese o percepere a acestora ca un popor tolerant, fără atitudini rasiste[602]. Unii etnici kurzi, în special cei aflați de mai mult timp aici, căsătoriți cu femei românce și proprietari ai unor afaceri, pun accent pe relațiile lor de vecinătate și prietenie cu români[603], pe relațiile de ajutor și respect reciproc al tradițiilor[604], considerând că adaptarea lor în România s-a produs lejer atât din punct de vedere social, cât și economic[605]. Deși, per ansamblu, relațiile cu românii sunt percepute de kurzi ca pozitive, există și anumite nuanțe, unii dintre ei, deși într-un procent mic, au adăugat că în ciuda atitudinii tolerante a românilor, mai sunt priviți de către cei cu care intră în contact ca și străini, deși sunt căsătoriți cu românce, au cetățenia română și locuiesc aici de peste zece ani[606].

O situație mai specială o constituie imigranții kurzi, aflați în procesul de obținere a statutului de refugiat. Atitudinea lor generală este una reticență față de români și față de mediul pe care îl oferă societatea românească. Încă neintegrați, acuză societatea românească că îi percepe drept teroriști și refuză să vorbească despre motivele refugierii în România sau despre situația lor socială sau economică de aici.

În ceea ce privește autoritățile, atitudinea lor este una chiar virulentă, de fapt, relația cu acestea fiind unul din motivele solide ale nemulțumirii lor. Cele mai frecvente reproșuri aduse autorităților din România sunt legate de procedurile greoaie de acordare a statutului de refugiat, care îl supun pe solicitant unui interviu la ONR și analizării de către această instituție a dosarului personal. Conform afirmațiilor unui etnic kurd, procedura de acordare a statutului de refugiat este de-a dreptul umilitoare. Adesea, în urma interviului la ONR sunt anunțați în legătură cu o prelungire a termenului de acordare a statutului, urmând după o jumătate de an înștiințarea că li se refuză statutul de refugiat[607]. Un alt etnic kurd, sosit în România, în 2007, declară cu o atitu-

---

[601] *Ibidem.*

[602] *Ibidem.*

[603] Interviu cu M. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.

[604] Interviu cu K. N., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

[605] Interviu cu K. A., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

[606] Interviu cu G. V., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

[607] Interviu cu A. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.

dine mult mai drastică, că statul român, în practică, nu respectă drepturile şi libertăţile individuale ale omului, în special, în cazul kurzilor, care au un statut diferit faţă de alţi solicitanţi de azil din alte ţări. Discriminarea este după părerea acestuia rezultatul prezenţei economice puternice a oamenilor de afaceri turci pe piaţa românească şi a influenţei, pe care aceştia ar exercita-o asupra autorităţilor româneşti, dar şi ca urmare a colaborării dintre acestea din urmă şi autorităţile turceşti. El impută ONR asimilarea etnicilor kurzi ca teroriştі, acesta fiind, în opinia sa, motivul real al refuzului cererilor de azil ale etnicilor kurzi[608].

Atitudinea celor aflaţi de mai mulţi ani în România, posesori ai cetăţeniei române diferă însă, foarte mult faţă de cea a etnicilor kurzi, cu statut de refugiaţi. Ei declară că relaţia cu instituţiile din România este una bună, că nu au întâmpinat greutăţi din partea acestora în desfăşurarea activităţilor lor economice[609], nici discriminări de niciun fel[610], că legile se respectă[611].

Diferenţa de opinii dintre cei recent sosiţi şi cei care se află în România de câţiva ani şi au dobândit deja cetăţenia română trebuie analizată cu reticenţă. Este foarte posibil ca şi etnicii kurzi, posesori ai cetăţeniei române să se fi confruntat cu aceleaşi greutăţi la sosirea lor în ţară. Din poziţia actuală, însă, de cetăţeni, locuitori permanenţi ai acestei ţări, precum şi în calitatea lor de agenţi economici sunt foarte conştienţi de necesitatea păstrării unor relaţii amiabile cu instituţiile publice, de unde ar putea rezulta şi reţinerea lor în a comenta foarte mult pe marginea acestui subiect. Răspunsurile la întrebarea legată de relaţiile cu autorităţile au fost de cele mai multe ori scurte, simple, nedezvoltate, rezumându-se la descrierea de relaţii bune, fără prea multe alte detalii.

Dorinţa de integrare în societatea românească este lucru cert pe care îl întâlnim la kurzi, dorinţă, care este în cazul multora, mai ales la sosirea în ţară, mai mult o nevoie forţată, aşa cum este întregul proces al emigrării, rezultat din dificultăţile de natură politică pe care le au în ţara de origine. Aşa cum am afirmat, cel mai des întâlnim tipul bărbatului kurd, sosit singur în România, ca urmare a unor probleme politice, care vine aici şi pe parcurs

---

[608] Interviu cu X, membru al comunităţii kurde din România (a refuzat din motive de păstrare a intimităţii să îşi ofere iniţialele numelui), 5 mai 2008.

[609] Interviu cu Y. S., membru al comunităţii kurde din România, 10 mai 2008.

[610] Interviu cu N. Z., membru al comunităţii kurde din România, 6 mai 2008.

[611] Interviu cu D. M., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.

exprimă intenția de a găsi o femeie româncă, cu care să își întemeieze o familie. Prin urmare, cei mai mulți imigranți kurzi sunt bărbați, căsătoriți cu femei românce, iar cel mai răspândit tipar este cel al familiei mixte. Căsătoria cu femeile românce înseamnă pentru ei o acceptare, o intrare în societatea românească, șansa la o viață normală și accesul la drepturi cetățenești depline în România. Implicit, prin aceste căsătorii are loc adaptarea lor la stilul de viață românesc, păstrându-și în același timp identitatea kurdă. Etnia este cea mai importantă dimensiune la care se raportează în procesul de autopercepție și autodefinire. Astfel, căsătoriile mixte nu duc la o românizare în sensul de asimilare, ci la o integrare mai facilă în societatea românească atât la nivelul relațiilor sociale, cât și la nivelul statutului juridic și implicit al relațiilor cu instituțiile statului. O trăsătură caracteristică a căsătoriilor mixte dintre femei românce și bărbați kurzi este dublarea obiceiurilor sau îmbogățirea socio-etnică și culturală a familiei cu respectarea tradițiilor ambilor soți[612]. Copiii, rezultați din căsătoriile mixte exprimă biculturalitate, rezultat al însușirii simultane de la cei doi părinți, a limbii române și kurde, precum și a obiceiurilor specifice celor două culturi. În familiile mixte, copiii poartă și nume românești și nume kurde, iar tatăl ține foarte mult la ideea învățării limbii kurde de către copiii săi. Pentru că procesul de educație se desfășoară în limba română, spune un membru al asociației, acest lucru duce în unele cazuri la pierderea cunoștințelor de limbă kurdă. Unii dintre etnicii kurzi au afirmat că au adresat cereri unor școli din capitală în scopul introducerii unor ore suplimentare de limbă kurdă pentru copiii lor. Cu toate că s-au oferit chiar să suporte financiar plata unui profesor angajat în acest scop, cererile lor au fost respinse[613]. Prin urmare, familia, mai precis persoana tatălui, rămâne singura cale de acces și de perpetuare a limbii kurde. Aceasta, alături de păstrarea obiceiurilor reprezintă pentru ei căi de exprimare, conservare și dezvoltare a identității etnice.

Primatul etnicității în fața oricăror alte coordonate identitare este dovedit și de preocuparea pentru păstrarea și perpetuarea tradițiilor. O contribuție importantă în acest sens aduce Asociația Kurzilor din București, care are rolul de catalizator al tradițiilor populare, culturale și politice pentru întreaga comunitate kurdă din România, mai ales pentru etnicii kurzi din capitală. Astfel, sărbătorile cele mai populare, celebrate de etnicii kurzi sunt

---

[612] Maria Cobianu-Băcanu, *Românii la contactul dintre culturi. Relațiile interetnice*, Ed. România pur și simplu, București, 2007, p. 266.

[613] Interviu cu G. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.

Newrozul, Anul Nou Kurd, sărbătorit pe 21 martie, alături de Ziua Partidului, pe 27 mai, mai exact ziua înființării PKK, în 1978. Unele sărbători au un caracter comemorativ, cum ar fi Ziua Eroilor, pe 18 mai, în care sunt comemorați toți cei căzuți pentru apărarea drepturilor poporului kurd sau ziua arestării lui Abdullah Öcalan, considerată o zi neagră în istoria poporului kurd.

Cu ocazia acestor sărbători, asociația organizează diferite festivități legate de specificul fiecărei celebrări. Spre exemplu, *Newrozul*, cea mai cunoscută sărbătoare kurdă[614], este sărbătorit prin organizarea unor festivități cu spectacole de muzică și dansuri populare kurde, cu participarea unor artiști kurzi, personalități ale comunității kurde din Europa, unii dintre ei membri ai Parlamentului Kurd în Exil[615]. Festivitățile sunt în general urmate de bairamuri, prilej de socializare între etnicii kurzi, care participă împreună cu soțiile și copiii. Prin prezența lor la aceste festivități, copiii devin conștienți și se familiarizează cu obiceiurile prin care se individualizează de ceilalți.

Acest proces de păstrare a identității este axat doar asupra coordonatei etnice, apartenența religioasă fiind subliniată doar în contextul aderării unora dintre kurzi la religiile focului. Și în cazul comunității kurde din România, religia nu apare ca și componentă principală a identității, fiind considerată cauză a dezbinării lor, ca urmare a solidarității musulmane cu turcii după Primul Război Mondial. Primatul îl deține limba, implicit componenta etnică, așa cum afirmă foarte direct un etnic kurd: *importantă este etnia și nu religia*[616]. Un altul, în dorința de a sublinia acest aspect a mărturisit că, copiii săi au moștenit religia mamei, ortodoxă, dar vorbesc limba kurdă, confirmând astfel, indirect, întâietatea identității etnice în fața celei religioase. Astfel, deși copiii proveniți din căsătoriile mixte moștenesc în proporție de aproximativ 90% religia tatălui, există și unele excepții[617].

Unii dintre etnicii kurzi intervievați în legătură cu tradițiile păstrate au subliniat și menținerea unor norme sociale specific kurde, ca respectul membrilor mai tineri ai familiei față de cei mai în vârstă, fumatul pipei[618], servitul ceaiului sau menținerea unor obiceiuri culinare ca și gătitul tradiționalelor

---

[614] * Newroz, „Ziua cea nouă. Sărbătoarea tuturor kurzilor", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 2, 1–15 martie, 1996, pp. 8–9.

[615] Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

[616] Interviu cu A. Ç. S., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.

[617] Interviu cu Ç. V., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

[618] Interviu cu A. G., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.

chifteluțe kurde[619]. Alți kurzi au ales să pună accentul asupra atitudinii tolerante și capacității de adaptare a kurzilor, afirmând că tradițiile lor se păstrează aici în proporție de 80%[620], tocmai datorită acestor particularități ale caracterului kurd.

În ceea ce privește costumele tradiționale, în România se renunță în viața de zi cu zi la acest tip de îmbrăcăminte, în favoarea îmbrăcămintii moderne, atât în cazul bărbaților, cât și a femeilor provenite din familii exclusiv kurde. Explicația acestui fapt poate fi tendința preponderentă de orientare spre modul de viață modern și nevoia de adaptare la normele societății românești. Deși femeile kurde păstrează în garderoba lor costumul tradițional, acesta este îmbrăcat doar cu ocazia unor festivități sau sărbători.

În ceea ce privește femeile kurde din România, într-un număr mult mai mic decât bărbații, nu putem face foarte multe afirmații. Accesul la dialog cu acestea a fost mai dificil, la Asociația Kurzilor de la București, bărbații fiind prezența dominantă, ei reprezintă interfața asociației și a întregii comunități kurde.

În special, femeile tinere, deși regretă plecarea din locul natal, agreează libertățile de care se bucură aici, în special, accesul la educație, pe care îl consideră un privilegiu, în condițiile în care *la noi, femeile nu prea merg la școală, fac câteva clase și atât*, afirmă o tânără kurdă, studentă a Facultății de Drept din cadrul Universității Nicolae Titulescu din București. Asociația Femeilor Refugiate în România, reprezintă o alternativă pentru femeile mai puțin educate, în general casnice, oferindu-le șansa de a participa la cursuri gratuite de limba română și de a se implica în diferite activități creative, cum ar fi, spre exemplu, crearea unor bijuterii și decorațiuni orientale și vânzarea lor pe timpul verii, pe litoral[621].

Conștientizarea situației politice a kurzilor și opiniile politice le întâlnim la ambele categorii de femei. Sunt aceleași, doar exprimate evident, la un alt nivel. Astfel, K. M. își justifică opțiunea de a studia dreptul, tocmai prin prisma situației poporului kurd, datorită discriminărilor la care sunt supuși etnicii kurzi, asimilării lor cu teroriștii și represiunilor la care au fost supuși în țara de origine, pe scurt din *nevoia de a-și apăra drepturile*[622].

---

[619] Interviu cu M. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.

[620] Interviu cu A. V., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

[621] Interviu cu K. Z., membră a comunității kurde din România, 3 iunie 2006.

[622] Interviu cu K. M, membră a comunității kurde din România, 5 mai 2008.

În ceea ce privește căsătoria fetelor tinere, în general, familia preferă căsătoria fiicelor lor cu un etnic kurd, mai ales dacă este vorba despre o familie exclusiv kurdă. În cazul familiilor mixte, majoritatea sunt constituite recent. Copiii nefiind încă ajunși la vârsta maturității, această chestiune nu a constituit încă o problemă reală. Unii tați kurzi afirmă că în perspectivă își pun problema întoarcerii în Turcia în vederea căsătoriei copiilor, iar alții afirmă că va fi opțiunea lor.

Visul întoarcerii acasă este un sentiment foarte intens care caracterizează orice kurd aflat în România, mai ales în rândul celor mai conștienți și mai activi politic. Împlinirea acestui vis însă, devine o problemă complicată, în primul rând datorită căsătoriei cu o persoană din țara gazdă, așa cum este cazul unei mari părți a kurzilor din România. Alți factori care îngreunează acțiunile concrete în acest sens sunt adaptarea copiilor la noua societate și cultură, pe lângă siguranța educației și a muncii lor, dificultatea de a abandona această relativă siguranță și starea materială din țara gazdă, după ani de muncă, alături de gândul la dificultățile cu care s-ar putea confrunta la întoarcere, legate de locuință, locul de muncă sau, mai mult, situația politică a minorității kurde din țara de origine.

Toți cei intervievați au afirmat că regretă faptul că au plecat din Turcia, nostalgiile lor fiind legate cel mai adesea de familia lăsată în urmă, de casa natală și modul de viață tradițional. Cei mai optimiști spun că se vor întoarce dacă problema kurdă se va rezolva cândva, iar alții afirmă că nu se vor întoarce niciodată în Turcia. Inițial, România nu a fost neapărat, ca destinație, locul pentru care ar fi optat personal, fiind pentru cei mai mulți, mai degrabă întâmplare, necesitate. Unii dintre ei recunosc că ar fi dorit să ajungă în țări occidentale. În prezent, afirmă că nu ar pleca din România. Argumentul dorinței lor de a rămâne aici este legat de căsătoriile lor cu femei românce, deci de stabilitatea personală și, nu în ultimul rând, de situația materială pe care au reușit să și-o construiască aici. Unul dintre ei a adăugat acestor argumente faptul că oricum pentru un kurd nu contează unde trăiește atâta timp cât reușește să își păstreze cultura, care este singurul lucru indispensabil pentru el[623].

Indiferent de perioada imigrării în România, înainte de 1989 sau după, din necesitate sau din proprie alegere, imigranții kurzi s-au integrat în mediul oferit de societatea românească. Contactele dezvoltate în demersurile lor economice, relațiile cu anturajul soțiilor românce, acolo unde este cazul sau

[623] Interviu cu A. M., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.

relaţiile dezvoltate cu vecinii, i-au ajutat să cunoască şi să se adapteze la cultura şi societatea românească, păstrându-şi însă, în paralel, conştiinţa identităţii kurde. Element important în procesul lor de autodefinire, ei încearcă să conserve această identitate, prin diverse modalităţi: fie prin educarea copiilor lor în acest sens, fie prin activităţi politice sau prin păstrarea obiceiurilor culturale.

IV.4. Presa kurdă din România

Întrucât fluxul imigranţilor de origine kurdă din România s-a intensificat după 1990, aceasta fiind şi perioada de consolidare a comunităţii kurde de la noi din ţară, apariţiile publicistice, pe care se bazează această analiză, se înscriu cronologic în perioada imediat următoare anilor '90. Pentru a fi mai expliciţi, prin presa kurdă din România ne referim la publicaţiile în limba română ale Asociaţiei Kurzilor din România, editate cu sprijinul Fundaţiei Oamenilor de Afaceri Orientali. Principala publicaţie a asociaţiei, pe care se bazează şi analiza noastră, este *Vocea Mesopotamiei*, publicaţie cu profil politic şi cultural, a kurzilor din România. Este o publicaţie ce a început să apară din 1995 odată cu înfiinţarea asociaţiei, apariţiile sale fiind neregulate, spre exemplu în anul 2005 au fost tipărite şase numere. Numărul apariţiilor depinde şi de bugetul avut la dispoziţie, dar şi de organizarea editorilor, în general, intelectuali kurzi, membri ai comunităţii kurde. Revista, împărţită în mai multe rubrici abordează o paletă de subiecte concentrate pe două domenii principale, care reflectă şi profilul publicaţiei. Astfel, pe de o parte, avem articole care abordează subiecte legate de istoria şi cultura kurzilor, iar, pe de altă parte, sunt articolele cu caracter politic. Revista este publicată în limba română, încercându-se în acest fel să se facă cunoscuţi în rândul unui public românesc, prin transmiterea unor informaţii legate de identitatea lor etnică, istorică, culturală, dar şi politică.

Temele abordate sunt legate de istoria poporului kurd, descrieri ale teritoriului locuit de kurzi. Imaginea creată este una idilică, a unui pământ bogat în resurse, încărcat de istorie, leagăn al civilizaţiilor, izvorul tuturor ideologiilor şi religiilor actuale[624], coloana vertebrală a Orientului Mijlociu[625].

---

[624] *„Editorial", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie 2004, p. 3.

[625] Ali Husein Kerim, „Cât de multe asemănări... Oare kurzii şi românii sunt popoare înrudite?", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie 2005, p. 25.

Această coordonată istorică a discursului promovat de etnicii kurzi din România se suprapune într-o anumită măsură discursului identitar general al kurzilor. Astfel, constatăm asumarea ca moştenire culturală a unor legende şi personaje legendare ca profetul Noe sau profetul Zarahustra. O altă caracteristică comună este afirmarea unei lupte de secole în vitutea unor valori ca libertatea şi pacea. Elemente subliniate frecvent şi comune cu discursul identitar general kurd sunt: vechimea lor ca popor, Kurdistanul ca leagăn al civilizaţiilor, lupta lor de secole pentru libertate sau suferinţa poporului kurd[626].

Preocuparea pentru rezolvarea problemei kurde, omniprezenţa în toate aspectele vieţii kurzilor atât la nivel colectiv, cât şi individual are drept consecinţă emergenţa politicului în cultură. Numeroase evenimente culturale sau texte literare capătă nuanţe politice sau, mai concret spus, multe date cu conotaţii politico-istorice devin repere identitare. Astfel, 27 noiembrie, ziua înfiinţării PKK, în 1978, deşi o dată cu semnificaţie politică[627] capătă valenţe cultural-istorice în condiţiile în care PKK-ul este zugrăvit în presa kurdă românească ca factor revitalizant al poporului. Un alt exemplu al emergenţei politicului în cultură este faptul că în contextul unui articol, care are ca subiect o expoziţie de fotografie despre viaţa cotidiană a kurzilor, aparţinând unui ziarist român, Dan Papuj, evenimentul este prezentat ca o consecinţă a unei întâlniri dintre jurnalist şi Öcalan[628]. Articolul încearcă să sublinieze efectul marcant pe care l-a avut asupra jurnalistului personalitatea lui Öcalan, acesta din urmă fiind prezentat ca început şi măsură a tuturor lucrurilor, un făuritor şi un călăuzitor de destine.

O altă caracteristică a articolelor cu subiecte cultural-istorice este accentuarea elementului etnic, care devine liantul dintre kurzii aflaţi în exil românesc şi întreaga comunitate kurdă. Prin urmare, ataşamentul faţă de propria origine şi legătura cu locul din care au plecat este omniprezentă. Astfel, multe din paginile revistei *Vocea Mesopotamiei* dedicate culturii, conţin traduceri în limba română ale unor poeme populare kurde şi poezii aparţinând unor autori kurzi contemporani, a căror texte abordează teme ca ataşamentul faţă de pământul natal, frumuseţea naturii şi bogăţia istorică a acestui teritoriu.

---

[626] Mohamet Kalkşa, „Kurdistan – pământ care reprezintă leagănul civilizaţiei!", *Vocea Mesopoamiei*, nr. 16, martie – aprilie 2005, p. 33.

[627] * „Informaţii privind Partidul Muncitorilor din kurdistan, PKK", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, septembrie – octombrie, 1997, pp. 8–9.

[628] Emin Çelikten, „Expoziţie de fotografie din Kurdistan prin obiectivul ziariştilor români", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie 2004, p. 10.

Suferința kurzilor, în lupta pentru libertate și apartenența etnică sunt însă, prin excelență, motivele care predomină paginile culturale ale revistei, uneori exprimate, fără cosmetizări prea multe, cât se poate de concret.

De asemenea, apropierea de folclorul kurd, traducerea unor poeme fundamentale ale literaturii populare kurde ca *Mem ù Zin*, alături de celebrarea sărbătorii *Newroz*, Anul Nou Kurd, simbol al renașterii și a luptei pentru libertate, indică păstrarea unei identități separate, o puternică legătură cu trecutul, cu locul de origine și, nu în ultimul rând, cu cei rămași acolo unde ei numesc *acasă*.

În același timp se poate observa încercarea de integrare în noul spațiu, în societatea românească. Prin articole cu titluri ca, spre exemplu, *Cât de multe asemănări... Oare kurzii și românii sunt popoare înrudite?* este indusă ideea unei înrudiri între poporul kurd și cel român. Argumentele care sunt aduse de autor în sprijinul acestei idei sunt de la unele mai puțin științifice, cum ar fi faptul că, etnicii kurzi învață mai repede limba română decât alți străini[629], la altele care încearcă să fie mai fundamentate din punct de vedere științific, cum ar fi asemănările etimologice dintre limba română și limba kurdă, fiind oferită o serie întreagă de exemple concrete cum ar fi: *păr-por*, *deget-dest*, *leș-laș*, *taur-tor*, *berbec-beran*[630]. Un alt argument este asemănarea dintre mezi, strămoșii kurzilor și strămoșii românilor, dacii. Astfel, credința în reîncarnare, organizarea politică, mai exact existența *Sfatului Bătrânilor* și folosirea tehnicii gherilelor împotriva dușmanilor[631], ar putea reprezenta în opinia autorului motive destul de solide în vederea demarării unor investigații științifice.

Una dintre caracteristicile comune cu imaginea de sine generală, analizată în capitolul al doilea, se referă la unul din aspectele imaginii de oprimați a kurzilor, cu o funcție compensatoare, fiind vorba despre *identificarea cu eroii naționali*. Așa cum am concluzionat anterior, acești eroi naționali sunt, așa cum reiese și din analiza textelor din *Vocea Mesopotamiei*, cei ce luptă pentru drepturile kurzilor, pentru recunoașterea lor, nu neapărat prin puterea forței, ci doar prin puterea penelului. Dacă în prima categorie se înscriu membri ai PKK, în cea de-a doua categorie intră mai mult personalități isto-

[629] Ali Husein Kerim, „Cât de multe asemănări... Oare kurzii și românii sunt popoare înrudite?", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie 2005, p. 25.

[630] *Ibidem*, p. 29.

[631] *Ibidem*, p. 26.

rice, culturale şi literare ca personajul istoric Saladin Ayubbi[632] sau scriitorul contemporan Mehmed Uzun[633]. Aşa cum reiese şi din articolele cu subiecte istorice sau din cele legate de folclor, şi în cazul celor dedicate unor personalităţi kurde putem detecta dorinţa de a sublinia existenţa unei istorii şi a unei culturi kurde separate şi implicit a unei identităţi separate. Este caracteristica ce predomină şi care probabil reprezintă imboldul preocupărilor şi textelor de această factură din revista *Vocea Mesopotamiei.*

În ceea ce priveşte articolele cu subiecte politice, acestea se suprapun într-o mare măsură concepţiilor şi ideilor expuse de Abdullah Öcalan în cartea *Manifestul păcii pentru secolul XXI.* Fără nicio îndoială în momentul de faţă, această lucrare poate fi considerată cartea de căpătâi a adepţilor lui Abdullah Öcalan şi implicit a marii majorităţi a minorităţii kurde din România.

Ideea principală a cărţii este căutarea unei soluţii pacifiste, aceasta fiind tendinţa ultimilor ani a mişcării PKK. Ideea este propagată şi în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei*, în contextul sublinierii faptului că ei nu doresc crearea unui stat separat ci recunoaşterea minorităţii kurde şi a drepturilor lor în cadrul unui stat democratic turc. Soluţia trebuie să fie, în opinia lor, una diplomatică, iar această soluţionare nu poate să înceapă altfel decât prin recunoaşterea problemei kurde. Promisiunea pe care o fac Turciei şi Uniunii Europene în schimbul acestei recunoaşteri şi soluţionări a problemei kurde, este angajamentul lor de a respecta principiile Uniunii Europene. Astfel, în condiţiile demarării unui dialog, promisiunile lor se leagă de respectarea integrităţii teritoriale a Turciei, renunţarea la calea armelor, aceasta urmând a fi înlocuită cu calea luptei politice şi democratice şi respectarea standardelor democratice impuse de Uniunea Europeană cu privire la normele legale, normele economice şi cele referitoare la drepturile omului. Considerându-se participanţi la fondarea Republicii Turcia, în opinia lor, acest lucru poate constitui justificarea recunoaşterii şi acceptării lor la guvernare şi implicit la discuţiile pentru integrarea Turciei în Uniunea Europeană. Discursul lor se mulează evoluţiei ideologice a PKK, care după căderea Cortinei de Fier şi instaurarea regimurilor democratice în fostele state comuniste din Europa de Est, a iniţiat un proces de distanţare ideologică de socialismul marxist şi de

[632] Ayhan Erkem, „Selahaddin Eyyubi sau Regatul conştiinţei", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai 2005, p. 32.

[633] Emin Çelikten, „Mehmet Uzun: un scriitor care a scris importante romane şi este considerat o personalitate marcantă în literatură", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie 2005, pp. 30–32.

uşoară adaptare a discursului doctrinar la noul sistem ce se anunţa predominant în secolul XXI, acela democratic. Astfel, aşa cum reflectă şi presa kurdă de la noi, se renunţă la vechea cerere de creare a unui Kurdistan independent, înlocuind-o cu aceea afirmată şi mai sus, de recunoaştere a lor în cadrul unei uniuni democratice, formate din turci şi kurzi. Conform noii viziuni oficiale, de după 1990, problema kurdă încetează să mai fie una cu caracter politic, accentuându-se, în schimb, mai mult caracterul ei cultural şi social. De altfel, interdicţiile cu privire la limba şi cultura kurdă devin aspectele cele mai importante ale problemei în condiţiile reconfigurării discursului justificativ al creării şi evoluţiei PKK.

Prin urmare, confundarea aspectelor politice cu cele culturale ale problemei a fost elementul care a dus la naşterea unei revolte şi interpretarea greşită a problemei. Această situaţie a generat de fapt şi îndreptarea, în anii 70, înspre ideologia marxistă. Soluţia uniunii democratice, formată din turci şi kurzi nu este una aleatorie în opinia lor, reprezentând o reţetă a succesului testată în state europene formate din mai multe grupuri etnice cum ar fi Elveţia. Rolul pe care Uniunea Europeană ar trebui să îl aibă în acest context, conform aşteptărilor lor, este acela de arbitru, de mediator al aplanării conflictului.

Chiar dacă putem vorbi despre o suprapunere de idei între lucrarea lui Abdullah Öcalan, *Manifestul Păcii pentru secolul XXI. Pledoariile apărării*, apărută după arestarea sa din 1999 şi presa kurdă din România, diferenţele decurg din atitudinea vis-à-vis de Turcia. În *Pledoariile apărării*, atitudinea cu privire la Turcia este una foarte atenuată, aproape paşnică, cu un nivel al criticilor extrem de scăzut, redus doar la observaţii de natură teoretică, legate de nivelul de democratizare, axate în special asupra necesităţii de reformare din punct de vedere constituţional şi legislativ a Turciei[634]. Noua viziune, conturată după capturarea lui Öcalan, este construită pe coordonata unei legături istorice între kurzi şi turci, pe care o consideră foarte solidă. Argumentele aduse în sprijinul afirmaţiei se menţin în sfera istorică: *ei au înfiinţat împreună republica, între ei a avut loc un puternic proces de contopire, au luptat alături de nenumărate ori şi au fost apropiaţi unii de alţii. În urma acestor experienţe, ambele naţiuni şi-au dat seama de pericolele cu care se pot confrunta în cazul în care ar fi despărţiţi. Chiar dacă naţionalismul*

[634] Aceste acuzaţii sunt mai atenuate în contextul comparaţiei cu acuzaţiile aduse de presa kurdă din România, dar din perspectiva Turciei ele reprezintă o insultă la adresa constituţiei Republicii, adoptate în perioada lui Mustafa Kemal.

a avut influenţe negative asupra acestor relaţii, la începutul secolului XX, cele două popoare au luptat alături în războiul de eliberare naţională[635].

Ideea care vine în completarea acestei noi viziuni şi care este repetată în mod obsesiv în această lucrare este aceea a uniunii democratice între turci şi kurzi. Scopul ei este de a contracara ideea şi acuzaţia adusă lui Öcalan şi PKK, de luptă pentru crearea unui stat separat.

Pe de altă parte, presa kurdă din România afişează o atitudine mult mai virulentă, de la acuzaţii de natură legislativă şi până la acuzaţii cu privire la nerespectarea drepturilor omului şi respingerea unei soluţii diplomatice pentru problema kurdă.

Constatăm că deradicalizarea venită de sus nu a fost atât de profundă. Acest lucru este valabil nu doar în ceea ce priveşte schimbarea suferită în atitudinea vis-à-vis de Turcia, ci şi la nivel ideologic. În articolele din *Vocea Mesopotamiei* întâlnim aluzii la imperialismul capitalist[636], sindicalism, lupta de clasă, exploatarea mijloacelor de producţie[637]. Accente ale vechii ideologii marxiste nu întâlnim doar la nivelul presei scrise, ci şi la nivelul discursului oral al unor membri ai comunităţii kurde din România. Dacă necesitatea acestei schimbări doctrinare a fost înţeleasă mai ales de intelectualitatea adeptă a lui Öcalan, care a priceput implicaţiile acestei schimbări, acest lucru nu s-a produs atât de facil la nivelul imigrantului odată contaminat cu ideologia marxistă a anilor '70, fără o educaţie superioară, care se simte nedreptăţit pentru faptul că a fost nevoit să îşi părăsească locul natal şi să vină într-o ţară aliată Turciei, unde simplul port al unei eşarfe palestiniene îl califică la intrarea într-un supermarket, drept terorist[638].

Cu toate acestea, este foarte clar că mesajul liderului şi ideologia concepută de acesta, în noua sa formă au fost preluate în presa kurdă din România, şi, cu excepţia nuanţelor semnalate mai sus, se mulează perfect filosofiei acestuia. Mai mult, revista *Vocea Mesopotamiei* poate fi considerată prin multe din textele sale un omagiu adus lui Öcalan. Paginile dedicate acestuia pot fi incluse în arsenalul unui adevărat cult al personalităţii. Imagi-

---

[635] Abdullah Öcalan, *Manifestul păcii pentru secolul XXI. Pledoariile apărării*, Ed. Vocea Mesopotamiei, Bucureşti, 2000, p. 16.

[636] Fîrat Koçgiri, „Ultimele evenimente politice", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 20, februarie 1998, pp. 4–5.

[637] Emin Çelikten, Seyit Ferqini, „Societatea civilă şi Uniunea Europeană", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie 2004, pp. 9–10.

[638] Interviu M. D., membru al comunităţii kurde din România, 5 mai 2008.

nea zugrăvită acestuia în articolele din *Vocea Mesopotamiei* este aceea a unui lider politic incontestabil, cunoscător al adevărului absolut, în toate aspectele vieţii, un ghid moral şi spiritual, un exemplu de urmat pentru toţi kurzii, *propunerile sale luminează istoria şi calea pe care trebuie să o urmeze poporul kurd*[639]. Referirile la persoana lui nu se fac niciodată doar prin simpla menţionare a numelui său. El este fie *conducătorul nostru*[640], fie *domnul Öcalan*, fie *Preşedintele Apo*, fie *Liderul Poporului Kurd.* Pancardele şi posterele cu chipul său sunt nelipsite de la sărbătorirea *Newrozului* de către comunitatea kurdă din România, asocierea sa cu această sărbătoare demonstrând suprapunerea sa, semnificaţiei acestei sărbători, a luptei kurzilor pentru libertate. Evoluţia problemei kurde, mai ales pe cale paşnică este de neconceput în lipsa liderului, pe care îl consideră promotorul acestei soluţii şi un liant între kurzii de pretutindeni. Aceste idei sunt confirmate de folosirea unor expresii ce par a fi desprinse din arsenalul cultului personalităţii unui lider socialist: *unitatea poporului este sudată de liderul său*[641], *propunerile sale luminează istoria şi calea pe care trebuie să o urmeze poporul kurd*[642], *problema kurdă nu poate fi soluţionată fără Abdullah Öcalan*[643]. Un aspect frecvent subliniat în contextul afirmării necesităţii unei soluţii diplomatice este cererea de acceptare a lui Öcalan, ca parte reprezentativă a kurzilor. Într-unul din articolele din *Vocea Mesopotamiei* se arată foarte clar că problema kurdă nu poate fi nici măcar definită în opinia kurzilor din România, fără a-l lua în considerare pe cel ce îl consideră liderul lor. Astfel, că la o masă a tratativelor, dacă de o parte s-ar afla turcii, de cealaltă parte, în numele kurzilor ar trebui să se afle, fără nicio îndoială, Abdullah Öcalan. Această situaţie este prezentată ca un dat firesc, ca o evoluţie normală, în condiţiile în care *întemeietorul PKK a avut un rol determinant în ceea ce pri-*

---

[639] Emin Çelikten, „Newrozul sărbătorit cu entuziasm în România", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 16, martie – aprilie, 2005, p. 17.

[640] * „Interviu cu Duran Kalkan, un lider al Consiliului Adunării Generale a Kurdistanului. Vom rezista până când vom vedea distrus sistemul Imrali", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie 2005, p. 12.

[641] * „Intelectualitatea a fost adusă la tăcere", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 19, noiembrie 2005, p. 9.

[642] Emin Çelikten, „Newrozul sărbătorit cu entuziasm în România", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 16, martie – aprilie 2005, p. 17.

[643] * „Problema kurdă nu poate fi soluţionată fără Abdullah Öcalan", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 19, noiembrie 2005, p. 10.

veşte această problemă şi stadiul în care a ajuns ea[644]. Una dintre temele aduse foarte des în discuţie este tratamentul aplicat acestuia în insula Imrali, preocuparea permanentă pentru starea de sănătate a acestuia şi pentru evoluţia procesului său. Izolarea lui în Imrali este considerată o adevărată insultă adusă kurzilor, iar procesul său de judecare, o conspiraţie îndreptată împotriva lui şi implicit împotriva kurzilor. Acest cult pentru Apo, desfăşurat în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei*, merge până la identificarea întregului popor kurd cu persoana sa, astfel captivitatea sa devine sinonimă cu captivitatea poporului kurd, fapt devenit mai mult decât evident prin afişarea unor sloganuri ca *Libertatea simbolului nostru, liderul Apo reprezintă pentru poporul kurd însăşi democraţia!*[645]

Campania dusă pentru eliberarea sa, în paginile revistei, contribuie la crearea tabloului complet al personalităţii liderului, în special, prin componenta vizuală şi literară. Campania *Iniţiativa pentru eliberarea lui Öcalan* este parte a unei campanii internaţionale pentru eliberarea acestuia, *International Initiative. Freedom for Abdullah Öcalan. Peace in Kurdistan*, iniţiată de comunitatea kurdă din Germania. Varianta în limba română a campaniei, desfăşurată în *Vocea Meopotamiei*, reprezintă partea cea mai evidentă din punct de vedere vizual a revistei. Fotografiile lui Öcalan, colorate şi în dimensiuni mari, însoţind sloganul în limba engleză al campaniei, *Libertate lui Abdullah Öcalan, Pace în Kurdistan*, îl înfăţişează pe acesta în diferite ipostaze, de erou, de soldat, de lider al armatei şi al poporului. Ipostazele sunt şi mai puţin oficiale, dar şi atunci conotaţiile sunt legate de percepţia sa ca lider al kurzilor. Spre exemplu, plimbându-se în timpul liber în natură, situaţie în care se sugerează legătura sa şi sacrificiul pentru pământul natal. Foarte sugestivă este imaginea sa pe un teren de fotbal, cu mingea sub picior, mâinile la spate, ipostază care sugerează rolul său de arbitru, dar şi de jucător abil. Componenta literară a campaniei nu este deloc de neglijat, prezentându-l pe Öcalan în ipostaza de făptură divină salvatoare. Poezia, *Răpirea îngerului*, aparţinând autorului kurd Haj Abdo Berivan, exprimă foarte clar încărcătura afectivă a felului în care este perceput şi reprezentat Öcalan în mentalul kurzilor din România şi nu numai.

---

[644] *Ibidem.*

[645] „Interviu cu Duran Kalkan...", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie 2005, p. 13.

Ochii mei s-au tulburat,
Gândul mi s-a întunecat,
Inima mi-a înțepat,
Sufletul mi-a întristat...!

Atunci când eu am aflat,
Că demonii l-au luat,
Pe îngerul meu curat,
Veșnic de toți adorat...!

Dar când în ochi l-am privit,
Adânc în ei am găsit,
O lumină strălucitoare,
Speranța nemuritoare...![646]

Tot în palierul public, vizibil al cultului personalității, se înscrie și rubrica specială, intitulată *Pledoaria omului liber*, ce conține texte a căror autor este Abdullah Öcalan. Principalele idei și principii exprimate în aceste texte sunt cele de renunțare la violență și adoptarea unei soluții pacifiste, idei exprimate și în cartea sa, *Pledoariile apărării*. Întâlnim totodată și aspecte mai puțin abordate în lucrarea amintită, dar accentuate în aceste texte, cum ar fi: critica globalizării și a individualismului occidental, catalogarea sistemului capitalist drept un sistem hegemonic[647], declararea foarte directă a admirației față de gândirea critică a lui Marx sau Lenin[648]. Concepția sa asupra sistemului democratic și capitalismului, devine mai clară în condițiile autoproclamării sale ca adept al regimurilor politice democratice, dar nu capitaliste, propunând democrații bazate pe un așa-zis stat militant, care să poată conduce, transforma și asigura un echilibru între clasele asuprite și forțele hegemonice[649]. Consideră burghezia democratică, drept un element indizerabil al democrației, dar subliniază că tocmai lipsa acesteia în Orientul Mijlociu va face instaurarea aici a unei democrații mai constructive decât cea de tip vestic[650]. Accente

[646] Haj Abdo Berivan, „Răpirea îngerului", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai 2005, p. 35. Abdullah Öcalan, „Pledoaria omului liber", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie 2004, p. 26.

[648] *Ibidem*, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie 2004, pp. 20–24.

[649] *Ibidem*, *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie 2004, p. 26.

[650] *Ibidem*, p. 15.

antiamericane se pot distinge în contextul criticii sale la adresa intervenției SUA în Irak, considerând-o o acțiune a sistemului imperialist postmodern[651]. Ideile pe care le întâlnim și în lucrarea *Pledoariile apărării*, sunt critica adusă structurii feudale a societății kurde[652], care nu prezintă caracteristicile unei națiuni, motiv pentru care consideră inaplicabilă în momentul de față teza autonomiei regionale sau a unui stat independent, erijarea sa în rolul de apărător al kurzilor, a drepturilor ce li se cuvin în rolul de conciliator, mediator și promotor al democrației și valorilor democratice ca libertatea și drepturile omului[653].

Evident, personalitatea lui Öcalan este conceptualizată în cadrul și alături de creația sa, PKK. Rolul acestei organizații, așa cum se reflectă în paginile din *Vocea Mesopotamiei*, este acela de a fi repoziționat poporul kurd pe scena internațională și în istoria universală, redându-i în acest fel respectul de sine, dar și demnitatea și onoarea în fața întregii lumi. Iată cum este definită organizația într-unul din articolele din Vocea Mesopotamiei: PKK *este mișcarea care a venit în ajutorul societății kurde, când aceasta era în pragul morții, a resuscitat spiritul poporului kurd, redându-i sufletul, a realizat o revoluție, o renaștere a acestui popor, a devenit subiect de poveste, a intrat în istorie și a devenit onoarea și mândria kurdului*[654]. Prin urmare, ziua de 27 noiembrie, ziua înființării PKK în anul 1978, este considerată în rândul majorității kurzilor din România, sărbătoare națională. Considerată zi a renașterii poporului kurd, 27 noiembrie este ridicată la rangul de zi istorică și este celebrată de kurzii din România cu mult entuziasm și cu manifestări specifice: cântarea imnului, concerte ale unor artiști kurzi și români, rostirea unor discursuri de către unii membri ai comunității kurde, axate în special asupra semnificației acestei zile, care *a dinamizat istoria kurzilor și le-a garantat pacea, libertatea și democrația*[655].

Evoluția ideologică și factuală a PKK, precum și justificarea acestei evoluții, reprezintă unul din subiectele abordate în paginile revistei. Astfel,

---

[651] *Ibidem*, p. 13.

[652] Este vorba despre organizarea pe clanuri a societății kurde.

[653] Abdullah Öcalan, *Manifestul păcii...*, p. 88.

[654] * „A fost reînființat PKK – Partidul Muncitoresc din Kurdistan. Un reportaj cu domnul Murat Karayilan care dezbate această situație", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 16, martie – aprilie 2005, p. 24.

[655] Emin Çelikten, „Expoziție de fotografie... ", Vocea Mesopotamiei, nr. 12, noiembrie 2004, pp. 11–12.

aderarea la doctrina marxismului socialist în momentul înfiinţării organizaţiei şi stabilirea în acel moment a obiectivului creării unui stat independent, folosindu-se de forţă, sunt explicate ca rezultate ale contextului internaţional din perioada anilor '70, bipolarismul SUA–URSS şi influenţa socialismului sovietic. Schimbarea ideologică, începută după anii '90, care presupune renunţarea la crearea unui stat şi înlocuirea acestei idei cu cea a uniunii democratice, formate din turci şi kurzi, precum şi renunţarea la violenţă, nu este, în opinia lor, decât expresia dorinţei acestei organizaţii de a se maturiza, de a se transforma într-o organizaţie politică. Schimbarea este prezentată în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei* ca o adaptare la noile realităţi geo-politice, la noua ordine internaţională, instaurată după căderea Cortinei de Fier[656], fapt care ar fi contribuit, în opinia lor, la precizarea unei date de începere a negocierilor de aderare a Turciei.

Faptul că luptătorii de gherilă PKK sunt consideraţi martiri[657], simboluri ale valorilor ca libertatea şi onoarea sunt un exemplu extrem de elocvent asupra locului pe care îl ocupă PKK şi Öcalan, deopotrivă, în mentalul colectiv al comunităţii kurde din România, acela de salvator, protector, revitalizator şi mentor.

Problema atacării Irakului reprezintă una dintre temele de reflecţie des abordate în paginile revistei *Vocea Mesopotamiei.* Problema este privită din două perspective. Una pozitivă, aprobatoare la adresa intervenţiei coaliţiei în Irak, în condiţiile în care aceasta a dus la eliminarea lui Saddam Hussein, considerat un duşman al kurzilor şi în condiţiile în care această intervenţie ar putea aduce sprijinul occidental kurzilor din Irak şi ar putea contribui în acest fel la rezolvarea problemei kurde pe cale politică. Din această perspectivă este justificată şi situarea kurzilor din Irak de partea coaliţiei SUA – Anglia, poziţie considerată sinonimă cu maturitatea politică şi soluţia diplomatică a problemei kurde[658].

O altă perspectivă, cea negativă, asupra intervenţiei în Irak, este generată de analiza intereselor strategice şi economice ale statelor occidentale şi a preocupării Turciei, Siriei şi Iranului de a-şi proteja integritatea teritorială şi

---

[656] *„A fost reînfiinţat PKK – Partidul Muncitoresc din Kurdistan. Un reportaj... ", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 16, martie – aprilie 2005, pp. 23–24.

[657] *„Interviu cu Murat Karaylan, preşedintele Comitetului Executiv Koma Komelen Kurdistan, Murat Karaylan – Intelectualii să fie mediatori! ", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie 2005, p. 16.

[658] *Ibidem*, p. 18.

securitatea internă[659]. Prin urmare, avem şi opinia antiamericană, conform căreia intervenţia SUA ar avea de fapt ca principal obiectiv *bogăţiile terestre şi subterane ale zonei*[660], iar statele vecine Irakului, cu minorităţi kurde, ca Turcia şi Iranul, ar dori *crearea unui bloc anti-kurd, prin intermediul căruia să-şi protejeze statutul de lideri în zonă*[661].

În strânsă legătură cu tema intervenţiei în Irak, întâlnim elemente specifice identităţii kurde generale, cum ar fi: acuzaţia adusă Occidentului, de colaborare cu Saddam Hussein, înainte de intervenţia SUA, indiferenţa şi pasivitatea opiniei publice internaţionale faţă de problema kurdă mai ales în momente tragice cum a fost cel de la Halapja[662].

O altă caracteristică a identităţii kurzilor din România, care ne aminteşte de discursul identitar general, este paralela cu destinul şi situaţia politică a altor popoare. Astfel, dacă în cazul discursului general întâlnim, din perspectiva victimizării, paralela dintre destinul kurzilor şi cel al evreilor, dar şi al palestinienienilor, în paginile din *Vocea Mesopotamiei* este preferată comparaţia între conflictul arabo-israelian şi cel dintre kurzi şi turci[663]. Ataşamentul faţă de poporul palestinian îl putem constata în condiţiile morţii lui Yasser Arafat, context în care se produce o solidaritate cu poporul de la care, spun ei, au învăţat acest lucru[664]. Ei empatizează cu palestinienii, pentru că se simt în aceeaşi situaţie politică şi emoţională.

Preocuparea pentru integrarea Turciei în Uniunea Europeană reprezintă, putem spune, preocuparea pentru propriul viitor. Aceasta, în condiţiile în care Uniunea Europeană este privită ca arbitru al aplanării paşnice a conflictului dintre turci şi kurzi din poziţia sa de apărătoare a valorilor ca drepturile omului, ale minorităţilor şi a ideii de multiculturalism.

Numeroase articole vor să atragă atenţia Uniunii Europene asupra schimbărilor legislative, doar de natură formală, care au loc în Turcia în vederea integrării. Din acest punct de vedere, al integrării în UE, rezolvarea

---

[659] Ali Husein Kerim, „Irak – probleme ale noii perioade", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai 2005, p. 15.

[660] Ibrahim Varol, „Au murit 100 de mii de irakieni", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie 2004, p. 17.

[661] Muzzafer Ayata, „Alegerile din Irak şi situaţia din Orientul Mijlociu", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 14, ianuarie 2005, p. 18.

[662] *Ibidem*.

[663] Ömer Kiral, „Numele tristeţii: Ebu Ammar", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie 2004, p. 8.

[664] *Ibidem*, p. 9.

problemei kurde este imperativă pentru atingerea acestui scop, reprezentând primul pas în acest sens. Această rezolvare nu poate fi concepută altfel în opinia kurzilor din România decât prin recunoașterea existenței și drepturilor minorității kurde din Turcia și prin acceptarea lor, în calitate de membru fondator al Republicii la negocierile cu Uniunea Europeană[665]. Promisiunile date în schimb nu se lasă așteptate, fiind adresate atât Turciei, a cărei integritate teritorială nu va fi amenințată, precum și Uniunii Europene, ale cărei standarde democratice cu privire la normele legale și economice vor fi respectate[666].

Poziția PKK nu este exclusă nici în ecuația integrării Turciei în Uniunea Europeană. Astfel, constatăm preocuparea pentru evaluarea rolului acestei organizații în procesul de aderare, a cărei politică de după anii '90 este considerată ca *factor decisiv în demararea negocierilor de aderare la UE*[667]. Supraestimarea rolului liderului și perceperea sa ca măsură și început al tuturor lucrurilor, așa cum am afirmat și mai sus se reflectă și în punctul de vedere asupra integrării. Având în vedere faptul că Öcalan este artizanul politicii PKK, concluzia afirmată foarte direct într-unul din articolele *Vocea Mesopotamiei* este faptul că acesta prin soluția pacifistă și propunerea uniunii democratice pune bazele *democratizării Turciei și influențează procesul*[668] de aderare. Prin aceste observații ei vor să tragă un semnal de alarmă că nerezolvarea problemei kurde va face ca aceasta să devină odată cu integrarea Turciei și o problemă a Uniunii Europene.

Sentimentul care transpare din textele ce abordează cel mai des teme ca negarea identității sau singurătatea exilului este acela de revoltă și o oarecare neputință, mai ales în condițiile în care singura lor formă organizată de luptă pentru recunoaștere este considerată teroristă. Din perspectiva lor, deși adepți ai metodelor violente în atingerea scopului, Öcalan și PKK reprezintă singura luare de atitudine pentru apărarea drepturilor ce li se cuvin. Pentru kurzii din România reprezintă singura opțiune, unica sursă a demnității sau mai bine spus a recâștigării demnității, în condițiile în care nu există o altă

---

[665] „Comunicat Kongra-Gel. Comitetul de Relații Externe, 3.10.2004, punctul de vedere kurd față de Turcia și Uniunea Europeană", *Vocea Mesopatamiei*, nr. 12, noiembrie 2004, p. 7.

[666] *Ibidem*.

[667] Hasan Sincar, „Turcia și kurzii după 17 decembrie", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004, p. 22.

[668] *Ibidem*.

organizație kurdă, care să fi oferit o viziune bine conturată din punct de vedere doctrinar și un plan de obiective și acțiuni coerente. Deși ar putea fi invocată existența unor partide ca și KDP, prin istoria lor pe parcursul secolului XX, ele sunt considerate, așa cum reiese din paginile *Vocea Mesopotamiei*, mai degrabă o expresie a fragmentării și intereselor personale care caracterizează societatea kurdă. Prin urmare, pe parcursul secolului XX, PKK este singura organizație, în opinia lor, care oferă o alternativă la acest feudalism, fiind rezultatul nevoii de creare a unei defensive kurde.

IV.5. Kurzii în presa românească

În ceea ce privește informațiile din presa românească asupra minorității kurde din România sau asupra etnicilor kurzi, în general, putem afirma, pe baza consultării unor publicații ca *Scânteia* sau *Lumea*, că înainte de 1989, acestea lipsesc aproape cu desăvârșire. Relațiile de prietenie și colaborare dezvoltate între România și state cu minorități kurde, ca Turcia sau Irakul au determinat adoptarea unei poziții neutre față de problema kurdă. Spre exemplu, în perioada 1965–1989, cotidianul *Scânteia* omite acest subiect, cu excepția unui foarte scurt articol informativ din 1967, în care se specifica intenția președintelui Irakului, Aref, de a include personalități kurde în guvernul irakian, pe baza unui acord încheiat între Aref și liderul mișcării kurde, Barzani[669]. Chiar și după izbucnirea războiului dintre Iran și Irak, care a adus în atenția opiniei internaționale această zonă, informațiile în acest sens se limitează la evoluția conflictului și la eforturile internaționale de soluționare a acestuia[670].

Publicația săptămânală de politică externă, *Lumea*, se limitează spre exemplu, în perioada războiului Iran–Irak (1980–1988), la semnalarea intensificării schimburilor comerciale dintre România și Irak[671], iar în ceea ce privește Turcia, deși este specificată lupta anti-teroristă a acestui stat, nu se menționează împotriva cui este dusă această luptă[672].

---

[669] *„Personalități kurde vor fi incluse în guvernul irakian", *Scânteia*, XXXVI, nr. 7266, 28 februarie 1967, p. 4.

[670] Ștefan Cârjă, „Încetarea focului – un succes al realismului politic", *Lumea*, nr. 35, 25 august 1988, p. 8.

[671] Crăciun Ionescu, „Cursul ascendent al relațiilor de prietenie și colaborare dintre România și Irak", *Lumea*, nr. 51, 17 decembrie, 1981, p. 4.

[672] *„Turcia: obiective guvernamentale", *Lumea*, nr. 31, 30 iulie, 1981, p. 10.

Kurzii devin subiect în presa din țară de abia după 1989 în contextul războiului din Golf (1990–1991), devenind astfel cunoscuți în societatea românească. Pe fondul relatărilor cu privire la evoluția conflictului dintre Irak și coaliția internațională sub egida SUA, creată pentru a interveni în favoarea Kuweitului[673], este semnalată izbucnirea revoltei kurde împotriva regimului lui Saddam Hussein, după înfrângerea acestuia de către forțele coaliției[674]. Acest eveniment face ca presa să abunde de informații legate nu doar de desfășurarea revoltei, ci și de întreaga istorie politică și culturală a evoluției kurzilor. Predomină imaginea de victime ale regimului Partidului Baas, ținte ale bombelor cu napalm și fosfor, ale torturilor și execuțiilor sumare. Este deplânsă, în acord cu opinia presei internaționale, indiferența comunității internaționale față de poporul kurd, descris acum ca un popor cu o vechime milenară, care nu a obținut vreodată independența, autonomia sau măcar un semn al recunoașterii identității sale etnice și culturale[675].

În perioada în care se preconiza înlocuirea regimului lui Saddam, iar kurzii sunt prezentați ca un pion de bază în cadrul noului guvern al Irakului, articolele cotidianului *Adevărul*, spre exemplu, sunt o ilustrare a destinului tragic al kurzilor. Are loc enumerarea evenimentelor și momentelor tragice din istoria poporului kurd: retragerea în 1976 de către Iran a sprijinului acordat mișcării kurde împotriva Irakului, ca urmare a încheierii între cele două state a acordului de la Alger, prin care Iranul își atingea țelul și anume strâmtoarea Chatt al-Arab, uciderea în 1988 a cinci mii de kurzi de către regimul irakian, cu arme chimice, în urma războiului Iran–Irak, desființarea Republicii de la Mahabad în 1946 și eliminarea rezistenței kurde din Iran, sprijinirea la începutul secolului XX a creării Republicii Turcia, urmată de negarea identității lor etnice în cadrul acesteia. Articolele semnalează cererile lor de creare a unui stat democratic în Irak, cu o autonomie totală și nu secesiunea[676].

După izbucnirea revoltei kurde, la începutul anului 1991, articolele abundă în informații legate de evoluția acesteia, spre exemplu, legate de

---

673 * „Crearea unei coaliții guvernamentale sub egida SUA pentru a interveni împotriva Irakului", *Adevărul*, I, nr. 195, 15 august, 1990, p. 4.

674 * „În Irak iau amploare manifestațiile împotriva regimului lui Saddam Hussein", *Adevărul*, II, nr. 352, 7 martie, 1991, p. 6.

675 Marius Petrean, „Kurzii între dramele trecutului și necunoscuta viitorului", *Adevărul*, II, nr. 354, 9 martie, 10 martie, 1991, p. 8.

676 * „Opoziția Irakiană își coordonează acțiunile", *Adevărul*, II, nr. 355, 12 martie, 1991, p. 8.

luptele cu forțele guvernamentale pentru ocuparea unor orașe din nordul Irakului cum ar fi Kirkuk sau Mossul. În acest context, sunt făcuți cunoscuți liderii mișcării kurde, Jalal Talabani și Mahmud Barzani.

Turnura situației, intervenită după folosirea de către forțele gunvernamentale a unor arme chimice, împotriva insurgenților este prezentată într-un sentiment de solidaritate cu aceștia. Valurile de refugiați kurzi îndreptate înspre Turcia, Iran și munții din nordul Irakului, după înfrângerea revoltei sunt prezentate ca o dramă umană și stârnesc în presa românească, în acord cu cea occidentală, sentimente de compasiune și îngrijorare pentru acest *popor cu o soartă tragică*[677].

În timpul represiunilor asupra insurgenților este adusă în discuție de presa românească existența unei minorități etnice kurde pe teritoriul României, formate în special din tineri aflați aici la studii. În aprilie 1991 este semnalat mitingul organizat de aceștia în fața ambasadei Irakului pentru oprirea masacrului asupra populației kurde din Irak. Este subliniată cererea lor de solidaridate cu poporul kurd, îndreptată către toate organizațiile politice și nonpolitice din România și către opinia studențească internațională. Articolele legate de acest subiect capătă accente sentimentale, făcându-se apel la compasiune pentru situația lor de exilați și la solidaritate cu populația kurdă din Irak, supusă represiunilor. În această perioadă, preluând titlul unui articol din cotidianul *Adevărul*, putem spune că ei sunt percepuți ca și *kurzii de lângă noi*[678].

Preluând informații de la agențiile de presă occidentale, ca France Press sau Reuters, presa românească condamnă lipsa de reacție și intervenție a comunității internaționale și critică ajutorul sumar, acordat de comunitatea internațională insurecției kurde. Vehiculând-se chiar faptul că serviciile de informații americane ar fi incitat revolta kurdă pentru a destabiliza și mai mult regimul de Bagdad, etnicii kurzi sunt prezentați în aceste condiții ca și victime atât ale intereselor SUA, cât și ale represiunilor guvernamentale, fiind adesea citată ideea unui proverb popular kurd, pentru a exemplifica eterna lor situație de *oprimați* și *trădați*: *Kurzii nu au alți prieteni în afară de munți*[679].

---

[677] *„Exodul", *Adevărul*, II, nr. 376, 11 aprilie, 1991, p. 6.

[678] Mugurel Rădulescu, „Kurzii de lângă noi", *Adevărul*, II, nr. 374, 6 aprilie, 7 aprilie, 1991, p. 8.

[679] Marius Petrean, „Kurzii între dramele trecutului și necunoscuta viitorului", *Adevărul*, II, nr. 354, 9 martie, 10 martie, 1991, p. 8.

Este semnalată decizia Irakului de acceptare a încetării focului, hotărârea de creare a unei zone de protecție în nordul Irakului pentru a asigura protecția etnicilor kurzi, victime ale represiunilor forțelor guvernamentale[680] și crearea unei armate aliate prin trimiterea de trupe de către Franța, Germania, Olanda, Spania în nordul Irakului în scopul protejării acestora[681].

Spre începutul lunii mai 1991, articolele se axează asupra întoarcerii etnicilor kurzi în nordul Irakului și începerea negocierilor dintre liderii kurzi și guvernul de la Bagdad pentru crearea unei zone autonome kurde[682]. După această perioadă, informațiile din presa românească cu privire la situația din nordul Irakului devin din ce în ce mai rare, odată cu diminuarea interesului pentru acest subiect și a ecourilor acestuia în presa internațională.

În perioada cuprinsă între anii 1992 și 1998, informațiile lipsesc aproape cu desăvârșire. Pe parcursul anilor 1998 și 1999 informațiile legate de etnicii kurzi revin în paginile ziarelor românești, de această dată, axate însă, asupra minorității etnice din Turcia și cu precădere asupra acțiunilor PKK și ale liderului acestei organizații, Abdullah Öcalan. În acești ani, informațiile sunt legate de evoluția operațiunii internaționale de capturare a lui Öcalan și de valurile de atentate declanșate în Turcia de arestarea sa, mai întâi la Roma în 1998, și apoi definitiv, în 1999, la Nairobi, în Kenya.

Anul 1998 este cel în care organizația PKK este făcută cunoscută publicului din România. În această perioadă apar primele informații legate de înființarea, profilul politic al PKK și istoria conflictului dintre PKK și statul turc. Un exemplu este vizita a doi jurnaliști români într-una din taberele de antrenament din Siria ale PKK. Articolul rezultat este o radiografie subiectiva, presărată de impresii personale, asupra ideologiei marxist-leniniste, modului de organizare și de pregătire a cadrelor PKK în Siria, specific gherilelor revoluționare, insistând asupra includerii de către Uniunea Europeană a acestei organizații pe lista organizațiilor teroriste[683].

De fapt, pe parcursul întregii perioade, imaginea construită și vehiculată în presa românească este aceea de teroriști, luptători de gherilă revolu-

---

[680] * „Încetarea definitivă a focului în Golf", *Adevărul*, II, nr. 375, 10 aprilie, 1991, p. 8.

[681] * „Pentru protejarea refugiaților kurzi se creează o armada aliată", *Adevărul*, II, nr. 385, 24 aprilie, 1991, p. 6.

[682] * „Acord de principiu între liderii kurzi și Bagdad", *Adevărul*, II, nr. 387, 26 aprilie, 1991, p. 6.

[683] Dan Papuj, O. C. Hogea, „Singuri printre teroriștii kurzi", *Evenimentul Zilei*, VII, nr. 1437, 11 martie, 1998, *www.evz.ro/rss_articole/611162/rssxml*, accesat la 10 martie 2009.

ționari, fanatici ai cauzei lor pentru independență. În această perioadă, 1998, 1999 încep să apară și primele articole legate de existența în România a unei rețele kurde care se ocupa cu strângerea de fonduri pentru PKK, prin impunerea unor cotizații obligatorii oamenilor de afaceri de etnie kurdă din România[684]. În acest fel are loc identificarea minorității etnice din România cu activitățile PKK și implicit cu imaginea de terorişti asociată acestei organizații. De asemenea, dimensiunea imaginii de infractori, care începe să fie creată în această perioadă în presa românească, se intensifică după anul 2000, pe măsura aprofundării cercetărilor jurnaliștilor români asupra acestor aspecte legate de minoritatea kurdă din România și, prin urmare, prin amplificarea numărului de articole pe această temă atât în presa centrală, cât și locală.

Astfel, știrile externe alternează cu știri referitoare la kurzii de pe teritoriul României. Articolele prezintă România ca zona de tranzit înspre țările din Vest, pentru transfugii kurzi și existența pe teritoriul țării a unor rețele kurde infracționale[685]. Astfel, capturarea unor rețele kurde specializate în obținerea de fonduri pentru PKK din traficul cu migranți[686] și monitorizarea de către SRI a tuturor organizațiilor kurde, care activează pe teritoriul României, ca urmare a suspiciunilor legate de conexiunile lor cu PKK[687], reprezintă principalele nuclee ale articolelor de presă despre minoritatea kurdă din România, după anul 2000. În același timp însă există și articole de presă care subliniază prezența activă a minorității kurde și din punct de vedere cultural, iar în ultimii ani se poate semnala în presa românească un ușor interes pentru integrarea etnicilor kurzi în societatea românească. După anul 2000, presa românească semnalează în fiecare an celebrarea Anului Nou Kurd, Newroz, de către minoritatea kurdă de la noi din țară, menționând organizarea unor ceremonii cu ocazia acestei sărbători, publicul românesc fiind familiarizat cu aspecte legate de tradițiile

---

[684] * „Liderii comunității îi obligă pe afaceriștii kurzi să cotizeze pentru PKK și să închidă magazinele de sărbătoarea Newroz", *Evenimentul Zilei*, VII, nr. 1460, 24 martie, 1998.

[685] * „Trei patroni turci și un fost subofițer de la cercetași – reținuți pentru racolare și călăuzire", *Adevărul*, XIII, 17 mai 2002, *http://www.adevarul.ro/articole/2002/trei-patroni-turci-turci-si-un-fost-subofiter-de-la-cercetasi-retinuti-pentru-racolare-si-calauzire.html*, accesat la 10 martie 2009.

[686] * „Zeci de lideri kurzi, capturați după descinderi concomitente în mai multe orașe din România", *Adevărul*, XVI, 24 februarie, 2005, *http://www.adevarul.ro/articole/2005/zeci-de-lideri-kurzi-capturati-dupa-descinderi-concomitente-in-mai-multe-orase-din-romania.html*, accesat la 12 martie 2009.

[687] Julien Tănase, „Organizația kurdă PKK e finanțată și din Mureș", *Vocea Harghitei și Mureșului*, 21 iunie, 2004.

culturale kurde[688]. De asemenea, prezentarea, nu foarte sporadică, a unor cazuri particulare, ale unor minoritari kurzi, stabiliţi în România, integraţi în sistemul de învăţământ românesc sau în câmpul muncii din România, precum şi în reţele sociale, din care fac parte nu doar kurzi, ci şi români, demonstrează un subtil interes al opiniei publice româneşti, dezvoltat în ultimii ani pentru felul în care este percepută societatea românească, drept un mediu de integrare pentru anumite minorităţi etnice[689].

Ştirile externe furnizează oarecum o altă imagine a kurzilor, mai pozitivă, mai ales atunci când este vorba despre minoritatea kurdă din Irak, prezentată în perioada războiului din Irak ca şi aliat al SUA şi ca pion principal în viaţa politică, în perioada post-Saddam Hussein. Alegerea liderului kurd Jalal Talabani ca şi preşedinte al Irakului, în 2005 şi poziţia temătoare a Turciei faţă de o desprindere a Kurdistanului Irakian, care ar determina mişcări secesioniste şi pe teritoriul Turciei, au atras atenţia opiniei publice internaţionale[690] şi implicit a presei româneşti, determinând dezbateri aprinse pe această temă. Pentru prima dată după războiul din Golf, kurzii păreau să revină în planul politicii internaţionale, în termeni diplomatici. Totuşi, informaţiile referitoare la continuarea atentatelor în Turcia de către PKK[691] şi divergenţele dintre Irak şi Turcia, acutizate în 2007, ca urmare a găzduirii şi sprijinirii rebelilor PKK, de către kurzii din nordul Irakului[692] au determinat o reiterare în presa românească a imaginii lor de terorişti şi din perspectiva ştirilor externe.

În ceea ce priveşte percepţia etnicilor kurzi în România, putem sublinia, în urma unui studiu asupra unui număr de cincisprezece persoane faptul

---

[688] *„Premierul critică decizia lui Băsescu de a aproba mitingul kurzilor", *Adevărul*, XIII, 22 martie, 2002, *http://www.adevarul.ro/articole/2002/ premierul-critică-decizia-lui-Băsescu-de-a-aproba-mitingul-kurzilor.html*, accesat la 11 martie 2009.

[689] Interesul pentru integrarea minorităţilor etnice în societatea românească a fost dezvoltat ca urmare a exigenţelor Uniunii Europene, impuse după 2007, în această privinţă.

[690] *„Parlamentul irakian a ales un nou preşedinte", *Adevărul*, XVI, 7 aprilie 2005, *http://www.adevarul.ro/articole/2005/parlamentul-irakian-a-ales-un-nou-presedinte.html*, accesat la 10 martie 2009.

[691] *„Revolta kurzilor se extinde în Turcia", *Adevărul*, XVII, 5 aprilie 2006, *http://www.adevarul.ro/articole/2006/revolta-kurzilor-se-extinde-in-turcia.html*, accesat la 12 martie 2009.

[692] *„Irakul cere Turciei pace în Kurdistan", *Adevărul*, XVIII, 11 iunie, 2007, *http://www.adevarul.ro/articole/2007/irakul-cere-turciei-pace-in-kurdistan.html*, accesat la 12 martie 2009.

că o percepție în acest sens există doar la nivelul populației cu studii superioare din societatea românească. Percepțiile diferă însă și la nivelul acestui palier, de la date lacunare, până la opinii formate prin intermediul informațiilor din presă sau chiar până la perspective elaborate și personale asupra problemei kurde.

Cele mai simpliste și instinctive răspunsuri se rezumă la un *popor divizat*[693], *etnie ce vine din Orient, o minoritate fără un stat propriu*[694], asociată cu Turcia, Irakul și terorismul. La un nivel superior, definițiile încep să pună accent și asupra vechimii kurzilor, *popor din Asia Centrală cu o străveche civilizație*[695] sau asupra revendicărilor lor cu privire la crearea unui stat național propriu. Din acest punct de vedere, opiniile sunt mai diversificate. Într-unul din cazurile celor intervievați, kurzii, priviți ca minoritate în cadrul statului național turc, sunt asemănați cu minoritatea maghiară din România[696]. În opinia multora, cererile lor pentru autonomie și independență sunt și vor fi și în viitorul apropiat fără rezultat, ca urmare a indiferenței opiniei publice internaționale vis-à-vis de revendicările lor. Un impact deosebit în mentalul românesc se pare că a avut momentul arestării în 1999 a liderului PKK, Öcalan, eveniment amintit de foarte mulți din cei intervievați, atât ca rememorare a imaginilor furnizate de televiziuni la acel moment, cât și ca simplă menționare a faptului istoric[697].

Perspectivele mai elaborate asupra etnicilor kurzi pot fi detectate în condițiile în care persoana intervievată a avut un contact direct cu etnici kurzi sau doar cu cultura kurdă, sau în cazurile în care natura profesiei a facilitat accesul la informații în acest sens. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este mărturia unei profesoare de limba franceză: *în 2004, am vizitat la Paris o expoziție de fotografii și m-a impresionat istoria zbuciumată a acestui popor, precum și bogăția culturii sale. A fost ca un șoc, până atunci kurzii erau pentru mine doar imaginile cu bărbați, femei și copii umblând în căutarea unui loc unde să trăiască omenește sau știrile din presă despre ciocnirile dintre armata turcă și reprezentanți ai acestei populații hărțuite*[698].

Prin urmare, după cum se poate observa, presa, ca formator de opinie are un rol decisiv în conturarea imaginii etnicilor kurzi în societatea româ-

[693] Interviu cu C. G., medic.
[694] Interviu cu M. S., jurist.
[695] Interviu cu P. I., profesor de istorie.
[696] Interviu cu T. T., funcționar public.
[697] Interviu cu T. R., inginer.
[698] Interviu cu C. M., profesoară de limba franceză.

nească. Fiind vorba despre o etnie de origine asiatică, fără un stat propriu, informațiile deținute de românii intervievați cu privire la kurzi, provin aproape în totalitate din mass-media.

În perioada Războiului din Golf, știrile furnizate atât în presa scrisă, cât și de televiziuni erau preluate din presa occidentală. Imaginea creată etnicilor kurzi în societatea românească în această perioadă este în deplină concordanță cu cea creată de presa din Vest. Imaginea transmisă în acea perioadă era aceea de victime, de nedreptățiți ai sorții, ignorați de comunitatea internațională, care s-a păstrat și s-a perpetuat în percepția românească până în prezent.

Spre sfârșitul anilor 1990 apar două tendințe de abordare a informațiilor legate de kurzi în presa românească. Preluarea știrilor externe cu privire la activitatea PKK din Turcia, iar după izbucnirea războiului din Irak, legat de implicarea minorității kurde în viața politică a Irakului post-Saddam Hussein, au determinat, pe de o parte, conturarea imaginii de teroriști, iar, pe de altă parte, a imaginii de aliați ai SUA și implicit ai democrației. Doar în ultima perioadă, mai exact după anul 2000, presa românească a început să dezvolte o preocupare pentru minoritatea kurdă din România. Imaginea creată în această direcție este una aproape exclusiv negativă. În afara unor aspecte culturale, coordonatele articolelor cu privire la etnicii kurzi din România sunt nu doar activitățile teroriste, dar și cele de crimă organizată. Știrile legate de minoritatea kurdă au însă un impact mai diminuat în formarea unei imagini a kurzilor în mentalul românesc. Știrile externe, după cum am văzut, sunt cele care prevalează în formarea și definitivarea percepției românilor asupra etnicilor kurzi.

Concluzii

În cazul etnicilor kurzi din România, cercetarea de teren a relevat faptul că, cu cât distanța fizică este mai mare și imposibilitatea întoarcerii este mai puternică cu atât atașamentul psihic de teritoriul părăsit este mai intens. Kurzii din România își definesc etnicitatea, în primul rând, în contextul relațiilor sociale cu teritoriul natal. Datorită orientării lor înspre teritoriile kurde, le este foarte greu să se autodefinească drept minoritate în cadrul țării gazdă. Acest fapt nu înseamnă că minoritarii kurzi nu constituie un grup etnic. Conform teoriilor oferite de sociologie și antropologie, etnicitatea este întot-

deauna definită în contextul relațiilor dintre grupurile sociale. În cazul etnicilor kurzi din România, relația cea mai semnificativă pentru ei nu este dezvoltată în țara gazdă, ci este legată de țara de origine, fiind o relație menținută prin contacte transnaționale. Rezultatele cercetării în teren indică faptul că relația refugiaților kurzi cu societatea de origine nu este doar o amintire, ci este o relație continuă. Toți etnicii kurzi intervievați sunt influențați în continuare de evoluțiile, mai ales politice, din teritoriul natal. Ei păstrează legătura cu prieteni și rude rămase acasă și cu cei stabiliți în alte state occidentale. Prin urmare, există o întreagă rețea de relații sociale, economice și politice între diaspora și cei rămași acasă, precum și între kurzii din diferite țări din diasporă.

Comunitatea kurdă din România nu trebuie privită din perspectiva strictă a relațiilor dintre minorități și majorități, ci într-un context mai larg, acela al diasporei kurde, percepute ca organizație socială, legată atât de țara de origine, cât și de cea gazdă. Această perspectivă oferă posibilitatea unei înțelegeri mai profunde a realităților sociale, trăite de kurzi.

Concluzii generale

Deşi scopul acestei lucrări nu a fost deslușirea naționalismului kurd, cercetarea a demonstrat că abordarea oricărui aspect legat de istoria şi cultura kurzilor se intersectează şi se suprapune conturării şi evoluției conştiinței naționale kurde. Aşa cum am arătat în primul capitol, kurzii au fost ultimul grup musulman din Imperiul Otoman, care şi-a revendicat drepturile naționale. Situația kurzilor a fost una diferită, întrucât liderii kurzi erau pe de o parte, de sorginte tribală sau sufită, dar şi membri ai elitei otomane administrative, iar principalele coordonate identitare erau simbolurile şi valorile de bază ale imperiului ca: ideea solidarității musulmane, patriotismul otoman sau fidelitatea față de instituțiile religioase musulmane: Califatul şi Sultanatul.

Prin urmare apariția la sfârşitul secolului al XIX-lea, a unui naționalism kurd, care să susțină anihilarea loialităților preexistente, în favoarea creării unei solidarități naționale, a fost imposibilă. Apariția unui naționalism kurd, ca mişcare politică, a fost un proces târziu, în contextul istoric al zonei, manifestat abia la sfârşitul Primului Război Mondial. Acest anacronism a fost cauzat de investirea în această perioadă a speranțelor şi eforturilor elitelor kurde în revitalizarea statului otoman.

Solidaritatea otomană, bazată în mare parte pe credința musulmană, alături de incapacitatea unei inițiative unitare a elitelor kurde, ca urmare a diviziunilor interne, specifice societăților tribale, au fost fără îndoială factorii decisivi în inhibarea unei dezvoltări a conştiinței naționale.

Cu toate că încă din anii '40 a început o diminuare a sentimentelor tribaliste, procesul s-a dovedit a fi extrem de lent. Abilitatea continuă a şefilor tribali din Irak şi Turcia de a mobiliza sute de susținători a dovedit tenacitatea şi puterea loialităților şi a sentimentelor tribale. De asemenea, cooptarea

kurzilor în lupta dintre autoritățile statale și mișcările de eliberare națională, de o parte sau alta a încurajat perpetuarea solidarităților neo-tribale. Atât partidele mari, cât și cele mai mici au continuat să își creeze o bază de masă prin intermediul rețelelor de patronaj neo-tribal, ceea ce nu a putut să fie decât un factor inhibator în calea dezvoltării instituțiilor naționale democratice.

Deși lucrarea de față nu a fost una de istorie politică, incursiunea în istoria și cultura acestei populații, alături de discuțiile asupra cauzelor care au determinat crearea unui stat kurd și evoluției situației politice a kurzilor pe parcursul secolului XX sunt indispensabile pentru analiza și înțelegerea percepției de sine a kurzilor.

Pe parcursul cercetării am constatat existența unei identități în care teritoriul are un rol extrem de semnificativ. Este rădăcina naționalismului kurd. Examinarea surselor primare a dovedit faptul că raportaea la un teritoriu numit Kurdistan exista încă din perioada medievală, exemplele cele mai concludente fiind versurile poemului kurd, din secolul al XII-lea, Șerefnameh, aparținând autorului kurd Șerefhan sau cele ale poemului din secolul al XVI-lea *Mem ù Zin*, aparținând poetului Ehmede Khani. Prin urmare, identitatea kurdă a început să graviteze în jurul acestui teritoriu, care poartă numele generic de Kurdistan, fără a fi foarte exact focalizat, dar situat de atunci și până azi în mentalul colectiv al kurzilor, în Mesopotamia. Acest teritoriu nu a existat niciodată ca entitate statală de sine stătătoare și nu a avut niciodată granițe politice clar delimitate, iar definirea granițelor sale a fost extrem de schimbătoare, în funcție de evoluțiile politice și militare din zonă.

Având în vedere implicațiile teritoriale, divizarea din 1923 a devenit momentul de cotitură în modelarea ulterioară a identității kurde. În continuare a avut loc o coagulare a identității în jurul coordonatei etnice. Această evoluție trebuie însă privită nu doar din perspectiva coordonatei teritoriale, ci și a evoluției situației politice a kurzilor pe parcursul secolului XX, în cadrul statelor în care au fost integrați: Turcia, Irak, Iran, Siria. Aceasta s-a dezvoltat ca reacție la situația politică, evoluând treptat înspre o identitate puternic politizată. Este o identitate consolidată ca reacție la opresiune și ca rezistență la negare.

Procesul de integrare a kurzilor în state diferite a consolidat conștiința unei identități comune a kurzilor, provenind din regiuni diferite, cu credințe diferite și vorbitori ai unor dialecte variate. În același timp, aceste diviziuni interne din interiorul societății kurde nu au dispărut. De multe ori, identitatea comună a kurzilor a fost pusă în discuție ca urmare a diversității dialectale

a limbii kurde şi a diversităţii religioase. Dezvoltarea comunicaţiilor şi contactele dintre kurzi provenind din diferite regiuni ale lumii şi aparţinând unor subgrupuri culturale distincte nu a condus neapărat la omogenizarea culturii kurde. Kurzii au devenit mai conştienţi de etnia lor kurdă, dar în paralel cu aceasta, unele subgrupuri, fie ele lingvistice sau religioase au dezvoltat în acelaşi timp şi în paralel, o conştiinţă izvorâtă din acest distinctivism cultural. Acest lucru nu a însemnat distanţarea de etnicitatea kurdă, ci coexistenţa acestor identităţi, de factură diferită. Treptat a avut loc acceptarea unui pluralism al societăţii kurde şi conştientizarea că societatea kurdă reprezintă un mozaic, în cadrul căruia nu toate elementele se identifică în aceeaşi măsură cu întregul, ale cărui limite se modifică uneori, dar care rămâne întotdeauna un întreg.

Fără a ne propune să elucidăm această temă atât de controversată a identităţii kurde, am schiţat în capitolul al doilea principalele teme şi caracteristici ale discursului kurd, în măsura în care acesta ne permite să detectăm propria imagine a acestei naţiuni asupra sa. Indiferent de variaţiile de nuanţă discursivă, determinate fie de simpla adoptare a naţionalismului sau de îmbinarea acestuia din urmă cu ideologia marxistă, putem afirma, aşa cum ne relevă şi sursele, pregnanţa factorului divizării din 1923 în evoluţia şi conturarea discursului identitar kurd.

Chiar dacă am abordat în acest capitol trei unghiuri de analiză-simpla percepţie de sine, imaginea asupra propriei istorii şi cea asupra adversarului, constatăm că aceasta din urmă reprezintă paradigma discursului identitar kurd. Adversarul devine un element atât de puternic în procesul de identificare, încât se proiectează în construcţia imaginii de sine şi a celei asupra trecutului. Este un element cu o influenţă adâncă asupra imaginii de sine, aflat în strânsă legătură cu factorul fragmentării din 1923. Este o influenţă atât de puternică, încât, aşa cum reiese din analiza surselor, stereotipiile şi temele discursului kurd generate de acest element, persistă pe întreg parcursul secolului XX.

Capitolul al treilea ne oferă o altă perspectivă asupra kurzilor, aceea de alteritate în raport cu identitatea europeană. Un lucru cert, desprins pe parcursul acestor relatări de călătorie este că intersectarea cu un mod de viaţă exotic, inedit pentru observatorii occidentali, prin îmbinarea dintre obiceiurile şi practicile orientale şi tradiţiile locale kurde, le-a oferit acestora reperele necesare satisfacerii curiozităţii tipice secolului. În ceea ce priveşte structura percepţiei acestor călători asupra naturii, organizării sociale şi asupra caracte-

rului uman era una dual㠁. Relatările din această perioadă asupra kurzilor ne oferă două dimensiuni asupra kurzilor și a teritoriului locuit de ei. Este vorba despre o dimensiune pozitivă și una negativă, care reflectă foarte clar cele două perspective ale literaturii orientaliste, dezvoltate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cea colonialistă sau cea indigenofilă.

Aceste două perspective se îmbină pe parcursul relatărilor de călătorie, adesea chiar la același autor, reflectând, pe de o parte, fascinația exercitată de un teritoriu și un mod de viață exotic și, pe de altă parte, disprețul față de o umanitate diferită, care pentru ei era expresia tuturor incapacităților umane.

Ultima parte a lucrării este dedicată studiului etnicilor kurzi din România, fiind o analiză bazată aproape în exclusivitate pe cercetarea de teren, mai exact, pe intervievarea unor membri ai comunității kurde din țară.

În realizarea acestei analize am plecat de la teorii care deși definesc etnicitatea în contextul atașamentului unui grup etnic de un anumit teritoriu, admit că în ultima perioadă procese ca globalizarea și transnaționalismul au adus o nouă perspectivă asupra acestei probleme. Prin urmare, etnicitatea nu mai este percepută neapărat în strânsă legătură cu localizarea și cu teritoriul locuit. Legătura dintre aceste două elemente, etnicitate și teritoriu, a început să devină din ce în ce mai vagă. Conform celor mai recente teorii, procesul globalizării a condus din acest punct de vedere la apariția etniilor deteritorializate[699], în sensul de deplasare din teritoriul de origine.

În cazul etnicilor kurzi din România, cercetarea de teren a relevat faptul că, cu cât distanța fizică este mai mare și imposibilitatea întoarcerii este mai puternică, cu atât atașamentul psihic de teritoriul părăsit este mai intens. Din perspectiva acestora, perceperea lor ca și minoritate etnică este exagerată sau cel puțin neadecvată. Confirmând afirmația lui Edward Said că viața în exil nu poate fi separată de amintirea țării de origine[700], kurzii din România își definesc etnicitatea, în primul rând, în contextul relațiilor sociale cu teritoriul natal. Datorită orientării lor înspre teritoriile kurde, le este foarte greu să se autodefinească drept minoritate în cadrul țării gazdă. Acest fapt nu înseamnă

---

[699] J. Rex, „Transnational Migrant Communities and Ethnic Minorities in Modern Multicultural Societies", în J. Rex *Ethnic Minorities in the Modern Nation State*, Ed. Macmillan, Londra, 1996, pp. 96–113.

[700] Edward Said, „Reflexions in Exile", în R. Ferguson, M. Gever, T. T. Minh-Ha, C. West *Out There: Marginalisation and Contemporary Cultures*, Ed. The New Museum of Contemporary Art et MIT Press, New York, Cambridge, 1990, p. 366.

că etnicii kurzi nu constituie un grup etnic. Conform teoriilor oferite de sociologie și antropologie, etnicitatea este întotdeauna definită în contextul relațiilor dintre grupurile sociale. În cazul etnicilor kurzi din România, relația cea mai semnificativă pentru ei nu este dezvoltată în țara gazdă, ci este legată de țara de origine, fiind o relație menținută prin contacte transnaționale. Rezultatele cercetării în teren indică faptul că relația refugiaților kurzi cu societatea de origine nu este doar o amintire, ci este o legătură continuă. Toți etnicii kurzi intervievați sunt influențați în continuare de evoluțiile, mai ales politice, din teritoriul natal. Ei păstrează legătura cu prieteni și rude rămase acasă și cu cei stabiliți în alte state occidentale. Prin urmare, există o întreagă rețea de relații sociale, economice și politice între diaspora și cei rămași acasă, precum și între kurzii din diferite țări din diasporă.

Deși kurzii nu își definesc etnicitatea în cadrul relațiilor sociale din țara gazdă, constatăm o orientare și în acest sens, determinată de necesitatea adaptării la relațiile cotidiene, economice și sociale din România.

Comunitatea kurdă din România nu trebuie privită din perspectiva strictă a relațiilor dintre minorități și majorități, ci într-un context mai larg, acela al diasporei kurde, percepute ca organizație socială legată atât de țara de origine, cât și de cea gazdă. Această perspectivă oferă posibilitatea unei înțelegeri mai profunde a realităților sociale, trăite de kurzi, a modalităților prin care se va păstra pe viitor identitatea, cultura kurdă și a felului în care va evolua problema kurdă.

Revoluția comunicațiilor din secolul XX nu a constituit un factor de influență doar asupra identității kurde, ci și asupra întregii probleme kurde și a felului în care este percepută aceasta.

Problema kurdă nu mai este un conflict, care îi implică doar pe kurzi și statele, în care sunt divizați, ci a devenit în același timp o problemă pe agenda statelor europene. În același context actual al globalizării, statele nu mai sunt considerate singurii actori de pe scena politică internațională. Deși unitatea nu este una dintre caracteristicile kurzilor și nu vorbesc într-o singură voce, comunitatea internațională a început să îi recunoască, chiar dacă nu ca și națiune, nici ca simpli cetățeni ai Turciei, Irakului, Iranului și Siriei. Ei sunt recunoscuți ca și kurzi. Numeroase corpuri reprezentative, ca institutele kurde din Europa sau partidele politice kurde, au o relație constantă cu oficiali ai statelor europene, prin care încearcă să facă cunoscută problema kurdă și cerințele kurzilor. Televiziunea prin satelit a fost și este pentru naționaliștii kurzi un instrument de construire a națiunii. Complexul de

rețele transnaționale, care am văzut că funcționează și în cazul comunității kurde din România, a contribuit la construcția unei identități kurde comune, prin promovarea unei culturi materiale și spirituale kurde comune și prin construirea unei conștiințe politice și etnice kurde. Eforturile statelor, în care sunt divizați kurzii, de a oprima naționalismul kurd prin forță, au contribuit în mod paradoxal la acest proces. Nerecunoașterea etnicității și statutului de minoritate etnică i-a determinat pe numeroși kurzi să aleagă calea exilului, să își depășească diferențele și să se integreze în rețele kurde transnaționale, care le conferă kurzilor statutul de actor politic internațional și transformă problema kurdă într-o provocare pentru toate statele în care prezența lor este pregnantă.

Résumé

À l'heure actuelle, la principale caractéristique de l'historiographie kurde est représentée par une orientation vers l'histoire politique des Kurdes, surtout vers la période du XXème siècle, une période pendant laquelle se mettent en évidence le nationalisme kurde et la conscience nationale kurde. Ce fait explique la préoccupation pour les événements politiques de cette période.

Dans le cadre de l'historiographie kurde, le thème de l'identité n'a pas été un des plus étudié par les chercheurs de ce domaine. Ce thème s'est imposé en même temps que le développement de ce sujet dans la littérature occidentale, devenant un thème très récent pour le domaine des études kurdes.

Cette étude fait partie du segment de recherche de l'identité kurde et a comme objectif l'analyse des trois aspects: l'image de soi chez les Kurdes, l'image des Kurdes et de leur territoire, dans la vision des voyageurs étrangers (le XIXème et le XXème siècle) et l'élaboration d'une enquête historique et psychosociale de la minorité kurde de la Roumanie.

Une première catégorie de sources utilisées a été la littérature secondaire, les ouvrages généraux, les études anthropologiques, historiques et sociologiques sur l'Empire Ottoman, comme celle de Robert Mantran, sur l'histoire et les traditions des Kurdes, comme le livre de Thomas Bois, *La Connaissance des Kurdes* et celui de David McDowall, *A Modern History of the Kurds*. Cette catégorie de sources a été utilisée, au parcours de la recherche, surtout pour réaliser le premier chapitre. C'est un chapitre de synthèse, d'introduction dans le sujet.

La deuxième catégorie de sources est constituée par les sources primaires, utilisées pour élaborer les autres deux chapitres d'analyse: l'image de soi chez les Kurdes, le Kurdistan dans la vision des voyageurs étrangers du XIXème et du XXème siècle.

Ainsi, les sources utilisées pour l'analyse identitaire des Kurdes sont très variées: des ouvrages des historiens ou des leaders politiques kurdes, la presse, les

journaux politiques et sociaux (*Hawar, Bulletin du Centre d'Études Kurdes*) et les documents des partis politiques et des hommes politiques kurdes. Ne manquent pas de cette catégorie de sources, les mémoires des personnalités politiques et littéraires kurdes et la littérature folklorique. Ce matériel documentaire provient de la bibliothèque et de l'archive de l'Institut Kurde de Paris.

De cette catégorie de sources primaires font partie aussi, les journaux de voyage en ce territoire, du XIXème et du XXème siècle, de la même bibliothèque, de l'Institut Kurde de Paris. Ces journaux ont été utilisés pour écrire le troisième chapitre, sur l'image des Kurdes dans la vision des voyageurs étrangers.

Les auteurs sont des personnages liés par leur éducation et leur évolution professionelle de la culture locale. Ainsi, quoiqu'ils soient des connaisseurs des langues orientales ou des gens passionnés par la culture du Moyen Orient, leurs ouvrages combinent la structure du voyage pragmatique avec les curiosités personnelles. Les sujets les plus abordés sont l'organisation interne de l'Empire Ottoman et des événements passés avant la Premiere Guerre Mondiale, la description detaillée de la société kurde et du mode de vie kurde. Certains de ces livres ne sont pas seulement de vraies histoires personnelles, mais aussi des ouvrages d'histoire, de politique, de voyage et de recherche. Les thèmes les plus abordés reflètent la structure du chapitre: l'histoire des kurdes, les perceptions de la nature, la société kurde.

L'étude de cas sur les Kurdes de la Roumanie se base du point de vue des sources, premièrement sur la presse. Ausssi a-t-on utilisé la revue de l'Association Culturelle des Kurdes de la Roumanie, *Vocea Mesopotamiei*, à côté d'un nombre d'articles, des journaux roumains tels *Scânteia* (1967), *Lumea* (1981–1988), *Adevărul* (1990–2008) et *Evenimentul Zilei* (1998–2000). Les interviews intermediées par l'Association Culturelle des Kurdes ont été les sources décisives pour le développement de l'étude sur les Kurdes de la Roumanie. Les interviews ont été realisées sur une échantillon de vingt personnes, des femmes et des hommes, avec des ages entre vingt et soixante années, ayant des professions différentes et d'un niveau d'éducation varié (des hommes d'affaires, des médecins, des étudiants en sciences humaines et juridiques).

Parce que c'est une recherche imagologique, la principale méthode utilisée a été l'analyse sémantique, spécifique au travail avec les textes, en ce cas, des textes littéraires, journalistiques, folkloriques et officiels. Ce type d'analyse a fait possible l'identification de la nation avec les héros nationaux, avec les moments tragiques, avec le territoire et avec l'image de soi negative. L'analyse sémantique de la perspective de l'image de soi a mené, en même temps, à l'identification de l'image sur l'histoire. Celle-ci est un instrument dans l'effort des Kurdes pour légitimer leur mouvement nationale et pour contourer l'image sur leur ennemi. Le dernier est un thème très complexe et avec un rôle important dans le procéssus de définition de

l'identité. Par la méthode d'analyse de texte, on est arrive a identifier les motifs, les clichés et les stéréotypes des voyageurs étrangers, sur les Kurdes et leur térriroire.

Les méthodes de recherche utilisées sont la méthode quantitative et celle qualitative. La méthode quantitative a été utilisée pour déterminer les périodes de maximum flux, les zones de provenance et les types de raisons d'immigration en Roumanie. En même temps, on a utilisé ce type d'analyse pour identifier la typologie de l'immigrant kurde et les modèles familiaux qu'il a construits en Roumanie. Pour la période communiste en Roumanie, ont été utilisés des documents sur la minorité kurde de la Roumanie, de l'Archive de l'ex Comité Exécutive du Parti Communiste Roumain..

La méthode qualitative a été utilisée justement par les interviews, au cours desquelles on a essayé de voir la modalité et le degré d'intégration des immigrants kurdes dans la société roumaine. Pour une flexibilité de la discussion avec l'interlocuteur, on a opté pour les interviews semistructurées.

La structure de la thése contient quatres chapitres: *Introduction dans l'histoire et la civilisation kurde, L'image de soi des Kurdes, Les Kurdes dans la vision des voyageurs étrangers du XIX éme et XXème siècles, les Kurdes de la Roumanie.*

Dans le premier chapitre on a essayé de placer les Kurdes dans le cadre de l'Empire Ottoman. C'est une présentation de l'origine historique, de leurs relations avec les autorités ottomanes, de l'organisation politique, sociale et de leur religion. On a continué avec l'analyse de l'évolution des Kurdes, pendant le XXème siècle, après le moment Lausanne, qui a détermine leur division entre les frontieres des quatres Etats. On a choisi l'approche du sujet, de la perspective des idéologies officielles de ces Etats, pour trouver les principales caractéristiques de l'évolution des Kurdes, après 1923. Beaucoup de fois, on a choisi de marquer seulement les points essentiels. Cette simplification a été imposé par les similitudes qui caractérisent l'évolution des Kurdes dans ces États: la soumission aux tutelles étrangères, l'engagement dans le procéssus de libération nationale, les divisions internes de la société kurde et du mouvement national.

Quoique l'étude ne soit pas une recherche d'histoire politique, on ne peut pas analyser l'identité et la société kurde sans connaître l'histoire et la culture de cette population.

Dans le second chapitre, on a exploré l'identité kurde d'une nouvelle perspective. Pour créer une large vision sur ce problème, l'analyse est concentrée sur trois directions, qui reflètent sa structure: l'image de soi, l'image du passé et l'image de l'ennemi.

Ainsi, ayant comme principale source la littérature du XXème siècle, une grande partie produite par le mouvement national kurde et en utilisant la méthode de l'analyse de texte, on a contouré les thèmes, les valeurs et les symboles qui prédominent dans l'identité collective des kurdes et en même temps de déterminer leur rôle idéologique et leur fonction sociale.

Le troisième chapitre, *Les Kurdes dans la vision des voyageurs étrangers du XIX*ème *et XX*ème *siècle* est une analyse descriptive et fonctionnelle des motifs, des clichés et des stéréotypes qui animent l'explication ethnoculturelle (la construction de l'image de soi et la reconstruction imaginaire de l'identité de l'Autre). On a insisté sur les aspects les mieux formés dans l'imaginaire ethnique et social: les structures politiques et sociales spécifiques au monde kurde, l'image des élites, l'image de la femme, le sentiment religieux, les represéntations de l'éspace, les profiles ethnopsychologiques.

Le dernier chapitre, *Les Kurdes de la Roumanie*, approche le thème de l'identité kurde et de l'alterité ethnique. Il appartient à une riche littérature, developpée après 1990, sur les images que les groupes ethniques développent les uns sur les autres, sur les rapports entre la majorité et les minoritaires et sur l'attitude de l'opinion publique sur les distances sociales entre les membres des groupes ethniques et leurs préferences.

Au parcours de cette étude, on a essayé de surprendre la formation de la communauté kurde en Roumanie. On a aperçu des aspects tels: les raisons du refuge des ethniques kurdes sur le territoire de la Roumanie, les périodes de maximum flux, les régions du pays qu' ils ont choisies pour s'y établir, la modalité et le degré d'adaptation dans la société roumaine. On a essayé, à la fois, de voir s'ils ont réussi à conserver l'identité d'origine et quelles sont les relations des ethniques kurdes avec les autorités roumaines. L'étude contient aussi une radiographie de l'attitude de la société roumaine envers les minoritaires kurdes du niveau individuel et jusqu'au niveau des médias.

Quoique le but de cet étude n'ait pas été l'analyse du nationalisme kurde, la recherche a demontré le fait que chaque aspect de l'histoire et de la culture kurde se superpose sur l'évolution de la conscience nationale kurde. Tel que l'on l' a vu dans le premier chapitre, les Kurdes ont été le dernier groupe musulman de l'Empire Ottoman, qui a demandé ses droits nationaux. La situation des Kurdes a été différente, parce que les leaders kurdes étaient, d'une partie, d'origines tribales et sufites, et d'une autre partie, ils étaient des membres de l'élite ottomane administrative. Ainsi, leurs principales coordonnées identitaires étaient les symboles et les valeurs de l'Empire Ottoman: l'idée de la solidarité musulmane, le patriotisme ottoman et la fidélité envers les institutions religieuses musulmanes, le Califat et le Sultanat.

Ainsi, la formation à la fin du XIXème siècle, d'un nationalisme kurde opposé aux allégeances préexistentes et orienté vers la création d'une solidarité nationale, était impossible à ce moment-là. La formation d'un nationalisme kurde, sous la forme d'un mouvement politique a été un procéssus retardé, dans le contexte historique de la zone. L'effusion de ce mouvement a commnencé au début de la Premiere Guerre Mondiale. La cause de cet anachronisme a été le fait que, a l'epoque, les élites kurdes ont investi leurs esperances dans l'effort de revitaliser l'Etat ottoman.

La solidarité ottomane, basée surtout sur la religion musulmane, à côté de l'incapacité d'une initiative unitaire des élites kurdes, conséquence des divisions internes spécifiques aux sociétés tribales ont été, sans doute, les facteurs qui ont inhibé le développement d'une conscience nationale.

Quoique, depuis le années '40, une diminution des sentiments tribales ait commence, le processus a été très lent. La capacité des leaders tribaux de l'Iraq et de Turquie de mobiliser beaucoup de souteneurs, a demontré la puissance des allégeances et des sentiments tribaux. La cooptation des Kurdes au milieu de la lutte entre les autorités des Etats et les mouvements nationaux, d'une partie ou de l'autre, a encouragé les solidarités néo-tribales. Les grands et les petits partis politiques ont continué de créer une base populaire, par les réseaux de patronage néo-tribale, ce qui a êmpeché le développement des institutions démocratiques.

Bien que cette recherche ne représente pas une étude d'histoire politique, l'incursion dans l'histoire et dans la culture de cette population, à côté des discussions sur les causes qui ont détermine la création d'un état kurde et sur l'évolution de la situation politique des Kurdes pendant le XXème siècle, sont nécessaires pour analyser et comprendre l'image de soi chez les Kurdes.

Sans essayer d'élucider définitivement ce thème, si controversé de l'identitè kurde, on a trouvé dans le deuxième chapitre, les principaux thèmes et caractéristiques du discours kurde. C'est une démarche qui nous a permis de détecter l'image de soi de cette nation. Quelles que soient les variations de discours, déterminées par le simple approche du nationalisme ou son agencement avec l'idéologie marxiste, on peut affirmer la permanence du facteur de la division de 1923, dans l'évolution du discours identitaire kurde.

Quoique l'on ait approché en ce chapitre trois directions d'analyse: l'image de soi, l'image sur l'histoire et l'image de l'ennemi, on peut constater que le dernier représente la paradigme du discours identitaire kurde. L'ennemi devient un élément si fort dans le processus d'identification, qu'il se projète dans la construction de l'image de soi et de l'image du passé. C'est un élément avec une influence profonde sur l'identité, en ensemble, un élément lié au moment de la fragmentation de 1923. C'est une influence si forte, que les thèmes et les stéréotypes du discours kurde générés par cet élément persistent au parcours du XXème siècle.

Dans le troisième chapitre, on a approché une autre perspective sur les Kurdes, celle de l'alterité en rapport avec l'identité européenne. La conclusion de cette recherche est que l'intersection avec un mode de vie exotique, inédit pour les observateurs occidentaux, par l'agencement entre les traditions orientales et les coutumes kurdes, leurs a offert les repères nécessaires pour satisfaire les curiosités typiques pour le XIXème siècle. En ce qui concerne la structure de la perception des voyageurs sur la nature, sur l'organisation sociale et sur le caractère des gens, on peut parler d'une dualité de la perception. Les exposés sur cette période nous offrent deux

dimensions sur les Kurdes et sur le leurs territoire. D'un côté, on a une dimension positive et, d'un autre côté, on a une dimension négative qui reflète très clairement les deux perspectives de la littérature orientaliste développée pendant la deuxième moitié du XIXème siècle, celle colonialiste et celle indigene.

Au parcours des journaux de voyages, les deux perspectives s'agencent, souvent chez le même auteur, reflétant,d'un côté la fascination vers un territoire et un mode de vie exotique et, d'un autre côté, le mépris envers une humanité différente, qui, pour eux, était l'expression de toutes les incapacités humaines.

La recherche du quatrième chapitre, sur les Kurdes de la Roumanie, a relevé le fait que n'importe quelle soit la période de l'immigration en Roumanie, avant où après 1989, par nécessité où par propre choix, les immigrants kurdes ont réussi a s'intégrer dans la société roumaine. Les contactes developpés pendant leurs activités économiques, les relations avec l'entourage de leurs femmes roumaines, les relations avec les voisins ont été des facteurs qui ont aidé à leur adaptation à la culture et à la société roumaines, en conservant a la fois la conscience de l'identité kurde. Élément important dans le procéssus d'autodéfinition, les Kurdes essaient de conserver leur identité, par différentes modalités: soit par l'éducation des enfants en ce sens, soit par des activités politiques ou en perpétuant les traditions culturelles.

Malgrés les théories qui donnent la définition de l'éthnicité dans le contexte de l'attachement d'un groupe ethnique d'un certain térritoire, les dernières années, les processus de la globalisation et du transnationalisme ont donné une autre perspective sur ce problème. Par conséquent, l'ethnicité n'est pas perçue absolument en liaison avec la localisation et le territoire habité par un groupe ethnique. La liaison entre ces deux éléments, l'ethnicité et le territoire est devenue de plus en plus vague. Il y a des théories qui considèrent que le processus de la globalisation a determiné l'apparition des ethnies déterritorialisées[1] au sens d'un déplacement du territoire d'origine.

Notre recherche a relevé le fait que dans le cas des Kurdes de la Roumanie,plus la distance physique est grande et la possibilité du retour est moindre, plus l'attachement au niveau psychique s'intensifie. Pour les Kurdes de la Roumanie, les considérer une minorité thnique c'est quelque chose d' exageré et au moins inadéquat. Edward Said disait que la vie en exil ne peut pas être separée de la mémoire du pays d'origine[2]. L'étude de cas sur les Kurdes qui vivent en Roumanie confirme cette affirmation, premièrement parce qu' ils définissent leur éthnicité dans

---

[1] J. Rex, « Transnational Migrant Communities and Ethnic Minorities in Modern Multicultural Societies », en *Ethnic Minorities in the Moderb Nation State*, ed. J. Rex, Macmillan, Londre, 1996, pp. 96–113.

E. Said, « Reflexions in Exile », en *Out There: Marginalisation and Contemporary Cultures*, ed. R. Ferguson, M. Gever, T. T. Minh-Ha et C. West, The New Museum of Contemporary Art et MIT Press, New York, Cambridge, 1990, p. 366.

le contexte des relations sociales avec le pays d'origine. À cause de l'orientation vers la maison, c'est très difficile pour eux de se considérer une minorité ethnique de la Roumanie. Cela ne signifie pas que les Kurdes ne soient pas un groupe ethnique. Les théories de la sociologie et de l'anthropologie donnent la définition de l'ethnicité dans le contexte des relations entre les groupes sociaux. Les Kurdes en générale, et bien sûr en Roumanie aussi, ne développent pas les plus importantes relations dans le pays d'accueil, mais avec le pays d'origine. C'est une relation maintenue par des connexions transnationales.

Les résultats de la recherche ont indiqué le fait que la relation des éthniques kurdes avec la société d'origine n'est pas seulement une mémoire, mais c'est une relation permanente, continue. Tous les Kurdes interviéwés sont influencés par les développements, surtout politiques des territories kurdes.

Les Kurdes maintiennent les connexions avec la famille et les amis du pays d'origine et avec ceux qui habitent en d'autres pays européens. Ainsi peut-on affirmer qu'il existe un réseau de relations sociales, economiques et politiques entre la diaspora kurde et les Kurdes restés dans leur pays Même si les Kurdes ne définissent pas leur éthnicité dans le contexte des relations sociales du pays d'accueil, dans le cas de la Roumanie, on constate l'éxistence d'une orientation vers le pays d'accueil, déterminée par la nécessité de s'adapter aux réalités quotidiennes de la société roumaine.

La communauté kurde de la Roumanie ne doit pas être perçue seulement de la perspective de la relation de la minorité avec la majorité, mais dans un contexte plus large, celui de la diaspora kurde, perçue comme une organisation sociale liée au pays d'origine et également a celui d'accueil. Cette perspective donne la possibilité d'un regard plus profond sur la réalité sociale vécue par les Kurdes.

La révolution des communications, du XXème siècle, n'a pas influencé seulement l'identité kurde, mais aussi le problème kurde et sa perception par l'opinion publique. Quoique l'unité ne soit pas l'une des caractéristiques des Kurdes et qu'ils ne parlent pas avec une seule voix, la communité internationale a commence a les reconnaître. Peut être pas comme une nation, mais ni comme des simples citoyens de Turquie, de l'Iraq, de l'Iran ou de Syrie.

Ils sont reconnus comme des Kurdes. Beaucoup de corps représentatifs, comme les instituts kurdes de l'Europe ou les partis politiques kurdes, ont une relation constante avec les officiels des Etats européens. Ceux-ci essaient de faire connaître au monde le problème kurde et ses demandes. La télévision par satellite représente pour les nationalistes kurdes un instrument important dans leur effort pour la construction de la nation. Le système de réseaux transnationaux, qui fonctionne en Roumanie aussi, a contribué à la construction d'une identité kurde commune, en promovant une culture materielle et spirituelle communes et, en même temps, par la construction d'une conscience politique et ethnique kurdes.

Paradoxalement, ce processus a été renforcé par l'effort des Etats dans lesquelles les Kurdes sont divises d'opprimer par force le nationalisme kurde.

La situation dans laquelle les Kurdes n'étaient pas reconnus comme une minorité ethnique dans leurs pays d'origine, beaucoup d'eux ont choisi l'exil. Ainsi ont-ils dépassé les différences et ont-ils réussi de s'intégrer dans les réseaux kurdes transnationaux, qui confèrent aux Kurdes le statut d'acteur politique international et transforment le problème kurde dans une provocation pour tous les États où leur présence est prégnante.

Bibliografie

I. Lucrări generale

1. Andraş, Carmen, *România şi imaginile ei în literatura de călătorie britanică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003.

2. Barkley, Henri J. şi Fuller Graham E., *Turkey's Kurdish Question*, Ed. Rowman Littlefield Publishers, New York şi Oxford, 1998.

3. Bitlisi, Saraf Khan, *Chèref-Nâmeh ou les Fastes de la Nation Kurde*, vol. II, Ed. Elibron Classics, SUA, 2006.

4. Bitlisi, Saraf Khan, *The Sharafnâma or The History of the Kurdish Nation*, Ed. Mazda Publishers, Costa Mesa, 2005.

5. Bois Thomas, *La Connaissance des Kurdes*, Ed. Khayats, Beirut, 1965.

6.Blau, Joyce, „Kurdish Written Literature", în Philipe Kreyenbroek, Christine Allison (coord.), *Kurdish Culture and Identity*, Ed. Zed Books Ltd., Londra, 1996.

7. van Bruinessen, Martin, *Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan*, Ed. Zed Books Ltd., Londra – New Jersey, 1992.

8. Idem, „The Ethnic Identity of the Kurds", în Peter A. Andrews (coord.), *Ethnic groups in the Republic of Turkey*, Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden, 1989.

9. Chaliand, Gerard, *A People without a Country: The Kurds*, Ed. Olive Branch Press, New York, 1993.

10. Ciorănescu Alexandru, *Barocul sau descoperirea dramei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980.

11. Cobianu-Băcanu, Maria, *Românii la contactul dintre culturi. Relaţiile interetnice*, Ed. România pur şi simplu, Bucureşti, 2007.

12. Corm, George, *Europa şi Orientul. De la balcanizare la libanizare. Istoria unei modernităţi neîmplinite*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.

13. Delcambre, Anne Marie, *Islamul*, Ed. Coresi, Bucureşti, 1999.

14. Ghasselmou, Abdul Rahman, „Le Kurdistan d'Iran", în Gerard Chaliand (coord.), *Les Kurdes et le Kurdistan. La Question nationale kurde au Proche Orient*, Ed. Librairie François Mospero, Paris, 1978.

15. Idem, *Kurdistan and the Kurds*, Ed. Collet's Publishers Ltd., Londra, 1965.

16. Grancea, Mihaela, *Călători străini prin Principatele Dunărene, Transilvania şi Banat (1683–1789). Identitate şi alteritate*, Ed. Universităţii Lucian Blaga, Sibiu, 2000.

17. Hassanpour, Amir, *Nationalism and Language in Kurdistan*, 1918–1985, Ed. Mellen Research University Press, San Francisco, 1992.

18. Imset, I., *The PKK: a Report On Separatist Violence In Turkey*, Ed. Turkish Daily News Publications, Ankara, 1992.

19. Izady, Mehrad, *The Kurds. A Concise Handbook*, Ed. Taylor & Francis, Washington, 1992.

20. Karsh, Efraim şi Rautsi, Inari, *Saddam Hussein. A Political Biography*, Ed. The Free Press, New York, 1991.

21. Kaymak, Wedat, *Les éterneles exilés*, Ed. Institute Kurde de Paris, Paris, 1999.

22. Kendal, Nezan, „Les Kurdes sous l'Empire Ottoman", în Gerard Chaliand (coord.), *Les Kurdes et le Kurdistan. La Question nationale kurde au Proche Orient*, Ed. Librairie François Mospero, Paris, 1978.

23. Khoury, Philip, *Urban Notables and Arab Nationalism*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

24. Kirişci, Kemal şi Winrow, Gareth, *The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*, Ed. Routledge, Londra şi New York, 2004.

25. Koma, Zozan, *Un regard sur les Kurdes et le Kurdistan*, Paris, 1980.

26. Kreyenbroek, Philip, „On the Kurdish Language", în Philipe Kreyenbroek, Christine Allison (coord.), *Kurdish Culture and Identity*, Ed. Zed Books Ltd., 1996.

27. Kurdish Association of Victoria, *Newroz Kurdish National Celebration*, Sydney, 1990.

28. Kutschera, Chris, *Le Mouvement Nationale Kurde*, Ed. Flammarion, Paris, 1979.

29. Leonetti, Taboada, „Strategies identitaires et minorités: le point du vue du sociologue", în C. Camilleri, J. Kastersztein, E. M. Lipianski, H. Malewska-Peyre, I. Taboada Leonetti, A. Vasquez (coord.), *Stratégies identitaires*, Paris, Ed. PUF, 1990.

30. Mantran, Robert, *Istoria Imperiului Otoman*, Ed. All, Bucureşti, 2001.

31. Mérad Ali, *Islamul contemporan*, Ed. Corint, Bucureşti, 2003.

32. McDowell, David, *A Modern History of the Kurds*, Ed. I. B. Tauris, Londra – New York, 1996.

33. Mohseni, Chirine, *Modes de vie et intégration. Le cas de réfugiés kurdes irakiens en France*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

34. Olson, Robert, *The Emergence of Kurdish Nationalism*, 1800–1925, Ed. University of Texas Press, Austin, 1989.

35. Öcalan, Abdullah, *Manifestul păcii pentru secolul XXI. Pledoariile apărării*, Ed. Vocea Mesopotamiei, Bucureşti, 2000.

36. Özoglu, Hakan, *Kurdish Notables and the Ottoman State. Evolving Identities. Competing Loyalities and Shifting Bounderies*, Ed. State University of New York Press, New York, 2004.

37. Peyre, H. Malewska, „Le procesus de dévalorisation de l'identité et les stratégies identitaires", în C. Camilleri, J. Kastersztein, E. M. Lipianski, H. Malewska-Peyre, I. Taboada Leonetti, A. Vasquez (coord.), *Stratégies identitaires*, Paris, Ed. PUF, 1990.

38. Roy Olivier, *Noua Asie Centrală sau fabricarea naţiunilor*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 2001.

39. Rugman, Jonathan, Hutchings Roger, *Atatürk's Children. Turkey and the Kurds*, Ed. Cassel, Londra şi New York, 1996.

40. Safrastian, Arshak, *Kurds and Kurdistan*, Ed. The Harvill Press, Londra, 1948.

41. Said Edward W., *Orientalismul. Concepţiile occidentale despre Orient*, Ana Andreeescu şi Doina Lică (trad.), Ed. Amarcord, Timişoara, 2001.

42. TEKOŞER (Union des Travailleurs et Etudiants. Kurdes en Belgique), *Kurdistan. Quelques notes sur la Vie Economique et Culturelle*, Ed. TEKOŞER, Bruxelles, 1979.

43. Idem, *Dossier Kurdistan*, Ed. TEKOŞER, Bruxelles, 1988.

44. Vanly, Ismet Chériff, „The Kurds in Syria and Lebanon", în Philipe Kreyenbroek, Stefan Sperl (coord.), *The Kurds. A Contemporary Overview*, Ed. Routledge, Londra – New York, 1992.

II. STUDII ŞI ARTICOLE

1. Bozarslan, Hamit, „Research Guide: Kurdish Studies", Middle East Review of International Affairs, III, nr. 1, 2000.

2. Idem, „L'immigration kurde. Un espace conflictuel", *Migrants-Formation*, nr. 101, 1995.

3. van Bruinessen, Martin, „Kurdistan in the 16th and 17th centuries, as reflected in Evliya Çelebi's Seyahatname ", *Journal of Kurdish Studies*, nr. 3, 2000.

4. Idem, „Kurds and Islam", *Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen*, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

5. Idem, „Transnational aspects of the Kurdish question", Articles and Unpublished Papers of Martin van Bruinessen.

6. Idem, „The Kurds in Movement. Migrations, mobilisations, communications and the globalisation of the Kurdistan question"

7. Campanile, Giuseppe, *Histoire du Kurdistan*, Études Kurdes, nr. special, 2004.

8. Cello, Monica, „Los Kurdos", *Transoxiana. Journal de Estudios Orientales*, nr. 2, 2001.

9. Driver, G. R., „The Dispersion of the Kurds in Ancient Times", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1923.

10. Ergil, Doğu, „The Kurdish Question in Turkey", *Journal of Democracy*, Vol. 11, nr. 3, 2000.

11. Gökalp, Altan, „En guide d'introduction", în A. Gökalp, R. Kastoryano, S. Tapia, *L'immigration turque et kurde: la dynamique segmentaire, la nouvelle donne générationelle et le nouvel ordre communicationnel*, Studiu realizat de FAS, 1997.

12. Idem, „L'immigration turque: le lignage, le terroir et les potes", în A. Jund, P. Dumont, S. De Tapia, *Enjeu de l'immigration turque en Europe*, Ed. L'Harmattan, Paris, 1995.

13. Nezan, Kendal, *Les évolutions de l'Irak*, lucrare prezentată la Institutul Kurd de la Paris, Paris, 10 martie 2007, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

14. Idem, „Comment un peuple peut-il survivre sans un état", lucrare prezentată la colocviul *Pace Oltre la Guerra*, *Scuola Grande S. Giovanni Evanghelista*, 28 iunie 1991,Veneția, Idem.

15. Leezenberg, Michiel, „Gorani Influence on Central Kurdish, Substratum or Prestige Borrowing?" *http://home.hum.uva.nl/oz/leezenberg/GInflCK.pdf*, accesat la 20 decembrie 2005.

16. Noel, Edward, „The Character of the Kurds as Illustrated by their Proverbs and Popular Sayings", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, nr. 4, 1920.

17. Rabil, Robert G., „Operation Terminations of Traitors: The Iraqi Regime Through its Documents", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 6, nr. 3, 2002.

18. Rex, J., „Transnational Migrant Communities and Ethnic Minorities in Modern Multicultural Societies", în J. Rex *Ethnic Minorities in the Moderb Nation State*, Ed. Macmillan, Londra, 1996.

19. Said, Edward, „Reflexions in Exile", în R. Ferguson, M. Gever, T. T. Minh-Ha, C. West *Out There: Marginalisation and Contemporary Cultures*, Ed. The New Museum of Contemporary Art et MIT Press, New York, Cambridge, 1990.

20. Xulam, Kani, „An Open Letter to Oncle Omar of Halapja", 3 decembrie 2004, *http://kurdistan.org/Current-Updates/omar120304.html*, accesat la 19 martie 2007.

21. Idem, „A Little Bit of Discomfort", 25 ianuarie, 2004, *http://kurdistan.org/Current-Updates/discomfort012504.html*, accesat la 3 iulie 2007.

III. Dicționare, atlase, manuale

1. Atlas géopolitique du Moyen Orient et du Monde Arabe, Ed. Complèxe, Paris, 1993.

2. Blau, Joyce, *Manuel de kurde. Kurmanji*, L'Harmattan, Paris, 1999.

3. Larousse, *Enciclopedia Popoarelor. Africa, America, Asia și Oceania*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2006.

IV. Surse

1. Documente inedite

1. *Halapja Documents*, 1992, MN, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

2. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR – Secția Propagandă și Agitație, dosar 225/1974.

3. Zulfi, Semket, *L'habillement des kurdes*, Memoriu realizat cu ocazia colectării de obiecte kurde în Djezireh (Siria) de căpitanul Pierre Rondot pentru Muzeul de Etnografie din Paris, mai 1935, Fond Pierre Rondot, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

2. Documente edite

1. Chérif, Pacha, *Mémorandum sur les Revendications du Peuple Kurde*, Ed. Imprimerie A.-G. L'Hoir, Paris, 1919.

2. Emir Bedir Khan, Khamuran, *Memorandum sur la Situation des Kurdes et leur Revendications*, Paris 1948.

3. Idem, *Le Dossier Kurdistan du Sud dit le Kurdistan d' Irak*, Paris, 1969.

4. Liga Kurdă, *Memorandum sur le Kurdistan et Annexes*, Paris, 1932.

5. „Lettre de Mansour Chalitta adressé à l'Émir Kamuran Bedir Khan", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

6. „Letter of Mehemed Hilmy Bey, for the Kurdish Democratic Party, member of the Kurdish Delegation to the Chief if the Government of India Pandit Djawhar Lal Nehra", 14 februarie 1949, *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

7. „Memorandum présenté le 26 juin 1946 aux Ministres des Affaires Étrangeres des Grandes Puissances, réunis à Paris", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 6, 1949.

8. „Kurdish Protest to His Excellency Plenypotentiary of the United States Republic, Baghdad, His Excellency His Britannic Majesty's Ambassador, His Excellency Plenypotentiary of the USSR, His Excellency Plenypotentiary of the Republic of China, The representative of the French Government", în David Andrews (coord.), *Lost People of the Middle East*, Ed. Documetary Publications, Salisbury, 1982.

9. „Manifesto from the Party of the Kurdish Democratic Army to the Secretary of the United Nations", Bagdad, 23 ianuarie, 1947, în Idem.

10. „Memorandum on the Kurdish Question. Brought to the American Legation by a Young Kurdish Officer in the Iraqi Army", 22 martie 1945, în Idem.

11. „Memorandum of the Kurdish Rizgari Party to The United Nations, Bagdad", *18 ianuarie 1946*, în Idem.

12. „Petition Submitted by the Chiefs of the Opressed Kurdish tribes, the Citizens of Meriwan and Oraman (two kurdish provinces from Iran), to Their Excellencies, the American Ambassador, the British Ambassador, the Diplomatic Representatives of the United Nations", 6 septembrie 1954, în Idem.

13. „Protest of Democratic Party of Kurdistan in Iraq to the chiefs of Missions of the Great Nations in Baghdad", *Bagdad, 30 ianuarie 1947*, în Idem.

14. „The Kurdish National League to all the Zealous Iraqi Leaders. The Kurdish Massacre on the Day of the Allied Victory", 6 septembrie 1945, în Idem.

15. „Texte de la lettre adressée le 29 novembre 1948 par la Délégation Kurde à M. Trygve Lie, Sécrétaire Général de l'Organisation des Nations Unies", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

16. The PKK Party Programme(1998)", *http://www.hartford-hwp.com/archives/51/169.html*., accesat la 15 martie 2007.

17. Zana, Leyla, „Writings from Prison. A New Release", ianuarie 2000, *http://kurdistan.org/Leyla/index.html*, accesat la 3 octombrie 2006.

3. Memorii

1. Kemal, Yachar, *Entretiens avec Alain Bosquet*, Ed. Gallimard, Paris, 1992.

2. Saleem, Hiner, *Le fusil de mon père*, Ed. Éditions du Seuil, Paris, 2004.

3. Zana, Leyla, *Writings from Prison*, Blue Crane Books, Cambridge, 1999.

4. Zaza, Noureddine, *Ma vie de Kurde où le Cri du Peuple Kurde*, Ed. Pierre Marcel Favre Publi S.A., Lausanne, 1982.

4. Jurnale de călătorie

1. Balsan, François, *Les Surprises du Kurdistan*, Ed. Les Éditions J. Susse, Paris, 1944.

2. Bell, Gertrude, *The Letters (9 noiembrie 1921)*, The Getrude Bell Archive, *http://www.gerty.ncl.ac.uk/*, accest la 18 decembrie 2008.

3. Binder Henry, *Au Kurdistan, en Mesopotamie et en Perse*, Ed. Maison Quantain, Paris, 1887.

4. Bird, Bishop Isabella L., *Journeys in Persia and Kurdistan*, Ed. John Murray, Londra, 1891.

5. Douglas William O., *Strange Lands and Friendly People*, Ed. Harper Brothers Publishers, New York, 1951.

6. Edmonds, C.J, Kurds, *Turks and Arabs. Politics, Travels and Research in North-Eastern Iraq 1919–1925*, Ed. Oxford University Press, Londra, 1957.

7. Fraser, J. Baillie, *Travels in Koordistan, Mesopotamia & including an account of parts of those countries hitherto unvisited by Europeans*, Ed. Richard Bentley, Londra, 1840.

8. Hamilton, A. M., *Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer in Iraq*, Ed. Faber and Faber Ltd., Londra, 1937.

9. Hubbard, G. E., *An Expedition to Mesopotamia and Kurdistan*, Ed. William Blackwood and Sons, Edinburgh şi Londra, 1916.

10. Layard, Austen Henry, *Niniveh and its Remains*, Vol. 1, Ed. John Murray, Londra, 1850.

11. Lyon, Wallace, *Kurds, Arabs and Britons. The Memoir of Wallace Lyon in Iraq 1918–1944*, Ed. I. B. Tauris, Londra, New York, 2002.

12. Maréchal de Molkte, *Lettres du Maréchal de Molkte sur l'Orient*, Ed. Typographie Lahure, Paris, 1872.

13. Maunsell, F. R., „Kurdistan", *The Geographical Journal*, Vol. 3, nr. 2, 1894.

14. Nutting, William H., M. A., Incidents of Travel in Mesopotamia, Armenia and Kurdistan 1854–1876", în William H. Nutting, David Hubbard Nutting, *Adresses by William H. Nutting M. A. and David Hubbard Nutting M. D.*, Ed. George Hale Nutting, Boston, 1912.

15. Rich, Claudius James, *Narrative of a Residence in Koordistan and on the site of Ancient Nineveh with Journal of a Voyage down the Tigris to Baghdad and an Account of a Visit to Shirauz and Persepolis*, Vol. 1, Ed. James Duncan Paternoster Row, Londra, 1836.

16. Soane, E. B., *To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise*, Ed. John Murray, Londra, 1926.

17. Southgate, Horatio, *Narrative of a tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia with Observation on the Condition of Mahommedanism and Christianity in those Countries*, Vol. 2, Ed. Appleton & Co., 1840.

5. Presă

1. *„Acord de principiu între liderii kurzi şi Bagdad", *Adevărul*, II, nr. 387, 26 aprilie, 1991.

2. *„Avant l'Armistice", *Publication de la Ligue Nationale Kurde. Hoybun*, nr. 2, 1928.

3. Ayata, Muzzafer, „Alegerile din Irak şi situaţia din Orientul Mijlociu", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 14, ianuarie, 2005.

4. Berivan, Haj Abdo, „Răpirea îngerului", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai, 2005.

5. „Bref regard historique", *Brouska. Bulletin du Comite de Solidarite avec le Kurdistan*, nr. 1, 1986.

6. Cârjă, Ștefan, „Încetarea focului – un succes al realismului politic", *Lumea*, nr. 35, 25 august, 1988.

7. „Comunicat Kongra-Gel. Comitetul de Relații Externe, 3.10.2004, punctul de vedere kurd față de Turcia și Uniunea Europeană", *Vocea Mesopatmiei*, nr. 12, noiembrie, 2004.

8. *„Crearea unei coaliții guvernamentale sub egida SUA pentru a interveni împotriva Irakului", *Adevărul*, I, nr. 195, 15 august, 1990.

9. Çelikten, Emin, „Expoziție de fotografie din Kurdistan prin obiectivul ziariștilor români", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie, 2004.

10. Idem, „Mehmet Uzun: un scriitor care a scris importante romane și este considerat o personalitate marcantă în literatură", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie, 2005.

11. Idem, „Newrozul sărbătorit cu entuziasm în România", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 16, martie – aprilie, 2005.

12. Idem, Seyit Ferqini, „Societatea civilă și Uniunea Europeană ", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

13. Emir Ali Celadet Bedir Khan, „Notices sur la littérature, moeurs et coutumes kurdes" *Hawar*, nr. 1, 1932.

14. Idem, „Le Folklore Kurde", *Hawar*, nr. 3, 1932.

15. Idem, „L'hospitalité kurde. Une femme chef de tribu", *Hawar*, nr. 6, 1932.

16. *„Editorial", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie 2004.

17. Erkem, Ayhan, „Selahaddin Eyyubi sau Regatul conștiinței", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai 2005.

18.*„Exodul", *Adevărul*, II, nr. 376, 11 aprilie, 1991.

19. Husein Kerim, Ali, „Cât de multe asemănări... Oare kurzii și românii sunt popoare înrudite?", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 18, iunie, 2005.

20. *Ibidem*, „Irak – probleme ale noii perioade", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 17, mai, 2005.

21. Ipekian, Caspar, „Le peuple kurde vu par un armenien", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

22.*„Irakul cere Turciei pace în Kurdistan", *Adevărul*, XVIII, 11 iunie, 2007, *http://www.adevarul.ro/articole/2007/irakul-cere-turciei-pace-in-kurdistan.html*, accesat la 12 martie 2009.

23.* „Informații privind Partidul Muncitorilor din Kurdistan, PKK", *Vocea Mesopotamie*i, nr. 17, septembrie – octombrie, 1997.

24.*„Interviu cu Duran Kalkan, un lider al Consiliului Adunării Generale a Kurdistanului. Vom rezista până când vom vedea distrus sistemul Imrali", *Vocea Mesopotamiei*, nr.18, iunie, 2005.

25. *„Intelectualitatea a fost adusă la tăcere", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 19, noiembrie, 2005.

26. Ionescu, Crăciun, „Cursul ascendent al relațiilor de prietenie și colaborare dintre România și Irak", *Lumea*, nr. 51, 17 decembrie, 1981.

27. *„În Irak iau amploare manifestațiile împotriva regimului lui Saddam Hussein", *Adevărul*, II, nr.352, 7 martie, 1991.

28. *„Încetarea definitivă a focului în Golf", *Adevărul*, II, nr. 375, 10 aprilie, 1991.

29. Kalkșa, Mohamet „Kurdistan – pământ care reprezintă leagănul civilizației!", *Vocea Mesopoamiei*, nr. 16, martie – aprilie, 2005.

30. Öcalan, Abdullah, „Pledoaria omului liber", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

31. Kiral, Ömer, „Numele tristeții: Ebu Ammar", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 12, noiembrie, 2004.

32. Koçgiri, Fîrat, „Ultimele evenimente politice", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 20, februarie 1998.

33. * „Quelques Mots", în *Kurdistan*, nr. 6, 1898.

34. * „L'injustice", în *Kurdistan*, nr. 14, 1898.

35. * „Le Chant du Flambeau", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

36. * „Liderii comunității îi obligă pe afaceriștii kurzi să cotizeze pentru PKK și să închidă magazinele de sărbatoarea Newroz", *Evenimentul Zilei*, VII, nr. 1460, 24 martie, 1998.

37. Malek, Yusuf, „Le peuple kurde vu par un ami assyrien", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

38. * Newroz, „Ziua cea nouă. Sărbătoarea tuturor kurzilor", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 2, 1–15 martie, 1996.

39. *„Opoziția Irakiană își coordonează acțiunile", *Adevărul*, II, nr. 355, 12 martie, 1991.

40. *„Où l'Irak joue un rol de commande", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 2, 1948.

41. Papuj, Dan, Hogea, O. C., „Singuri printre teroriștii kurzi", *Evenimentul Zilei*, VII, nr. 1437, 11 martie, 1998.

42.*„Parlamentul irakian a ales un nou președinte", *Adevărul*, XVI, 7 aprilie, 2005, *http://www.adevarul.ro/articole/2005/parlamentul-irakian-a-ales-un-nou-presedinte.html*, accesat la 10 martie 2009.

43. *„Pentru protejarea refugiaților kurzi se creează o armada aliată", *Adevărul*, II, nr. 385, 24 aprilie, 1991.

44. *„Personalități kurde vor fi incluse în guvernul irakian", *Scânteia*, XXXVI, nr. 7266, 28 februarie, 1967.

45. Petrean, Marius, „Kurzii între dramele trecutului și necunoscuta viitorului", *Adevărul*, II, nr. 354, 9 martie, 10 martie, 1991.

46. *„Premierul critică decizia lui Băsescu de a aproba mitingul kurzilor", *Adevărul*, XIII, 22 martie, 2002, *http://www.adevarul.ro/articole/2002/ premierul-critică-decizia-lui-Băsescu-de-a-aproba-mitingul-kurzilor.html*, accesat la 11 martie 2009.

47. *„Problema kurdă nu poate fi soluționată fără Abdullah Öcalan", în *Vocea Mesopotamiei*, nr. 19, noiembrie, 2005.

48. Rădulescu, Mugurel, „Kurzii de lângă noi", *Adevărul*, II, nr. 374, 6 aprilie, 7 aprilie, 1991.

49. *„Revolta kurzilor se extinde în Turcia", *Adevărul*, XVII, 5 aprilie 2006, *http://www.adevarul.ro/articole/2006/revolta-kurzilor-se-extinde-in-turcia.html*, accesat la 12 martie 2009.

50. Sincar, Hasan, „Turcia și kurzii după 17 decembrie", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

51. Soubrier, Jacques, „Le Kurdistan et la question kurde", *Bulletin du Centre d'Études Kurdes*, nr. 1, 1948.

52. Thorbecke, W. J. R., „Kurdistan et la question kurde", *Bulletin du Centre d'Etudes Kurdes*, nr. 1, 1948.

53. Tănase, Julien, „Organizația kurdă PKK e finanțată și din Mureș", *Vocea Harghitei și Mureșului*, 21 iunie, 2004.

54. *„Trei patroni turci și un fost subofițer de la cercetași – reținuți pentru racolare și călăuzire", *Adevărul*, XIII, 17 mai, 2002, *http://www.adevarul.ro/articole/2002/trei-patroni-turci-turci-si-un-fost-subofiter-de-la-cercetasi-retinuti-pentru-racolare-si-calauzire.html*, accesat la 10 martie 2009.

55. *„Turcia:obiective guvernamentale", *Lumea*, nr. 31, 30 iulie, 1981.

56. Varol, Ibrahim, „Au murit 100 de mii de irakieni", *Vocea Mesopotamiei*, nr. 13, decembrie, 2004.

57. *„Zeci de lideri kurzi, capturați după descinderi concomitente în mai multe orașe din România", *Adevărul*, XVI, 24 februarie, 2005, *http://www.adevarul.ro/articole/2005/zeci-de-lideri-kurzi-capturati-dupa-descinderi-concomitente-in-mai-multe- orase-din-romania.html*.

6. Legislație

1. Legea învățământului nr. 84 din 24 iulie 1995, publicată în Monitorul Oficial nr. 606 din 10 decembrie 1999.

2. Legea nr. 56/2007 pentru modificarea și completarea Ordonanței de Urgență nr. 194/2002 privind regimul străinilor în România, publicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 26 martie 2007.

3. Ordonanța de Urgență nr. 41/2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 44/2004 privind integrarea socială a străinilor care au obținut o formă de protecție în România, publicat în Monitorul Oficial, nr. 714, din 21 august 2006.

4. Ordonanța de Urgență nr. 56, din 20 iunie 2007 privind încadrarea în muncă și detașarea străinilor pe teritoriul României, publicată în Monitorul Oficial nr. 424 din 26 iunie 2007.

5. Ordonanța de Urgență nr. 147/2008, pentru modificarea si completarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991, publicată în Monitorul Oficial nr. 765 din 13 noiembrie 2008.

6. Ordonanța de Urgență nr. 187/2008 pentru modificarea și completarea Legii nr. 122/2006 privind azilul în România, publicată în Monitorul Oficial, nr. 803 din 2 decembrie 2008.

7. Ordonanța de Urgență nr. 194 din 12 decembrie 2002 privind regimul străinilor din România, publicată în Monitorul Oficial nr. 201, din 8 martie 2004, modificată și completată prin Legea nr. 482, din 10 noiembrie 2004, publicată în Monitorul Oficial, nr. 1116, din 27 noiembrie 2004, modificată și completată prin Ordonanța de Urgență nr. 113, din 14 iunie 2005, publicată în Monitorul Oficial, nr. 628 25/ iunie 2005 și Legea nr. 56/2007 pentru modificarea și completarea Ordonanței de Urgență nr. 194/2002 privind regimul străinilor în România din 13/03/2007, publicată în Monitorul Oficial, nr. 201, din 26 martie 2007.

7. Rapoarte

1. van Bruinessen, Martin, „The Kurds in Turkey. MERIP (Middle East Research and Information Project) Reports", nr. 121, 1984, p. 8. *http//www.jstor.org /sici?=0047-7265%28198402%290%3A121%3C6%3ATKIT%E2.0.CO%3B2-O*, accesat la 14 septembrie, 2005.

2. Idem, *The Kurds Between Iran and Irak. MERIP Middle East Report*, nr. 141,1986, p. 17, în *http://links.jstor.org/sici?sici=08880328%28198607%2F08%290% 3A141%3C14%3ATKBIAI%3E2.0.CO%3B2-F*, accesat la 12 iulie 2006.

3. Chiriac, Marian, Robotin, Monica, Păcurar, Andi, Floriana Scânteie, Raport Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, *Necunoscuții de lângă noi. Rezidenți, refugiați, solicitanți de azil, migranți ilegali*, Ed. King Badouin Foundation, 2006

4. *Genocide in Iraq. The Anfal Campaign Against the Kurds. A Middle East Watch Report. Human Rights Watch* 1993, în *http://hrw.org/reports/1993/iraqanfal/ ANFAL.html*., accesat la 15 martie 2006.

5. Lowe, Robert, *Chatham House, Middle East Programme. The Royal Institute of International Affairs.The Syrian Kurds: A People Discovered*, Londra, 2006, în *www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/mep/BPSyrianKurds.pdf*

6. McDowell, David, *The Kurds.Minority Rights Group International Report*, Ed. MFP Design and Print, Londra, 1996.

7. Ministerul Internelor și Reformei Administrative. Oficiul Român pentru Imigrări, *Raport anual privind situația străinilor care au obținut o formă de protecție în România.*

8. „The Balance of War in Kurdistan: More Than 35.000 Dead Since 1984", KURD-A Special Report", 15 ianuarie 1995, *http://www.hartford-hwp.com/archives/51/152.html*.

8. Interviuri

Interviuri cu membri ai comunității kurde

1. Interviu cu A. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.
2. Interviu cu A. Ç. S., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.
3. Interviu cu A. G., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.
4. Interviu cu A. M., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.
5. Interviu cu A. V., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.
6. Interviu cu Ç. V., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.
7. Interviu cu D. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.
8. Interviu cu G. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.
9. Interviu cu G. V., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.
10. Interviu cu K. A., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.
11. Interviu cu K. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.
12. Interviu cu K. M, membră a comunității kurde din România, 5 mai 2008.
13. Interviu cu K. N., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.
14. Interviu cu K. Z., membră a comunității kurde din România, 3 iunie 2006.
15. Interviu M. D., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.
16. Interviu cu M. Ç., membru al comunității kurde din România, 7 mai 2008.
17. Interviu cu M. M., membru al comunității kurde din România, 5 mai 2008.
18. Interviu cu N. Z., membru al comunității kurde din România, 6 mai 2008.
19. Interviu cu Y. S., membru al comunității kurde din România, 10 mai 2008.
20. Interviu cu X, membru al comunității kurde din România (a refuzat din motive de păstrare a intimității să își ofere inițialele numelui), 5 mai 2008.

Interviuri cu români

1. Interviu cu C. M., profesoară de limba franceză.
2. Interviu cu C. G., medic.
3. Interviu cu M. S., jurist.
4. Interviu cu P. I., profesor de istorie.
5. Interviu cu T. T., funcționar public.
6. Interviu cu T. R., inginer.

9. Site-uri:

http://www.adevarul.ro
www.aps.mai.ro.
http://www.avocatnet.ro

http://www.ces.ro
www.chathamhouse.org.uk
http://www.europarl.eu
www.evz.ro
http://www.findarticles.com/
http://home.hum.uva.nl
http://www.hartford-hwp.com
www.hrw.org/reports
www.iom.int
http//www.jstor.org
http://www.kinecto.ro
http://kurdistan.org
http://www.mai.gov.ro
http://meria.idc.ac.il/ research-g/kurds.html.
http://vs.politiaromana.ro
http://www.slis.indiana.edu/

LISTĂ DE ABREVIERI

CC – Comitetul Central
CIA – Agenția Centrală de Inteligență
GAP – Proiectul pentru Dezvoltarea Anatoliei de Sud-Est
HEP – Partidul Oamenilor Muncii
KDP – Partidul Democratic Kurdistan
KDPI – Partidul Democratic Kurdistan din Iran
NATO – Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
ONR – Oficiul Național pentru Refugiați
ONU – Organizația Națiunilor Unite
PC – Partidul Comunist
PCR – Partidul Comunist Român
PKK – Partidul Muncitorilor din Kurdistan
PUK – Uniunea Patriotică a Kurdistanului
SAVAK – Organizația de Inteligență și Securitate Națională (serviciile secrete iraniene între anii 1957–1979)
SHP – Partidul Social-Democrat al Poporului
URSS – Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice

Ilustrații

Provincia Kurdistan ilustrată pe o hartă a Imperiului Otoman din 1896.

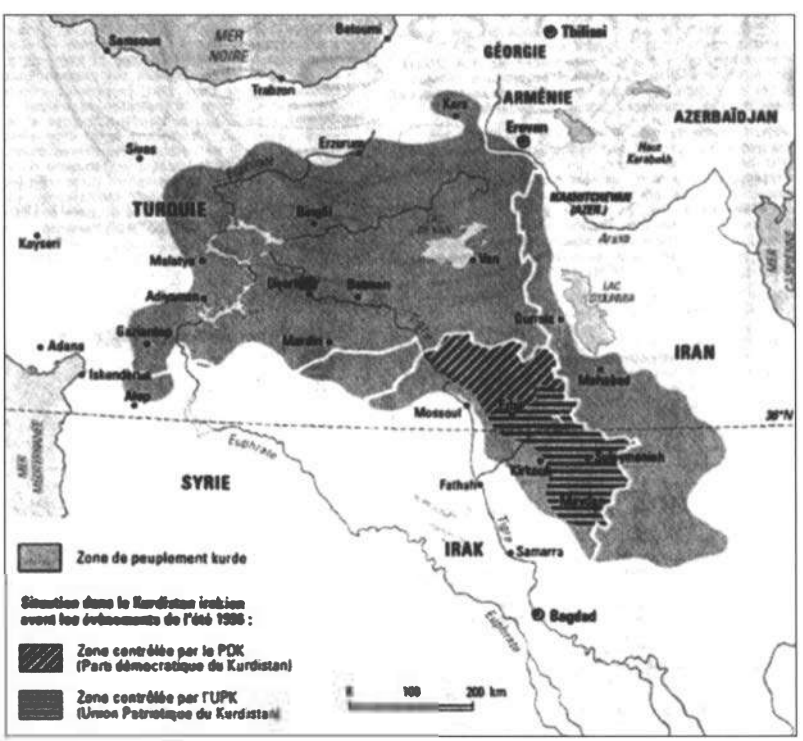

Hartă a teritoriului locuit de kurzi.

Nobil Kurd, A. M. Hamilton, Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer in Iraq, 1937.

Garda de corp a unui şef tribal kurd, G. E. Hubbard, An Expedition to Mesopotamia and Kurdistan, 1916.

Bazar dintr-un oraș kurd, Henry Binder, Au Kurdistan, en Mesopotamie et en Perse, 1887.

Peisaj din teritoriul locuit de kurzi, C. J. Edmonds, Kurds, Turks and Arabs. Politics, Travels and Research in North-Eastern Iraq 1919–1925.

Femeie kurdă.
Desen, Arhiva Institutului Kurd de la Paris.

Agricultor kurd, A. M. Hamilton, Road Through Kurdistan. The Narrative of an Engineer in Iraq, 1937.

Bărbaţi kurzi.
Henry Binder, Au Kurdistan, en Mesopotamie et en Perse, 1887.

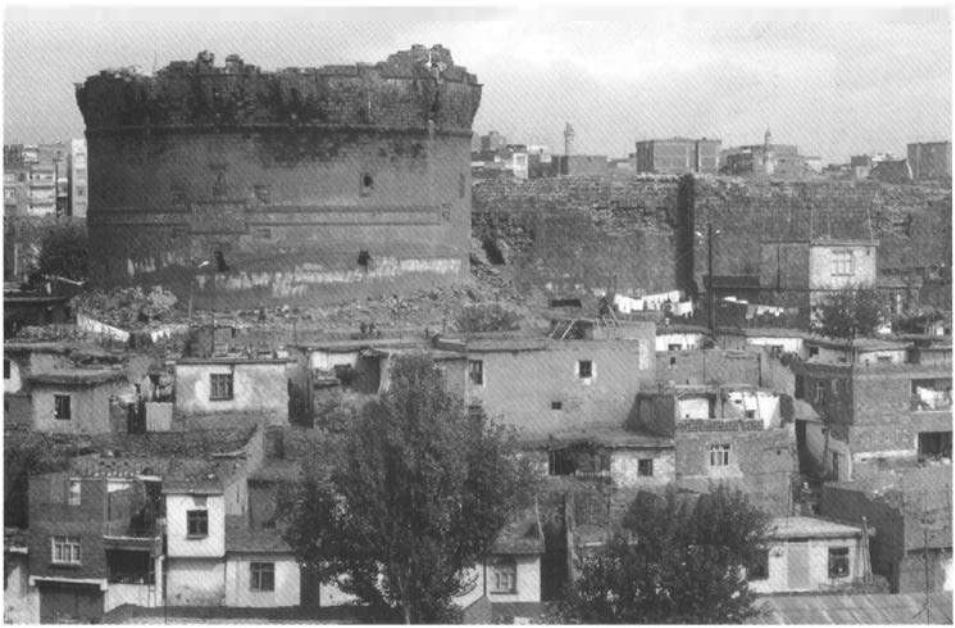

Oraş kurd din Turcia (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

Oraş kurd din Iran (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

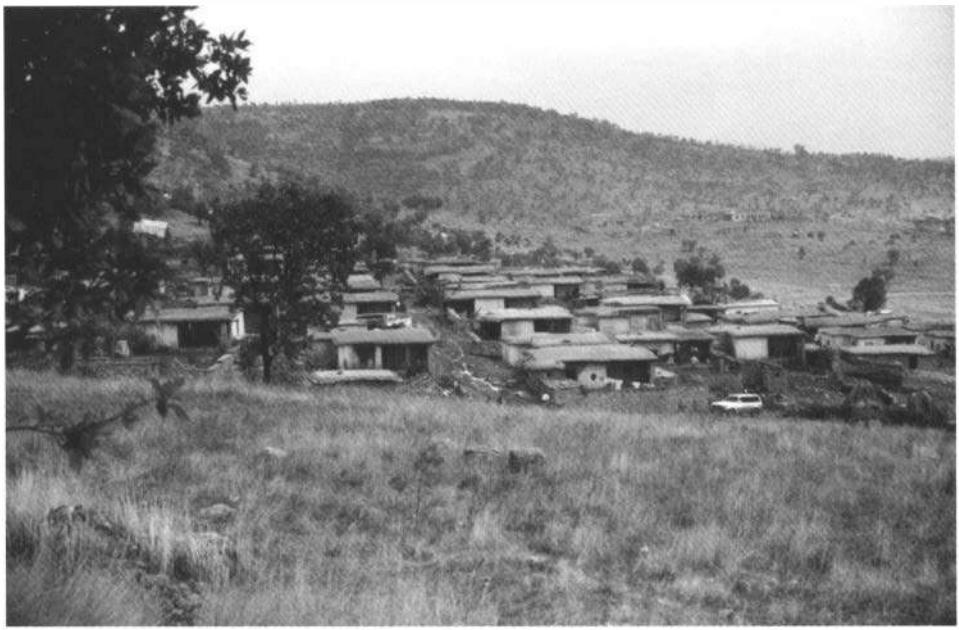

Sat kurd (Arhiva Institutului kurd de la Paris).

Luptători kurzi (peshmerga) din Irak.

Îmbrăcăminte masculină kurdă (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

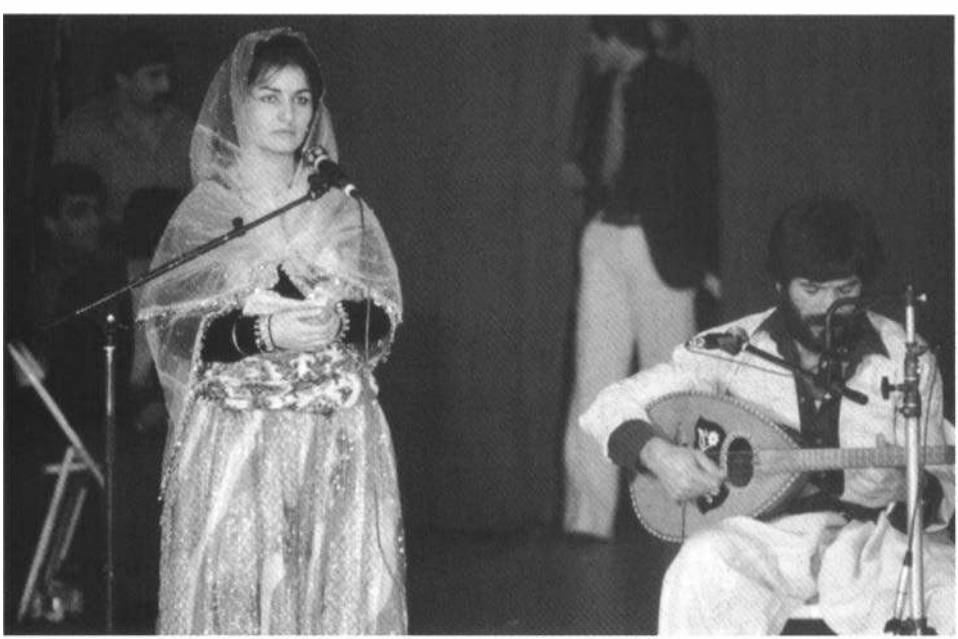

Costum tradițional feminin kurd (Arhiva Institutului Kurd de la Paris).

CARTE POSTALE

Mission Arménienne des Jésuites Français en Syrie
Procure, 8, Place Ampère, Lyon (2e) C. c. p. 75.97

ISBN 978-606-543-030-3